

Видається з 1996 року
Засновник і видавець
Сумський національний
аграрний університет
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 8217 від 16.12.2003 р.

Міністерство освіти і науки України

ВІСНИК СУМСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
Виходить 12 разів на рік

Серія "Економіка і менеджмент"
Випуск 6 (72), 2017

Редакційна рада

Ладика В.І., д.с.-г.н.,
професор, академік НААНУ,
головний редактор;

Маслак О.М., к.е.н., доцент,
заступник головного редактора;

Данько Ю.І., д.е.н., доцент,
відповідальний редактор;

Фотіна Т.І., д.вет.н., професор,

Подгасцький А.А., д.с.-г.н.,
професор;

Соколов М.О., д.е.н., професор;

Тарельник В.Б., д.т.н., професор

Редакційна колегія серії

Михайлова Л.І., д.е.н., професор,
редактор (СНАУ);

Мішенін Є.В., д.е.н., професор,
заступник редактора (УАБС);

Борисова В.А., д.е.н., професор
(СНАУ);

Бранкін О.О., д.е.н., доцент (КНЕУ
ім. Вадима Гетьмана);

Красноруцький О.О., д.е.н.,
професор (ХНТУСГ ім. Петра
Василенка);

Монастирський Г.Л., д.е.н.,
професор (ТНЕУ);

Олійник О.В., д.е.н., професор
(ХНАУ ім. В.В.Докучаєва);

Славкова О.П., д.е.н., професор
(СНАУ);

Соколов М.О., д.е.н., професор
(СНАУ);

Жмайлов В.М., к.е.н., професор
(СНАУ);

Маслак О.М., к.е.н., доцент
(СНАУ);

Жудро М.К. д.е.н., професор
(Білорусь);

Бакарджієва Мілка, д.е.н.,
професор (Болгарія)

Шмарловська Г.О., д.е.н.,
професор (Білорусь)

Шлаудер Ральф, д.е.н., професор
(Німеччина)

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

- Басюк Д. І., Розметова О. Г.** Сучасні тенденції розвитку готельного господарства України 3
- Макаренко П. Н., Ал-Далаиен Р. Х. Х., Пилявский В. И.** Экономическая оценка и эффективность использования ресурсного потенциала сельскохозяйственного производства 7
- Пшенична Л. В.** Корпоративна культура - унікальна філософія цінностей членів колективу 16
- Шкарупа О. В.** Регулювання екологічної модернізації національної економіки 22
- Шупта І. М., Воронько-Невідніча Т. В.** Репутаційний менеджмент – важлива складова управлінської стратегії на шляху до успіху в діяльності підприємства 27
- Попадинець Н. М.** Особливості формування лісового господарства в регіонах України 32
- Кузін Н. В., Гончаров В. В., Канівець О. М.** Окремі аспекти стану та використання земельно-територіального ресурсу Сумського регіону 38
- Жудро М. М.** Форматування гібридних методологічних платформи дослідження діяльності організацій в умовах економіки 4.0 42
- Михайлова Л. І., Гриценко В. Л.** Стан та перспективи виробництва меду в Україні в контексті євроінтеграції 47
- Ступень Н. М.** Методологічні основи формування системи управління рекреаційними територіями 56

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ АГРОГОСПОДАРЮВАННЯ

- Хамініч С. Ю., Халатур С. М.** Формування стратегії економічного розвитку сільського господарства України: особливості та фактори впливу 61
- Кравченко А. С.** Розвиток довгострокового банківського кредитування аграрних підприємств 65
- Ібатуллин М. І., Шуст О. А.** Формування інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування ринку продукції свинарства 67
- Потьомкін Л. М.** Сучасні аспекти підвищення ефективності функціонування аграрних підприємств 74
- Яремко О. П.** Земля – головний актив лісівництва: особливості його обліку та використання 81
- Svitlana Lukash** Soil conservation as element of sustainability in agriculture (USA experience) 87
- Матушевич Н. П.** Інституціоналізація відносин суб'єктів оцінювання лісових ресурсів 91

МАРКЕТИНГ

- Makhnusha S. M.** Outlook on the market of grains and oilseeds in agricultural exports politics of Ukraine 96
- Лисенко Н. П.** Встановлення рівня якості зразків рослинних олій 100
- Наумов О. Б., Щербата М. Ю., Негоденко В. С.** Маркетинговий підхід до управління системою продовольчого забезпечення України: інституційний аспект 105
- Шебанова О. О.** Тенденції розвитку світового та українського ринку питної води 109

Згідно наказу МОН від 09.03.2016 р. № 241 серію «Економіка і менеджмент» наукового журналу «Вісник Сумського національного аграрного університету» визнано фаховим виданням

Всі серії наукового журналу «Вісник Сумського національного аграрного університету» індексуються в Міжнародних наукометричних базах Index Copernicus, PИHЦ

СЕРІЇ наукового журналу «Вісник Сумського національного аграрного університету»

ЕКОНОМІКА ТА МЕНЕДЖМЕНТ
 ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА
 БУДІВНИЦТВО
 ТВАРИНИЦТВО
 МЕХАНІЗАЦІЯ ТА АВТОМАТИЗАЦІЯ
 ВИРОБНИЧИХ ПРОЦЕСІВ
 АГРОНОМІЯ І БІОЛОГІЯ

Друкується згідно з рішенням вченої ради Сумського національного аграрного університету (Протокол № 14 від 20.05.2016 р.)

Адреса видавця та виготовлювача:
 40021, м. Суми,
 вул. Герасима Кондратьєва, 160
 Телефон: (0542) 78-74-22,
 70-10-45
 email: visnyk.snau@gmail.com

Тираж 300 пр.
 Зам. №9

Відповідальність за точність наведених фактів, цитат та ін. лягає на авторів опублікованих матеріалів. Передрук матеріалів журналу тільки з дозволу редакції. Друкується в авторській редакції

© Сумський національний аграрний університет, 2017

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Соколенко Л. Ф. Сутність і доцільність розвитку корпоративних фінансів в аграрному секторі економіки України	114
Шалигіна І. В. Сутність, своєчасна оцінка та ефективний менеджмент фінансового потенціалу підприємств аграрної сфери.....	118
Нєсвєтова С. В., Кучеренко Ю. А. Важелі державної фінансової підтримки розвитку органічного виробництва	124
Заговора А. С. Аутсорсинг як чинник зниження трансакційних витрат в управлінні підприємствами	129
Бєзвєрхий К. В., Іванькова О. В. Підходи до визначення економічної сутності поняття «витрати»	133
Панухник О. В., Плекан У. М. Фінансові ресурси підприємства у системі факторів здійснення соціально відповідальної діяльності	141

СОЦІАЛЬНА ТА ЕКОЛОГІЧНА ЕКОНОМІКА

Зось-Кіор М. В., Германенко О. М., Бучнєв М. М. Ефективність використання земельних ресурсів аграрного сектору економіки.....	148
Вороненко В. І., Ковальов Б. Л., Горобченко Д. В., Кучеренко П. В. Ринкові перспективи гнучких сонячних батарей	152
Крюкова І. О., Назаренко О. В. Прикладні аспекти аналізу та управління земельними ресурсами аграрних підприємств: стан та перспективи	159
Михайлов А. М., Бойченко Р. В., Ковальчук В. С., Полятикіна А. О. Проблеми орендних відносин у сільськогосподарському землекористуванні та шляхи їх вирішення.....	163
Сердюк Р. В., Нєсвєтов О. О. Економічний механізм регулювання захисту ґрунтів у Польщі: досвід для України	167
Касперевич Л. В. Роль територій та об'єктів природно-заповідного фонду як умова для розвитку суспільства.....	172
Боронос В. Г., Довга Л. В., Федченко К. А. Методи рішення екологічних проблем в умовах реформування міжбюджетних відносин ..	179
Ярова І. Є. Формування територіального лісоресурсного капіталу у контексті просторового розвитку: методологічні та стратегічні орієнтири системної оцінки.....	183
Жмайлов В. М., Термоса І. О. Забезпечення сталого розвитку сільських територій на базі територіальних кластерних структур	193

Автори випуску 195

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

УДК 338.1

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Д. І. Басюк, д.е.н., доцент,

О. Г. Розметова, к.н.держ.упр., доцент

Національний університет харчових технологій

У статті висвітлено сучасні тенденції розвитку колективних закладів розміщення у регіонах України, визначено основні фактори конкурентоспроможності готельного господарства України та фактори, що на неї впливають. Проаналізовано основні показники розвитку туристичної інфраструктури України за період 2013-2016 рр., потужність та ефективність використання матеріально-технічної бази колективних засобів розміщування за окремими їх видами. Зроблено висновок щодо перспектив подальшого розвитку готельно-туристичної інфраструктури в регіонах України.

Ключові слова: готельне господарство, інфраструктура, тенденції, інтеграція, засоби розміщування.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток туризму в регіонах України, формування туристичної інфраструктури значною мірою пов'язані з якісним інституційним зростанням підприємств розміщення, диференціацією готельних послуг відповідно до вимог сучасного ринку та підвищенням конкурентоспроможності підприємств готельного господарства. Загострення конкурентної боротьби за місце на ринку, залучення туристичних потоків, збут туристичного продукту та готельних послуг, які є його невід'ємною частиною, змушує країни, регіони, підприємства постійно шукати нові резерви, вимагає вдосконалення технологій з метою створення більш привабливих та якісних форм обслуговування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідження теоретичних та практичних основ управління в сфері готельного господарства знайшли своє відображення в численних працях закордонних та вітчизняних учених, зокрема, Агафонової Л.Г., Байлика С.І., Банько В.К., Бойко М.Г., Браймера Р., Головка О.М., Кабушкіна М.І., Котлера Ф., Круль Г.Я., Мальської М.П., Нечаюк Л.І., Пуцентейла П.Р., Роглева Х.Й., Ткаченко Т.І., Уокера Дж.

Серед світових трендів галузі готельного господарства науковці відмічають:

- активне впровадження нових інформаційних технологій та електронних засобів комунікації;
- інвестиційну експансію міжнародних готельних мереж на національні ринки;
- поглиблену орієнтацію на окремі сегменти споживачів та спеціалізацію готельних підприємств;
- зростання уваги до екологічного менеджменту та впровадження екологічно дружніх концепцій;
- підвищення вимог до кваліфікації персоналу, націленість на персоналізацію взаємовідно-

син з клієнтами;

- перехід від цінової конкуренції до конкуренції за якісними показниками та прагнення до оптимального співвідношення «ціна – якість».

Постійний моніторинг світових та національних трендів є предметом наукового дослідження з огляду на практичне значення науково обґрунтованих підходів до формування готельно-туристичної інфраструктури в регіонах України та визначення стратегічних орієнтирів розвитку туристичної галузі України.

Метою статті є науково - теоретичний аналіз тенденцій розвитку закладів колективного розміщування у регіонах України, визначення основних факторів конкурентоспроможності готельного господарства України та факторів, що на неї впливають.

Виклад основного матеріалу. В Україні підприємства готельного господарства виступають важливим елементом туристичної інфраструктури та значною мірою визначають динаміку формування туристичної сфери як регіонів так і держави загалом. Соціально-економічна нестабільність та погіршення міжнародного іміджу України як туристичної держави зумовили негативні тенденції розвитку туризму та туристичної інфраструктури в країні у 2013- 2016 р.р.

Протягом 2016 року в Україні функціонувало 4256 закладів розміщування (юридичні особи та фізичні особи-підприємці), що на 85 закладів (2 %) менше порівняно з попереднім роком. При цьому кількість готелів та аналогічних засобів розміщування збільшилась на 56 одиниць і склала 2534, а кількість спеціалізованих засобів розміщування відповідно зменшилась на 141 (7%) підприємство. 216 закладів розміщування в 2016 році не функціонували. Діяльність 1544 закладів має сезонний характер.

Кількість місць у закладах розміщування зменшилась з 586,6 тис у 2013 році до 375, 6 тис. у 2016, тобто на 36%.

Таблиця 1

Основні показники розвитку туристичної інфраструктури України в 2013- 2016 р.р.

№	Показник	2013	2014 ¹	2015	2016
1.	Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну – усього ²	24671227	12711507	12428286	13333096
2.	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України – усього	3454316	2425089	2019576	2549606
3.	Кількість суб'єктів туристичної діяльності, од. у тому числі	5692	3885	3182	3506
3.1.	туроператорів	945	667	500	552
3.2.	турагентів	4270	3069	2547	2803
3.3.	суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність	373	149	135	151
4.	Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	15377	11513	9588	10412
5.	Дохід від надання туристичних послуг, млн. грн.	6496,6	5565,9	5015,3	11935,6
6.	Усього колективних засобів розміщування, в тому числі	6411	4572	4341	4256
6.1.	готелів та аналогічних засобів розміщування	3582	2644	2478	2534
6.2.	спеціалізованих засобів розміщування	2829	1928	1863	1722
7.	Кількість місць, тис	586,6	406,0	402,6	375,6
8.	Кількість розміщених, тис осіб	8303,1	5423,9	5779,9	6544,8

Джерело: 5;6;7;8.

Кількість відвідувачів закладів колективного розміщування у 2016 році збільшилась порівняно з 2015 на 739,9 тис. осіб, тобто на 17, 2 %, проте ще не досягає рівня 2013 року. Найбільша питома вага серед колективних засобів розміщування – це готелі та аналогічні засоби – 59,5%. Проте диференціація серед цього сегменту не є вели-

кою – більшу частину становлять власне готелі – 1703 (67 %), туристичні бази та літні табори – 827 (21,6 %), мотелі – 136 та гуртожитки – 90 (3,5%). Серед спеціалізованих засобів розміщування переважають бази відпочинку та санаторії для дітей і дорослих.

Таблиця 2.

Колективні засоби розміщування в Україні

Роки	Кількість колективних засобів розміщування, од			Кількість місць, тис. од	Кількість розміщених, тис. осіб		
	усього	у тому числі			усього	у тому числі у	
		готелів та аналогічних засобів розміщування	спеціалізованих засобів розміщування			готелях та аналогічних засобах розміщування	спеціалізованих засобах розміщування
2011	5882	3162	2720	567,3	7426,9	4656,8	2770,1
2012	6041	3144	2897	583,4	7887,4	4983,9	2903,5
2013	6411	3582	2829	586,6	8303,1	5467,8	2835,3
2014 ¹	4572	2644	1928	406,0	5423,9	3814,2	1609,7
2015 ¹	4341	2478	1863	402,6	5779,9	4297,2	1482,7
2016 ¹	4256	2534	1722	375,6	6544,8	5037,1	1507,7

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: [6]

Також характерною рисою є невелика потужність закладів розміщення - 88,3 місць на підприємство в середньому. Тобто в структурі переважають малі підприємства готельного сервісу.

Більшість відвідувачів (76,9 %) надавали перевагу готелям та аналогічним засобам розміщування. Серед розміщених осіб понад 11% становили іноземці.

Середня тривалість перебування у готелях та аналогічних засобах розміщення складає 2 доби; у спеціалізованих - 8, 35 доби.

Загалом на підприємствах, що надавали послуги колективного розміщування в 2016 році працювало 70 809 осіб.

Дохідність колективних засобів розміщування в 2016 році склала 8 983 381,0 4 тис грн. без ПДВ, акцизів і аналогічних платежів, що на 7 % відсотків менше, ніж у 2015 році. Основна частина доходу була отримана від продажу номерів - 524 992,5 тис. грн. При цьому рентабельність діяльності складає 10,8%. Серед основних

проблем засобів розміщування є застарілість матеріально-технічної бази готельних підприємств, високий рівень енергоспоживання, низький рівень завантаженості, невідповідність ціни та якості, адже лише 181 готель в Україні пройшов сертифікацію на категорійність [248;336].

У готельному господарстві України на сучасному етапі склалася парадоксальна ситуація: з одного боку – недостатня забезпеченість країни готельними підприємствами, з іншого, як свідчать статистичні дані, їх недозавантаженість. Так, якщо у країнах Західної Європи на кожну тисячу осіб населення припадає 20...30 місць у готелях різної категорії, то в столиці України – Києві цей показник становить більш як 6 місць, а в середньому по Україні – лише 3,9 місця на тисячу мешканців. Разом із тим, уже існуюча база закладів розміщення завантажена недостатньо, залишається низьким коефіцієнт завантаження номерного фонду (коефіцієнт використання місткості). В європейських готелях середнє завантаження но-

мерного фонду знаходилося на рівні 65...67%, в Україні – 19...41 %. Економічні підрахунки свідчать, що рівень завантаження готелів у розмірі

25 % є критичною межею, зменшує інвестиційний потенціал підприємств, обмежує можливості модернізації та підвищення якості обслуговування.

Таблиця 3

Діяльність колективних засобів розміщування за типами в Україні, 2016 рік

	Кількість колективних засобів розміщування, од	У них		Середня місткість КЗР
		Кількість місць	Кількість розміщуваних, осіб	
Усього	4 256	163178	6 544 759	88,3
Готелі та аналогічні засоби розміщування	2 534	89 843	5 037 075	53,6
у тому числі				
готелі	1 703	72 860	4 332 043	59,9
мотелі	139	1 018	101 300	28,4
хостели	40	180	52 552	39,4
кемпінги	14	202	8 218	50,6
агротелі	-	-	-	-
гуртожитки для приїжджих	90	6 059	181 178	76,7
туристичні бази, гірські притулки, студентські літні табори, інші місця для тимчасового розміщування	548	9 524	361 784	37,9
Спеціалізовані засоби розміщування	1 722	73 335	1 507 684	139,2
у тому числі				
санаторії	172	38 866	428 503	297,8
дитячі санаторії	107	12 508	112 463	154,7
пансіонати з лікуванням	12	976	15 632	183,2
дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії, дитячі центри	17	4 227	39 763	322,7
санаторії-профілакторії	63	8 910	65 947	157,3
бальнеологічні лікарні, грязелікарні, бальнеогрязелікарні (включаючи дитячі)	3	470	3 323	196,3
будинки відпочинку	11	140	8 559	108,6
пансіонати відпочинку	62	890	65 956	200,4
бази відпочинку, інші заклади відпочинку(крім турбаз)	1 265	6 267	762882	109,9
оздоровчі заклади 1-2 денного перебування	10	81	4 656	102,1

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: [6].

Створення нових об'єктів готельної інфраструктури гальмує загальний несприятливий інвестиційний клімат в українській державі, складність бюрократичних процедур погодження та реалізації архітектурно-будівельних проектів.

Як видно з табл. 4, найбільше засобів розміщування розташовано на території Одеської, Львівської, Запорізької, Закарпатської, та Миколаївської областей. Готелів та аналогічних засобів розміщування найбільше зафіксовано у Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській та Одеській областях. Найкращі показники діяльності засобів розміщування в м Києві, Львівській та Одеській областях. Це пов'язано зі вдалою регіональною політикою розвитку туризму, сформованістю туристичних потоків та туристичного попиту у цих регіонах, які мають високий рівень забезпеченості туристично-рекреаційними ресурсами та привабливі як для міжнародних, так і для внутрішніх туристів.

Висновки. Таким чином, аналіз стану розвитку готельного господарства дозволяє визначити основні зовнішні та внутрішні фактори низької конкурентоспроможності підприємств готельного господарства в Україні:

– політична нестабільність, військові дії на

сході України;

– повільні темпи економічних реформ, несприятливий інвестиційний клімат;

– невідповідність структурних змін у сфері туризму, значні прогалини у законодавчій базі;

– низький рівень купівельної спроможності населення;

– низький рівень транспортної та комунальної інфраструктури.

Разом з тим, є тенденції, що визначають оптимістичні перспективи ринку послуг колективного розміщування, зокрема:

– курс Української держави на євроінтеграцію;

– інтеграція окремих підприємств у асоціації і професійні союзи, поява світових та національних готельних мереж на українському ринку;

– підвищення якості готельних послуг, впровадження світових стандартів готельного обслуговування;

– ефективна система підготовки кадрів для готельного господарства;

– впровадження інноваційних технологій будівництва, інформаційного забезпечення, енергозбереження тощо.

Таблиця 4

Колективні засоби розміщування у регіонах України, 2015 – 2016 рік

	2015			2016			
	Усього	У тому числі		Усього	У % до 2015 року	У тому числі	
		готелі та аналогічні засоби розміщування	спеціалізовані засоби розміщування			готелі та аналогічні засоби розміщування	спеціалізовані засоби розміщування
Україна	4341	2478	1863	4256	98	2534	1722
Автономна Республіка Крим
області							
Вінницька	99	75	24	80	80,1	60	20
Волинська	139	66	73	137	98,5	61	76
Дніпропетровська	253	139	114	254	100,3	138	116
Донецька	139	44	95	126	90,6	46	80
Житомирська	77	58	19	83	107,8	70	13
Закарпатська	268	213	55	256	95,5	211	45
Запорізька	311	86	225	376	120,9	114	262
І.-Франківська	230	200	30	257	111,7	227	30
Київська	158	87	71	176	111,4	115	61
Кіровоградська	67	41	26	52	77,6	30	22
Луганська	27	23	4	29	107,4	23	6
Львівська	331	273	58	343	103,6	287	56
Миколаївська	287	66	221	261	90,9	74	187
Одеська	647	250	397	583	90,1	232	351
Полтавська	139	105	34	109	78,4	76	33
Рівненська	59	46	13	58	98,3	45	13
Сумська	55	34	21	57	103,6	37	20
Тернопільська	68	57	11	70	102,9	59	11
Харківська	192	123	69	172	89,6	108	64
Херсонська	259	70	189	240	92,7	92	148
Хмельницька	87	70	17	88	101,1	71	17
Черкаська	119	75	44	124	104,2	80	44
Чернівецька	94	87	7	86	91,5	69	7
Чернігівська	65	43	22	53	81,5	35	18
міста							
Київ	171	147	24	186	108,8	165	21
Севастополь				

Джерело: [7]

Результати дослідження сучасного стану готельної сфери в Україні свідчать, що для ефективного функціонування закладів готельного господарства необхідне формування сприятливого інвестиційного клімату та привабливого туристичного іміджу нашої держави, гнучка система державного стимулювання галузі та нормативно-законодавча база, що відповідає світовим стан-

дартам. Водночас, необхідно вдосконалювати управління конкурентоспроможністю готельних підприємств, що передбачає здійснення заходів щодо систематичного покращення послуг, постійного пошуку нових видів реклами, нових груп потенційних клієнтів, покращення сервісу, впровадження інноваційних змін відповідно до викликів динамічного ринкового середовища.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про туризм»: (офіційний текст.)/ Верховна Рада України – К.: Парламентське вид-во, 2015 р.- 96с.
2. Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги.: ДСТУ 4268:2003.- 10 с.
3. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення: ДСТУ 4527:2006. – [Чинний від 2006-10-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2006. – 28 с.
4. Послуги туристичні. Класифікація готелів. ДСТУ 4269:2003.- 13 с.
5. Статистичний бюлетень Мережа суб'єктів туристичної діяльності <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Статистичний бюлетень Мережа колективних засобів розміщування <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Статистичний бюлетень Колективні засоби розміщування в Україні у 2016 році. <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Статистичний бюлетень «Туристичні потоки в Україні» 2016 <http://www.ukrstat.gov.ua>

Басюк Д.И., Розметова Е.Г. Современные тенденции развития гостиничного хозяйства Украины

В статье освещены современные тенденции развития коллективных средств размещения в регионах Украины, определены основные факторы конкурентоспособности гостиничного хозяйства Украины и факторы, на нее влияющие. Проанализированы основные показатели развития туристической инфраструктуры Украины в динамике, мощность и эффективность использования материально-технической базы коллективных средств размещения разных видов. Сделан вывод о перспективах дальнейшего развития гостинично-туристической инфраструктуры в регионах Украины.

Ключевые слова: гостиничное хозяйство, инфраструктура, тенденции, интеграция, средства размещения.

Basyuk D.I., Rosmetova O.G. Modern tendencies of hotel industry development in Ukraine

The article highlights the current trends in the development of collective accommodation establishments in the regions of Ukraine, identifies the main factors of the competitiveness of the hotel economy of Ukraine and factors influencing it. The main indicators of the development of Ukraine's tourist infrastructure in dynamics, the capacity and efficiency of using the material and technical base of collective accommodation facilities by their individual types are analyzed. A conclusion is made regarding the prospects of further development of hotel and tourist infrastructure in the regions of Ukraine.

Key words: hotel industry, infrastructure, trends, integration, accommodation facilities.

**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА**

П. Н. Макаренко, д.е.н. профессор;
Ал-Далаиен Р.Х.Х. аспирант
Полтавская государственная аграрная академия
В. И. Пилявский, докторант
Херсонский МУБиП

В данной статье определена эффективность использования земли исходя из ее нормативно денежной оценки и выхода валовой продукции на гектар земли. Установлено что земледоходность по нормативной денежной оценке земли и прибыли более реальный показатель чем землеотдача. Обобщены различные точки зрения на оценку трудовых ресурсов в сельском хозяйстве по размеру фондового эквивалента, и затратам живого труда. Определено что в рыночных условиях цена «рабочей силы» приобретает форму заработной платы и как цена любого товара определяется количеством и условиями труда, его производительностью и эффективностью. Выявлено что снижение мотивации трудовой деятельности в сельском хозяйстве происходит в результате того что фактически не действуют социальные стимулы к труду. Установлено, что решающую роль на повышения производительности труда осуществляют факторы фондовооруженности работников, которые соответствуют современному уровню инновационного развития. В совокупной оценке производственного ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий стоимость оборотных активов в разрезе исследуемых сельскохозяйственных предприятий имеют существенную вариацию и согласно производственной функции корреляционно-регрессионного анализа они больше всего влияют на результативный показатель ресурсоотдачи.

Проведенная группировка по величине индикатора отношения фактической к значению теоретической ресурсоотдаче показала что недостаточность или излишек совокупного ресурсного потенциала сельскохозяйственного производства ухудшает эффективность хозяйственной деятельности предприятий.

Ключевые слова: ресурсы, земельные ресурсы, трудовые ресурсы, ресурсный потенциал, эффективность, оценка, совокупный потенциал, цена «рабочей силы», производственная функция, ресурсоотдача.

Постановка проблемы. Ресурсный потенциал земли, труда и капитала в классическом выражении является одной из составляющих производства в сельском хозяйстве. Он представляет естественную и экономическую основу

процесса производства благ которые необходимы для развития общества и существования людей. Сельскохозяйственное производство должно сочетаться с системой экономических мер, направляющих на воспроизводство, охрану и

эффективное использование ресурсного потенциала. Это означает, что больше внимания необходимо уделять не количественному его наращиванию, а совершенствованию и соблюдению оптимальных пропорций между отдельными его составляющими. Поэтому экономическая оценка и методические подходы к определению эффективности ресурсоотдачи, ее отдельных элементов и совокупного ресурсного потенциала являются актуальной и практически значимой задачей.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблема оценки и эффективного использования производственного потенциала исследуется многими отечественными и зарубежными учеными экономистами. Среди них: Л. Кассиров, А.А. Калныныш, Н.П. Косторнов, И. Лукинов, И.А. Минаков, Т.Г. Морозов, О.И. Олексюк, И.М. Репина, В.И. Сапыч, Р.А. Смыков, С.Г. Струмилин, О.С. Федонин и другие.

В тоже время сущностная основа эффективности ресурсоиспользования в сельскохозяйственном производстве требует дальнейшего совершенствования оценки ресурсов, которые определяют стоимость их потенциала.

Постановка задания. Целью статьи является оценка ресурсов земли, труда и средств производства, их поэлементного и совокупного влияния на ресурсоотдачу и эффективность сельскохозяйственного производства.

Изложение основного материала. Оценка стоимости потенциала предприятия, как отмечают ряд ученых, «это это упорядоченный, целенаправленный процесс определения в денежном выражении стоимости объекта с учетом потенциально-го и реального дохода, который имеет место в определенный промежуток времени в условиях конкретного рынка» [1, с. 84].

Существующие методы оценки отдельных ресурсов производства позволяют достаточно точно измерять их количественно с учетом довольно широкого спектра качественных характеристик. К их числу относится нормативная денежная оценка земли. Это расчетная величина, которую нельзя отождествлять с понятием «цена земли». Цена земли определяется в процессе покупки – продаж земельных участков с учетом на них спроса и предложения, места положения, бонитета почв и др. В мировой практике существуют разные подходы к денежной оценке земли. В большинстве случаев такая оценка сведена к капитализации земельной ренты. Это означает получение совокупного дохода дифференциальной и абсолютной ренты.

Так согласно индексации денежная оценка единицы сельскохозяйственных угодий предприятий Полтавской области 2015 г составила в среднем 28544 грн и увеличилась против 2011 г почти в 2,2 раза (табл. 1).

Таблица 1

Эффективность использования сельскохозяйственных угодий в сельскохозяйственных предприятиях Полтавской области

Показатель	Годы				
	2011	2012	2013	2014	2015
Валовая продукция сельского хозяйства на 1 га сельскохозяйственных угодий, грн	10905,1	9843,4	12097,2	11693,2	12571,3
Нормативная денежная оценка сельскохозяйственных угодий, грн на 1 га	13014	22853	22853	22853	28544
Землеотдача – отношение стоимости валовой продукции на 1 га сельхозугодий к их денежной оценке	0,837	0,430	0,529	0,511	0,440
Прибыль,(-)убыток от реализации продукции на 1 га сельхозугодий, грн	1154,3	1089,0	572,1	1923,5	8944,8
Земледоходность – масса прибыли, убытка(-) на 1000 грн. денежной оценки сельхозугодий	88,7	47,7	25,0	84,2	313,4
Уровень рентабельности производства сельскохозяйственной продукции, %	27,6	16,1	8,3	23,4	67,3
в т.ч. растениеводства	34,7	18,7	9,0	26,7	78,5

Источник: рассчитано автором

Проведенные расчеты показателей выхода валовой продукции с единицы сельскохозяйственных угодий и землеотдачи показывают, что при низком уровне выхода валовой продукции в 2011 г. был самым большим показатель землеотдачи. В 2013–2015 гг. валовая продукция в расчете на гектар сельхозугодий находилась почти на одном уровне (3–7 %), а землеотдача снизилась с 0,529 до 0,440.

Такое несоответствие стоимости показателей эффективности земли обусловлено тем, что в динамике валовая продукция представлена в постоянных ценах 2010 г., а нормативная денеж-

ная оценка, согласно коэффициентов, ежегодно корректируется и наблюдается несопоставимость цен формирования ренты и стоимости продукции. Не должна землеотдача снижаться при росте валовой продукции на гектар используемой земли. Существенным недостатком Методики КМ Украины по нормативной денежной оценке земли является то, что урожайность, цели и производственные затраты определены по технологическим картам 1990 г. В связи с происшедшими изменениями, несмотря на корректирующие коэффициенты индексации денежная оценка земли, она не коррелирует с урожайностью а это озна-

чает, что такой корреляции нет из валовой продукции в постоянных ценах в расчете на 1 га.

Очень важным показателем эффективности использования земельных ресурсов являются полученная прибыль на гектар сельскохозяйственных угодий и уровень рентабельности производства продукции. Сравнивая их с показателем земледоходности необходимо отметить, что с увеличением цен реализации продукции на фоне инфляционных процессов и занижении себестоимости от приобретения материальных средств по более низким ценам в 2015 г. высокие показатели прибыли на единицу обрабатываемой земли и уровня рентабельности производства получена земледоходность с коэффициентом 313,4. Это самый высокий уровень использования земельных ресурсов за 2011–2015 гг. Земледоходность четырех из пяти лет превышала нормативный уровень 30,3 грн при принятых сроках капитализации земли 33 года.

Анализ соотношения фактических и нормативного показателя земледоходности свидетельствует, что определяющим фактором здесь были цены реализации продукции. Между тем, как замечают исследователи, «в долгосрочном периоде повышения реализации цен не может рассматриваться как реальный фактор улучшения финансового состояния аграрных предприятий, поскольку вследствие роста розничных цен на продукты питания ограничивается покупательная способность населения, что будет сдерживать наращивание объектов производства сельскохозяйственной продукции» [2, с. 113].

В сельскохозяйственных предприятиях использование рабочей силы находится под воздействием, как сложившейся демографической характеристики территории административной области, так и уровня развития ее производительных сил. Поэтому оценка потенциала трудовых ресурсов имеет большое практическое значение.

В экономической литературе при решении данного вопроса имеются различные мнения. Так, конкретную цифру оценки трудовых ресурсов аграрного производства С.Г. Струмилини определил как «произведение средней годовой производительности работника на среднюю продолжительность его трудовой жизни» [3, с. 184].

Морозов Т.Г. рекомендует рассчитать трудовой потенциал населения как произведение численности населения трудоспособного возраста на коэффициент занятости одного человека и на среднюю продолжительность его трудовой жизни [4, с. 47].

Ряд исследователей считают, что оценку трудовых ресурсов сельскохозяйственных предприятий надо осуществлять по размеру фондового эквивалента, когда разница между среднегодовой стоимостью производственных средств отчетного и базового периодов разделяется на разницу между среднегодовым числом работни-

ков, занятых в сельскохозяйственном производстве в отчетном и базисном периоде. При этом число работников отчетного периода предварительно умножается на темпы прироста валовой продукции за отчетный период по сравнению с базисным или применяют метод фондового анализа: подсчитывают среднегодовой фонд заработной платы одного работника и находят фондовый эквивалент одного работника, исходя из нормативного коэффициента эффективности капитальных вложений [5].

Такие методические подходы взаимозаменяемости трудовых ресурсов производственными средствами весьма привлекательны, поскольку повышение фондовооруженности труда именно преследует цель обеспечения динамического роста производительности труда, освобождения рабочих от тяжелого, непривлекательного физического труда и на этой основе решения важных социально-экономических проблем развития села.

Однако в силу того, что сельскохозяйственные предприятия находятся в экономической среде неустойчивого развития, больших инфляционных рисков, когда учетная стоимость основных средств, чтобы соразмеряться с рыночной, требует ежегодной недооценки. Это приводит к несопоставимости оценки трудового потенциала. Потенциальные возможности трудовых ресурсов будут находиться под воздействием субъективного фактора.

Следовательно, более реально трудовые ресурсы оценивать по текущим затратам живого труда. Мы присоединяемся к мнению тех исследователей, которые считают, что для денежной оценки трудовых ресурсов можно использовать фонд оплаты труда предприятий. Так, Л. Кассиров пишет, что «...последние (ресурсы труда) как решающий фактор производства во всех отраслях могут быть определены массой всех затрат живого труда, участвующего в производстве продукции. В стоимостном, соизмеримом с другими ресурсами виде они могут быть выражены, по нашему мнению, величиной оплаты труда» [6, с. 45].

А «...в качестве массы приведенного в движение живого конкретного труда – отмечает А.А. Калныньш, - можно рассматривать израсходованные средства на основную и премиальную оплату за год» [7, с. 41].

В современных условиях вопрос оплаты труда приобретает особую актуальность. Заработная плата призвана решить две задачи: обеспечить общественно-необходимый уровень воспроизводства рабочей силы, стимулировать эффективность использования трудовых ресурсов. Первая задача вызывает необходимость рассмотрения явлений и тенденций в процессе формирования и использования рабочей силы, которых на особое внимание заслуживает ее цена. Последняя – это денежное выражение стабильности

рабочей силы. Она, как правило, приобретает форму заработной платы и как цена будь-какого товара определяется многими факторами. В частности, количеством, качеством и условиями труда, его производительностью и эффективностью. Как определяется в литературе «работник получает зарплату не только потому, что он должен нормально воссоздать рабочую силу, а и потому, что он работает определенное время с определенной интенсивностью и вырыбатывает товары с определенными параметрами, то есть зарплата зависит от результативности и эффективности труда наемного работника [8, с. 300].

Вторая задача зарплаты по стимулирова-

нию эффективности использования трудовых ресурсов. Труд перестает быть ценностным ориентиром в сельскохозяйственном производстве, когда вознаграждение за труд в виде заработной платы не соответствует количеству и качеству труда, не выплачивается вовремя. Снижение мотивации трудовой деятельности в сельском хозяйстве страны и Полтавской области произошло в результате того, что фактически не действуют социальные стимулы к труду.

Поэтому в организации оплаты труда работников сельского хозяйства накопились негативные тенденции: диспропорциональность как межотраслевая, так и внутриотраслевая (табл. 2).

Таблица 2

Среднемесячная номинальная зарплата штатных работников по видам экономической деятельности Полтавской области, грн.

Показатель	Годы					2015 г в % к 2011 г
	2011	2012	2013	2014	2015	
Всего	2481	2850	2988	3179	3783	152,5
Сельское хозяйство	1973	2199	2404	2631	3390	171,8
Промышленность	3200	3590	3725	3996	4745	148,4
Строительство	3342	3747	3639	4008	4628	138,5
Транспорт, складское хозяйство, почта	2653	2988	3097	3295	4482	168,9

Источник: [10]

Оплата труда работников сельского хозяйства является самой низкой по сравнению с другими отраслями. Заработная плата сельских труженников области в 2015 г. на 28,6 % ниже, чем заработная плата работников в промышленности. Это не заинтересовывает работников сельского хозяйства в повышении производительности труда, делает его непривлекательным, особенно для молодежи, способствует неблагоприятной обстановке на рынке труда, когда снижается предложение высококвалифицированной и профессиональной рабочей силы. А в совокупности эти факторы отрицательно влияют на эффективность использования труда как ресурса производства.

Невысокий уровень зарплаты, который в сельском хозяйстве, как и в других отраслях имел за 2011–2015 гг. тенденцию к повышению. Однако, несмотря на высокие темпы прироста оплата труда в сельском хозяйстве не достигает уровня оплаты промышленности. Это обусловлено недостаточным уровнем производительности труда. Необходимо, чтобы производительность труда повышалась темпами, опережающими рост его оплаты. За счет этого обеспечивается рост объема валового продукта и чистого дохода. Соотношение темпов роста производительности труда и оплаты труда предоставлено в таблице 3.

Таблица 3

Темпы роста производительности и оплаты труда в сельскохозяйственных предприятиях Полтавской области

Показатель	Годы				
	2011	2012	2013	2014	2015
Получено валовой продукции на среднегодового работника, тыс. грн.	173,2	147,8	199,1	185,1	209,8
Среднемесячная оплата труда работника сельского хозяйства, тыс. грн.	1973	2199	2404	2631	3390
Коэффициент роста валовой продукции	-	0,85	1,35	0,93	1,13
Коэффициент роста оплаты труда	-	1,11	1,09	1,09	1,29
Коэффициент опережения	-	1,31	0,81	1,17	1,14

Источник: [10]

Анализ производительности и оплаты труда в сельскохозяйственных предприятиях Полтавской области позволил сделать следующие выводы: производительность труда не имеет четкой динамики роста или снижения. Так, она снижается в 2012 г. и 2014 г. против предыдущего года и растет в 2013 г. и 2015 г. В последний год произошел небольшой рост зарплаты.

Рассматривая соотношение темпов роста зарплаты и производительности труда работников сельскохозяйственных предприятий можно отме-

тить, что при существующих инфляционных процессах замечен небольшой рост заработной платы над производительностью труда.

С экономической точки зрения такое соотношение приводит к снижению эффективности использования производственных ресурсов и результатов хозяйствования в целом. Но с социальной точки зрения, оплата труда в отрасли самая низкая и дальнейшее ее снижение просто недопустимо.

Влияние среднемесячной номинальной

зарплаты работников сельского хозяйства или цены «рабочей силы» на уровень использования ресурсов исследуемых сельскохозяйственных предприятий Полтавской области за данными 2011–2015 гг. представлено в табл. 4.

Как показал анализ цена «рабочей силы» или зарплата работников существенно влияет на экономику сельскохозяйственных предприятий. Так, по мере роста среднемесячной номинальной

зарплаты работников выявлена четкая тенденция роста производительности труда. При этом темпы роста зарплаты ниже, чем по выходу валовой продукции в постоянных ценах 2010 г в расчете на среднегодового работника. Возрастают показатели ресурсоотдачи сельскохозяйственных угодий. По мере роста зарплаты возрастает прибыль на землю, работников, основные средства и оборотные активы.

Таблица 4

Влияние цены «рабочей силы» на производительность труда, использования земли, основных средств и оборотных активов исследуемых сельскохозяйственных предприятий Полтавской области за 2011–2015 гг.

Показатель	Группы по уровню цены «рабочей силы» в сельском хозяйстве		
	до 2301	2302 – 3217	3218 – больше
Количество наблюдений	5	8	7
Среднемесячная номинальная зарплата по группе	2016	2905	4467
Произведено валовой продукции (в постоянных ценах 2010 г.), на: среднесписочного работника, тыс. грн	79,50	150,71	202,27
100 га сельхозугодий, тыс. грн	603,60	880,29	1061,29
1000 грн основных средств и оборотных активов, грн	727,29	425,70	348,40
Получено прибыли на: среднегодового работника, тыс. грн	2,44	59,27	106,21
100 га сельскохозяйственных угодий, тыс. грн	18,49	34,62	52,51
1000 грн основных средств и оборотных активов, грн	22,28	167,43	182,95

Источник: рассчитано автором на основе годовых отчетов Ф№1; Ф№2; Ф№50 с.х.

На производительность труда в сельскохозяйственных предприятиях оказывают влияние факторы различной направленности: организационные, технико-технологические, социально-экономические и природные. Все они находятся между собой в сложных взаимосвязях, в количественных и качественных соотношениях. В этом контексте решающую роль на повышение производительности труда играют факторы фондовооруженности работников. А именно оснащенность работников средствами производства и орудиями труда, которые соответствуют современному

уровню инновационного развития и технологического прогресса, должна обеспечить высокую стабильность производства, достижения его максимальных результатов и меньшей зависимости от влияния внешних природных условий. По оценке отдельных исследований две трети производительности труда должно обеспечиваться за счет технического прогресса [9].

Нами проведена группировка исследуемых сельскохозяйственных предприятий Полтавской области по фондовооруженности (табл. 5).

Таблица 5

Влияние фондовооруженности работников на уровень производительности труда и эффективность хозяйствования исследуемых сельскохозяйственных предприятий Полтавской области за 2011–2015 гг

Показатель	Основных средств производства на среднегодового работника, тыс. грн		
	до 60,4	60,5–83,1	83,2 и больше
Количество наблюдений	5	7	8
Средняя величина по группе, тыс. грн	39,47	75,57	124,69
Произведено валовой продукции (в постоянных ценах 2010 г.) на среднегодового работника, тыс. грн	100,79	140,10	191,08
Получено товарной продукции на среднегодового работника, тыс. грн	125,77	251,0	495,88
Получено прибыли на среднегодового работника, тыс. грн	17,88	63,93	84,32
Годичная оплата труда среднегодового работника, тыс. грн	29,97	32,32	48,89
Фондоёмкость	0,39	0,53	0,65
Рентабельность использования основных средств и оборотных активов, %	16,2	20,4	15,6

Источник: рассчитано автором на основе годовых отчетов Ф№1; Ф№2; Ф№50 с.х.

Анализ (см. табл. 5) показывает прямую зависимость производительности труда и эффективности хозяйствования от оснащенности работников основными средствами.

От первой к третьей группе фондовооруженность возросла почти в 3,2 раза. Это способствовало тому, что производительность труда возросла в два раза (от 100,79 до 191,08 тыс.

грн), а товарная продукция и прибыль на среднегодового работника повысились в 3,9 и 4,7 раза соответственно.

Оплата труда (цена рабочей силы) выросла в 1,63 раза. Повышение фондоёмкости с первой группы по третью в 1,67 раза указывает на повышение темпов обновления основных производственных средств. В результате чего в пос-

ледний год уменьшился физический и моральный износ.

Кроме того, в некоторых хозяйствах проявляется перенакопление одного вида резервов при недостатке другого. Все это закономерно приводит к росту фондоемкости, то есть каждый дополнительный процент прироста основных производственных средств стал приносить все меньшую фондоотдачу в виде прироста сельскохозяйственной продукции. Как показала группировка хозяйств, рентабельность использования основных средств и оборотных активов не имеет четкой тенденции при увеличении фондовооруженности, однако такой уровень рентабельности может окупать используемые средства за 4,9–6,4 года.

Следовательно, исследуемые сельскохозяйственные предприятия Полтавской области при сложившемся росте фондоотдачи и фондорентабельности в 2011–2015 гг. более эффективно использовали находящиеся в их распоряжении основные средства, а тот объем прибыли, который они получают от хозяйственной деятельности достаточен для простого воспроизводства материально-технической базы.

Очевидно, что увеличение результатов производства не всегда означает, что это происходит под действием изучаемого фактора. Так, рассчитанный нами совокупный потенциал ресурсов производства исследуемых сельскохозяйственных предприятий Полтавской области имеет лишь одну тенденцию – рост в динамике (табл. 6).

Таблица 6

Размеры и структура совокупного потенциала ресурсов производства исследуемых сельскохозяйственных предприятий Полтавской области

Показатель	№№ п/п	Годы			
		2011		2015	
		тыс. грн	в % к всего	тыс. грн	в % к всего
Денежная оценка земельных ресурсов	1	49570	65,5	116974	52,6
	2	44769	55,8	98188	69,6
	3	53347	68,1	106551	68,2
	4	590737	38,7	1235277	41,5
Стоимость основных средств	1	11839	15,7	30683	13,8
	2	22258	27,8	21949	15,6
	3	6000	7,7	14383	9,2
	4	176003	11,5	332415	11,2
Стоимость оборотных средств	1	11326	15,0	69338	31,1
	2	7043	8,8	12383	8,8
	3	13141	16,7	24302	15,6
	4	673402	44,1	1262404	42,4
Годовая стоимость «рабочей силы» (годовой фонд оплаты труда)	1	2912	3,8	5570	2,5
	2	6139	7,6	8527	6,0
	3	5851	7,5	10976	7,0
	4	87010	5,7	144389	4,9
Всего совокупный потенциал ресурсов сельскохозяйственного производства	1	75647	100	222565	100
	2	80209	100	141047	100
	3	78339	100	156212	100
	4	1527152	100	2974485	100

Примечание: 1 – ООО Лановская МТС; 2 – ГПХ «Степне»; 3 – СПК «Злагода»; 4 – ООО Агрофирма «им. Довженко»
Источник: рассчитано автором

Его структуру формируют инфляционные процессы в экономике и ценовая политика государства.

В структуре наибольший удельный вес принадлежит земельным ресурсам (за исключением ООО Агрофирма им. Довженко). Вышеуказанное хозяйство имея в аренде 44882 га сельскохозяйственных угодий, которые в структуре совокупного ресурсного потенциала занимают за 2011–2015 гг. только 38,7–41,5%.

Оценка сельскохозяйственных угодий названной агрофирмы обусловлена более низкой нормативной денежной оценкой единицы площади по сравнению с другими хозяйствами, которые в структуре занимают от 52 до 69,6 % всего потенциала ресурсов.

Вторыми по значимости в структуре потенциала ресурсов являются: в одних сельскохозяй-

ственных предприятиях стоимостью основных средств, а в других – стоимость оборотных активов.

Анализ использования производственных ресурсов земли, труда, основных средств и оборотных активов в динамике и в разрезе предприятий показывает тот или иной уровень эффективности, но не дает представление о степени влияния того или иного произведенного ресурса на результативный показатель. Исходя из этого оценку ресурсного потенциала необходимо проводить по выявленным связям и взаимодействию между результативным показателем и факторами его обуславливающими. В качестве измерителя ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий нами был использован объем валовой продукции в постоянных ценах 2010 г. в расчете на единицу сельскохозяйственных угодий.

дий (Y_x), то есть показатель характеризующий интегральный эффект от использования всех производственных ресурсов, в котором находят отражение объемные, структурные и качественные характеристики процесса производства.

В качестве факторов принимаем: оценку стоимости «рабочей силы» по годичной зарплате работников предприятий; стоимость основных средств в размере амортизации, которая формирует затраты на производство валовой продукции за год, денежную оценку сельскохозяйственных угодий в части суммы ежегодной капитализации; оборотные активы.

Модель построена за данными исследуемых хозяйств в динамике за 2011–2015 гг. Включены факторы:

x_1 - оценка трудового потенциала (ежегодная заработная плата) на единицу сельскохозяйственных угодий;

x_2 - стоимость основных средств (ежегодная амортизация) на единицу сельскохозяйственных угодий;

x_3 - нормативная денежная оценка земельных ресурсов (ежегодная капитализация) на единицу сельскохозяйственных угодий;

x_4 - оборотные активы по величине ежегодных материальных затрат на единицу земли.

Выходные данные приведены в Приложении. Зависимость объема валовой продукции от величины имеющихся ресурсов имеет прямолинейный характер и выражается производственной функцией, которая представляет собой полученное многофакторное уравнение регрессий:

$$y_x = 7125,494 + 0,086x_1 + 2,795x_2 - 4,998x_3 + 0,243x_4 \quad (2)$$

Коэффициент множественной детерминации $R^2 = 0,712$. Это говорит о том, что общая вариация стоимости валовой продукции в расчете на единицу сельскохозяйственных угодий на 71,1 % зависит от изменения включенных в модель факторов.

Коэффициенты уравнения при переменных показывает, на сколько изменится величина валовой продукции на единицу площади сельскохозяйственных угодий при изменении значения соответствующего факторного показателя на единицу. Так, если среднегодовая стоимость оценки трудового потенциала или стоимость «рабочей силы» возрастает на 1000 грн, то стоимость валовой продукции на гектар увеличится на 86 грн при неизменном значении других факторов. Аналогично изменения используемых основных средств на 1000 грн дает прирост валовой продукции на 2795 грн, а увеличение на 1000 грн капитализации земельных ресурсов за счет их ежегодной индексации дает снижение валовой продукции на 4998 грн. В тоже время при высоком удельном весе оборотных средств в структуре совокупного ресурсного потенциала каждая

тысяча их увеличения дает прирост валовой продукции всего на 243 грн.

Для определения уровня влияния каждого фактора на результативный показатель рассчитаем коэффициенты эластичности по формуле:

$$K = \frac{a_i \bar{x}_i}{\bar{y}}, \quad (3)$$

где a_i - коэффициент регрессии при факторе;

\bar{x}_i - среднее значение факторного признака;

\bar{y} - среднее значение результативного признака.

Расчеты показали, что наибольшее влияние на отдачу совокупного ресурсного потенциала производства в исследуемых сельскохозяйственных предприятиях оказывают оборотные активы, коэффициент эластичности для данного фактора составил 0,448, на втором месте нормативная денежная оценка земли ($K_3 = 0,395$), на третьем – основные средства ($K_2 = 0,136$). Оплата труда по коэффициенту эластичности составляет всего лишь 0,021.

Оборотные активы осуществляют бесперебойный процесс производства и недостаточная обеспеченность ими основных средств и процессов в сельскохозяйственном товаропроизводстве приводит к резкому сокращению производимой продукции. Земельные ресурсы ежегодно увеличиваются по денежной оценке высокими темпами, которые обуславливают не прямую, а обратную связь с увеличением валовой продукции. В настоящее время переизбыток рабочей силы и низкий уровень материального стимулирования работников практически не влияет на рост валовой продукции и повышение производительности труда происходит за счет интенсификации производства.

Производственная функция, описывающая взаимосвязь факторных и результативных показателей, позволяет определить теоретическое значение валовой продукции в расчете на единицу площади, которое должно быть получено при данных ресурсах и объективных условиях сельскохозяйственного производства. Это нормативное значение $P_{\text{норм}}$ является своеобразным индикатором ресурсоотдачи. Его содержание можно охарактеризовать следующей зависимостью:

$$P_{\text{норм}} = P_{\text{фак}} + \Delta_{\text{рес}},$$

где $P_{\text{фак}}$ - фактическое значение валовой продукции на единицу площади;

$\Delta_{\text{рес}}$ - избыток или недостаток интегрального ресурса сельского хозяйства.

Индикатор ресурсоотдачи представляет собой отношение фактического выхода продук-

ции к ее расчетному значению по производственной функции (Приложение).

На основании полученных индикаторов произведена группировка (табл. 7).

Результаты группировки исследуемых сельскохозяйственных предприятий по индикаторам

уровня ресурсоотдачи потенциала использования совокупных ресурсов производства свидетельствуют о том, что в второй группе при индикаторе 1,0 получено самые высокие результаты по эффективности хозяйствования по прибыли и уровню рентабельности.

Таблица 7

Эффективность использования совокупного ресурсного потенциала за индикатором его недостаточности или излишка в исследуемых сельскохозяйственных предприятиях Полтавской области за 2011–2015 гг.

Показатель	Группы по индикатору использования совокупного производственного потенциала ресурсов		
	до 0,950	0,951 – 1,050	1,051 и выше
Количество наблюдений	7	6	7
Средний коэффициент использования потенциала ресурсов производства	0,86	1,00	1,14
В расчете на 100 га сельскохозяйственных угодий:			
- валовая продукция, тыс. грн	948,28	954,10	899,17
- прибыль (убыток), тыс. грн	318,19	619,93	248,38
- среднегодовая численность работников, чел.	5,61	6,00	5,54
- стоимость основных средств, тыс грн	677,33	517,48	522,20
- материальные ресурсы, млн грн	2,27	1,62	1,43
Фондоотдача, грн/грн	1,40	1,84	1,72
Землеотдача, ед	0,36	0,51	0,39
Производительность труда (стоимость валовой продукции на одного работника), тыс. грн	169,07	159,02	162,19
Уровень рентабельности (убыточности), %	17,61	52,49	22,97

Источник: рассчитано автором

Вторая группа хозяйств имеет на 100 га сельскохозяйственных угодий основных средств на 23 % меньше, чем первая и на 7,1 % чем в среднем по исследуемым хозяйствам. Единица стоимости основных средств в указанной группе обеспечивает 3,13 грн материальных ресурсов, что меньше, чем в первой группе на 6,6 %. Достаточно высокая интенсивность производства в хозяйствах второй группы обеспечивает самый высокий уровень фондоотдачи и землеотдачи и способствует получению самого высокого уровня рентабельности хозяйствования.

Выводы. Оценка использования ресурсного потенциала производства в сельскохозяйственных предприятиях должна осуществляться по всем его структурным элементам. Оценивая совокупный ресурсный потенциал методом многофакторного корреляционного анализа выявлено, что наибольшее влияние его на отдачу в исследуемых сельскохозяйственных предприятиях оказывают оборотные средства с коэффициентом эластичности для данного фактора 0,448, на втором месте нормативная денежная оценка земли – 0,35, на третьем – основные средства – 0,136.

Цена «рабочей силы» из-за низкого уровня материального стимулирования на результативный признак (объем валовой продукции в постоянных ценах в расчете на единицу сельскохозяйственных угодий) существенного влияния не оказывают.

При соотношении фактического и теоретического результативных признаков корреляционно-регрессионного анализа 1:1 ($K = 1.00$) использование совокупного потенциала ресурсов производства для сельскохозяйственных предприятий будет наиболее эффективным, если на 100 га сельскохозяйственных угодий трудообеспеченность составит 6 чел, обеспеченность основными средствами за 520 тыс. грн (в учетных ценах), материалоемкость до 617 тыс. грн (в текущих ценах). Исходя из сложившегося уровня урожаев и продуктивности ферм исследуемые сельскохозяйственные предприятия смогут получить на 100 га сельскохозяйственных угодий до 954 тыс. грн валовой продукции (в постоянных ценах 2019 г.), прибыли до 620 тыс. грн и иметь рентабельность 52, 5 %.

Список использованной литературы:

1. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч.- метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. – К.: КНЕУ, 2005, - 261 с.
2. Сапич В.І. Ефективність використання земельних ресурсів суб'єктами аграрного бізнесу / В.І. Сапич, Н.М. Сапич // Розвиток аграрного бізнесу в Україні: монографія / за ред. Проф. Брюховецького І.М. – Суми: Сумський національний аграрний університет, 2016. – С. 105–121.
3. Струмилин С.Г. Народное богатство России и СССР. Избранные произведения / С.Г. Струмилин. – М.: Наука, 1983. – Т.1. – 448 с.

4. Морозов Т.Г. Прогнозирование и планирование в условиях рынка / Т.Г. Морозов. – М.; 2000. – 156 с.
5. Лукинов И. Аграрный потенциал: исчисление и использование / И. Лукинов, А. Онищенко, Б. Пасхавер // Вопросы экономики, -1989.-№ 1. –С. 12–24.
6. Кассиров Л. Критерии оценки конечных результатов / Л. Кассиров // Экономика сельского хозяйства. – 1978. - №1. – С. 40–48.
7. Экономика сельского хозяйства / И.А. Минаков, Н.П. Косторнов, Р.А. Смыков, А.А. Калныныш и др.; Под ред. И.А. Минакова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Колос, 2005. – 400 с.
8. Мельник Л.Ю. Економічна теорія по межі тисячоліть [навч. посібн.] / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко, І.Г. Кириленко. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 748 с.
9. Белокопытов А.В. Резервы роста производительности аграрного труда / А.В. Белокопытов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2014. - № 5. – С. 10–12.
10. Сільське господарство Полтавської області у 2015 році: [статистичний збірник] / За ред. Л. М. Безхлібняк. – Полтава: Головне управління статистики у Полтавській області, 2016. – 251 с.

Макаренко П.Н., Ал-Далаиен Р.Х.Х., Пилявский В.И. Экономическая оценка и эффективность использования ресурсного потенциала сельскохозяйственного производства

В данной статье определена эффективность использования земли исходя из ее нормативно денежной оценки и выхода валовой продукции на гектар земли. Установлено что земледоходность по нормативной денежной оценке земли и прибыли более реальный показатель чем землеотдача. Обобщены различные точки зрения на оценку трудовых ресурсов в сельском хозяйстве по размеру фондового эквивалента, и затратам живого труда. Определено что в рыночных условиях цена «рабочей силы» приобретает форму заработной платы и как цена любого товара определяется количеством и условиями труда, его производительностью и эффективностью. Выявлено что снижение мотивации трудовой деятельности в сельском хозяйстве происходит в результате того что фактически не действуют социальные стимулы к труду. Установлено, что решающую роль на повышения производительности труда осуществляют факторы фондовооруженности работников, которые соответствуют современному уровню инновационного развития. В совокупной оценке производственного ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий стоимость оборотных активов в разрезе исследуемых сельскохозяйственных предприятий имеют существенную вариацию и согласно производственной функции корреляционно-регрессионного анализа они больше всего влияют на результативный показатель ресурсоотдачи.

Проведенная группировка по величине индикатора отношения фактической к значению теоретической ресурсоотдаче показала что недостаточность или излишек совокупного ресурсного потенциала сельскохозяйственного производства ухудшает эффективность хозяйственной деятельности предприятий.

Ключевые слова: ресурсы, земельные ресурсы, трудовые ресурсы, ресурсный потенциал, эффективность, оценка, совокупный потенциал, цена «рабочей силы», производственная функция, ресурсоотдача.

Makarenko P.N., Al-Dalaien R.H.H., Pilyavsky V.I. Economic assessment and efficiency of the use of agricultural production potential

This article defines the efficiency of using the land based on its normative monetary assessment and the output of gross output per hectare of land. It has been established that the land use and land yields are more realistic than land tenure in the normative monetary valuation of land and profit. The various points of view on the estimation of labor resources in agriculture by the size of the stock equivalent and the costs of living labor are generalized. It is determined that in market conditions the price of "labor" acquires the form of wages and the price of any commodity is determined by the quantity and conditions of labor, its productivity and efficiency. It was revealed that the decrease in the motivation of labor in agriculture occurs as a result of the fact that social incentives to work do not actually operate. It has been established that the factors contributing to the productivity of the labor force are those that are in line with the current level of innovative development. In the aggregate estimation of the productive resource potential of agricultural enterprises, the value of current assets in the section of investigated agricultural enterprises has a significant variation and, according to the production function of the correlation-regression analysis, they most influence the productive indicator of resource efficiency.

The conducted grouping on the magnitude of the ratio of the actual relationship to the theoretical repercussions showed that insufficiency or surplus of the aggregate resource potential of agricultural production impairs the efficiency of economic decay of enterprises.

Keywords: resources, land resources, labor resources, resource potential, efficiency, evaluation, aggregate potential, price of "labor", production function, resource supply.

Л. В. Пшенична, канд. наук з держ. управ., доцент

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Сьогодення – це світ динаміки і швидкості і щоб в ньому вижити, необхідно постійно мінятися разом з ним, здобувати нові знання та вміння, вміти грамотно користуватися ними. Динамічно розвиваючись, економіка змушує корпорації, підприємства, організації, фірми, установи постійно еволюціонувати, щоб не залишитися за бортом прогресу та відповідати вимогам часу.

В статті розкрито, що позитивні зміни у розвитку підприємства забезпечується завдяки корпоративній культурі, яка є зразком того, як розвиток цивілізації, науково-технічний прогрес приводять суспільство до потреби в розвитку духовної культури і навіть до того, щоб у трудовій діяльності вимоги високої культури, етики були пріоритетними щодо вимог чистої економіки.

Корпоративна культура як власна культура корпорації має свою філософію – принципи, якими керується управлінська верхівка та члени колективу, яка передбачає набір цінностей і правил поведінки, що сповідаються співробітниками і створюють у них відчуття згуртованої команди.

Ключові слова: компанія, позитивні зміни, світовий досвід, єдність цілей, управління корпорацією, філософія цінностей, корпоративна культура, динамічність, віра в керівництво, комунікації, принципи, імідж організації, Кодекс етики та службової поведінки.

Постановка проблеми. Розвиток економіки на сучасному етапі вимагає від кожної успішної організації мати свою корпоративну культуру – сукупність найважливіших положень діяльності організації, обумовлених місією та стратегією розвитку, які відображені у соціальних нормах і цінностях основної частини працівників. Вона дозволяє вирізнити організацію, створює в ній атмосферу ідентифікованості для її членів, зміцнює соціальну стабільність і є контролюючим механізмом, який направляє і формує взаємовідносини та поведінку працівників у колективі. Важливою умовою формування корпоративної культури є науково обґрунтована розробка її принципів. Впровадження та дотримання принципів корпоративної культури дозволить зробити її могутнім інструментом управління персоналом, створить сприятливі умови управління корпорацією, забезпечить її цілісність і сприятиме стабільному розвитку.

Аналіз актуальних досліджень. Кінець ХХ та початок ХХІ століття ознаменовано тим, що питання управлінської культури у сучасних великих і малих організаціях займає пріоритетне значення у досягненні їх цілей, значення та місця, цінностей і поведінки та викликало до життя поняття *корпоративної культури*. Словосполучення "корпоративна культура" вперше використав у ХІХ сторіччі у військовій термінології німецький фельдмаршал Мольтке для визначення відносин в офіцерському середовищі. Але вперше, як найважливіший фактор, який впливає на поведінку на підприємстві і соціальний його розвиток, сформулювали поняття «корпоративна культура» Теренс Є. Діл і Аллан А. Кеннеді у 80-х роках минулого століття, констатуєчи, що крім висококваліфікованого персоналу, ефективного управління, інноваційних технологій, корпорація повинна мати у своєму розпорядженні сильну культуру і особливий стиль.

У дослідженнях Томаса Дж. Пітерса і Р. Уотермена чітко сформульована ідея про те, що для успіху підприємства управлінець повинен займатися не лише економічними процесами та інноваційними стратегіями, а керувати ціннісними установками підприємства. Учені продемонстрували переваги корпорацій, які досягли високого розвитку культури.

Вперше у 1985 році у своїй книзі «Організаційна культура і лідерство» американський психолог Едгар Шейн розкрив теорію трьох рівнів корпоративної культури: *артефакти, проголошувані цінності та базові уявлення*, на яких базуються подальші дослідження корпоративної культури. Е. Шейн охарактеризував корпоративну культуру як «сукупність основних положень, сформованих самостійно, засвоєних або розроблених певною групою в міру того, як вона навчається вирішувати проблеми адаптації до зовнішнього середовища та внутрішньої інтеграції – які виявилися достатньо ефективними, щоб вважатися цінними, а тому передаватися новим членам у ролі правильного способу сприйняття, мислення та ставлення до конкретних проблем» [6, с.116].

У своїх працях вітчизняні та зарубіжні учені та науковці Т.Алпеева, Б. Гажвський, Ю. Красовський, Т. Кицак, М. Коул, І. Мажура, Ю. Палеха, І. Петрова, С. Рей, та ін. розглядали корпоративну культуру як економічне поняття та важливий чинник управління персоналом. Теоретичні праці А. Беліченко, В.Воронкової, Т. Дила, А. Кеннеді, В. Співака, Н. Тимошенко, Г. Хаст та ін. розглядають різні аспекти цього явища та стверджують, що зазначений напрям наукових досліджень ще тільки формується.

Термін «корпоративна культура» на даний час ще не зафіксовано як стале поняття, а тому потребує відповідного теоретичного осмислення, але завдяки авторам численних робіт з менеджменту та організації поняття організаційної і кор-

поративної культури останнім часом використовуються як взаємозамінні [5, с. 124].

Метою статті є визначення сутності та змісту корпоративної культури – важливого чинника управління персоналом, основних принципів корпоративної культури як унікальної філософії цінностей членів колективу.

Виклад основного матеріалу. Розкриття поняття *корпоративна культура* доцільно почати з визначення культури взагалі, хоча зробити це непросто. Учені визначають різні підходи до розуміння визначення, яке стоїть за поняттям культура. На міжнародному філософському конгресі в 1980 році наводилося більше 250 визначень цього поняття, але різні джерела налічують їх до 500.

Відомо, що уявлення про культуру відображали у своїх працях античні мислителі Цицерон, Вергілій, Сенека, учені Середньовіччя - Аврелій, Августин, мислителі європейського Відродження — Ф. Петрарка, М. Монтень, філософи Нового часу — Ф. Бекон, Дж. Б. Віко, Т. Гоббс, Дж. Локк, але найбільш неоцінний вклад у систематизацію визначення теорії культури внесли такі учені, як Ф. Гегель, К. Клакхон, А. Кребер, Т. Пітерс, Е. Тейлор, Л. Уайт, Р. Уотерман, З. Фрейд, О. Шпенглер та багато інших.

Наприкінці ХХ століття у вітчизняній науці виникли два підходи до осмислення загальної природи культури. Один з підходів науковці А. Арнольдов, Е. Баллер, Н.Злобін, Л. Коган, В. Межуєв і ін. визначили як процес творчої діяльності, а В. Давидович, М. Каган, Е. Маркарян, В. Трушков, З. Файнбург і ін. - як специфічний спосіб людської діяльності та зробили предметом свого дослідження питання, пов'язані із загальною характеристикою культури як універсальної властивості суспільного життя людей. Культура охоплює всі сфери діяльності людини у процесі її розвитку, як у сфері матеріального виробництва, так і у сфері духовності. Вона – у знаннях людства, традиціях поколінь, у змісті життя і праці особистості, у її звичках, життєвому досвіді, нормах і принципах моралі, етики, естетики і права.

Культура людства надзвичайно динамічна, вона дає можливість розвиватися сучасному поколінню на основі творчого використання культурних цінностей минулих поколінь, відтворюючи і удосконалюючи, наслідуючи і творчо опрацьовуючи уже нагромаджені багатства. Діяльність кожної людини поєднується у виробництві як матеріальних благ, так і духовних цінностей. Матеріальна культура є показником рівня практичного оволодіння людиною природою через використання засобів виробництва і предметів праці, а до духовної культури належить наука, рівень та стан освіти, медичного обслуговування, мистецтво, моральні норми поведінки людей та рівень їх розвитку духовних потреб та інтересів.

Складовою поняття культури і формою ви-

користання загальнолюдських культурних надбань є культура управління. Її зміст полягає у сукупності досягнень в організації і здійсненні процесу управління, організації управлінської праці, використання сучасних методів і форм управління, інноваційних технологій, моральних, юридичних, економічних, організаційних, технологічних та етичних норм.

Ми поділяємо думку учених, що оцінкою рівня управлінської культури є *прагнення до розвитку*, яке забезпечує наявність тенденцій до удосконалення змісту системи, зв'язків, продукції, зростання обсягів інвестицій та виробництва, реалізацію товарів і послуг; *динамічність*, через швидкість змін; *цілеспрямованість* у досягненні цілей; *відкритість* у взаємодії з іншими структурами; наявність оптимальних технологічних, виробничих, торговельних, інформаційних та інших зв'язків.

Сучасна корпорація прагне до досягнення найбільш високого рівня управлінської культури – еталону її досконалості, що визначається у сукупності сучасних прогресивних вимог, які висувуються до менеджерів, способів та процесу їх праці, обумовлених принципами і нормами моралі, права, етики та цілями здійснення управління. Управлінську культуру організації визначають такі атрибути: *загальнолюдські цінності*, тобто що людина цінує у своєму житті та в організації у якій працює - своє положення, посаду, просування по кар'єрних сходах, саму роботу; *віра в керівництво*, в успіх, у свої сили, у взаємодопомогу, в етичну поведінку, у справедливість; *взаємовідносини з людьми*, які різняться між собою за віком, статтю, статусом, посадою, досвідом, знаннями, віросповіданням, громадянством та шляхи, способи і методи вирішення конфліктних ситуацій, які виникають; *комунікації*, які полягають у використанні мови, абрєвіатури, жестикуляції; *процес розвитку та становлення працівника корпорації*, що супроводжуються навчанням, інформуванням працівників, підготовки, перепідготовки та підвищенням кваліфікації, участі їх у різних програмах; *професійна етика та методи стимулювання*, які проявляються у ставленні до виконання професійних та посадових обов'язків, відповідальності за доручену справу, якості виконуваної роботи, її оцінка і винагорода та шляхи просування по службі; *діловий стиль та зовнішній вигляд працівника*.

Управлінська культура – це один із чинників конкурентоздатності організації, фактор успіху, ефективної діяльності, виживання.

Практики стверджують, що на успішно працюючих підприємствах, установах, організаціях існує власна культура, яка допомагає у досягненні високих результатів. Власна культура – це арсенал правил, норм, цінностей, переконань, звичаїв, традицій, принципів, стилів поведінки, статутних положень, декларацій та прийнятого Ко-

дексу корпоративної культури.

Власна культура організації - це *корпоративна культура*, яка є індивідуальною формою існування організації і включає в себе ієрархію цінностей, які притаманні співробітникам та сукупність способів їх реалізації. Корпоративна культура є результатом переходу від соціально-етичного до духовного менеджменту і закріплює в якості основного управлінського інструменту «корпоративний дух», який не можна розглядати як сталий феномен, вона постійно змінюється, розвивається, удосконалюється.

Вітчизняні та зарубіжні науковці дають достатньо багато визначень поняття корпоративна культура. Найбільш вживані:

- *Корпоративна культура* - це унікальні характеристики сприйнятих особливостей організації, того, що вирізняє її серед інших у галузі. К.Голд.

- *Корпоративна культура* - це набір переконань, цінностей і засвоєних способів вирішення реальних проблем, що сформувався за час життя організації і має тенденцію прояву в різних матеріальних формах і в поведінці членів організації. Е. Браун.

- *Корпоративна культура* - клімат в організації; вона відображає звичаї, притаманні організації. М. Мексон.

- *Корпоративна культура* - сукупність колективних базових правил, винайдених, відкритих або вироблених певною групою людей у міру того, як вона вчилася вирішувати проблеми, пов'язані з адаптацією до зовнішнього середовища й внутрішньою інтеграцією, і розроблених досить добре для того, щоб вважатися цінними. Е. Шейн.

- *Корпоративна культура* - це унікальна сукупність норм, цінностей, переконань, які визначають спосіб об'єднання груп та окремих особистостей в організації для досягнення встановлених перед нею завдань. Д.Елдрідж і А.Кромбі.

- *Корпоративна культура* - стосунки, норми і цінності, стилі поведінки, яка відтворюється між людьми, вважаючи ознаку відтворення ключовою в аналізі і функціонуванні організаційної культури. О.Максименко.

Узагальнюючи ці поняття можемо зробити висновок, що *корпоративна культура* є системою формальних і неформальних правил і норм діяльності організації, звичаїв і традицій, індивідуальних і групових інтересів, особливостей поведінки співробітників, стилю керівництва, прийнята система лідерства, задоволеності працівників умовами праці та стимулювання, соціальним пакетом, рівнем співпраці співробітників, перспектив розвитку організації, діюча система комунікацій, стилі дозволу конфліктів, прийнята символіка, гасла, герби, ритуали.

Складовими корпоративної культури є: місія, стратегія, цінності, поведінка працівників, імідж організації та її символіка.

Місія – філософія, яка визначає призначення і мету існування організації, її природню відмінність від конкурентів.

Стратегія – напрям розвитку підприємства.

Цінності – комплекс переконань, які спрямовують організацію слідувати стратегії відображаючи її місію. Задекларовані організацією цінності: ідеали, втілення цих ідеалів та внутрішні мотивації - є ключовою ланкою, яка згуртовує колектив, формує єдність поглядів, дій, забезпечує досягнення цілей.

Поведінка працівників – кадрова політика, спрямована на підбір, адаптацію, навчання, оцінку і мотивацію працівників; корпоративні компетенції і комунікації; Кодекс корпоративної поведінки; внутрішнє інформаційне поле.

До найбільш значущих чинників у становленні корпоративної культури організації належить її **філософія – принципи**, якими керується управлінська верхівка. Принципи корпоративної культури – це базові вихідні положення, світосприйняття і ідеологія поведінки, цінності, переконання, традиції і норми, які забезпечують її формування та розвиток. Принципи корпорації формуються у рекламних матеріалах, у промовах засновників кампанії, інформаційних документах і ставлять за мету, створити в уяві своїх співробітників та в зовнішньому середовищі імідж корпорації.

Імідж організації – це відповідна її модель, образ та ставлення суспільства до її діяльності та продукту на основі сформованих цінностей. Імідж формується у свідомості співробітників, інших осіб та організацій під впливом контактів з компанією, з працівниками фірми, в ході знайомства з рекламою, символікою, при відвідуванні виставок, презентацій.

Філософія корпоративної культури повинна відповідати критеріям стабільного та успішного розвитку компанії, робить її могутнім інструментом управління персоналом, забезпечує цілісність організації, створює сприятливі умови для управління підприємством, встановлює оптимальні зв'язки підприємства з конкурентами, стимулює мотивацію саморозвитку працівників, слугує важливим джерелом самоідентифікації персоналу як команди, стимулює прояв індивідуальної і колективної відповідальності при виконанні окремих завдань, особливо у сфері інновацій.

Процес формування корпоративної культури довготривалий. Він зумовлює донесення до зовнішнього середовища клімату в середині організації, вплив на внутрішнє середовище суспільної думки, правил, традицій, які панують в суспільстві.

Формування корпоративної культури базується на загальних та спеціальних принципах. Загальні принципи враховують найважливіші характерні ознаки та властивості корпоративної ку-

льтури і є спільними для багатьох корпорацій, але на кожному підприємстві корпоративна культура є індивідуальною, неповторною, то ж доцільно виділити спеціальні принципи, притаманні для цієї організації. Найбільш поширеними та загально визнаними принципами корпоративної культури є: *науковість*, яка спонукає до використання надбань та досягнень наукових дисциплін, наукових досліджень та їх висновків; *системність*, що передбачає комплекс пов'язаних елементів, зміна яких можлива за умови зміни кожного з цих елементів; *сценарність* - представлення всіх рекомендацій, що регулюють відношення між співробітниками у вигляді сценарію, де відображається характер та стиль поведінки кожного, визначається зміст діяльності всього колективу; *гуманізм*, що який ґрунтується на визнанні працівника кампанії найвищою цінністю, а духовність - метою і засобом особистості і суспільства; *професіоналізм*, вимагає від управлінця наявності відповідної освіти, досвіду, управлінських навичок, які дозволять ефективно управляти корпоративною культурою.

Науковці Т.Алпеева, О.Гришнова, Ю.Давидов, Т.Кицак, М.Коул, С. Рей та ін., досліджуючи вплив характеру українців на формування принципів корпоративної культури компаній, констатують, що для нашого народу характерне надання пріоритету не формальному розуму, а нормам морального життя суспільства, які базуються на принципах індивідуальності й людяності, гармонії з природою та стверджують той факт, що вмиле управління корпоративною культурою може стати серйозною конкурентною перевагою кампанії. Для українців притаманний принцип *націоналістичності*, що передбачає врахування національних особливостей, менталітету, звичаїв певного регіону.

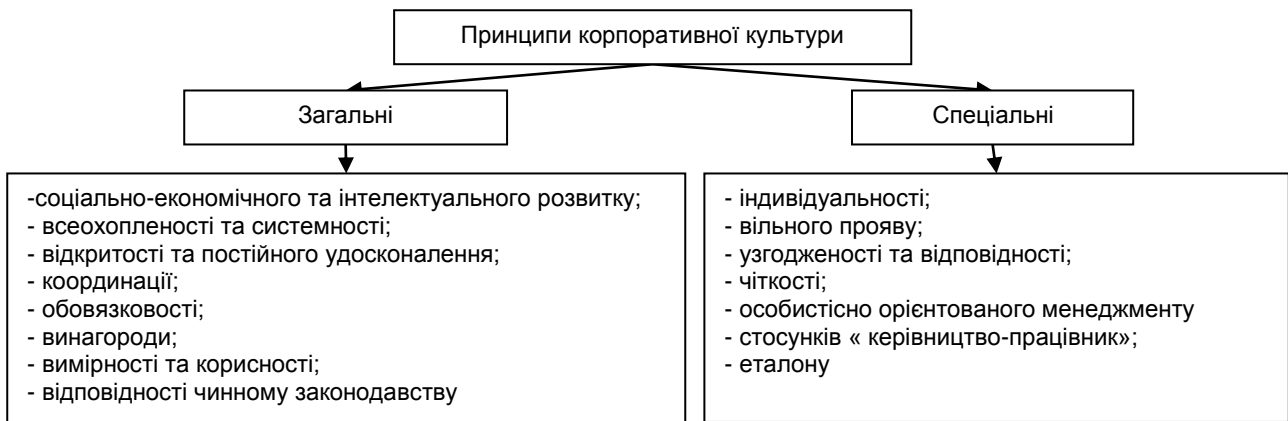
У працях Г.Захарчин, Н.Любомудрової, Р.Винничук, Н.Смолінської перелічено і охарактеризовано принципи корпоративної культури, які виражають те спільне в організації управління ними, що охоплює всі їх етапи та створює їм успішність: *принцип усвідомлення* – цьому принципу властива сила духу і осяяння, що вимальовує картину майбутнього і зміцнює віру в перспективу і незворотність позитивних змін, а сила духу додає енергії на ці зміни; *принцип системності* – визначає головну мету запланованих змін, визначає засоби і умови, за допомогою яких мета буде

досягнута; *принцип ресурсного забезпечення* – передбачає широке інформаційне, кадрове, фінансове забезпечення процесів корпоративної культури на кожному її етапі; *принцип прогнозування* – ґрунтується на законі незворотності змін, і полягає у їх прогнозуванні, усталеності та здатності до позитивних перетворень; *принцип стійкості* – проявляється у визнанні її закономірності, адаптованості до постійних інноваційних змін, до нових цінностей, переконань, норм поведінки; *принцип гармонійності* – передбачає узгодження інтересів всього персоналу, забезпечення психологічної комфортності всіх працівників [2, с. 123-125].

Ми поділяємо думку науковців національного університету «Львівська політехніка» О.Бали, Р.Бали та О. Мукан, які дослідили, проаналізували та узагальнили принципи корпоративної культури провідних компаній світу. Автори акцентують, що підходить до формування принципів корпоративної культури є різними, але переважна більшість компаній на перше місце виносить національні ідеї служіння суспільству, удосконалення професійних та особистих навичок працівників, інновації, засновані на науці, максимальну відповідальність, заохочення індивідуальних здібностей і продуктивності, успішну діяльність орієнтовану на максимальне задоволення людських потреб.

Принципи корпоративної культури - це вихідні засади і положення ефективного управління персоналом, які кожне підприємство повинно визначити самостійно. Одні з них є загально прийнятими, інші – індивідуальні для даної установи. Загальні – визначають найважливіші характерні ознаки та властивості корпоративної культури компанії, а індивідуальні – особливі, спеціальні, притаманні тільки цій корпорації ознаки та властивості корпоративної культури і розробляються конкретно для неї [1, с. 11-13].

Сучасними дослідниками пропонується велика кількість різноманітних правил в системі менеджменту, які відносяться до категорії принципів. Тому організація може знехтувати деякими із них, але при цьому необхідно врахувати можливий їх вплив на її діяльність. Ігнорування тим чи іншим принципом повинно бути зваженим і продуманим, щоб у майбутньому не привело до жаклих прорахунків [4, с. 249-253].

Принципи формування та розвитку корпоративної культури

На основі узагальнення існуючих підходів надамо класифікацію принципів формування корпоративної культури, які визначені колективом науковців університету «Україна» та, на нашу думку, є найбільш значимими:

- *принцип стратегії*, який дозволяє інтегрувати інтереси персоналу та кампанії на довготривалий термін діяльності;
- *принцип захисту прав*, який передбачає отримання необхідної інформації про корпорацію та формування єдиного корпоративного духу кампанії;
- *принцип рівності*, який забороняє керівництву здійснювати будь-які дії у власних інтересах;
- *принцип відкритості*, що сприяє побудові прозорих відносин, які в свою чергу інтегрують членів колективу в єдине ціле, що формує корпоративні цінності;
- *принцип справедливості*, який дозволяє сформувати належний рівень корпоративного духу і стилю діяльності колективу і організації в цілому;
- *принцип професіоналізму*, що сприяє формуванню взаємодовіри, добробуту, надійності, партнерства;
- *принцип солідарної відповідальності*, який сприяє формуванню корпоративної культури та існуючих в ній норм та цінностей;
- *принцип єдності*, який завбачає уникнення міжособистісних протиріч у колективі та подвійності в управлінні корпорацією;
- *принцип відповідності*, який наголошує на достатньому повноваженні співробітника для вирішення завдань та відповідальності за їх виконання;
- *принцип цілісності*, що передбачає цілісність різноманітних структур, що одночасно є самостійними (виробнича, фінансова, соціальна сфери);
- *принцип динамічності*, який завбачає зміну організаційних структур колективу, відповідно до життєдіяльності організації (створення, розвиток, функціонування тощо);
- *принцип зворотного зв'язку*, що перед-

бачає обмін інформацією від суб'єкта до об'єкта управління, що надає співвідношення в інформаційній схемі (вхідна-вихідна інформація) організації;

- *принцип додатковості*, який завбачає існування не лише сталих ціннісних впливів, а й стихійного, ймовірного впливу на тенденцію розвитку організації;
- *принцип превалювання суспільних інтересів*, згідно якого інтереси члена колективу або групи мають бути підпорядковані суспільному інтересу всього колективу або організації;
- *принцип єдності*, який наголошує на цілісності управління організаційними діями, що мають одну мету;
- *принцип стабільності*, що завбачає продуманість планування у політиці управління щодо зниження плинності членів організації (кадрів);
- *принцип ініціативи*, згідно якого кожен член організації має самостійність в межах його компетенції при прийнятті та реалізації певних завдань та рішень [3, с. 52-54].

Висновки. Можна зробити висновок, що важливою умовою ефективного та сталого розвитку корпорації є корпоративна культура як важливий чинник впливу на репутацію компанії. Науково обґрунтоване розроблення основних її принципів і правил сприяє реалізації місії, цілей, завдань, стратегії підприємства, забезпечуючи прозору та ефективне управління та створює позитивний імідж і прогнозує успіх, а всі співробітники компанії - вірні послідовники традиціям, трудової ентузіастів, місіонерів, лідерів.

Проведені нами дослідження дозволили систематизувати та узагальнити визначення корпоративної культури, визначити її філософію через визначення основних її принципів і дають можливість в подальшому розробляти моделі розвитку корпоративної культури, оцінити їх ефективність та створити Кодекс етики та службової поведінки працівників корпорації, який становить систему загальних принципів професійної культури та основних правил службової поведінки, якими повинні керуватися всі працівники не залежно від займаної посади.

Список використаної літератури:

1. Бала О.І., Мукан О.В., Бала Р.Д. Принципи корпоративної культури підприємств: сутність та види. – 2010. - № 682. – С. 11-15. Lviv Polytechnic National Institutional Repository <http://ena.lp.edu.ua/>-2010.
2. Захарчин Г.М. Корпоративна культура: Навчальний посібник / Г.М.Захарчин, Н.П.Любомудрова, Р.О.Винничук, Н.В.Смолінська – Львів, 2011. – 339с.
3. Ломачинська І.М. Основи корпоративної культури: навчальний посібник / Ломачинська І.М., Рихліцька О.Д., Барна Н.В.; за ред. І.М. Ломачинської. – К.: Університет «Україна», 2011. – 344.
4. Скібіцька Л.І. Менеджмент: Навчальний посібник для вищих навч. Закладів/ Л.І. Скібіцька, О.М. Скібіцький; Мін-во освіти і науки України. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 415с.
5. Смоленюк П.С. Корпоративна культура як основа розвитку організації / П.С. Смоленюк // Наука і економіка. – 2010.-№1(17).-С. 123-128.
6. Шейн Э. Организационная культура и лидерство / Э. Шейн – СПб.: Питер, 2002.- 336с.

Пшеничная Л.В. Корпоративная культура – уникальная философия ценностей членов коллектива

Мир сегодня – это мир динамики и скорости, и чтобы в нём выжить, необходимо меняться вместе с ним, получать новые знания и умения, уметь грамотно пользоваться ними. Динамично развиваясь, экономика принуждает корпорации, предприятия, организации, фирмы, учреждения постоянно эволюционировать, чтобы не остаться за бортом прогресса и отвечать требованиям времени.

В статье раскрыто, что положительные изменения в развитии предприятий обеспечиваются благодаря корпоративной культуре, которая является образцом того, как развитие цивилизации, научно-технический прогресс приводят общество к необходимости в развитии духовной культуры и даже к тому, чтобы в трудовой деятельности требования высокой культуры, этики были приоритетными перед требованиями чистой экономики.

Корпоративная культура как собственная культура корпорации имеет свою философию – принципы, которые работают на сплочение коллектива, возрастания авторитета фирмы, её цель – все сотрудники компании верные последователи традициям, трудолюбивы, энтузиасты, миссионеры, лидеры.

Ключевые слова: компания, положительные изменения, мировой опыт, единство целей, управление корпорацией, философия ценностей, корпоративная культура, динамичность, вера в руководство, коммуникации, принципы, имидж организации, Кодекс этики и служебного поведения.

Pshenychna L.V. Corporate culture as a unique philosophy of values of team members.

Modern world demands dynamics and speed, and to survive in it one needs to change along with it, acquire new knowledge and skills, to be able to use it wisely. While developing dynamically, economy forces corporations, enterprises, organizations, firms, establishments to evolve constantly in order not to be left behind and to be able to respond to the demands of time.

Positive changes in development of enterprise are ensured due to corporate culture which is an example of a process of civilization development, scientific and technical progress lead society to the need for developing of spiritual culture to the level when the demand of higher culture, ethics become priority in the context of demands of pure economy.

Corporate culture as corporation's own culture has its philosophy, principles which consolidate the personnel and increase the authority of the corporation, its aim is to make team members true followers of company's traditions, workaholics, enthusiasts, missionaries, leaders.

Key words: campaign, positive changes, global experience, unity of values, managing a corporation, philosophy of values, corporate culture, dynamics, belief in management, communication, principles, image of organization, Code of ethics and professional conduct.

О. В. Шкарупа, к.е.н., доцент
Сумський державний університет

У статті досліджено питання регулювання процесу екологічної модернізації національного господарства України. В рамках дослідження запропоновано науково-методичні підходи до врахування управлінських впливів на суб'єкти економічної системи для «зеленого» зростання національної економіки. Розглянуто індикатори «зеленого» зростання національної економіки та запропоновано підхід до прийняття управлінських рішень для забезпечення екологічної модернізації національного господарства України.

Ключові слова: екологічна модернізація, інновації, управління, «зелене» зростання.

Постановка проблеми в загальному вигляді.¹ Питання регулювання екологічної модернізації (ЕМ) передбачає вчасне прийняття управлінських рішень щодо економії ресурсів, зменшення екологічних втрат, оновлення еколого-економічних зв'язків соціально-економічних систем. ЕМ – це актуалізація закладених в національній економіці потенцій до необхідних змін станів систем та їх динаміки, форм та засобів їх раціонального функціонування. Завдяки ЕМ суб'єкти економічної системи можуть вийти на інший рівень функціонування, змінюючи при цьому свої організаційно-функціональні характеристики. Регулювання ЕМ потребує глибокого дослідження, що пов'язано з специфікою соціально-економічних процесів та явищ, які відбуваються в національній економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням екологічної модернізації суспільного розвитку присвячені праці закордонних вчених Дж. Хубер [14], М. Джонік, А. Мол, Д. Зоннефельда [16], а також О. Аксьонової, І. Кулясова [8,9], Г. Кудінова [10], Г. Розенберга. Питанням регулювання національної економіки в контексті її екологізації присвячені численні наукові праці таких вчених-економістів як І. Александров, О. Амоша, Б. Буркинський, Л. Мельник, М. Хвесик, Є. Хлобистов та інші.

Невирішені питання, що є частиною загальної проблеми. Сьогодні нового значення набувають процеси екологічно-орієнтованих модернізаційних перетворень соціально-економічного розвитку національної економіки в контексті сучасних трансформацій, які, в сучасних умовах стають головними передумовами забезпечення сталого національного економічного зростання, можуть надати характеру системності інноваційним процесам, формують ефективну конкурентоздатну економічну ситуацію на ринку та, в цілому, надають динамічності інвестиційним процесам, що потребує додаткових досліджень. ЕМ являє собою процес, який ініціюється умовами об'єктивної реальності, і, в подальшому, регулюється певними суб'єктами з метою прискорення економічного розвитку і надання йому

певної еколого-орієнтованої спрямованості. Саме це спонукає до пошуку підходів оцінювання процесів зростання «нішевої» еко-модернізації, які є запорукою ЕМ в цілому.

Метою статті є удосконалення теоретико-методологічних та науково-методичних підходів до регулювання ЕМ в системі національної економіки.

Основний матеріал. Розглядаючи процес ЕМ, необхідно погодитися з Татаркіним О.І. та Максимовим Т.О., які [11] розрізняють модернізацію в класичному розумінні – «зверху» і «знизу». На їх думку, модернізація «зверху» – більш іміджевий, суто політичний процес, бажання держави продемонструвати прискорення розвитку економіки і суспільних відносин, але частіше механізм модернізації будується так, що не сприяє процесам розвитку. Результатом є те, що виникає «парадокс між природою модернізаційних процесів, які розвиваються природним чином «знизу»» (бізнес самостійно знаходить напрямки, ресурси і потенціал для оновлення, і державою, яка намагається «утримувати їх в безпечному і виключно прибутковому для себе руслі»). Модернізація «знизу» – більш живий, необхідний для діяльності підприємств процес. Він розвивається всупереч адміністративним, інституційним, економічним ризикам, властивим економіці. Вирішення системних проблем ЕМ «зверху» може істотно прискорити цей процес і стимулювати комплексну модернізацію країни на всіх рівнях.

Ю. Журавель пише, що «...процесом модернізації необхідно цілеспрямовано й ефективно керувати з боку держави, не сподіваючись на регулятивну дію ринкових сил. Неодноразово експерти висловлювали думку, що доцільно застосовувати ефективні механізми управління модернізацією на всіх рівнях і в усіх сферах економіки...» [6].

Вищевикладене дає можливість сформулювати основні моменти бачення процесу ЕМ розвитку національної економіки. На наш погляд, загальна структурно-логічна модель формування ефекту мультирівневої перспективи (МРП) в процесі регулювання ЕМ в системі національної економіки включає такі складові:

* Матеріал підготовлено в рамках НДР № д/р 0115U000684, яка фінансується за рахунок державного бюджету України

$$MPП = MPД \left\{ \begin{array}{l} MPФ \{ \Phi P \cap PP = E\phi \} \cup \\ IC \{ CЦ \cap CB = E\delta \} \cup \\ PЗ \{ \Phi PЗ \cap PPЗ = E\phi \} \cup \\ MK \{ KC \cap BP = EK \} \end{array} \right\} \cup MPЗ \left\{ \begin{array}{l} \Phi P \{ CM \cap OЗ \cap IC \cap \Phi П \cap E\Phi = AYP \} \\ C\Phi \{ ПП \cap BI = E\Phi \} \end{array} \right\},$$

де МРП – мультирівнева перспектива розвитку національної економічної системи, що формується в результаті ЕМ природоохоронної діяльності та «зеленого» зростання економіки; МПД – механізм регулювання ЕМ природоохоронної діяльності; МРФ – механізм регулювання функціональної адекватності «нішевих» еко-модернізацій; ФІ – механізм регулювання фактичної реалізації «нішевих» еко-модернізацій в системі національної економіки, що сприяє прояву економічного ефекту Еф; ПР – механізм прогнозної реалізації якості «нішевих» еко-модернізацій в системі національної економіки, що сприяє прояву економічного ефекту Еф; ІС – механізм формування інноваційної спрямованості ЕМ; СЦ – формулювання системи цілей ЕМ, що сприяє прояву ефектів драйвера Ед; СБ – стратегічне бачення ЕМ національної економіки; РЗ – механізм регулювання ресурсної адекватності процесу ЕМ, яка свідчить про достатність фактичної (ФРЗ) та прогнозної (ПРЗ) ресурсозабезпеченості процесу ЕМ та сприяє прояву економічного ефекту Еф; МК – механізм регулювання кількості «нішевих» еко-модернізацій в системі національної економіки, що сприяє прояву комунікаційного ефекту ЕМ (Ек); КС – процеси реалізації комунікативних стратегій, які сприяють прояву МРП; ВП – відтворювальні інноваційні процеси, які сприяють прояву МРП; МРЗ – механізм регулювання «зеленого» зростання економіки; ФР – механізм реалізації загальних функцій управління та регулювання ЕМ; СМ – процес розробки стратегій ЕМ; ОЗ – процес організаційного забезпечення ЕМ; ІП – процес створення ефективної інформаційної системи ЕМ; ФП – процес фінансового планування діяльності для ЕМ; ЕФ – процес оцінки ефективності ЕМ; АУР – адекватність управлінських рішень в процесі реалізації ЕМ; СФ – механізм реалізації спеціальних функцій управління та регулювання ЕМ; ПІ – процеси інвестування в ЕМ, що забезпечує ефективність планування «зеленого» зростання економіки; БІ – процеси управління бюджетними інвестиційними ресурсами, що забезпечує ефективність використання джерел фінансування ЕМ; ЕФ – адекватність використання джерел фінансування ЕМ.

Таким чином, забезпечення еко-модернізаційних зрушень в національній економіці полягає у системному погляді на забезпечення узгодженості в часі і в просторі взаємодій даних механізмів та процесів на основі принципів позитивного й негативного зворотного зв'язку, що буде визначною умовою формування ефекту

МРП в процесі регулювання ЕМ. Запропонований комплекс механізмів дозволяє організувати й координувати процес регулювання ЕМ в економічних системах, формує економіко-організаційний потенціал синергетичного розвитку національного господарства.

Оцінювання процесу ЕМ базується на системному підході та в цілому спрямоване на успішність проведеної діяльності, тож, погоджуючись з дослідженнями [4] зазвичай оцінюють наскільки досягнуті результати еко-модернізаційних зрушень відповідають цілям ЕМ, очікуванням учасників. Це зумовлює розроблення авторського науково-методичного підходу до вимірювання адекватності процесів ЕМ. В загальному вигляді, рефлексор адекватності ЕМ представляє собою оптимізаційне завдання визначення показників, які характеризують залежність зміни загального соціально-економічного ефекту в процесі еко-модернізаційних заходів від змін витрат на їх проведення:

$$R = \frac{R_f = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n (R_{fi})}}{R_r = \sqrt[m]{\prod_{j=1}^m (R_{rj})}},$$

де: R – рефлексор адекватності процесу ЕМ; R_f – результатна частина реалізації ЕМ за певний проміжок часу; R_r – витратна частина реалізації ЕМ за певний проміжок часу.

З огляду на складність об'єкту дослідження доцільно використовувати матричний підхід:

$$R = \left(\begin{array}{cccc} \frac{Y_1 - X_1}{X_1} & \frac{Y_2 - X_2}{X_2} & \dots & \frac{Y_n - X_n}{X_n} \end{array} \right) \times \left(\begin{array}{c} 1/N_1 \\ 1/N_2 \\ \vdots \\ 1/N_n \end{array} \right)$$

де X_i – очікуваний результат проведення заходів ЕМ; Y_i – оперативно-фактичне значення результату проведення заходів ЕМ; N_i – кількість проведених заходів ЕМ з даного напрямку; n – кількість років дослідження.

Інтерпретація розрахункових значень зазначених індикаторів пропонується за шкалою на основі методу нечіткої логіки: якщо $R=0$, то наявна адекватність процесу ЕМ; якщо $R>0$, то наявна прогресивна адекватність процесу ЕМ; якщо $R<0$,

то наявна неадекватність процесу ЕМ.

Таким чином, своєрідність побудови рефлексора адекватності ЕМ полягає в тому, що з одного боку, вже на початку аналітичної роботи він дозволяє вчасно виявити проблеми та обрати основні напрямки поглиблених обстежень, намітити заходи для удосконалення діяльності і сформулювати відповідну програму дій та поглибленого аналізу. З іншого боку, після завершення всього комплексу аналітичних досліджень можна перевірити висунуту на початковому етапі діагностичну гіпотезу про наявні проблеми модернізаційних зрушень і краще конкретизувати шляхи їх вирішення.

Рефлексор функціональної адекватності ЕМ (R_f) характеризує ступінь досягнення головних цілей ЕМ підприємств національного господарства за рахунок порівняння фактичного зменшення викидів та ліквідації джерел забруднення за різними видами повітроохоронних заходів. Він складається з таких підіндексів: R_{f1} – індикатор впровадження природоохоронних заходів; R_{f2} – індикатор удосконалення технологічних процесів; R_{f3} – індикатор будівництва і введення в дію нових установок і споруд; R_{f4} – індикатор підвищення ефективності існуючих очисних установок; R_{f5} –

індикатор ліквідації джерел забруднення у виробництві; R_{f6} – індикатор впровадження модернізаційних заходів.

Рефлексор ресурсної адекватності ЕМ (R_r) характеризує ступінь витратності ресурсів на ЕМ. В нашому випадку він складається з таких підіндексів: R_{r1} – індикатор фінансування повітроохоронних заходів; R_{r2} – індикатор інвестицій в удосконалення технологічних процесів; R_{r3} – індикатор поточних витрат на екологічну модернізацію; R_{r4} – індикатор капітальних витрат на маловідходні та ресурсозберігаючі технології; R_{r5} – індикатор витрат на ліквідацію джерел забруднення у виробництві; R_{r6} – індикатор фінансування модернізаційних заходів.

Використовуючи запропоновані концептуальні положення до оцінки рефлексора адекватності ЕМ проведемо аналіз виробничої сфери в системі національного господарства. Для розрахунку рефлексора адекватності ЕМ в галузях національного господарства було проведено обчислення його складових за 2012-2016 рр. Результати свідчать про те, що поряд із зростанням ресурсної частини ЕМ спостерігається негативна динаміка результативності виконуваних заходів щодо ЕМ (рис. 1).

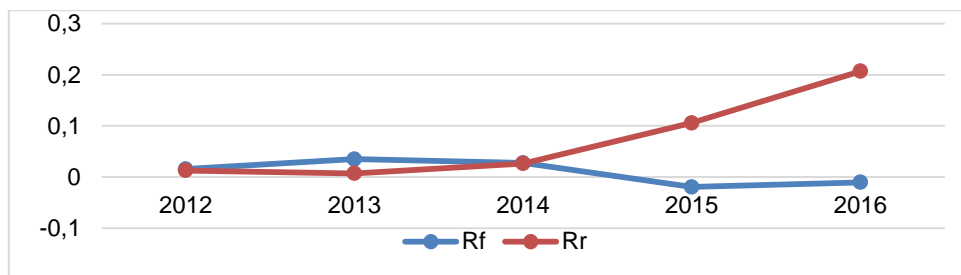

Рис. 1. Динаміка адекватності ЕМ національної економіки.

При проведенні оцінки адекватності «зеленого» зростання національної економіки, запропоновано використовувати комплексний метод оцінки на основі теорії бажаності Харрінгтона. Використання такого узагальненого показника дозволяє визначити показники адекватності для

різних індикаторів «зеленого» зростання економіки. Для оцінки комплексного показника адекватності «зеленого» зростання економіки (R_e) було запропоновано розраховувати узагальнену бажаність наступним чином:

$$R_e = \sqrt[n]{D} = \sqrt[n]{e^{-e^{-c_1}} \cdot e^{-e^{-c_2}} \cdot e^{-e^{-c_3}} \cdot e^{-e^{-c_4}} \cdot e^{-e^{-c_5}} \cdot e^{-e^{-c_6}} \cdot e^{-e^{-c_7}} \cdot e^{-e^{-c_8}} \cdot e^{-e^{-c_9}} \cdot e^{-e^{-c_{10}}} \cdot e^{-e^{-c_{11}}}}, \quad (2)$$

де: C_1 – індикатор викидів вуглекислого газу в енергетиці, тис. т; C_2 – індикатор вуглецевої продуктивності ВВП, грн./т; C_3 – індикатор обсягів викидів (CO_2) на одну особу, т; C_4 – індикатор постачання первинної енергії, тис. тон н. е.; C_5 – індикатор споживання енергії, тис. тонн нафтового еквіваленту; C_6 – індикатор споживання енергії на одну особу, кг нафтового еквіваленту; C_7 – ін-

дикатор ВВП на одиницю споживання енергії, грн./т нафтового еквіваленту; C_8 – індикатор утворення відходів, тис. тон; C_9 – індикатор утворення побутових і подібних до них відходів, тис. тон; C_{10} – індикатор ВВП на одиницю утворених відходів, грн/кг; C_{11} – індикатор ВВП на одиницю утворених побутових та подібних відходів, грн/кг.

Таблиця 1 – Інтегральні індекси ЕМ національної економіки

	2012	2013	2014	2015	2016
R_f	0,0155	0,0349	0,0273	-0,0196	-0,0107
R_r	0,0125	0,0069	0,0263	0,1055	0,2068
R_e	0,3451	0,3081	0,2468	0,1522	0,2027

Отримані результати дозволяють проаналізувати ймовірність ефективності змін в системі

національної економіки від адекватності проведеної ЕМ, що пропонується здійснити на основі пробіт моделі. В результаті отримано таку залежність:

$$\begin{cases} P(R_f = 1) = \Phi(-6.553 - 6.891 \cdot 10^{-10} \cdot R_r + 1.382 \cdot 10^{-9} \cdot R_e); \\ R_f = \begin{cases} 1, R_f > 0; \\ 0, R_f \leq 0. \end{cases} \end{cases} \quad (3)$$

де Φ – інтегральна функція нормального розподілу.

За допомогою тесту Вальда встановлено, що коефіцієнти моделі є статистично значущими. Аналіз моделі (3) показує, що ймовірність того, що запроваджений комплекс заходів буде ефективним, дуже малий (значення менше 0,0001). Коефіцієнти при R_r та R_e несуттєво впливають на ситуацію, оскільки їх значення дуже малі. Таким чином, пробіт модель вказує на те, що модернізаційні зміни в національній економіці відбуваються не ефективно. Це потребує розроблення додаткових інструментів регулювання.

Висновки і перспективи подальших до-

сліджень. У роботі проведено аналіз ЕМ виробничої сфери в системі національного господарства та взаємовпливу з індикаторами «зеленого» зростання економіки країни. Як видно з розрахунків, отримані значення підтверджують кризовий стан процесів ЕМ в системі національного господарства країни. Доведено, що теоретико-методологічний підхід до регулювання ЕМ вимагає відповідного порівняння системи натуральних і вартісних показників. Отримана за допомогою такої оцінки своєчасна інформація про можливі зміни в процесі ЕМ під впливом господарської діяльності дозволяє виділити найбільш істотні фактори або "вузькі місця" у відтворювальних процесах і оцінити їх вплив на прогнозовані зміни, зробити раціональний вибір доцільності заходів, внести зміни в сам процес ЕМ.

Перспективою подальших досліджень є формування науково-методичних підходів та інструментів стимулювання екологічної модернізації на різних рівнях державного управління.

Список використаної літератури:

1. Бакурова А. В. Самоорганізація соціально-економічних систем: моделі і методи : монографія / А. В. Бакурова // Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – 328 с.
2. Бужимська К. О. Сутність та складові комплексної інноваційно-технологічної модернізації підприємств / К. О. Бужимська // Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2009/Economics/54119.doc.htm
3. Драйпер Н. Прикладной регрессионный анализ / Н. Драйпер, Т. Смит. – М.: Диалектика, 2007. – 912 с.
4. Екологічна модернізація в системі природно-техногенної та екологічної безпеки / [М.А. Хвесик, А.В. Степаненко, Г.О. Обиход та ін.]; за наук. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2016. – 455 с.
5. Концепції економічних систем та проблеми їх структурної трансформації / [П. Єщенко, С. Гасанов, А. Чухно, П. Леоненко та ін.] // Вища школа. – 2003. – № 2–3. – С. 44-65. – С. 58.
6. Журавель Ю. Інвестиційні ресурси для модернізації національної економіки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/10442/1/%d0%96%d1%83%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%b5%d0%bb%d1%8c%20%d0%ae.pdf>
7. Кынин А. Модель развития технических систем. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.metodolog.ru/node/740>
8. Кулясов И.П. Экологическая модернизация: теория и практики / Ред. Ю. Пахомов (предисловие). – СПб.: НИИХ СПбГУ, 2004 г. – 154 с.
9. Кулясов И.П. Возможности экологической модернизации градообразующих предприятий на примере Сокольского ЦБК / И. П. Кулясов, А.А. Кулясова // [Экологическая модернизация лесного сектора в России и США / Ред. М. Тысянчук, А. Кулясова, И. Кулясов, С. Пчелкина]. – СПб: НИИХ СПбГУ/ – 2003. – С. 88-126.
10. Кудинова Г.Э. Экологическая модернизация: становление, современное состояние, перспективы / Г.Э. Кудинова, А.Г. Розенберг, Г.С. Розенберг // Самарская Лука: проблемы региональной и глобальной экологии. 2013. – Т. 22, № 2. – С. 5-26.
11. Татаркин А.И. Модернизация в стратегиях машиностроительных компаний / А.И. Татаркин, Т.А. Максимов // Бизнес, менеджмент и право. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bmpravo.ru/show_stat.php?stat=833
12. Hajer M. The politics of environmental discourse. Ecological modernization and the policy process. Oxford: Clarendon Press, 1995.
13. Harper C. Environment and Society. NJ: Prentice Hall, Upper Saddle River, 1996.
14. Huber J. Die Verlorene Unschuld der Ökologie: Neue Technologien und Superindustrielle Entwicklung. Frankfurt am Main: Fisher Verlag, 1982.
15. Huber J. Ecological modernization. Away from scarcity, soberness and bureaucracy // Technologie en milieubeheer / Ed. by A. Mol, G. Spaargaren, A. Kalpxijk. Den Haag: SDU, 1991.

16.Sonnenfeld D. Contradictions of Ecological Modernisation: Pulp and Paper Manufacturing in Southeast Asia // Environmental Politics. 2000. Vol. 9. No. 1.

17.Paul McLaughlin (2012) Ecological Modernization in Evolutionary Perspective / Organization & Environment June, 25: 178-196.

Reference

1. Bakurova A. V. (2010) Samoorganizatsiia sotsialno-ekonomichnykh system: modeli i metody : monohrafiia [Self organization of socio-economic systems: models and methods] / A. V. Bakurova ; Klasych. pryvat. un-t. – Zaporizhzhia : KPU. – 328 s. [in Ukrainian]

2. Buzhymyska K.O. (2009) Sutnist ta skladovi kompleksnoi innovatsiino-tekhnologichnoi modernizatsii pidpriemstv [The essence and the complex innovation and technological upgrading of enterprises] / K.O. Buzhymyska // Edelektronnyi resurs. – Rezhym dostupu : http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2009/Economics/54119.doc.htm [in Ukrainian]

3. Drayper N. (2007) Prikladnoy regressiionnyy analiz [Applied regression analysis] / N. Drayper, T. Smit. – M.: Dialektika. – 912 s.

4. Ekologichna modernizatsiia v systemi pryrodno-tekhnohennoi ta ekologichnoi bezpeky [Ecological modernization in the system of natural and man-made and ecological safety] / [M.A. Khvesyk, A.V. Stepanenko, H.O. Obykhod ta in.]; za nauk. red. d.e.n., prof., akad. NAAN Ukrayiny M.A. Khvesyka. – K.: Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku Natsional'noi akademi- yi nauk Ukrayiny», 2016.– 455 s

5. Kontseptsii ekonomichnykh system ta problemy ikh strukturnoi transformatsii (2003) [The concept of economic systems and the problems of structural transformation] // Vyshcha shkola. – № 2-3. – S. 58. [in Ukrainian]

6. Zhuravel Y. (2015) Investytsiyni resursy dlya modernizatsiiny natsional'noi ekonomiky [Investment resources for modernization of the national economy]. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/10442/1/%d0%96%d1%83%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%b5%d0%bb%d1%8c%20%d0%ae..pdf>. [in Ukrainian]

7. Kynin A. (2017) Model' razvitiya tekhnicheskikh sistem [Model of development of technical systems]. – [Yelektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.metodolog.ru/node/740>

8. Kuliasov Y. (2004) Ekologicheskaiia modernyzatsiia: teoriia y praktyka [Environmental Modernization: Theory and Practice] / Red. lu. Pakhomov (predyslovye). SPb.: NYYKh SPbHU. [in Russian]

9. Kuliasova Y., Kuliasova A. (2003) Vozmozhnosti ekologicheskoi modernyzatsiyy hra- doobrazuiushchyykh predpriyatiy na prymerе Sokolskoho TsBK [The possible environmental upgrading of core enterprises as an example Sokolsky CBK] // Ekologicheskaiia modernyzatsiia lesnoho sektora v Rossyy y SShA / Red. M. Tyasiachniuk, A. Kuliasova, Y. Kuliasov, S. Pchelkyna. SPb: NYYKh SPbHU. [in Russian]

10.Kudynova H.Э. (2013) Ekologicheskaiia modernyzatsiia: stanovlenye, sovremennoe sostoianye, perspektyvy [Ecological modernization: formation, current status, prospects] / H.Э. Kudynova, A.H. Rozenberh, H.S. Rozenberh // Samarskaiia Luka: problemy rehyonalnoi y hlobalnoi ekologyy. – T. 22, № 2. – S. 5-26. [in Russian]

11.Tatarkin A. (2017) Modernizatsiia v strategiyakh mashinostroitel'nykh kompaniy [Modernization in the strategies of machine-building companies]. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://bmpravo.ru/show_stat.php?stat=833

12.Hajer M. (1995) The politics of environmental discourse. Ecological modernization and the policy process. Oxford: Clarendon Press. [in English]

13.Harper C. (1996) Environment and Society. NJ: Prentice Hall, Upper Saddle River. [in English]

14.Huber J. (1982) Die Verlorene Unschuld der Ökologie: Neue Technologien und Susperindustrielle Entwicklung. Frankfurt am Main: Fisher Verlag. [in English]

15.Huber J. (1991) Ecological modernization. Away from scarcity, soberness and bureaucracy // Technologie en milieubeheer / Ed. by A. Mol, G. Spaargaren, A. Kalpxijk. Den Haag: SDU. [in English]

16.Sonnenfeld D. (2000) Contradictions of Ecological Modernisation: Pulp and Paper Manufacturing in Southeast Asia // Environmental Politics. 2000. Vol. 9. No. 1. [in English]

17.Paul McLaughlin (2012) Ecological Modernization in Evolutionary Perspective / Organization & Environment June, 25: 178-196. [in English]

Шкарупа О.В. Регулирование экологической модернизации национальной экономики

В статье исследованы вопросы регулирования процесса экологической модернизации национального хозяйства Украины. В рамках исследования предложено научно-методические подходы к учету управленческих воздействий на субъекты экономической системы для «зеленого» роста национальной экономики. Рассмотрены индикаторы «зеленого» роста национальной экономики и предложен подход к принятию управленческих решений для обеспечения экологической модернизации национального хозяйства Украины.

Ключевые слова: экологическая модернизация, инновации, управление, «зеленый» рост.

Shkarupa O.V. Regulation of ecological modernization of the national economy

The aim of the article is to study the issues of regulating the process of ecological modernization of the national economy of Ukraine. Within the framework of the research, scientific and methodological approaches to accounting of administrative influences on subjects of the economic system for "green" growth of the national economy were suggested. The indicators of the "green" growth of the national economy are considered and an approach is proposed to make managerial decisions to ensure ecological modernization of the national economy of Ukraine.

The results of the analysis. In the article the problems of regulating the processes of the ecological modernization of the national economy are discussed. It is defined, that in the context of the new transformational trends in Ukraine, it was raised a number of economic problems and necessitates of additional research of this problem. The main task of the article is to study the process of growth of "green" growth and eco-modernization.

The forming of the multi-level perspective in the process of regulating the EM in the system of national economy includes the following components: the mechanism for regulating the EM nature conservation activity and the mechanism for regulating the "green" growth of the economy. It is proved that despite the growth of the resource part of the EM there is a negative dynamics of the effectiveness of the measures taken on EM. The probit model indicates that modernization changes in the national economy are not effective. This requires the development of additional regulatory tools.

Conclusions and directions of further researches. The paper analyses the EM of the production sector in the system of national economy and the interaction with indicators of the country's "green" growth. As can be seen from the calculations, the results confirm the crisis situation of the EM processes in the national economy of the country. It is proved that the theoretical and methodological approach to the regulation of EM requires an appropriate comparison of the system of natural and cost indicators. The information of possible changes in the process of EM that obtained in time by such approach makes it possible to identify the most significant factors in the reproduction processes and assess their impact on the predicted changes, make a rational choice of the expediency of measures, make changes in the process of EM.

The prospect of further research is the formation of scientific and methodological approaches and tools to stimulate environmental modernization at various levels of government.

Key words: ecological modernization, innovations, management, "green" growth.

УДК 659.4:664 (477)

РЕПУТАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА УПРАВЛІНСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ НА ШЛЯХУ ДО УСПІХУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

І. М. Шупта

Т. В. Воронько-Невіднича

Розглядається такий вид управління, як управління репутацією, що є актуальним в умовах переходу глобальної ринкової економіки до нової парадигми бізнесу, коли нематеріальні активи будь-якого підприємства, зокрема ділова репутація, стають головною конкурентною перевагою та ключовою умовою стабільного розвитку.

Ключові слова: репутація, ділова репутація, репутаційний менеджмент, репутаційна стратегія, рейтинг, імідж.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В останні роки помітним є зростання кількості публікацій, присвячених як загальним проблемам репутаційного менеджменту, так і висвітленню результатів емпіричних досліджень різних аспектів репутації. В умовах загальної економічної нестабільності на передній план в боротьбі за отримання конкурентних переваг виходять репутаційні фактори, серед яких: репутація бренду, репутація перших осіб підприємства, репутація топ-менеджерів, репутація стратегії підприємства тощо. До вартості нематеріальних активів

більшість дослідників включають репутацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На даний час велика кількість науковців, як зарубіжних, так і вітчизняних, займається проблематикою репутаційного менеджменту, до числа яких входять К. С. Букша, Н. В. Валінкевич, Д. Грюнінг, Г. Даулінг, Д. Кононова, А. Кошмарова, А. Лапшова, Д. Лоу, Г. Мартін, Ф. Науман, І. Олійник, Р. Дж. Олсо, С. Раштон, Д. Рейн, М. Рейн, Л. С. Сальнікова, А. Трубецький, Г. Тульчинський, Т. Хант, Ч. Фомбран, К. Франкович, Ф. Шарков та інші дослідники.

Формуванні цілей статті. Метою даної публікації є розгляд управління репутацією, що є важливим питанням для будь-якого підприємства, коли його конкурентоздатність залежить не лише від частки на ринку, розмірів виробництва, сукупності традиційних ресурсів, проте й від наявності нематеріальних активів та ефективного управління ними. Модернізація вітчизняної економіки та перехід на інноваційний шлях розвитку зумовив появу нових фінансово-економічних ризиків, що спричинені недооцінюванням нематеріальних активів, в тому числі й ділової репутації.

Виклад основного матеріалу. Нині успіх заходів щодо формування іміджу та репутаційного менеджменту заключається в умінні інтегрувати знання PR-менеджменту в загальну систему маркетингових комунікацій. Сама репутація підприємства формується лише в процесі комунікацій. Вибудовується певний ланцюг: вартість підприємства – нематеріальні активи – конкурентні переваги – комунікації – репутація.

Ділова репутація перетворюється в фінансовий інструмент, тим самим помітно збільшуючи загальну вартість підприємства. Тому знання про його реальну вартість та вмиле використання дають можливість суттєво зміцнити позиції підприємства на ринку. Ділова репутація на даний час є одним із основних факторів попиту. Вона є найбільшим активом провідних корпорацій світу, тому часто відіграє вирішальну роль в злиттях і поглинаннях.

Слід зазначити, що при виборі репутаційної стратегії важливо прорахувати наперед, як вона може спрацювати в кризовій ситуації. Не дивлячись на те, що інвестиції в репутацію підприємства є довготерміновими вкладеннями, віддачу від яких повністю вдасться виміряти лише через декілька років, керівництву сьогодні необхідно займатися цим важливим питанням.

Експерти виділяють п'ять стратегій управління репутацією підприємства залежно від її основи. Репутація завжди має один або декілька об'єктів, на які в основному і направлено оціночне думку зацікавлених груп. Такими об'єктами можуть виступати: керівництво підприємства; команда (співробітники) підприємства; продукція або послуги підприємства; його досягнення (здобутки); фінансові показники тощо.

При виборі репутаційної стратегії важливо прораховувати наперед, як вона може спрацювати в кризовій ситуації. Очевидно, що, коли кожне слово і дія підприємства критично розглядається громадськістю, перевіряється ЗМІ та експертами, тому на підприємстві зручно мати людину, яка задовго до виникнення кризової ситуації подбає про налагодження потрібних контактів і регулярно інформуватиме зацікавлені групи про роботу підприємства. Чим відомішим є ім'я такої людини «в прив'язці» до підприємства, тим з меншою кількістю проблем це підприємство зіткнеться, нама-

гаючись донести свою точку зору до громадськості під час кризи.

Розрізняють наступні стратегії управління репутацією:

- 1) Стратегія «Керівник – наша гордість».
- 2) Стратегія «Команда – наша гордість».
- 3) Стратегія «Продукція – наша гордість».
- 4) Стратегія «Досягнення – наша гордість».
- 5) Стратегія «Фінанси – наша гордість» [3, с. 8-10].

Стратегія «Керівник – наша гордість». Коли репутація підприємства нерозривно пов'язана з репутацією її керівника, стають очевидними плюси: пізнавана персону викликає довіру зацікавлених груп. Тому всім стає відомо, до кого звертатися щодо нагальних стратегічних питань в діяльності підприємства. До того ж публічний керівник часто розглядається співробітниками як модель для наслідування, тим самим виступаючи в ролі потужного мотиватора. Проте, якщо керівник залишає підприємство, це негативним чином позначиться на репутації всього підприємства.

Стратегія «Команда – наша гордість» є доцільною для використання, коли діяльність підприємства диверсифікована і має різні напрями, що слабко пов'язані між собою чи представлені окремими бізнес-одинацями. Тому керівнику підприємству, який відповідає за загальне управління безліччю таких напрямків, складно буде підтримувати ефективну комунікацію за специфічними питаннями з широким спектром цільових груп. У такому випадку об'єктом репутаційної стратегії підприємства стає команда співробітників, відповідальних за різні напрямки її діяльності. Ефективне управління – це здатність підприємства завоювати та утримувати своє положення на ринку, а отже забезпечити високі доходи, що дозволяє задовольнити інтереси власників в отриманні високих дивідендів, утримати управлінський персонал, зацікавлений в розширенні виробництва та оновленні продукції, і працюючих, мотивованих на отримання високої оплати за результати своєї праці.

Особливо цінною є команда як основа репутації підприємства, котра пропонує експертні послуги чи технологічні рішення, хоча разом з іншими репутаційними стратегіями цей підхід застосовується в багатьох сферах бізнесу. Перешкодою для ефективного командного управління може стати відсутність об'єднуючої ідеї та надмірна централізація. Тому в якості альтернативи необхідно вводити локальних лідерів. Це дозволить вирівняти командні позиції та вести розмову на рівних (мовою системоутворюючих проблем, загальних для всіх).

При використанні стратегії «Продукція – наша гордість», фокусом комунікацій є продукція чи послуги, що надає підприємство, тому основний акцент в просуванні робиться саме на тому, що підприємство пропонує ринку, залишаючи.

Якість товарів / послуг – це не просто конкурентна перевага, а необхідність, продиктована сьогоденними умовами бізнесу. І в гонитві за прибутком можна недооцінити значимість високої якості продукції, її важливості для клієнта. До плюсів такої стратегії можна віднести той факт, що якість продукції легко перевірити, а нова продукція легше продається в умовах довіри. Можливим є також використання авторитетних думок експертів і споживачів на користь репутації підприємства.

Стратегія «Досягнення – наша гордість», як правило, використовується на додаток до інших стратегій. Ця стратегія передбачає, що фокусом комунікацій підприємства є те, чого воно досягло за час своєї роботи (скільки років на ринку, показники успішних проектів тощо). Нерідко таку стратегію обирають підприємства, що пропонують впровадження технологічних рішень, оскільки їх досвід роботи на ринку і кількість успішних впроваджень дають підстави для формування репутації.

Стратегію «Фінанси – наша гордість» переважно використовують ті підприємства, у яких фінансові показники є найбільш достовірним підтвердженням їх спроможності. Фінансова спроможність є похідною фінансової стабільності, фінансового благополуччя, що в свою чергу пов'язані з фінансовою відповідальністю вищого менеджменту.

Репутація повинна відбиватися в стратегічній доктрині підприємства, її корпоративному кодексі, акумулюючи місію, цінності, ключові компетенції, моделі і принципи поведінки, відповідні організаційній культурі.

Управління репутацією – це пролонгований і безперервний процес, в якому умовно можна виділити наступні етапи :

Етап 1. Вивчення зовнішнього середовища, того сектора ринку, в якому обертається підприємство та характеру розповсюджуваних про нього чуток.

Етап 2. Визначення джерел поширення чуток. В якості таких можуть бути співробітники, які залишили підприємство, клієнти, партнери, конкуренти та ін.

Етап 3. Моделювання тієї репутації, яку б

хотіло мати підприємство. Керівництво повинно відповісти на питання : «Яка репутація йому вигідна: м'якого чи агресивного гравця на ринку?»

Етап 4. Розробка компетентнісного профілю підприємства, що відображає вимоги до його менеджерів. Компетентнісний профіль будується на основі стратегічної доктрини та дозволяє управляти розвитком менеджерів підприємства відповідно до репутаційних вимог.

Етап 5. Оцінка, відбір і розвиток управлінського персоналу підприємства відповідно до компетентнісного профілю.

Етап 6. Моніторинг. Неможна один раз сформувати репутацію і спочивати на лаврах. Ситуація постійно змінюється, тому що змінюються співробітники, керівники, якість продукції, фінансовий стан підприємства, з'являються нові послуги та ін. [1].

Відомо, що репутація фірми, організації будь-якого рівня (навіть країни) багато в чому залежить від її керівника та керівного складу. Останні двадцять років ознаменувалися бурхливим розвитком рейтингової діяльності практично у всіх країнах. Якщо в ХХ столітті в світі існувало не більше тридцяти рейтингових агентств, а рейтингова діяльність була розвинена фактично тільки лише в США, то нині існує більше ста різних рейтингів, у тому числі й глобальних репутаційних рейтингів.

У рейтингу популярного інтернет-видання «Landlord.ua» найбільш ефективних топ-менеджерів аграрної галузі, експертами якого стали компанії, які спеціалізуються на пошукові та оцінюванні керівників вищої ланки, а саме:

Talent Advisors, Pedersen & Partners, We Partners, інвестиційна компанія Dragon Capital, банк Credit Agricole, аудиторська компанія Kreston GCG, агентство PR-Service, юридична компанія Alexandrov & Partners, консалтингове агентство AAA та «УкрАгроКонсалт» було названо (табл. 1) : 1) А. Ліссітсу (Олексія Лисицю), 2) Дж. Шморгуна, 3) Ю. Мельника, 4) А. Гордійчука, 5) С. Чернявського, 6) Ж. Ерцега, 7) М. Войтину, 8) Г. Рогенхофера, 9) Д. Горшунова та 10) В. Осадчука.

Таблиця 1

Рейтинг найбільш ефективних топ-менеджерів аграрної галузі України

Топ-менеджер	Компанія	Вік	Штат співробітників	Середній бал	Кількість згадувань в ЗМІ
1. Алекс Ліссітса (Олексій Лисиця)	«Індустріальна молочна компанія»	42	2621	80,3	232
2. Джон Шморгун	AgroGeneration	61	1400	78,3	48
3. Юрій Мельник	«Миронівський хлібопродукт»	54	32000	74,0	65
4. Андрій Гордійчук	«Сварог Вест Груп»	39	4500	73,3	114
5. Саймон Чернявський	«Мрія Агрохолдинг»	46	2700	72,0	285
6. Желько Ерцег	«Астарта»	47	1300	71,6	74
7. Марек Войтина	«Danone Україна»	53	2100	70,3	–
8. Гебхард Рогенхофер	«Сингента Україна»	52	360	69,3	31
9. Дмитро Горшунов	«Bunge Україна»	53	1000	69,0	99
10. Володимир Осадчук	Noble Resources Ukraine	42	50	68,6	24

Джерело : узагальнено авторами за [4].

Серед десяти найбільш ефективних топ-менеджерів аграрної галузі вік претендентів сягає від 42 до 61 років. Штат співробітників складає від 50 до 32 000 осіб.

Найбільш згадуваним серед топ-менеджерів у ЗМІ є постать Саймон Чернявсько-го, найменше згадувався – Володимир Осадчук.

Лідером рейтингу став Аллекс Лссітса (Олексій Лисиця), який власний стиль керівництва порівнює зі становищем граючого тренера. Лссітса розпочав свою діяльність з оптимізації витрат та зниження фінансових затрат. За останні три роки загальний борг компанії скоротився на 49,5 млн. доларів. Підприємства групи почали надтерміново гасити кредити. На початку червня 2016 р. компанія отримала 20 млн доларів від Європейського банку реконструкції та розвитку на поповнення оборотного капіталу.

Особливу увагу генеральний директор ІМК приділяє кадровій та соціальній політиці. З 1 вересня 2016 р. компанія співпрацює з Березоворудським технікумом Полтавської державної аграрної академії.

Стає очевидним наявність поєднання декількох стратегій управління репутацією, зокрема: стратегій «Керівник – наша гордість», «Команда – наша гордість», «Досягнення – наша гордість» та домінуючої стратегії – «Фінанси – наша гордість», що дозволило посилити як власну репутацію, так і репутацію компанії в цілому.

Потенціал вітчизняних виробників прийнято ілюструвати цифрами експорту сільськогосподарської продукції, наприклад, такими: у 2015 р. Україна потрапила в топ-3 світових експортерів зерна, а в 2015/2016 маркетинговому році (липень 2015-червень 2016) поновила рекорд з експорту зерна за кордон. За даними Міністерства аграрної політики і продовольства, на зовнішні ринки відвантажено 39,415 млн тон, що на 13 % є вище за показники попереднього сезону [5]. Згідно розрахунків міністерства, експорт пшениці склав 17,354 млн тон, кукурудзи – 17,396 млн тон, ячменю – 4,409 млн тон, інших зернових культур – 256 [4].

Стосовно продукції тваринництва, то за останні п'ять років експорт з України тваринницької продукції впав на 19 %. Причиною падіння є скорочення експорту до країн СНД на 74 %, загалом за рахунок скорочення поставок до Росії. Зокрема, частка експорту продукції тваринництва до Росії у 2012 р. складала 62,4 %, а в 2016 р. – 0,2 %. При цьому експорт до інших груп країн збільшився. Так, майже в шість разів зросли поставки до країн ЄС (здебільшого до Данії, Німеччини та Угорщини), в 3,9 разів – до країн Африки (Єгипет, Марокко і Лівія) та в 2,5 рази до країн Азії (ОАЕ, Грузія і Іран). Загалом, за останні 5 років Україна значно диверсифікувала експорт продукції тваринництва – від збуту більш як 80 % до країн СНД до майже рівномірного розподілу експорту між країнами СНД, Азії та ЄС.

Проте, поглянемо на ці цифри з іншої точки зору: Україною в дедалі більших масштабах експортується сировина для зарубіжних харчових підприємств, а не готова продукція вітчизняного харчопрому.

Згідно даних «АПК-Інформ», станом на 2 лютого 2015 р. Експортувати до Євросоюзу продукцію тваринництва – сектора АПК України знайвищим потенціалом доданої вартості – можуть лише сімнадцять вітчизняних компаній [2].

Як зазначає О. Г. Дерев'яно: «Не заперечуючи існування протекціоністської політики ЄС, відзначимо, що не стільки вона, скільки брак довіри до українських виробників з боку європейського співтовариства гальмує процеси економічної євроінтеграції нашого харчової промисловості. А брак довіри – це відсутність репутації, що, своєю чергою, зумовлюється неусвідомленням на рівні топ-менеджменту багатьох вітчизняних підприємств необхідності управління репутацією», а з цими словами не посперечаєшся.

Україна має також і перспективи для подальшого нарощування об'ємів експорту м'яса ВРХ і курятини не лише до ЄС, а й в інші країни світу. Зокрема, найбільше перспектив має саме нарощування експорту м'яса птиці, адже у світовому рейтингу Україна входить до 20-ки найбільших світових експортерів зазначеної продукції й її якість підтверджена європейськими сертифікатами якості.

Головним напрямом українського агроекспорту є Європейський Союз. На другому місці – Південно-Східна Азія, потім Близький Схід. Країни СНД, у тому числі й Росія, перестали бути важливими напрямками для експорту. Тому, українським виробникам слід також звернути особливу увагу на географію експорту сільськогосподарської продукції. Так, такі українські товари, як продукція з доданою вартістю, молочні продукти, перероблені фрукти та овочі, заморожене м'ясо, сільськогосподарська техніка та корми можуть знайти своїх покупців та матимуть попит, наприклад на ринках африканських країн. Це є актуальним питанням формування позитивного іміджу та ділової репутації, як для вітчизняних виробників та експортерів сільськогосподарської продукції, так і для країни в цілому.

Не додає оптимізму для позитивного сприйняття України як потужного експортера аграрної продукції і той факт, що найбільш вигідна для розвитку країни група товарів (з відносно високою доданою вартістю) – готові харчові продукти – впала на 20% [4].

Перспективним для українських виробників є ринок дитячого харчування в КНР, котрий є далеким від насичення та незбалансованим: понад 70 % складають молочні суміші, і лише 20 % припадає на каші та 3% – інші види харчування. Однак, найбільш гострою є проблема відсутності українських торгових марок, які однозначно розпі-

знаються китайським споживачем. Це можна усунути за рахунок формування лояльності до бренду, яку можна виховати в споживача, а впізнаність торгових марок можна наростити.

Таким чином, аграрний сектор економіки в нашій країні має значний потенціал розвитку і визначену експортну спеціалізацію. Нині в умовах умовах погіршення торговельних відносин з Російською Федерацією та поглиблення зони вільної торгівлі із західним сусідом, торгівля агропродукцією на основі розширення географії набуває особливого значення як з точки зору переорієнтації збуту зі «східного» на «західний» напрям, так і з позицій завоювання нових сегментів ринку для певних видів продукції в межах визначених тарифних квот, що є не просто вирішенням питання експорту, проте й питанням завоювання позитивного іміджу та формування ділової репутації як українських аграрних товаровиробників, так і країни в цілому.

Позитивний імідж, добра репутація, на наше переконання, створює передумови для більшо привабливого сприйняття підприємства інвесторами, підвищує її капіталізацію, дозволяє збільшити дохід, забезпечуючи сильні позиції при виході на нові ринки, а також підтримку широких верств населення.

Теперішній стан, пов'язаний з новим геополітичним вектором України, сподіваємося, зумовить суттєві зміни в організаційних профілях репутаційного менеджменту підприємств-експортерів. Безперечно, що західні стандарти ведення бізнесу, наявність у підприємств, з якими доведеться вести конкурентну боротьбу вітчизняним агровиробникам, виокремлених підрозділів з управління репутацією, затверджених стратегій її розвитку та плану антикризових дій, вимагатимуть того, що й наші підприємства-експортери будуть впроваджувати відповідні організаційні елементи репутаційного менеджменту.

Список використаної літератури:

1. Козлова Н. П. Формирование положительного имиджа и репутации фирмы [Электрон. ресурс] / Н. П. Козлова // Вестник АГТУ. Серия: Экономика. – 2011. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/formirovanie-polozhitelnogo-imidzha-i-delovoy-reputatsii-kompanii> – Название с тит. экрана. – Дата доступа : 05.07.2017.
2. Мінсільгосп США дав прогнози щодо врожаю зерна в Україні та його експорту [Електрон. ресурс] / За матеріалами УНІАН . – Режим доступа : <https://economics.unian.ua/agro/1917868-minsilgosp-ssha-dav-prognози-schodo-vroжайu-zerna-v-ukrajini-ta-yogo-eksportu.html>. – Назва з тит. екрану. – Дата доступа : 05.07.2017.
3. Репутация топ-менеджера всегда в цене [Электрон. ресурс] / За матеріалами інтернет-порталу для управлінців Management.com.ua. – Режим доступа : <http://www.management.com.ua>. – Назва з тит. экрана. –Дата доступа : 05.07.2017.
3. Тендит К. Н. Основы репутационного менеджмента [Текст] : Учеб. пособ. / К. Н. Тендит. – Комсомольск –на – Амуре. : ФГБОУ ВПО «КнАГТУ», 2013. – 85 с.
4. Украинские предприниматели нечетко видят свое будущее [Электрон. ресурс] / По материалам интернет-журнала «Бизнес» . – Режим доступа : <https://businessjournal.com.ua/litsa/item/759-biennale-nedoveriya>. – Назва з тит. экрана. –Дата доступа : 05.07.2017.
5. Экспорт продукции АПК: итоги 2015 и перспективы 2016 года [Электрон. ресурс] / По материалам интернет-издания «Обозреватель.ua» . – Режим доступа : <https://www.obozrevatel.com/finance/economy/46039-ukraina-voshla-v-trojku-eksporterov-zerna-v-mire-infografika.htm>. – Название с тит. экрана. – Дата доступа : 05.07.2017.

Шупта И. Н., Воронько-Невидныча Т. В. Репутационный менеджмент – важная составляющая управленческой стратегии на пути к успешной деятельности предприятия

Данная публикация посвящена рассмотрению такого вида управления как управление репутацией, что есть важным в условиях перехода глобальной рыночной экономике к новой парадигме бизнеса, когда нематериальные активы любого предприятия, в частности деловая репутация, становятся главным ключевым преимуществом и ключевым условием стабильного развития.

Ключевые слова: *имидж, репутация, деловая репутация, репутационный менеджмент, репутационная стратегия, рейтинг.*

Shupta I., Voron'ko-Nevidnycha T., Resultational management as an important part of the management strategy of the success of the enterprise

The management of the reputation was considered in this publication. It is an important aspect in the conversion of global market economics to the new business paradigm when intangible assets of any enterprise (also business reputation) become the main key advantage and the main factor of the stable development.

Key words: *image, reputation, business reputation, management of reputation, strategy of reputation, rating.*

Н. М. Попадинець, к.е.н.

ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»

У статті досліджено етапи розвитку лісового господарства регіонів України. Наведено основні проблеми його розвитку. Розкрито організаційно-економічні зв'язки у системі виробництва лісового господарства. Запропоновано основні напрями щодо покращення його ресурсного потенціалу.

Ключові слова: лісові ресурси, лісове господарство, лісозаготівля, організаційно-економічні зв'язки, розвиток.

Постановка проблеми. Лісове господарство кожного регіону є органічною складовою державного лісового господарства. Ефективність ведення лісового господарства впливає на стан і процеси відтворення лісових ресурсів держави, що формують єдину глобальну екологічну систему. Лісові екосистеми України набувають також помітного значення з огляду на зростання їхньої економічної та соціальної ролей. Втрати лісів є серйозною проблемою з огляду на сукупність продукції та послуг, які вони забезпечують. Тому впровадження основних засад збалансованого ведення лісового господарства щодо поліпшення структури та підвищення продуктивності лісових ресурсів є вкрай актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значущість поставленої проблеми підтверджена науковими дослідженнями, результати яких наведені у працях І. Генсірука, Т. Гончаренко, М. Долішнього, Я. Дяченка, І. Кичка, О. Коваленко, І. Синякевича, М. Степаненка та ін.

Метою статті є дослідження етапів розвитку лісового господарства регіонів України та визначення основних напрямів щодо покращення його ресурсного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Нерівномірність розміщення лісових ресурсів в Україні є наслідком різноманітних природних умов, але більшою мірою – впливу господарської діяльності людини.

Академік НАН України М. І. Долішній справедливо стверджував, що рівень розвитку лісового господарства має безпосередній вплив на розвиток економіки регіону та стан суспільного здоров'я і розвиток рекреаційної індустрії [1, с. 107]. Добробут місцевих громад у багатолісних районах (насамперед це гірські райони) напряму залежить від сталого розвитку лісового господарства [2, с. 52]. Тому стабільність розвитку лісового господарства регіонального рівня пов'язується з тим, наскільки злагоджено працюють і взаємодіють ринкові інститути, що забезпечують функціонування цієї складної виробничо-господарської системи.

Лісове господарство вивчає, веде облік і збереження лісів, посилює їх корисні природні властивості, забезпечує розширене відтворення та поліпшення їхньої якості, підвищення продуктивності, сприяє раціональному використанню земельного лісового фонду, а також безпосеред-

ньому і невиснажливому користуванню лісом для забезпечення потреб у деревині та іншій лісовій продукції. Воно є складовою частиною регіональної еколого-соціально-економічної системи, що розвивається в Україні з давніх часів [3, с. 40].

Історія розвитку лісового господарства має давнє коріння і частково розділяється на формування лісового господарства Західної і Східної України.

У XVIII ст. у Західній Україні з'явилися перші лісопилки. На той час припадає створення деревообробної промисловості як галузі народного господарства.

У другій половині XIX ст. у Галичині та Буковині почалося будівництво залізниць з широкими та вузькими коліями. З 1885 р. по 1898 р. експорт лісоматеріалів із Західної України збільшився в 13 разів [4, с. 39].

У кінці XIX ст. на території Галичини та Буковини спостерігався інтенсивний розвиток міст, транспорту і промисловості. Особливо високими темпами розвивалась деревообробна промисловість. У 1877 р. на території Галичини діяли 556 лісопильних заводів. Традиційно підприємства деревообробної промисловості розміщувались у місцях зосередження лісосировинних ресурсів: на Поліссі, у Передкарпатті і Закарпатті. У Буковині переробка деревини була зосереджена в Чернівцях і Сторожинецькому окрузі. У Закарпатті лісопиляння розвивалось в містах Буштино та Сігет. Розвиток лісопиляння зумовив надмірну експлуатацію лісів, скорочення лісистості території. Так, за останні 30 років XIX ст. площа лісів у Галичині скоротилася на 100 тис. гектарів. Особливо відчутно скоротилась площа лісів у Буковині. Наприклад, якщо лісистість території в 1847 р. становила 43,4%, то в 1929 р. – тільки 24,6%, а в 2010 р. – 29,4% [5, с. 8].

На території України перше паперово-целюлозне виробництво виникло в XVII ст. Більшість підприємств споруджено у XVIII-XIX ст. У 1913 р. уже працювали 43 підприємства. Найбільші з них були розміщені у Понінці, Славуті, Малині та Рогані [5, с. 8].

У 1905 р. на лісопильному, столярно-меблевому та паперовому виробництвах Галичини працювали 65112 робітників. Загальна потужність силових машин у деревообробній промисловості становила 12 тис. кінських сил. Серед галузей промисловості лісовий комплекс посідав

провідне місце. Однак за сучасними мірками це були невеликі підприємства. Середня кількість працівників на одному підприємстві становила 55 осіб.

Розвиток лісохімічної промисловості в Україні розпочався у XII ст. з смолокуріння і вуглевипалювання на Поліссі. Пізніше у Карпатах і Поліссі широко розвивалося виробництво поташу, що використовувався як мінеральне добриво. Заводська лісохімія виникла у другій половині XIX – початку XX ст. У 1923-1924 рр. в Україні вперше організовано промислове підсочування сосни, а у 1934 р. введено в дію Київський хімічний комбінат з каніфольно-терпентинним виробництвом [4, с. 40].

Історія розвитку лісового господарства Східної України тісно пов'язана з історією Російської імперії, у складі якої вона перебувала протягом трьох століть. До XVII ст. у Східній Україні було багато лісів. Великої шкоди лісам України завдало будівництво поташних заводів. Поташ у той час використовували для виготовлення скла, мила, фарб. Обсяги виробництва поташу в окремі роки сягали 17400 центнерів. Для його отримання було необхідно близько 3 млрд м³ цінної деревини [6, с. 125].

Винищення лісів призвело до значного зменшення лісистості території Північно-Східної України. Тільки за період з 1819 р. по 1913 р. лісистість території Полтавської губернії зменшилась з 13% до 5%, Чернігівської – з 21% до 14%, Київської – з 20% до 17% [7, с. 15].

Перед Першою світовою війною ліси Східної України перебували головним чином у приватній власності. При цьому варто зазначити, що частка державних лісів поступово зменшувалась. За період з 1854 р. по 1886 р. частка державних лісів зменшилась від 30,7% до 19,5%. Після більшовицького перевороту ліси стали загальнодержавною власністю. У 1921 р. утворене Всеукраїнське управління лісами та губернські управління [6, с. 125].

Становлення деревообробної промисловості як індустріальної галузі України відбулося під час радянської влади. У цей час, особливо після Другої світової війни, багато уваги приділяється питанням охорони лісів, лісовідтворенню і лісооновленню. Починаючи з 1946 р., лісовий фонд України зріс більш як на 2 млн га., лісистість збільшилась на 3%. Саме тоді лісова промисловість, яка була зосереджена на Поліссі, Прикарпатті й Закарпатті, розширюється на всі економічні райони України [8, с. 14]. Зміна географії галузі пов'язана з зростанням промислових і приватних потреб у деревині і продуктах її переробки. Наявність джерел енергії робочої сили, концентрація споживачів продукції в значних промислових центрах зумовили розвиток галузі у всіх великих містах. Велика частина продукції лісової промисловості стала вироблятися в Південно-

Західному економічному районі.

В умовах незалежності лісове господарство має особливе значення як для підвищення рівня забезпечення держави і населення його продукцією, так і для покращення економічної ситуації шляхом збільшення обсягу лісових насаджень. Крім того, підвищення рівня задоволення потреб у лісопродукції за рахунок місцевих ресурсів потребує перегляду наявних технологій у лісозаготівлі. Оскільки дослідження структури потреб у деревині для виробництва основних видів продукції показали, що у перспективі потреба у пиломатеріалах помітно знижується, а у таких видах лісопродукції, як: деревні плити, меблі ручної роботи, пресовані вироби, картон, папір тощо, збільшиться у кілька разів. Розвиток цих виробництв, які використовують вторинні ресурси (деревні відходи, макулатуру тощо), забезпечить підвищення повноти та ефективності використання біомаси дерева, а також одержання заміників суцільної деревини [9, с. 184].

Основні напрями розвитку лісового господарства суттєво не відрізняються від сценарію розвитку і тенденцій реформування економіки країни загалом і займають порівняно невелике місце в загальному балансі економіки країни. Питомо вага лісової промисловості в обсязі промислового виробництва становить близько 4,5%.

У сучасних умовах практично жодний вид економічної діяльності не може обійтися без застосування продукції лісопромислового виробництва. Важливим у цьому плані є досягнення оптимального поєднання ринкових механізмів і заходів державного регулювання процесами міжгалузевих виробництв і раціонального використання лісових ресурсів і ефективного їх відтворення. Ліси по території України розташовані дуже нерівномірно і сконцентровані переважно в Поліссі та в Українських Карпатах. Лісистість у різних природних зонах має значні відмінності і загалом не досягає оптимального рівня, за якого ліси найпозитивніше впливають на клімат, ґрунти, водні ресурси, пом'якшують наслідки ерозійних процесів, а також забезпечують отримання більшої кількості деревини (рис. 1).

Запас деревини в лісах оцінюється в межах 2102 млн м³. Загальна середня зміна запасу сягає 35 млн м³. Середня щорічна зміна запасу на 1 га у лісах Держлісагентства дорівнює 4 м³ і коливається від 5 м³ в Карпатах до 2,5 м³ у степовій зоні [10]. Відбувається поступове збільшення запасу, що підтверджує значний економічний і природоохоронний потенціал лісів України.

Лісистість території України є однією з найнижчих у Європі (8 місце серед країн Європи, не враховуючи Росії) і складає 15,9%, що становить на 4% менше за оптимальний рівень (20-22%). Для порівняння: лісистість Польщі становить 29%, Німеччини – 30%, Італії – 33%, Швеції – 61%, Фінляндії – 65%, і це вважається недостат-

нім [11, с. 252]. За експертними оцінками, для того, щоб досягти оптимального рівня лісистості в Україні (який в середньому має становити 20% з

регіональним коригуванням), потрібно засадити лісовою рослинністю близько 2,5-3 млн га території [12, с. 113]

Рис. 1. Лісистість України за областями

Побудовано на основі джерела [13].

Відповідно до чинного законодавства, ліси України задекларовані винятково як державна

власність і перебувають у віданні різних відомств (рис. 2)

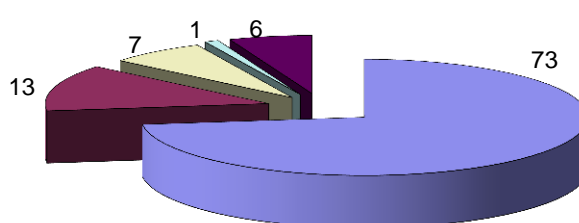
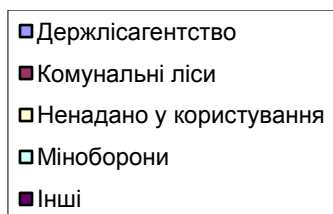

Рис. 2. Відомчий розподіл лісового фонду України, %

Побудовано на основі джерела [13].

Варто наголосити, що 80% деревини заготовлюється підприємствами Держлісагентства, решта лісозаготівельних організацій – це підприємства різних відомств, у користування яким надано лісовий фонд, а також підрядні колективи, що проводять заготівлю лісу за договорами, або так звані посередницькі структури.

Отже, на ринку лісосічного фонду і на ринку лісоматеріалів монополічне становище займають підприємства Держлісагентства. Вони ж формують політику ціноутворення на ринку лісоматеріалів. Положення монополіста ще більше посилиться після передачі Держлісагентству земель лісового фонду, які перебували у постійному користуванні колективних сільськогосподарських підприємств у зв'язку з їх реформуванням.

Водночас щорічний приріст запасу деревини на пні становить 35 млн м³, тобто заготовлю-

ється тільки 40% приросту, тоді як у сусідніх країнах з подібними умовами лісовирощування (Угорщина, Польща) заготівля середньорічного приросту складає 74 і 89%. Це свідчить про неефективність використання лісосировинних ресурсів України в умовах їх дефіциту.

Лісозаготівля як основний вид економічної діяльності лісового господарства є і найтрудомісткіший. Хоча за останні роки зріс рівень механізації основних і підготовчо-допоміжних робіт на лісозаготівлях, багато операцій ще й тепер проводяться вручну. Пояснюється це здебільшого тим, що не всі лісозаготівельні підприємства можуть забезпечити себе механічним обладнанням, або зумовлено неможливістю використовувати важку техніку. Особливо це стосується гірських регіонів Карпат і заболочених – Полісся, які і є основним джерелом лісозаготівлі.

На більш пристосованих місцях лісозаготівлі основні виробничі роботи проводяться із застосуванням машин і механізмів різного призначення. Найбільш поширеними є: трелювальні трактори (гусеничні або колісні), валочно-трелювальні та валочно-пакуючі машини, автонавантажувачі або підйомні крани, спеціальний лісовозний транспорт, екскаватори, бульдозери. У гірських лісах Карпат для трелювання і спуску деревини з гір застосовують найновішу техніку – підвісні канатні установки. На жаль, не багато підприємств можуть собі дозволити їх придбати. З ручних засобів використовують: моторні інструменти (бензопили, сучкорізи, кущорізи), ручні пили та сокири.

У своїй діяльності розвиток лісозаготівельної галузі має бути спрямований на подальший шлях удосконалення виробництва за рахунок впровадження нових спеціалізованих машин і механізмів замість зношеної і застарілої техніки та поступового усунення ручної праці.

Також важливим і раціональним напрямом розвитку лісозаготівельної галузі є повне використання лісосічних відходів (вершки дерев, сучки, кора, пні, листя), які складають понад 20% об'єму дерева. Ця сировина може і має направлятися в інші сфери лісового сектору, а саме в целюлозно-паперове та лісохімічне виробництва.

Наступний етап переробки лісосировини проводиться в таких видах економічної діяльності, як: деревообробній, целюлозно-паперовій, меблевій і лісохімічній. Їх організаційно-економічні зв'язки можна представити таким чином (рис. 3).

До деревообробної промисловості належать підприємства, які здійснюють механічну та хіміко-механічну обробку, а також переробку деревини. В її складі за ступенем обробки деревини виділяють три групи виробництва: перша – виробництва, які здійснюють первинну обробку деревини (лісопильне, шпалопильне); друга – вторинна обробка деревини (виробництво паркету, фанери, меблів, деревостружкових плит, сірників, стандартних будинків і деталей та ін.); третя – хіміко-механічна переробка деревини (деревоволоконистих плит, деревних пластиків) [14, с. 41].

Целюлозно-паперова промисловість об'єднує підприємства, які з рослинної сировини виробляють папір, картон і вироби з них, штучне волокно, фібру і напівфабрикати (деревну масу), целюлозу. Усі виробництва є взаємопов'язані, задовольняють різноманітні потреби інших видів економічної діяльності та населення.

Лісохімічна промисловість включає: пірогенетичне (суха перегонка деревини), каніфольно-терпентинне, смоло-терпентинне, хвойно-ефірне та дьогте-курильне виробництва.

Меблеве виробництво варто виділити окремо, оскільки воно характеризується досить незначною часткою лісоресурсної складової у собівартості і ціні реалізації продукції. Це пояс-

нюється тим, що значна частина комплектуючих для меблевої продукції є абсолютно не деревного походження: металева фурнітура, лаки, фарби, продукція текстильного виробництва та ін.

Наведений рисунок представляє процес переходу виготовлення продукції від однієї підсистеми виробництва до іншої, що створює загальну систему організаційно-економічних зв'язків усього лісогосподарського сектору держави.

Такі організаційно-економічні зв'язки у системі виробництва лісового сектору сприятимуть його розвитку та в перспективі спрямовуватимуться в напрямі ринкової орієнтації і підвищенні ефективності виробництва на основі вдосконалення структури і організації виробництва, інтенсифікації і зростання виробничого потенціалу, переходу на ресурсозберігаючі і маловідходні технології, комплексного використання і економії лісосировинних ресурсів. Відповідно до вимог структурної перебудови, пріоритетним напрямом розвитку сектору є випереджаюче зростання виробництва, продукція яких користується підвищеним попитом і найбільш повно задовольняє потреби економіки і вимоги ринку. Особливе значення має зміцнення економічного потенціалу, підвищення якості і нарощування виробництва конкурентоспроможної продукції [15, с. 124].

Висновки. Отже, орієнтуючись на задоволення попиту всіх видів економічної діяльності на продукцію лісового господарства при повному і ефективному використанні власного виробничо-ресурсного потенціалу, вже з початку XIX ст. в Україні почали розвиватися лісові підприємства, які виготовляли продукцію з деревини, що й стало передумовою формування сучасного лісового господарства України.

Основними напрямками покращення ресурсного потенціалу лісового господарства є: удосконалення нормативно-правової бази в галузі лісового господарства та її гармонізація з міжнародними принципами сталого розвитку та управління лісами; розробка новітніх систем моніторингу лісових ресурсів і дистанційних методів оцінки лісів; проведення сертифікації лісів на основі створення належної державної інституційної, фінансової, кадрової підтримки цього процесу та його наукового і технічного забезпечення; збільшення лісистості території до науково обґрунтованого оптимального рівня; підвищення рівня інформаційного забезпечення екологічного маркетингу в лісовому секторі, необхідного для формування дієвих стратегій розвитку підприємств, стимулювання збалансованого використання послуг лісових екосистем, підвищення рівня соціально-правової культури та екологічної освіти населення; інформування громадськості про стан лісового господарства, залучення до прийняття рішень щодо використання природного потенціалу лісів.

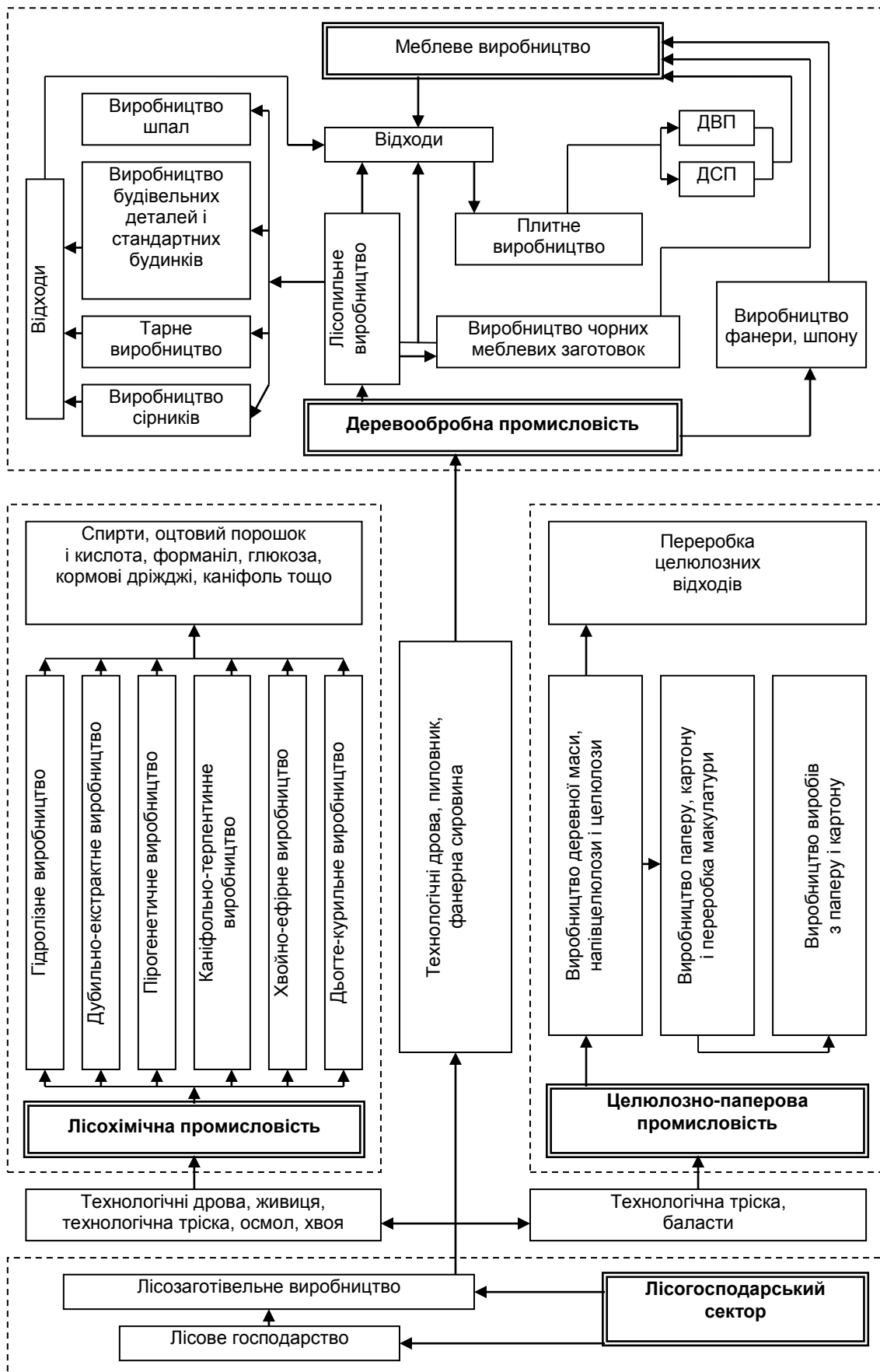

Рис. 3. Організаційно-економічні зв'язки у системі виробництва лісогосподарського сектору [3, с. 41].

Тому, зосередившись на розбудові лісового господарства в умовах сьогодення, головною по-

зитивною характеристикою такого розвитку має стати процес формування збалансованості лісокористування, яке не виснажує лісів, сприяє збереженню особливо цінних лісових ділянок і біорізноманіття, але водночас дає прибуток місцевим громадам і державі загалом.

Список використаної літератури:

1. Долішній М. І. Регіональні аспекти екологізації економіки / М. І. Долішній // Наук. вісник НЛТУУ. Екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища. – Львів: НЛТУУ. – 2005. – Вип. 15.6. – С. 103-111.
2. Кравців В. С. Управління розвитком гірських територій: зарубіжний досвід / В. С. Кравців, Ю. І. Стадницький, В. В. Демченко, А. М. Дайнека, П. В. Самольотов. – Львів: ІРД НАН України, 2001. – 69 с.
3. Попадинець Н. М. Внутрішній ринок продукції лісової промисловості України: проблеми та напрями розвитку : монографія / Н. М. Попадинець. – Львів, ІРД НАН України, 2014. – 182 с.
4. Генсірук С. А. Історія лісництва в Україні / С. А. Генсірук – Львів. Світ. 1990. – 422 с.
5. Самоплавський В. І. Лісове господарство України на зламі тисячоліть / В. І. Самоплавський // Національний аграр. ун-т. Науковий вісник. – К., 2000. – С. 6-10.
6. Попадинець Н. М. Історичні особливості формування лісогосподарського комплексу регіонів України (XIX – середина XX ст.) / Н. М. Попадинець // Проблеми та шляхи вдосконалення економічного механізму підприємницької діяльності : Зб. матеріалів II Міжнарод. наук.-практ. конф., (м. Жовті Води, 18-19 березня 2010 р.) : В 4т. – Т. 1. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 124-125.
7. Медведєв Ю. Проблеми розвитку лісопромислового комплексу: пріоритети, структура, ефективність. / Ю. Медведєв, Я. Дяченко // Економіка України. – 1999. – №1. – С. 13-19.
8. Руцак М. Ліси України : управління, експлуатація, відтворення / М. Руцак // Економіка України. 1995р. №6. – С. 12-15.
9. Синякевич І. М. Екологічна політика. Стратегія подолання глобальних екологічних загроз : монографія / І. М. Синякевич; Нац. лісотехн. ун-т України. – Л. : ЗУКЦ, 2011. – 331 с.
10. Державна служба статистики України / Сільське, лісове та рибне господарство. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm
11. Коваленко О. О. Україна у світовому лісопромисловому комплексі: оцінка стану та основні конкуренти. / О. О. Коваленко // Вісник ЖДТУ. – Житомир, 2010. – №3 (53). – С. 252-253.
12. Степаненко М. А. Напрямки структурної побудови розвитку лісо ресурсного комплексу України : дис. ... кандидата екон. наук : 08.00.06 / Степаненко Микола Андрійович. – Київ, 2008. – 190 с.
13. Державне агентство лісових ресурсів / Загальна характеристика лісів України. – Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=62921
14. Лицур І. М. Еколого-економічні проблеми просторової організації лісового комплексу України / І. М. Лицур ; за ред. д.е.н., проф., акад. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : РВПС України НАН України, 2010. – 317 с.
15. Кичко І. І. Перспективи розвитку лісового господарства України / І. І. Кичко, Ю. О. Гарус // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Випуск 11. – С. 128-132.

Попадинець Н. Н. Особенности формирования лесного хозяйства в регионах Украины.

В статье исследованы этапы развития лесного хозяйства регионов Украины. Приведены основные проблемы его развития. Раскрыты организационно-экономические связи в системе производства лесного хозяйства. Предложены основные направления по улучшению его ресурсного потенциала.

Ключевые слова: *лесные ресурсы, лесное хозяйство, лесозаготовка, организационно-экономические связи, развитие.*

Popadynets N. M. Peculiarities of Forest Economy Forming in the Regions of Ukraine.

The article examines the stages of forest economy development in Ukrainian regions. Major problems of its development and ways of their solution are outlined. Organizational and economic links in the system of forest economy production are shown. Main directions of resources capacity improvement are suggested as following.

Key words: *forest resources, forest economy, logging, organizational-economic links, development.*

УДК:332.2
**ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТАНУ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РЕСУРСУ
СУМСЬКОГО РЕГІОНУ**

Н. В. Кузін, к.е.н., доцент
В. В. Гончаров, ст.викладач
О. М. Канівець, ст. викладач
Сумський національний аграрний університет

Розглянуто екологічний стан земельно-територіального ресурсу Сумської області, проаналізовано існуючу систему охорони ґрунтів та запропоновані основні завдання з охорони земель регіону.

Ключові слова: земельні ресурси, охорона земель, деградація ґрунтового покриву, розораність території.

Постановка проблеми. Стан земель погіршується досить швидко в зв'язку з економічно та екологічно необґрунтованим рівнем господарського освоєння території; значними площами земель, що зайняті промисловими виробництвами; інтенсивним розвитком деградаційних процесів та наявністю значних площ деградованих земель; стихійним формуванням нових землекористувачів, що характеризуються нестабільністю, дрібноконтурністю, черезсмужжям; недостатньою часткою земель природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого та історико-культурного призначення; незадовільним нормативно-правовим та нормативно-технічним забезпеченням, що регулює використання та охорону земель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика раціонального використання і охорони земельних ресурсів є предметом дослідження багатьох науковців - Д. І. Бабміндри, І. К. Бистрякова, С. Ю. Булигіна, Д. С. Добряка, А. Г. Мартина, Л.Я. Новаковського, М. Г. Ступеня, А. М. Третяка, М. А. Хвесика та ін. Незважаючи на накопичені наукові здобутки та значний практичний досвід, питання, що пов'язані з використанням та охороною земель в Україні залишаються актуальними.

Постановка завдання. Характеристика стану та встановлення тенденцій щодо використання земельних ресурсів Сумської області та можливих шляхів вирішення проблемних питань щодо використання земельних ресурсів та їх охорони.

Виклад основного матеріалу. Закріплені у Конституції України вимоги щодо охорони земель свідчать про виняткову важливість земельних ресурсів у всіх сферах життєдіяльності. Конституційні положення є підставою для правової охорони землі як основного елемента навколишнього природного середовища [1]. Ці положення знайшли відображення у Земельному кодексі України [2], Законі України «Про охорону земель» [3], Законі України «Про землеустрій» [4], та інших актах земельного законодавства.

Стан земельних ресурсів України викликає дедалі більше занепокоєння у зв'язку із прискореним зниженням родючості ґрунтів: зменшується вміст і погіршується якість гумусу, підсилюють-

ся процеси ерозії, вторинного засолення й осолонцювання, розростаються ареали техногенно забруднених і порушених земель. Ці та інші деструктивні процеси руйнують не тільки ґрунтовий покрив, а й усю ландшафтну сферу України[5].

За період земельної реформи характер використання земельного фонду та формування агроландшафтів за своєю структурою є екологічно незбалансованим. Співвідношення, які склалися між сільськогосподарськими та лісовими угіддями з одного боку, і між ріллею та іншими видами сільськогосподарських угідь з другого не можна вважати доцільним і науково обґрунтованим, особливо з екологічної точки зору.

Екологічний стан агроландшафту прийнято оцінювати за співвідношенням – рілля: природні кормові угіддя: ліси. Теоретично обґрунтованим для України є співвідношення 1:1,6: 3,6 відповідно. Фактично ж на даний час співвідношення складає 1:0,2:0,3, що свідчить про розбалансування агроландшафту [6].

Сучасний стан використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування. Сільськогосподарська освоєність земель перевищує екологічно допустиму. Так, із загальної площі (60354,9 тис. га) 42731,5 тис. га або 70,8 % займають сільськогосподарські угіддя, в тому числі рілля – 32531,1 тис. га (53,9 %); природні кормові угіддя – 7848,3 тис. га (13,0%); перелоги – 239,4 тис. га (0,4%); багаторічні насадження – 892,9 тис. га (1,3,0%) [7].

Необхідність проведення оптимізації структури агроландшафтів підтверджують авторитетні вчені.

Академік Новаковський Л.Я вважає, що в зоні змішаних лісів України показник розораності території приблизно в 1,2 – 1,5 раза вищий за норматив, а питома вага природних угідь в 2 рази нижча [8].

Вчений Яблоков А.В. стверджує, що для збереження природного середовища великого регіону, здатного підтримувати, з одного боку, свої природні параметри, а з іншого боку, - забезпечити людей, які мешкають на даній території, продуктами харчування і місцями відпочинку, необхідно близько 30% площі регіону залишити в стані, близькому до природного[9].

Важливе значення мають роботи видатного вченого – ґрунтознавця П.А. Костичева. Спостерігаючи за станом цілинних і орних ґрунтів він дійшов висновку, що причина деградації полягає у безсистемному розорюванні земель. Ґрунт, що вкритий рослинністю, не підлягає ерозії. Рослинність охороняє поверхню від механічного впливу дощу, затримує дрібнозем, уповільнює потоки води на поверхні ґрунту[5].

За площею сільськогосподарських угідь та ріллі Україна посідає перше місце в Європі. Висока природна продуктивність ґрунтового покриву визначає провідну роль земельного фонду, як одного з важливих видів ресурсів економічного розвитку України, головного засобу виробництва і предмета праці в сільському та лісовому господарствах.

На сьогодні залучення земельних ресурсів України до народногосподарського використання є неоднозначним. Так, земельний фонд України характеризується високим рівнем освоєння. До господарського використання залучено більше 90,0 % його території і, лише, близько 8,0% (5 млн. га) знаходиться в природному стані – це болота, озера, ріки, гори [10].

Нормативи відведення земельних ділянок для потреб промисловості, транспорту, енергетики в 2,5 - 2,7 рази перевищують нормативи, прийняті в країнах Західної Європи. Значні території зайняті відходами виробництва, відвальними породами. Широке застосування відкритого способу добування корисних копалин спричинює знищення ґрунтового покриву на значних площах. Обмеженість і вичерпність територіальних земельних ресурсів, поступове зменшення площі продуктивних земель загострює в окремих регіонах України проблему землезабезпечення.

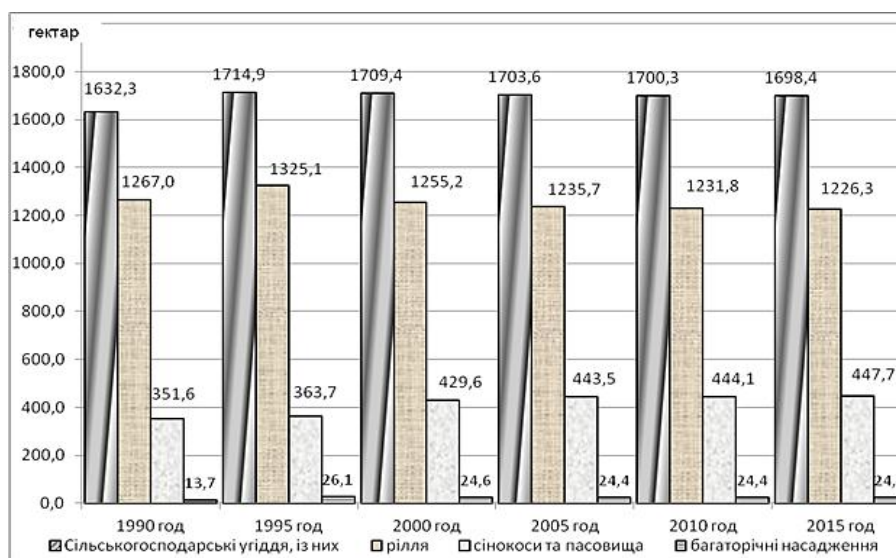
Як наслідок - поширення процесів деграда-

ції ґрунтів, поверхня яких порушується внаслідок повеней, зсувів, піддається ерозії, підвищується кислотність або засоленість, тощо. Інтенсивне сільськогосподарське використання земель зумовлює зменшення родючості ґрунтів у зв'язку з їх переущільненням, втратою грудкувато-зернистої структури, зменшення водопроникності та аераційною здатністю з усіма екологічними наслідками.

Надмірна розораність території призводить до збільшення площі еродованих сільськогосподарських угідь, яких в Україні майже 15 млн. га. Щороку їх площа збільшується на 80-90 тис. га, внаслідок чого втрачається родючий шар ґрунту.

Внаслідок нераціонального використання орних земель поширюються процеси деградації ґрунтів. За даними Державної служби геодезії, картографії та кадастру загальна площа сільськогосподарських угідь в Україні, які зазнали згубного впливу становить 30,7%. Деградовані і малопродуктивні землі Сумської області становлять 222,5 тис. га, що становить 18,0% до площі орних земель.

Сучасний стан використання земельних ресурсів Сумської області не відповідає вимогам раціонального природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, що негативно впливає на стійкість агроландшафту. Сільськогосподарська освоєність земель перевищує екологічно допустиму, і протягом років залишилась майже незмінною (рис.1). Так, із загальної площі області (2383,2 тис. га) 1698,0 тис. га або 71,3 % займають сільськогосподарські угіддя, в тому числі рілля – 1226,3 тис. га (51,4 %); сіножаті та пасовища – 447,7 тис. га; перелоги – 0,1 тис. га; багаторічні насадження – 24,4 тис. га [11].

Джерело: сформовано за даними Міністерства екології та природних ресурсів України.

Рис.1. Динаміка зміни площі сільськогосподарських угідь за 1990 - 2015 роки (тис. га)

Аналіз змін сільськогосподарських угідь за 25 років по області свідчить, що в цілому їх пло-

ща збільшилися на 66,1 тис. га за рахунок сіножатей і пасовищ (96,1 тис. га) та багаторічних на-

саджень (10,7 тис. га). В результаті переведення деградованих орних земель в сіножаті і пасовища площа ріллі зменшилась на 40,7 тис. га. Якщо в 1995 році розораність території області становила 55,6%, то в 2015 році – 51,4%.

Характерними деградаційними процесами ґрунтів є зниження балансу гумусу, зниження вмісту поживних елементів, декальцинація ґрунтів, підвищення кислотності, погіршення фізичних та фізико-хімічних показників.

Загальна площа сільськогосподарських угідь, які зазнали згубного впливу водної ерозії становить 305,1 тис. га. Еродовані землі з середньо - та сильно змитими ґрунтами становлять 63,9 тис. га. Земельний фонд має сталу тенденцію щодо погіршення і за іншими якісними показниками (засоленість, солонцюватість, перезволоженість та ін.). Так, 611,1 тис. га сільськогосподарських угідь складають кислі ґрунти, солонцюваті ґрунти займають 67 тис. га сільськогосподарських угідь, а засолені 106 тис. га. Окрім того 19,5 тис. га сільськогосподарських угідь займають перезволожені землі, 62,2 тис. га – заболочені [11].

Поряд з площинною ерозією досить інтенсивно розвиваються процеси лінійного розмиву та яруутворення. Площа ярів складає 2,6 тис. га. Окремо виділяються яружно-балкові системи з інтенсивністю ерозії, що перевищує нормативи у 10 - 20 раз.

Таким чином, у структурі земельного фонду Сумщини значні площі займають ґрунти, які характеризуються незадовільними властивостями (змиті, дефльовані, засолені, солонцюваті, перезволожені) – це деградовані і малородючі ґрунти. За розрахунками площа таких ґрунтів орних земель на території Сумської області складає 222,5 тис. га. (18,0 % від площі ріллі по області).

Площі деградованих і малопродуктивних орних земель Сумської області в окремих районах становить: в Сумському районі – 21,7 тис. га (20,9% від орних земель району), Тростянецькому та Краснопільському районах відповідно 21,1 тис. га (44,0%) і 21,0 тис. га (35,4%).

Незадовільно здійснюється відновлення відпрацьованих промисловістю земель. При цьому якість рекультивації низька, мало земель повертається у сільськогосподарське виробництво, а їхня родючість майже на половину нижча від природної. За даними Державної служби геодезії, картографії та кадастру України станом в 2016 році в Сумській області значилося 2739,4 га порушених земель. Найбільше таких земель значиться по Конотопському району – 779,8 га (28,4% від загальної площі порушених земель) і Глухівському районі – 531,8 га (19,4%). Рекультивация порушених земель останні роки майже не проводилась і кошти з державного бюджету на її проведення не виділялись (Рис.2).

Джерело: сформовано за даними Міністерства екології та природних ресурсів України.

Рис.2. Динаміка обсягів проведення рекультивації порушених земель за 1990 – 2015 роки (га).

Важливим завданням у сфері оптимізації земельного фонду мають стати заходи щодо вилучення з інтенсивного обробітку деградованих та малопродуктивних сільськогосподарських угідь, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їх господарське використання є економічно не ефективним. Згідно з наказом Мінагрополітики України та Президії УААН від 3.04.2000 року №26/33 «Про першочергові заходи щодо удосконалення землекористування», близько 337,2 тис. га орних земель Сумської області підлягає консервації та вилученню з інтенсивного обробітку[5]. Значну частину сильно еродованих і деградованих земель, які підлягають поліпшенню,

необхідно трансформувати у природні кормові угіддя, що створить сприятливі умови для виробництва продукції тваринництва.

Це дасть можливість знизити рівень розораності території до екологічно оптимального, сконцентрувати сільськогосподарське виробництво на кращих землях, що забезпечить отримання, в середньому, значно більшого обсягу продукції з одиниці площі та посиленню її конкурентоспроможності.

Враховуючи вищевикладене, для охорони земельних ресурсів області, підтримання на достатньому рівні родючості ґрунтів, збереження довкілля на сучасному етапі розвитку землекористування дієвими заходами є:

- зменшення розораності земельного фонду;
- збільшення лісистості території;
- поетапне встановлення екологічно збалансованого співвідношення земельних угідь в зональних системах землекористування;
- дотримання екологічних вимог охорони земель при землевпорядкуванні території;
- заборона відведення особливо цінних сільськогосподарських угідь для несільськогосподарських потреб;
- застосування економічних важелів впливу

на суб'єкти землекористування [12].

Реалізація зазначених завдань сприятиме раціональному використанню природних ресурсів, зупиненню процесів деградації ґрунтового покриву, мінімізації ерозійних процесів, збагаченню довілля природними елементами ландшафтів, забезпеченню техногенно-екологічної безпеки життєдіяльності людини, зменшенню розораності земельного фонду та збільшенню лісистості території.

Список використаної літератури:

1. Довідник із землеустрою / за ред. Л. Я. Новаковського. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Аграр. Наука, 2015. – 429 с.
2. Земельний кодекс України: Прийнятий 25 жовтня 2001 року № 2768—III [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
3. Закон України «Про охорону земель» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/962-15>
4. Закон України «Про землеустрій» [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/858-15>
5. Булигін С. Ю. Формування екологічних сталих агроландшафтів: підруч. / С. Ю. Булигін. – К.: Урожай, 2005. – С.5.
6. Созінов О.О. Сучасні деградаційні процеси, еколого – агрономічний стан та оцінка придатності сільськогосподарських земель для створення екологічно чистих сировинних зон і господарств/ М.В. Козлов, А.Г. Сердюк та ін. // Агроекологія і біотехнологія: зб. наук. праць. – К., 1998. – Вип.2. – С. 54-65.
7. Держгеокадастр інформує: Структура земельного фонду України та динаміка його змін. / Землевпорядний вісник №8 2011р.
8. Хлібороб України. 1987р. № 4.
9. Яблоков А. В., Уровни охраны живой природы. М.: Наука, 1985.
10. Земельні ресурси України та їх використання //Землевпорядний вісник. - 2011. - № 8. - С. 47 - 48.
11. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Сумській області у 2015 році <http://www.pek.sm.gov.ua/images/docs/public>.
12. Кузін Н. В. Актуальні питання дослідження стану земельних ресурсів Сумської області //Фізична географія та геоморфологія. – К. : ВГЛ «Обрій», 2012. – Вип. (66). – С. 360 – 364.

References

1. Dovidnyk iz zemleustroyu / za red. L. Ya. Novakovsk'oho. – 4-te vyd., pererob. i dop. – K.: Ahrar. Nauka, 2015. – 429 s.
2. Zemel'nyy kodeks Ukrayiny: Prynyaty 25 zhovtnya 2001 roku # 2768—III [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
3. Zakon Ukrayiny «Pro okhoronu zemel'» [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/962-15>
4. Zakon Ukrayiny «Pro zemleustriy» [Elektronnyy resurs].- Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/858-15>
5. Bulyhin S. Yu. Formuvannya ekolohichnykh stalykh ahrolandshaftiv: pidruch. / S. Yu. Bulyhin. – K.: Urozhay, 2005. – S.5.
6. Sozinov O.O. Suchasni de hradatsiyini protsesy, ekoloho – ahronomichnyy stan ta otsinka prydatnosti sil'skohospodars'kykh zemel' dlya stvorennya ekolohichno chystykh syrovynnykh zon i gospodarstv/ M.V. Kozlov, A.H. Serdyuk ta in. // Ahroekolohiya i biotekhnolohiya: zb. nauk. prats'. – K., 1998. – Vyp.2. – S. 54-65.
7. Derzhheokadastr informuye: Struktura zemel'noho fondu Ukrayiny ta dynamika yoho zmin. / Zemlevporyadnyy visnyk #8 2011r.
8. Khliborob Ukrayiny. 1987r. # 4.
9. Yablokov A. V., Urovny okhrany zhyvooy pryrody. M.: Nauka, 1985.
10. Zemel'ni resursy Ukrayiny ta yikh vykorystannya //Zemlevporyadnyy visnyk. - 2011. - # 8. - S. 47 - 48.
11. Dopovid' pro stan navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha v Sums'kiy oblasti u 2015 rotsi <http://www.pek.sm.gov.ua/images/docs/public>.
12. Kuzin N. V. Aktual'ni pytannya doslidzhennya stanu zemel'nykh resursiv Sums'koyi oblasti //Fizychna heohrafiya ta heomorfolohiya. – K. : VHL «Obriy», 2012. – Vyp. (66). – S. 360 – 364.

Кузин Н.В., Гончаров В.В., Канивец Е.Н. Отдельные аспекты состояния и использования земельно - территориального ресурса Сумского региона.

Рассмотрено экологическое состояние земельно-территориального ресурса Сумской области, проанализировано существующую систему охраны почв и предложены основные задачи по охране земель региона.

Ключевые слова: земельные ресурсы, охрана земель, деградация почвенного покрова, распашка территории.

Kuzin N.V., Goncharov V.V., Kanivets O.M. Some aspects of the land use and territorial - resource Sumy region.

The environmental condition of land and territorial resource Sumy region, analyzed the existing system of protection of soil and the proposed main objectives of land protection in the region.

Keywords: land resources, land protection, soil degradation, plowing area.

УДК 635:631.33

ФОРМАТУВАННЯ ГІБРИДНИХ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПЛАТФОРМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ЕКОНОМІКИ 4.0

М. М. Жудро, докторант, Білоруський державний економічний університет

У статті сформульовано нову методологічну платформу дослідження діяльності організацій АПК в умовах економіки 4.0, яка заснована на домінуванні гібридизації «живого» і «розумного» менеджменту і генерує можливість перманентної і тотальної системно-ситуаційної корекції менеджерів, фахівцями організацій АПК управлінських рішень на основі ідентифікації та кількісної оцінки не десятків, сотень, навіть не тисяч, а часом мільйонів варіантів взаємодії не тільки позиційних або диспозиційних, але і суперпозиційних станів його перемінних факторів.

Автором обґрунтована методологічна платформа дослідження діяльності організацій АПК інструменти гібридизації смарт і традиційного агроменеджменту в сучасній аграрній економіці 4.0.

Ключові слова: ринок, конфігурація, методологія, економіка 4.0, менеджмент, інтелектуальний, організація, бізнес, парадигма, платформа, ідентифікація.

Аналіз джерел. Дизайном теоретичних, аналітичних і емпіричних досліджень послужили публікації вчених-економістів в наукових журналах, матеріали конференцій, статистичні дані. Інформаційною платформою з'явилися дані державних органів статистики республіки, інших країн, ФАО, галузеві регламенти розвитку бізнесу, електронно-інформаційні ресурси.

Методи дослідження. При написанні наукової статті використовувалися общенаучні методи (декомпозиції і композиції, абстрагування і конкретизації), методи емпіричного аналізу (порівняння, експертні оцінки, монографічні дослідження, прийоми статистичного аналізу).

Основна частина. Конфігурація методологічної платформи існуючої практики дослідження діяльності організацій сформована головним чином в 1980-і роки і базується на інтеграції наступних економічних парадигм розвитку соціально-економічних систем:

- 1) диференціації системи виробничих відносин (переважно Бе-ларусь, країни СНД);
- 2) глобалізації економічних відносин (глобальна економічна платформа дослідження і управління соціально-економічними системами);
- 3) бенчмаркінгу економічних відносин «що, як і для кого виробляти» (країни англо-

американської орієнтації розвитку бізнесу);

4) скорингу системи рішень з приводу використання обмежених ресурсів для задоволення потреб людини.

Ґрунтовне дослідження наведених вище економічних парадигм в процесі навчання в університетах орієнтує і забезпечує розробку наукових і методических інструментів формування у студентів - менеджерів, фахівців підприємств професійних компетенцій генерування, обґрунтування, прийняття та реалізації управлінських рішень по досягненню максимального результату від використання обмежених природних та інших ресурсів в умовах конкуренції для задоволення платоспроможного попиту.

Позитивно оцінюючи певну комплексність наукового обґрунтування приведених вище методологій дослідження сутності науки «економіка» представниками економічних шкіл в області ринкової економіки країн СНД, США, Західної Європи, інших держав, слід зауважити, що вони потребують в критичному осмисленні і корекції з урахуванням умов економіки 4.0 (чотири нуль) - економіка «штучного інтелекту» [1, 2].

На відміну від економіки 1.0 (промислова революція - перехід від ручної праці до машинного), 2.0 (перехід двигунів внутрішнього згорання

до електромоторів), 3.0 (комп'ютери та інформаційні технології) 4-а доба економіки штучного інтелекту стартувала в кінці 20 століття і кардинально змінює конфігурацію всіх систем життя людини, включаючи і його соціально-економічний сегмент, ключовий відмінною рисою якої, є переклад всіх основних промислових і адміністративних процесів в цифрову форму з використанням двох фундамен альних елементів: 1) штучного інтелекту і 2) самообучаючихся систем.

Економіка 4.0 орієнтує цивілізацію на циркулярний новий тренд організації життя суспільства, спрямованого на активізацію використання роботів, енергозбереження, на екологічно чисте виробництво, на альтернативні варіанти розвитку бізнесу, включаючи і агробізнес [3, 4].

Економіка 4.0 не тільки кардинально підвищить раціональне використання природних і технічних ресурсів, ефективно енергозбереження, але трансформує

традиційну конфігурацію бізнесу, яка різко підвищить продуктивність ресурсів і загострить конкурентні умови діяльності аграрних підприємств.

В умовах економіки 4.0. з'являється новий стан інституційного-економічних та інформаційно-комунікаційних технологій виробництва товарів і послуг, яке трансформує традиційний інститут так званої абсолютної в композитний формат приватної власності. Наприклад актуалізується використання самих різних системно-ситуаційних інститутів та інструментів застосування приватної власності в бізнесі. Так, поряд з володінням новими технічними і техноло-гическими ресурсами, отримує розвиток мережевих інтелектуальних моделей лізингу, оренди, аутсорсингу, франчайзингу і т.д.

Важливо також констатувати, що поряд з первинним виробництвом активно розвиваються вторинна переробка всіх відходів і отримання з них нових товарів, сировини, енергії і т.д.

Більш того, створюються та виготовляються для людини принципово нові похідні соціально-економічного дизайну його бізнес-діяльності: 1) штучного інтелекту і 2) самообучаючихся систем інтелектуальні - «розумні» чинники ведення агробізнесу»: «розумні» агротехнології, «розумні» агротехнічні системи, «розумні» Агротехнології і т.д.

Конкретними фактами економіки 4.0. в АПК є «розумні» тваринницькі ферми з роботизованими системами виконання раніше вельми трудомістких технологічних процесів в тваринництві: роботизовані доїння корів, роботизовані станції годування, напування тварин і т.д.

В рослинництві набуває поширення експлуатація з бортовими комп'ютерами та безпілотних машинно-тракторних агрегатів, роботизованих систем очищення і зберігання насіння, інтегрованих логістичних центрів зберігання, сорту-

вання, калібрування, пакування та доставки покупцеві агропродовольчих товарів в онлайнному режимі і т.д. [5].

Тому ефективно використання «розумних» чинників ведення агробізнесу »вимагає кардинальної модернізації існуючого менеджменту організації.

Це обумовлено необхідністю обґрунтування та прийняття інвестиційних, виробничих, фінансових, маркетингових, логістичних бізнес-рішень виходячи з вибору одного з декількох альтернативних (найчастіше 2, 3, 4, 5, рідше 6, 7, 8 і практично дуже рідко 13, 14, 15) позиційних або діспозиційних сценаріїв їх генерування, генералізації, конструювання та реалізації на практиці.

В рамках традиційного агроменеджмента інвестори, підприємці, менеджери і фахівці АПК орієнтуються на розробку і використання переважно фіксованих значень показників та індикаторів технічної, технологічної, маркетингової, логістичної, фінансової, кредитної, ринкової діяльності підприємства в рамках розробленого на рік бізнес-плану його соціально-економічного розвитку, При цьому фіксовані величини всіх показників приймаються переважно за основу обґрунтування, прийняття та корекції як теку цих, так стратегічних управлінських рішень в реальному бізнес-діяльності підприємства в міру освоєння відповідного етапу бізнес-плану.

На сомом справі сучасні інституційні, техніко-технологічні, ринкові, інформаційно-комунікаційні умови ведення агробізнесу не тільки протягом місяця (банківського бізнес-циклу), кварталу, року і т.д., але і протягом години, а часом і хвилини зазнають дуже великі зміни, конфігурація яких продукує не десятки, сотні, навіть не тисячі, а мільйони варіантів його перманентних і тотальних як позиційних або діспозиційних, так і суперпозиційних сценаріїв його трансформацій. І, як наслідок, все значення показників і параметри розробленого на рік бізнес-плану соціально-економічного розвитку організації АПК повинні піддаватися перманентної і тотальної системно-ситуаційної корекції.

І, як наслідок, виконати такого роду корекції належним чином менеджери і фахівці аграрних підприємств «вручну», використовуючи як правило тільки відхилення фактичних від планових значень відповідних параметрів бізнес-плану (отриманих в результаті фізичного моніторингу як правило епізодичних змін того чи іншого елемента, стадії бізнес-процесу в той чи інший момент часу і тому чи іншому просторовому його сегменті), «фізично» не можуть.

Тому слід визнати вразливість існуючої методології та практики розробки та реалізації бізнес-планів соціально-економічного розвитку організацій АПК. При цьому внутрішню, межфирменну і зовнішню інституційного-інвестиційну економічне середовище ведення бізнесу все його

учасники розглядають як потенційно ефективну (пропорційну), яка покликана забезпечити при правильному агроменеджменті стійке і перспективне ринкове функціонування організацій АПК.

Отже, реальна практика діяльності організацій АПК в умовах економіки 4.0. стикається з одночасним існуванням нових таких станів бізнес-процесів (викликів) як узгодженість і заплутаність «розумно-сплетені», і як збалансоване і конфліктне, пропорційне і непропорційне, безперервне і дискретне взаємодія базових змінних факторів агробізнесу.

На відміну від існуючого агроменеджмента організацій АПК, сформованого головним чином в 1980-і роки і базується на обґрунтуванні та прийнятті інвестиційних, виробничих, фінансових, маркетингових, логістичних бізнес-рішень, сучасні управлінські рішення повинні виходити з обліку не кількох, а сотень, тисяч, а часом і мільйонів альтернативних як позиційних або диспозиційних, так і суперпозиційних сценаріїв їх генерування, генералізації, конструювання та реалізації на практиці.

В даний час в республіці Об'єднаним інститутом проблем інформатики НАН Білорусі розроблена «Система дистанційного моніторингу стану сільськогосподарських культур в масштабі окремого господарства (СДМССХКХ)», яка на практиці активно не використовується менеджерами і фахівцями організацій АПК. При цьому дана система інтелектуального управління рослинництвом більш активно використовується в Росії, Україні, Польщі та в інших країнах.

Функціонал інформаційно-комунікаційної конфігурації СДМССХКХ слід використовувати в рамках точного землеробства (з додаванням підсистеми оцінки норм внесення мінеральних добрив). Це обумовлено тим, що він забезпечує збір, обробку та інтерпретацію даних дистанційного зондування Землі і наземних даних для отримання онлайн-оцінки і достовірної інформації про фенологічний розвиток культур і зміни їх стану з метою реалізації системи корекції управлінських рішень (підвищення ефективності прийняття рішень з планування і регулювання господарської діяльності підприємства). При цьому функціонал інформаційно-комунікаційної конфігурації СДМССХКХ дозволяє його застосовувати і на рівні району, області, країни (з додавання підсистеми картографування культур [6]).

Технічна конфігурація СДМССХКХ включає підсистеми;

- 1) оцінки пошкодження внаслідок несприятливих природно-кліматичних факторів (наприклад сильний вітер з дощем);
- 2) моніторингу фітосанітарного стану;
- 3) прогнозу врожайності сільськогосподарських культур на основі спектрометричних вимірювань.

Основні характеристики: система орієнто-

вана на середній розмір поля 1-10 га і може бути використана на будь-якому сільськогосподарському підприємстві.

Апробація функціоналу інформаційно-комунікаційної конфігурації СДМССХКХ на базі Республіканського унітарного підприємства «Науково-практичний центр НАН Білорусі з землеробства» свідчить про те, що його впровадження істотно підвищує ефективність прийняття рішень з планування і регулювання сільськогосподарської діяльності [7].

Принципово нові «розумні» агротехнології, агротехнічні системи, агро-послуги і т.д., ставлять під сумнів існуючу в даний час наукову парадигму «обмеженість» ресурсів в агробізнесі. Так слід визнати наукову вразливість твердження вчених-дослідників різних країн, суть якого полягає в абсолютизації даної умови в теорії економіки. Так, П. Самуельсон вважає, що економіка - це наука про використання людьми рідких або обмежених виробничих-дарських ресурсів (земля, праця, товари виробничого призначення, наприклад машини, технічні знання) для виробництва різних товарів і розподілу їх між членами суспільства з метою споживання [8]. «Рідкість і обмеженість ресурсів», безумовно, стосується переважно всієї гами природних ресурсів, які людина використовує в якості факторів виробництва. Однак при цьому не можна погодитися з П. Самуельсоном щодо «професійних компетенцій» всіх учасників бізнес-процесів, які в реальній практиці і життя людини перманентно і тотально примножуються. Тим самим вони не є обмеженими.

Таким чином, можна зробити висновок, що інтелектуальні професійні компетенції всіх учасників бізнесу виступають в якості фундаментального фактора (продуктивного ресурсу) в умовах економіки 4.0. Так як інтелектуальні ресурси продукуються людиною і, як показує практика, можуть бути «зроблені» їм в обсязі і асортименті, на який є не попит взагалі (як трактує існуюча методологія дослідження ринку), а заставний мотивовану платоспроможний попит.

Продуктивність штучного інтелекту створює претендент організації дискретного (переривчастого) високоприбуткового бізнесу. Це означає, що на практиці будуть створюватися претенденти строгих пропорцій взаємодії всіх контрагентів (учасників) ринку будь-якого виду товару, послуги.

У республіці Центром системи ідентифікації НАН Білорусі розроблено розумні технології взаємодії контрагентів бізнесу. Так, можна вважати актуальним інформаційно-комунікаційним інструментом смарт-бізнесу, розроблену Центром ідентифікації НАН Білорусі, систему товарної нумерації (автоматичної ідентифікації та електронної торгівлі), як складової частини міжнародної системи глобальних стандартів GS1 [9].

Цифрування товарів дозволяє ідентифіку-

вати той чи інший вид сільськогосподарської продукції з метою її подальшого моніторингу на всіх маркетингових, логістичних етапах її «проходження». Наприклад вирощена на конкретних видах кормів, в певному році з конкретного господарства, поля і за певною технологією (склад мінеральних добрив, засобів хімічного захисту, гербіцидів і т.д.) і отримана яловичина від конкретного тваринного («ім'я», вік, кондиція і т.д.) до моменту споживання її конкретним покупцем.

Ця система товарної нумерації забезпечує створення, обробку, зберігання та надання суб'єктам бізнесу даних про продукцію, товар, роботу, послугу і сприяє розвитку і супроводу державних, галузевих і корпоративних інформаційних ресурсів для електронно-дистанційного керування як традиційним, так і смарт: 1) виробництвом; 2) логістикою і 3) електронною торгівлею.

Проведені дослідження свідчать про те, що менеджери і фахівці АПК змушені освоювати принципово нові системи гібридизації інструментів традиційного «ручного» і електронно-дистанційного керування існуючими та «розумними» сферами діяльності організацій.

Останнє спричинить за собою, з одного боку, ослаблення ексклюзивності тих чи інших відомих однозначних в даний час наукових рекомендацій по кількісним пропорціям взаємодії всіх без винятку факторів розвитку агробізнесу і тим самим зниження ефективності практико-застосування лінійних моделей і систем управління (традиційного менеджменту) компаніями.

З іншого боку, нова цифрова економіка актуалізує масштабування одночасно багатозначних (квантових) турбулентних, дискретних, конфліктних пропорцій взаємодії факторів розвитку бізнесу і мотивує формування гібридного - системно-ситуаційного менеджменту підприємств.

Так, поряд з існуючою практикою ведення бізнесу отримує розвиток:

1) заплутаний взаємодія таких бізнес-утворюючих факторів як: а) інвестиції; б) виробничі, логістичні, маркетингові витрати; в) витрати фінансово-кредитних організацій, банків;

2) конфліктна взаємодія конкуруючих один з одним фундаментальних змінних бізнесу: а) вартості; б) якості; в) сервісу (часу);

3) композитне поєднання а) збалансованих; б) турбулентних; в) дискретних варіантів його функціонування і т.д.

З огляду на те, що зазначені процеси набувають характеру невід'ємного атрибуту його функціонування, їх можна розглядати як магічні трикутники економіки 4.0.

У цих умовах, бізнес-процеси в АПК все більше набувають квантовий характер, згідно з яким економічна їх природа не позиційна (незмінна) або диспозиційна (як коментує існуюча економічна наука), а суперпозиційного. Тобто будь-яка мінімальних розмірів (неподільна) бізнес-

одина (квант) може перебувати одночасно і в одному, і в іншому стані, а також в їх сумі. Тому традиційними методиками і алгоритмами неможливо ідентифікувати і розрахувати точно, де вона буде перебувати в якийсь момент часу. В цьому випадку потрібно розробляти і застосовувати в реальному агробізнесі нові методики, алгоритми.

Отже, можна зробити висновок про новий виклик в сучасній економіці, який вимагає формування адекватних професійних компетенцій і постійного їх оновлення, перш за все, в сфері розробки ефективної «інтелектуальної» системи корекцій всіх без винятку управлінських рішень і застосування їх в онлайн-режимі.

Парадигма «інтелектуальна система корекції рішень» або «система інтелектуального управління» замінює існуючу теоретико-методологічну платформу - лінійного «ручного» управління діяльністю (менеджменту) організацій АПК», який реалізується на практиці за допомогою епізодичної, фрагментарної і локальної корекції узгоджених і раніше прийнятих окремих управлінських рішень у разі виникнення і візуально фактично встановленого того чи іншого істотного відхилення фактичних від проектних, планових, індикативних значень параметрів і метрик діяльності підприємства.

Сформульована парадигма «система інтелектуального управління» діяльністю компанії забезпечує необхідна і достатня умова ефективного протікання бізнесу в умовах економіки 4.0.

Досліджуючи перші кроки реалізації сформульованої парадигми «інтелектуальної системи корекції рішень» або «системи інтелектуального управління» діяльності компанії встановлено, що в бізнесі набуває поширення новий тренд, який отримав назву «робосоветнікі» (RoboAdvisory), який створює передумови для формування «гібридного» інвестиційно-консалтингового управлінського сервісу, де формування портфеля інвестицій є лише частиною послуги з живим радником з інвестицій [10].

Такий «конвергентний» підхід до гібридного використання професійних компетенцій експертів і робото-консультантів на основі системи взаємодії штучного інтелекту і людей з приводу перманентного і тотального обґрунтування і прийняття в онлайн-режимі ефективних системно-ситуаційних інвестиційних рішень в рамках потенційно великого безлічі інвестиційних альтернатив оптимізує і спрощує взаємодія підприємця (аграрного підприємства) з інвестором, банком. Так, ідентифікація підприємця для обговорення можливості залучення інвестицій може проводитися через короткий відео-дзвінок, на момент сконня якого інвестор, банк має масу інформації про власника телефону [11].

Тому в АПК гібридний менеджмент професійних компетенцій менеджерів, фахівців (експертів) організацій і робото-консультантів (інвести-

ційно-консалтинговий управлінський сервіс) на основі «конвергентного» підходу до взаємодії підприємств-партнерів в агробізнесі, що оптимізує та спрощує їх інвестиційне, фінансово-кредитне, банківське, маркетингове, логістичне взаємодія не слід спрощувати.

Складність практико-застосування в АПК гібридного менеджменту професійних компетенцій менеджерів, фахівців (експертів) аграрних організацій і робото-консультантів полягає у визначенні, які показники ефективності їх діяльності включати в модель і які вагові коефіцієнти повинні їм відповідати. Так, наприклад в інвестиційній практиці переважно вдаються до порівняння кожного показника або інтегрованої метрики з якимсь числовим порогом, або лінією розділу, яка, по суті, є лінією беззбитковості і розраховується з відношення, скільки в середньому потрібно інвестицій клієнтів-підприємств, які повертають інвестиції в термін, для того, щоб компенсувати збитки від одного аграрного підприємства-

банкрута.

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, можна зробити висновок, що запропонована нова методологічна платформа методологічної платформи дослідження діяльності організацій АПК в умовах економіки 4.0 диктує настійність поряд з традиційним застосовувати і пропонуваній гібридний агроменеджмент, який передбачає введення всіх основних виробничих і адміністративних процесів в цифрову форму з використанням елементів не тільки менеджерів, фахівців, але, і штучного інтелекту, робототізованих систем.

Рекомендована нова методологічна платформа дослідження діяльності організацій АПК в умовах економіки 4.0 оптимізує і спрощує їх інвестиційне, фінансово-кредитне, банківське, маркетингове, логістичне взаємодія і дозволяє менеджерам, інвесторам, підприємцям приймати кращі управлінські рішення про ту чи іншу сценарії перспективного їх розвитку.

Список використаної літератури:

1. Economy 4.0: the global revolution and its 5 disruptive forces (part 3 of 7) // Malta Chamber of Commerce [Electronic resource]. – 2016. – Mode of access: <http://www.maltachamber.org.mt/en/blogs/18>. – Date of access: 07.06.2016.
2. Why artificial intelligence is enjoying a renaissance // The Economist [Electronic resource]. – 2016. – Mode of access: <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2016/07/economist-explains-11?zid=291&ah=906e69ad01d2ee51960100b7fa502595>. – Date of access: 15.07.2016.
3. Четверта промислова революція: інтернет речей, циркулярна економіка і блокчейн // FUR-FUR [Електронний ресурс]. - 2016. - Режим до-стępu: <http://www.furfur.me/furfur/changes/changes/216447-4-aya-promyshlennaya-revolyuutsiya>. - Дата доступу: 27.01.2016.
4. Булін, Д. Греф: Росії потрібна нова система управління // BBC [Електрон-ний ресурс]. - 2016. - Режим доступу: http://www.bbc.com/russian/business/2016/05/160522_gref_skolkovo_lecture. - Дата доступу: 22.05.2016.
5. Jeff Daniels Future of Agriculture: Driverless tractors, ag robots // CNBC International [Electronic resource]. – 2016. – Mode of access: <http://www.cnbc.com/2016/09/16/future-of-farming-driverless-tractors-ag-robots.html>. – Date of access: 16.09.2016.
6. Розробка системи дистанційного моніторингу стану сель-ськогосподарських культур в масштабі окремого господарства / С.Л. Кравцов [и др.] / Матеріали Всеросійської наукової конференції (з міжнародною участю) «Застосування засобів дистанційного зондування Землі в сільському господарстві» (Санкт-Петербург. 16-17 вересня 2015 г.). - СПб .: Агрофізическій науково-дослідний інститут, 2015. - С. 95-99.
7. Створення карти повторюваності весняних заморозків на території Республіки Білорусь з використанням супутникових даних і наземної ін-формації / О.М. Лісова [и др.] / Праці Конгресу з інтелектуальних систем-ам і інформаційних технологій «IS & IT'15». Наукове видання в 4-х томах. Т. 2. - М .: Физматлит, - 2015. - С. 76-82.
8. Блауг, М. 100 великих економістів після Кейнса / М. Блауг; пер. з англ .; під ред. М.А. Сторчове. - СПб .: Економічна школа, 2008. - 384 с.
9. Центр систем ідентифікації Національної академії наук // ЗАТ «Техніка і комунікації» [Електронний ресурс]. - 2016. - Режим доступу: http://www.tc.by/download_files/csi15tibo.doc. - Дата доступу: 22.04.2015.
10. На ринку RoboAdvisory стає тісно // FutureBanking [Електронний ре-сурс]. -2016. - Режим доступу: <http://futurebanking.ru/post/3159>. - Дата доступу: 21.07.2016.
11. Німецький ринок банківських послуг стає все більш заплутаним // FutureBanking [Електронний ресурс]. - 2016. - Режим доступу: <http://futurebanking.ru/post/3161>. - Дата доступу: 28.07.2016. Центр систем ідентифікації Національної академії наук // ЗАО «Техника и коммуникации» [Электронный ресурс]. – 2016. – Режим доступа: http://www.tc.by/download_files/csi15tibo.doc. – Дата доступа: 22.04.2015.

Жудро М. М. Формирование гибридных методологической платформы исследования деятельности организаций в условиях экономики 4.0

В статье сформулирована новая методологическая платформа исследования деятельности организаций АПК в условиях экономики 4.0, которая основана на доминировании гибридации «живого» и «умного» управления и генерирует возможность перманентной и тотальной системно-ситуационной коррекции менеджерами, специалистами организаций АПК управленческих решений на основе идентификации и количественной оценки не десятков, сотен, даже не тысяч, а порой миллионов вариантов взаимодействия не только позиционных или диспозиционных, но и суперпозиционных состояний его переменных их факторов.

Автором обоснована методологическая платформа исследования деятельности организаций АПК и инструменты гибридации смарт и традиционного агроменеджмента в современной аграрной экономике 4.0.

Ключевые слова: рынок, конфигурация, методология, экономика 4.0, менеджмент, интеллектуальный, организация, бизнес, парадигма, платформа, идентификация.

Zhudro M.M. Formation of the hybrid methodological platform research of the activities of organizations in conditions economics 4.0

The paper formulated new methodological research platform worker-ness agribusiness organizations in an economy 4.0, which is based on the dominance of Ki-bridizatsii "live" and "smart" management and generates the possibility of permanent and total system-situational managers correction specialists AIC organizations management solutions based on the identification and quantification of not tens, hundreds, even thousands, and sometimes millions of variants of cooperation not only position or disposition, but the superposition ionic states its variables.

The author of sound methodological research platform activity agribusiness organizations and hybridization instruments and traditional smart Agromanagement in modern agrarian economy 4.0.

Keywords: market, configuration, methodology, economics 4.0, management, intellectual, organization, business, the paradigm, the platform identification.

УДК 631.1:638.1

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРОБНИЦТВА МЕДУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Л. І. Михайлова., д.е.н., професор, Сумський національний аграрний університет

В. Л. Гриценко, здобувач

Досліджується стан виробництва продукції бджільництва в Україні в цілому та Сумській області, визначено місце України серед основних виробників меду на світовому ринку. Встановлено, що обсяги виробництва меду в Україні за умов скорочення чисельності бджолосімей і незначного підвищення їх продуктивності можуть скоротитися в 2020 р. до 50 тис.т. Окреслено основні перспективи розвитку українського ринку меду та його інтеграції в світовий ринок в контексті запровадження поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС. Виявлено чинники нарощування та підвищення ефективності виробництва меду в Україні.

Ключові слова: Виробництво меду, продукція бджільництва, світовий та вітчизняний ринок меду, продуктивність бджолосімей.

Постановка проблеми. З 1-го січня 2016 р. повноцінно запрацювала поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі з ЄС, яку Україна має розглядати, перш за все, як механізм політичної, економічної та правової модернізації, зміцнення конкурентоспроможності національного продукту [1]. Водночас інтеграція з ЄС актуалізує проблему удосконалення функціонування вітчизняних аграрних ринків, в тому числі, і ринку продукції бджільництва. Україна виходить в світові лідери за експортом меду і має потенціал для нарощування його обсягів. На разі частка України у світовому виробництві меду становить 4,5 %, що забезпечує Україні четверте місце у світі і пе-

рше - в Європі. Близько 16 % в рік вітчизняного меду експортується на міжнародний ринок, що становить 2,3 % світового експорту.

Бджільництво має велике значення і для багатьох галузей народного господарства, передусім для харчової промисловості. Такі продукти, як мед і квітковий пилок, цінні не тільки в харчовому відношенні, а й у лікувальному. Важлива роль у медицині відводиться прополісу, маточному молочку, бджолиній отруті, воску (останній застосовують більш як у 40 галузях промисловості). Рівноцінних замінників цим продуктам у природі не існує.

Та значно більшу користь приносять бджо-

ли як запилювачи перехреснозапилюваних сільськогосподарських рослин. Завдяки їм підвищується врожайність плодово-ягідних, баштанних, овочевих та олійних культур, наприклад, соняшнику – на 40-50%. Вони також запилюють ріпак, гірчицю, еспарцет, буркун та гречку, урожайність якої завдяки бджолозапиленню зростає на 30-40%. Неоціненну роль відіграють бджоли і при запиленні огірків у закритому ґрунті.

Разом з тим розвиток бджільництва відчуває на собі певні екологічні загрози. У зв'язку із забрудненістю великих посівних площ радіонуклідами, внесенням мінеральних добрив, застосування гербіцидів, пестицидів наноситься неоправдана шкода бджільництву й порушується рівновага між рослинним світом, що може призвести до екологічної катастрофи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід визнати, що окремим економічним проблемами формування та функціонування ринку продукції бджільництва в цілому і виробництва меду зокрема приділена увага у працях невеликої когорти провідних вітчизняних вчених. Найбільш системне вивчення проблеми виробництва меду в Україні та особливості його розвитку в умовах глобалізації економіки та реалізації інтеграційних напрямів України викладено в працях О.М.Яценко [2]. Регіональні особливості розвитку бджільництва в Україні досліджувалися О.А. Христенко [3]. Разом з тим питання нарощування виробництва меду в Україні у зв'язку із запровадженням в Україні поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС потребують вивчення. Залишаються малодослідженими перспективи інтеграції вітчизняного ринку меду у світовий наряду із європейським. Поза увагою вітчизняних вчених та практично невпорядкованими залишаються питання відшкодування витрат та вигод між товаровиробниками перехреснозапилюваних сільськогосподарських культур та бджолярами країни. Ці положення викликають науковий інтерес і обумовлюють мету дослідження.

Формулювання цілей статті. Вважаємо доцільним вивчення питання функціонування ринку продукції бджільництва в умовах запровадження поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС, ринок якого характеризується високою конкуренцією. і незначною безмитною квотою на продаж меду із України в розмірі 5000 т, яка використовується українськими експортерами за перші два місяці року, а також питання розвитку ринку продукції бджільництва в Сумській області. Отже, метою дослідження є визначення стану виробництва продукції бджільництва в Україні в цілому та Сумській області, окреслення основних перспектив розвитку українського ринку

меду та його інтеграції в світовий ринок в контексті євроінтеграції, виявлення чинників нарощування та підвищення ефективності виробництва меду в Україні.

Виклад основного матеріалу досліджень. В Україні розвитку бджільництва приділяється увага на державному рівні, але її не достатньо для ефективної діяльності даної галузі. Так, наказом Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук № 374/62 від 13.07.2006 р. на вимогу Закону України «Про бджільництво» було розроблено та затверджено Програму розвитку галузі бджільництва в Україні до 2010 р. [4]. Даною програмою передбачалося щороку збільшення бджолосімей на 500 тисяч і досягнення в 2010 р. показника в 5 млн. бджолосімей. Втім уже на 1 січня 2007 р. Україна мала найбільшу їх чисельність за останні 15 років – 3456,1 тис. сімей, що дорівнювало рівню 1996 р.. А уже впродовж 2007-2010 рр. чисельність бджолосімей неухильно знижувалась, і замість прогнозованих 5 млн. було 2,9 млн. сімей (рис.1.). Така ситуація була викликана тим, що, як і в інших країнах, почастишали випадки масової загибелі бджіл. Негативний вплив на динаміку бджолосімей здійснила економічна криза 2007-2008 рр., яка в Україні ще й затягнулась. Ситуація стабілізувалась в 2011 р., і починаючи з січня 2012 р. Україна мала приріст в кількості бджолосімей, що забезпечило вже на 1.01.2014 р. досягти 2985,8 тис. бджолосімей. Втім політична криза та бойові дії не могли не вплинути на галузь бджільництва. Через несприятливі умови для ведення бджільництва на окупованій частині території Донецької та Луганської областей та відсутність даних по Автономній республіці Крим знову спостерігається зниження даного показника.

На наступну «п'ятирічку» програми розвитку галузі бджільництва затверджено не було. І тільки на період 2016-2020 рр. ННЦ «Інститут бджільництва імені П.І. Прокоповича» НААН України та Спілка пасічників України запропонували свій проект Програми розвитку галузі бджільництва [5].

Ми спробували проаналізувати можливість досягнення пропонованого показника в 6 млн. бджолосімей в 2020 р. - щорічний приріст планується знову по 500 тис. сімей. Дослідження показали, що побудована лінія тренду свідчить не про зростання, а подальше зниження кількості бджіл до 1 млн. сімей за існуючих умов (рис.1). А це не припустимо для галузі сільськогосподарства України, що постачає на світовий ринок конкурентоспроможний товар. Щоб змінити дану тенденцію, потрібні невідкладні заходи.

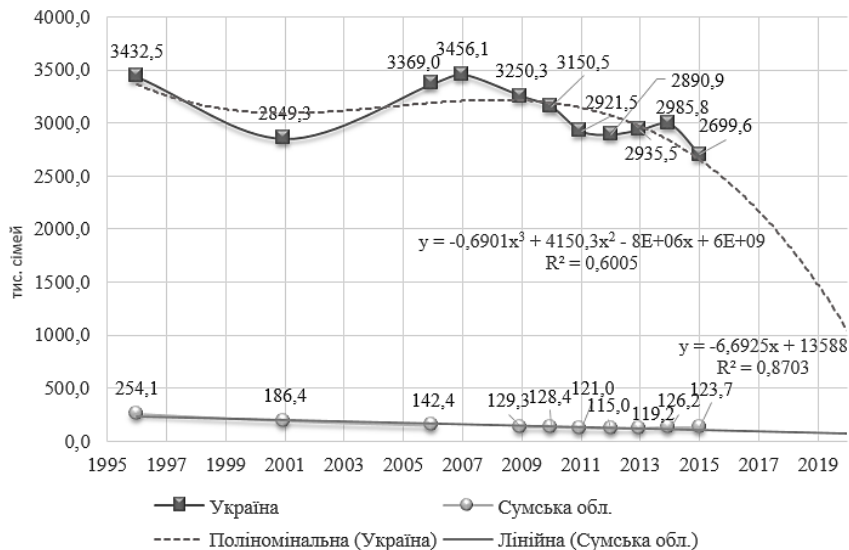

Рис. 1 Динаміка кількості бджолосімей станом на 1 січня, тис. сімей

Джерело: Складено за даними [6].

Слід зауважити, що в цілому по Україні 98% всіх бджолосімей знаходяться у власності домогосподарств (рис. 2). З кожним роком кількість бджіл у сільськогосподарських підприємствах

України стабільно зменшується, в Сумській області це відбувається в середньому на 0,4 тис. сімей в рік упродовж останніх 5 років.

Рис.2. Динаміка кількості бджолосімей в Сумській області, тис. сімей

Джерело: Складено за даними [6].

Водночас слід вказати і на позитивну тенденцію в галузі бджільництва - зростання продуктивності бджіл. Так, якщо в 1990 р. в Україні бджоларі збирали по 14,5 кг меду з кожної сім'ї, то до 2010 р. продуктивність зросла на 9,8 кг і вже становила 24,3 кг і поступово зростає далі (рис.3.). За існуючих умов можна прогнозувати досягнення 30 кг на бджолину сім'ю. Хоча і це не є межею: в Донецькій, Запорізькій, Луганській областях вихід меду на одну сім'ю сягає в середньому 40 кг.

Дослідження показали, що регіональні відмінності продуктивності бджолосімей є досить суттєвими. В Сумській області отримують мед з однієї сім'ї менше, ніж в середньому по Україні, але в 2014 р. цей показник був дещо вищим – 24,8 кг. Зростання продуктивності відбувається за відсутності підтримки держави та місцевих органів влади, переважним чином, завдяки зусиллям господарів та сприятливим природно-кліматичним умовам.

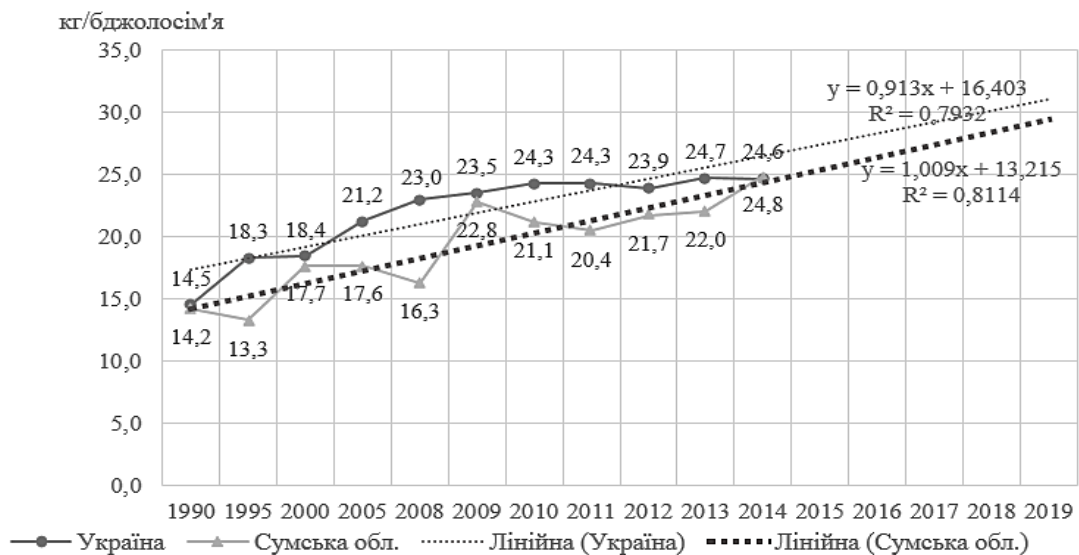

Рис. 3. Динаміка продуктивності бджолосімей в Україні

Джерело: Складено за даними [6].

Втім існуюча тенденція зростання продуктивності бджолосімей не дозволяє нарощувати валові збори меду в Україні на фоні зниження кількості бджіл (рис.4.). Найбільший обсяг меду було отримано в 2008 р. – 74,8 тис.т, після чого відбувається тенденція до зменшення валового збору меду.

Аналізуючи запропонований проект Програми розвитку бджільництва і передбачуваний

ним обсяг виробництва меду в кількості 100 тис. т, зазначимо, що вони не є реальними на сьогодні [5]. Навіть прогнозуючи за лінійним трендом зростання валових зборів, в кращому випадку, можна сподіватися на збір до 80 тис. т меду, а якщо врахувати останню тенденцію - скорочення виробництва даного продукту, то матимемо на 2020 р. лише 50 тис. т, що дорівнює рівню 1990 р. (рис.4).

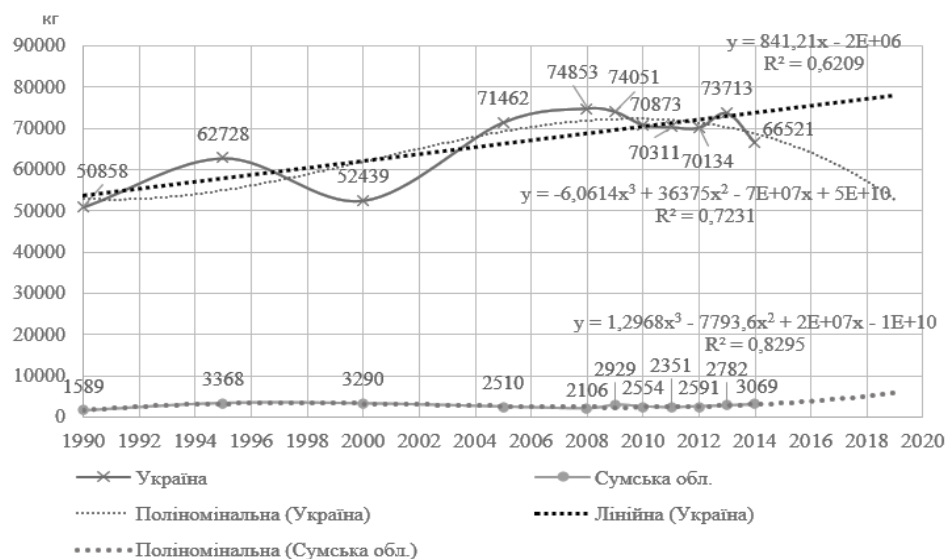

Рис. 4. Динаміка виробництва меду в Україні

Джерело: Складено за даними [6].

Слід зауважити, що для Сумської області зберігається незначна тенденція до зростання валового збору меду, в основному, це можна пояснити за рахунок підвищення продуктивності бджіл, оскільки їх кількість поступово зменшується. А це негативно може вплинути на урожайність соняшника та гречки, за виробництвом якої в 2014 р. Сумська область вийшла на перше місце серед інших областей України.

Навіть за низької нектаропродуктивності посівів гречки– 60 кг/га – при посівній площі – 136 тис. га в 2014 р.) в Україні існував нектарозапас в 8,2 тис. т., а соняшника – 40 кг/га – при посівній площі близько 5200 тис. га, мали нектарозапас – 208 тис. т., в Сумській області відповідно – 1,2 т та 7 т. При фактичній кількості отриманого меду в 2014 році – 66 тис. т по Україні та 3 тис. т в Сумській області.

Вибір сортів з високою нектаропродуктивністю, застосування раціональних агротехнічних засобів, в першу чергу, раціональних термінів та способів висіву, внесення добрив і т. ін., дозволить збільшити нектаропродуктивність в 2-3 рази. Вчені різних країн вже отримували рекордну нектаропродуктивність гречки – 300-500 кг/га.

Зрозуміло, щоб зібрати нектар з усіх рослин, необхідно є і відповідна кількість бджіл. Тому забезпеченість бджолами тільки посівів соняшника та гречки в 2014 р. була на рівні 49%, в Сумській області – 56,8%. Для того, щоб мати весь соняшниковий та гречаний мед як товарний, необхідно забезпечити бджіл нектаром інших рослин з розрахунку мінімум 100 кг на бджолосім'ю. А отже, необхідно розширювати посіви інших медоносних рослин.

Дослідження показали, що на кількість виробленого меду серйозний вплив мають природно-кліматичні умови, про що свідчить рис. 5. Так, найбільшу питому вагу в структурі виробництва займає мед Степової зони - 52,6% і лише 47,4 % припадає на Полісся, Карпати та Лісостеп. Відмінною є продуктивність бджіл за природно-кліматичними зонами (рис. 6). Так, найбільшу кількість меду дають бджоли степової зони України, серед лідерів – Запорізька область – 41,2 кг, Луганська – 41,1 кг, Донецька – 40,8 кг в розрахунку на 1 сім'ю. Меншої продуктивності досягають

бджоляри в Лісостепу - від 8,1 кг в Чернівецькій області до 25-27 кг у Вінницькій та Харківській областях; найменша продуктивність у областях Полісся та Карпат: на рівні – 5-22 кг, виняток становить лише Житомирська область, яка частково належить до різних природно-кліматичних зон (Полісся та Лісостепу) і досягає 37 кг меду від однієї бджолосім'ї.

Рис. 5. Питома вага виробництва меду в різних природно-кліматичних зонах України в середньому за 5 років (2010-2014 рр.), %
Джерело: Складено за даними [6].

Це свідчить про потенційні можливості збільшення продуктивності бджіл у всіх природно-кліматичних зонах України мінімум до 30-40 кг. В Сумській області пасічники отримують в середньому по 22 кг меду від однієї бджолосім'ї, що є на рівні середнього по Україні і дещо вищим за середній показник Лісостепової зони (рис.6).

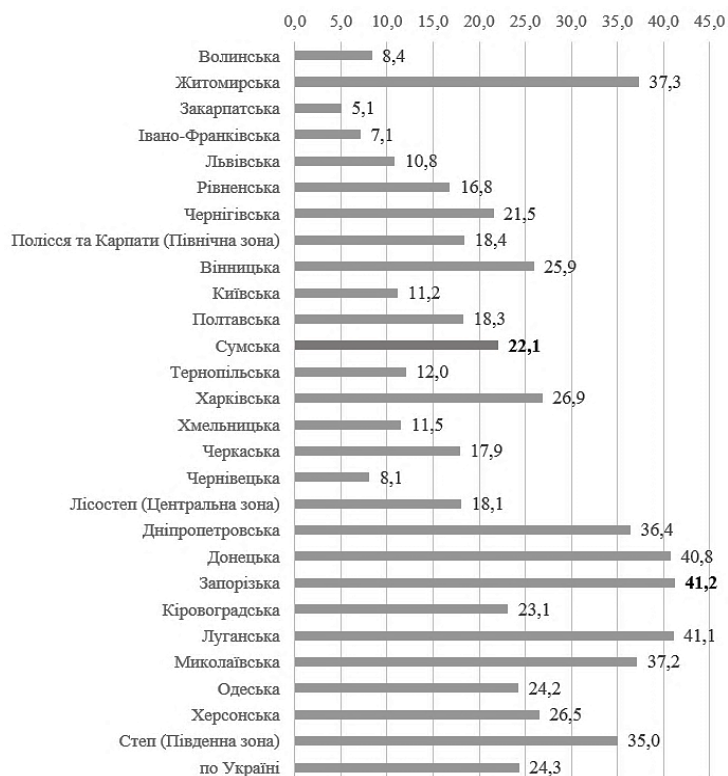

Рис. 6. Середня продуктивність 1 сім'ї (2010-2014рр), кг
Джерело: Складено за даними [6].

Порівнюючи середню продуктивність, виробництво меду та щільність бджіл в розрізі природно-кліматичних зон в 2014 р. бачимо, що най-

більшу кількість бджіл в розрахунку на 1 га має зона Лісостепу, але через більш низьку продуктивність бджіл має і меншу кількість отриманого

меду (рис.7). В 2014 р., відповідно даних Держкомстату, в Північній зоні України було отримано 12030 т. Якщо говорити про Центральну зону України, то вона дала 22689 т меду, що є другим

показником. На долю Сумської області припадає 4,61% всього меду України. В Південній зоні (Степу) отримали найбільшу кількість – 31802 т.

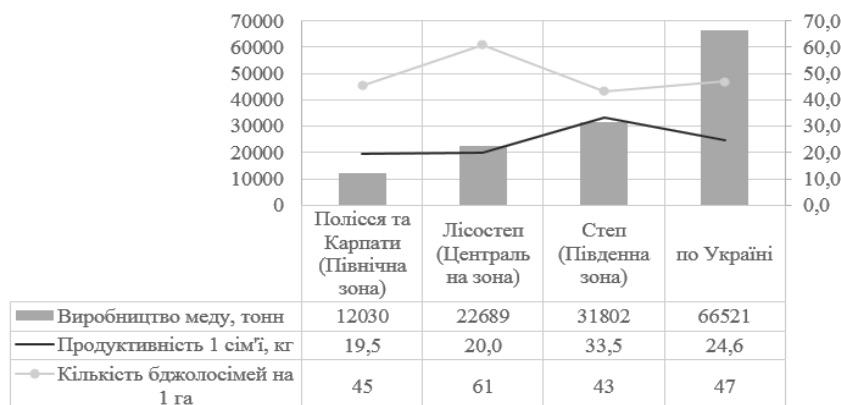

Рис. 7. Виробництво меду в розрізі природно-кліматичних зон в 2014 р. (без врахування АРК та деяких районів Донецької та Луганської областей)

Джерело: Складено за даними [6].

В той же час відсоток отриманого меду виробниками Степової зони зменшується в структурі його виробництва в Україні, все більшої ваги набувають і зона Лісостепу, і зона Полісся та Карпат, поступово зміцнюючи свої позиції на ринку бджолопродукції (рис.8).

Частину продукції українські бджоларі продають знайомим, на сільськогосподарських ринках, посередникам, які поставляють його експортерам. Порахувати, скільки солодкої продукції продається на ринках, майже не можливо.

Мед за останні роки стає дедалі помітнішою статтею експорту країни. За даними FAO, Україна посідає перше місце з виробництва меду в Європі. З 73713 т виробленого меду, продано на експорт 21674 т, що становить 29,4 % в 2013 р, хоча в 2000 р. цей показник становив менше 0,3% від виробленої кількості (рис. 9).

Світове виробництво меду практично завжди стабільне й становить 1,5 млн. тон залежно від року й, за даними FAO, на Україну припадає близько 5% світового виробництва.

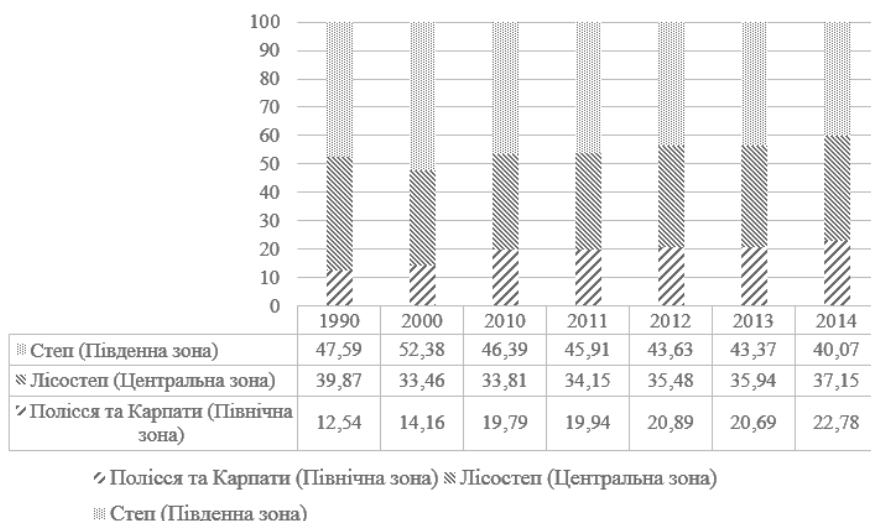

Рис. 8. Динаміка зміни зональної структури виробництва меду в Україні, %

Джерело: Складено за даними [6].

За період з 2000 до 2014 р. відсоток виробленого меду в Степовій зоні знизився на більше

ніж 12 пунктів.

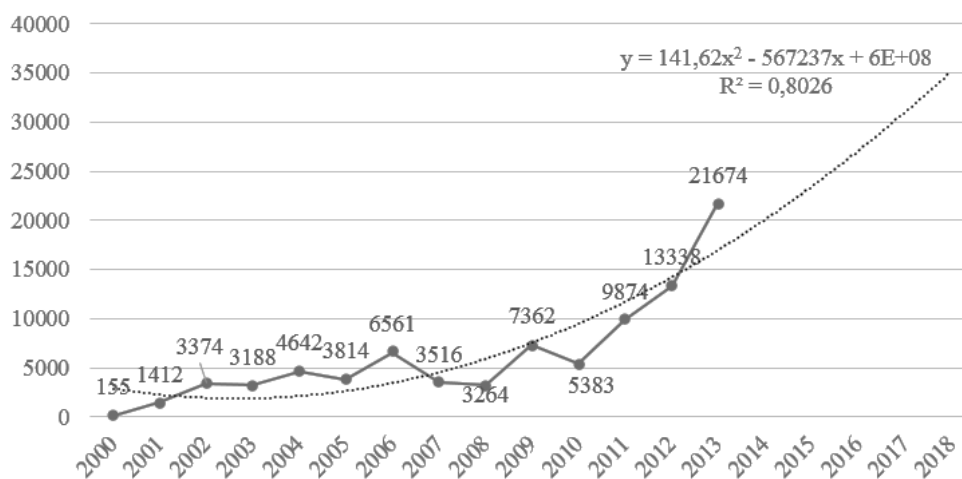

Рис. 9. Динаміка експорту меду України, т

Джерело: Складено за даними [6].

Бджільництво є експорторієнтованою галуззю України, і сприяє формуванню позитивного платіжного балансу країни. Ця галузь наразі тільки зміцнює свої позиції на внутрішньому і світових ринках, в тому числі, завдяки високій якості та відповідності світовим стандартам якості та безпечності.

Слід зауважити, що вітчизняна медова продукція відповідає вимогам та стандартам ЄС, що є вищими за світові, та користується попитом. Щоразу Україна вже в січні-лютому вибирає повністю квоту, встановлену ЄС на український мед в обсязі 5000 т.

Характеризуючи якісні характеристики меду, слід зупинитися на його різновидах. В Україні виробляють п'ять видів монофлорного меду: соняшниковий, гречаний, ріпаковий, липовий і акацієвий. Соняшниковий мед і його комбінації з іншими видами меду домінують на півдні і сході, акацієвий - на півдні, а гречаний - в центрі і на заході України. У невеликих кількостях виробляються також ексклюзивні меди: вересковий, буркуновий, конюшиновий, глодовий, малиновий, еспарцетовий, шавлієвий, ехінацеєвий, лавандовий, осотовий і коріандровий. Український поліфлорний (луговий) мед вважається одним з кращих у світі. Його, в основному, виробляють в Харківській, Сумській та Полтавській областях. В 2014 р. Україна експортувала 32,4 тис. т меду на суму більше 80 млн дол. В трійку найбільших покупців українського меду потрапили Німеччина (44,9%), Польща (20,6%) та США (11,9%). До сьогодні найпотужнішими експортерами меду і продуктів бджільництва є 26 компаній, найбільшими з них є: "Бартнік" (Хмельницька область), "Співдружність" (Херсонська область), "Асканія-ПАК" (Київ) і "Український мед" (Донецька область). Товаровиробники меду є дуже роздрібненими, для виходу їх на зовнішні ринки їм недостає досвіду, знань, а також необхідності формування значних партій меду для досягнення беззбиткового експорту. Запровадження з 01.01.2016 р. поглибленої та

всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС створює нові можливості для нарощування виробництва та експорту продукції бджільництва. Водночас і посилює відповідальність українських виробників меду за якість товару, що постачається на закордонні ринки. Навіть через незначні відхилення в якості продукту країни-імпортери застосовують суворі санкції. Так, в Україні ще на початку року тимчасово заборонено видачу ветеринарних документів на мед бджолиний для експорту у держави Євросоюзу. Проводиться розслідування про наявність в експортувалася до Чехії меду недозволених протимікробних речовин [7]. Висока конкуренція на Європейському ринку, дуже високі вимоги до якості та безпечності продукції змушують вітчизняних товаровиробників підпорядковуватися «правилам гри», що складаються на ринках.

Висновки. Україна – бджільницька країна із своїми традиціями. Але на шляху її розвитку стоїть багато проблем, до основних слід віднести наступне:

- неможливість проведення ефективного аналізу і планування розвитку бджільництва через відсутність статистичних даних щодо отримання інших продуктів бджільництва: воску, прополісу, маточного молочка тощо, а саме вони можуть дозволити вивести галузь на прибутковий рівень;
- виведення самозапилювальних сортів ентомофільних культур, з яких бджоли не можуть збирати нектар, і при цьому якість та безпечність соняшника, гречки тощо також ставиться під сумнів;
- непорядкованість відносин між фермерами та пасічниками з приводу запилення перехреснозапилювальних культур;
- продаж меду з України завоював світовий ринок, де завойовує позиції своєю якістю, що забезпечує підвищення цін. Втім інші продукти бджільництва практично відсутні на світовому ринку (віск, пакети бджіл, інші продукти);

- недостатньо контролюваним є використання різних видів пестицидів, які прямо або опосередковано через пилок наносять шкоду бджолам, а також погіршують якість меду;
- розвиток апітерапія в Україні може забезпечити додаткові прибутки бджолярам, втім до сьогодні законодавство України в цьому відно-

шенні є недосконалим;

- галузь є трудомісткою, виробництво розпорошене між дрібними виробниками, а отже, є потреба у концентрації виробництва на сільськогосподарських підприємствах або в об'єднанні громадян.

Список використаної літератури:

1. Зона вільної торгівлі з ЄС: унікальний шанс чи втрачені можливості? / В.Філіпчук, В. Поворозник, А. Бочі, Є.Ярошенко // - Міжн. центр перспект. досліджень (МЦПД). – 2015. – 35 с. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/zona_vilnoi_torgivli_s.pdf.
2. Яценко О. М. Вплив глобалізації на тенденції розвитку вітчизняного ринку бджільництва / О. М. Яценко // Вісник Житомирського НАУ. Житомир: ЖНАУ. – 2012. – 32. – С.280-295.
3. Христенко О. А. Стан та проблеми розвитку бджільництва в Миколаївській області / О. А. Христенко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. Миколаїв : МДАУ. –2003. – Вип.2(22). – Т. 2. – С. 78 – 83.
4. Про бджільництво: Закон України № 1492-III від 22 лютого 2000 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1492-14>.
5. Проект програми розвитку галузі бджільництва України на період 2016–2020 рр.// [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://uahoney.com/uk/proekt-programi-rozvitku-galuzi-bdzhilnictva-ukra%D1%97ni-na-period-2016-2020-rr/>
6. Тваринництво України за 2014 рік: стат. збірн.– К., 2015. – 211с.
7. Україна призупинила експорт меду в країни Євросоюзу // Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uapress.info/uk/news/show/114615>.

Михайлова Л.И., Гриценко В.Л. Состояние и перспективы производства меда в украинском контексте эвроинтеграции

Исследуется состояние производства продукции пчеловодства в Украине в целом и Сумской области, определено место Украины среди основных производителей меда на мировом рынке. Установлено, что объемы производства меда в Украине в условиях сокращения численности пчелосемей и незначительного повышения их продуктивности могут сократиться в 2020 г. до 50 тыс.т. Очерчены основные перспективы развития украинского рынка меда и его интеграции в мировой рынок в контексте введения углубленной и всеобъемлющей зоны свободной торговли с ЕС. Выявлены факторы наращивания и повышения эффективности производства меда в Украине.

Ключевые слова: Производство меда, продукция пчеловодства, мировой и отечественный рынок меда, продуктивность пчелосемей.

Mykhaylova L., Gritsenko V. Status and perspectives of honey production in ukraine in context of european integration

Examines the state of production of beekeeping in Ukraine and Sumy region, the place of Ukraine among the major honey producers in the world market. It is established that the volume of honey production in Ukraine in terms of reducing the number of bee colonies and a slight increase in their productivity may be reduced in 2020 to 50 kt. Outlined the main prospects of development of Ukrainian market of honey and its integration into the global market in the context of the introduction of a deep and comprehensive free trade area with the EU. The factors of build up and increase the efficiency of honey production in Ukraine.

Key words: honey production, bee products, world and domestic market of honey productivity of bee colonies.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РЕКРЕАЦІЙНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ

Н. М. Ступень, к.е.н., доцент, ст. наук. співр. відділу інституціонального забезпечення природокористування, Інститут агроекології і природокористування НААН

Обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування системи управління рекреаційними територіями на основі низки положень системного підходу, доповненого елементами рекреаційно-географічного, структурно-функціонального, мережевого, програмно-цільового та маркетинго-аналітичного підходів. Систематизовано принципи збалансованого функціонування системи управління рекреаційними територіями. Запропонована модель формування системи управління рекреаційними територіями та визначена функціональність її основних елементів.

Ключові слова: методологія, принципи, підходи, система, управління, рекреаційні території, модель.

Постановка проблеми. Володіючи достатнім природно-рекреаційним та історико-культурним потенціалом, вітчизняна туристично-рекреаційна галузь та рекреаційні території України, зокрема, є неконкурентоспроможними, а їх сучасний розвиток відбувається хаотично. Одночасно з цим спостерігається тенденція відставання розвитку туристично-рекреаційної сфери від стрімкого збільшення потреб населення щодо якісного та повноцінного відпочинку. Формування і розвиток системи відпочинку, породжують коло проблем, пов'язаних з необхідністю створення системного підходу до розвитку рекреаційних територій, які демонструють в наш час властивості складних еколого-економічних систем. Тому дуже важливим питанням в цій сфері є підвищення еколого-економічної ефективності рекреаційних територій через формування дієвої системи управління, особливо в аспекті сталого просторового розвитку регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню розвитку рекреаційних територій присвячено досить багато праць вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як: Т. Андрієнко, З. Герасимчук, В. Мамутов, О. Амоша, А. Сохнич, А. Третяк, В. Гуляев, Г. Карпова, Л. Черчик та ін. У них досить докладно вивчений рекреаційний потенціал та його роль у соціально-економічному розвитку країни, розглянуто проблеми державного регулювання рекреаційними територіями, робиться акцент на створення конкурентоспроможного туристичного кластера тощо. Проте у зазначених наукових розробках, при дослідженні чинної системи управління увага акцентується на проблемах охорони природи загалом або окремих рекреаційних ресурсах. Окрім цього, використання переважно адміністративних методів управління рекреаційною сферою, орієнтування на реалізацію перш за все фіскальних, інспекційних та контролюючих функцій вкрай негативно відображається на розвитку ефективної системи управління. На сьогодні гостро постає потреба у забезпеченні функціонування системи управління рекреаційним природокористуванням, яка здатна задовольнити сучасні потреби суспільства, суб'єктів господарювання та держави в економічному, соціальному та екологічному аспектах в

умовах розвитку ринкових економічних відносин.

Постановка завдання. Однак функціонування курортно-рекреаційної галузі засноване переважно на споживчих моделях минулого, а тому не враховує сучасні потреби, що розглядаються з позицій їх територіального устрою і не враховують повною мірою організаційно-економічні та управлінські процеси. З огляду на викладене, у статті поставлено завдання удосконалити теоретико-методологічні основи формування системи управління рекреаційними територіями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попри те, що існує безліч понять, які б характеризували сутність управління, основна функція управління залишається незмінною. Вона полягає у координації усіх елементів, які формують суб'єкт та об'єкт керуючого впливу (цілі та завдання, матеріальні та нематеріальні ресурси, інструменти, методи й способи взаємодії, особливості явищ, предметів та процесів). Управління – це процес, який об'єднує в єдину систему сукупність послідовних, взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих управлінських елементів: визначення напрямку розвитку та основних цілей управління; планування та організація діяльності; аналіз і облік даних; прогнозування та регулювання, оцінювання досягнутих результатів суб'єкта і об'єкта впливу управління.

Управління як невід'ємна частина будь-якої людської діяльності може приймати різні форми та бути направленим на будь-які за характером та формою об'єкти впливу – державу, окремі території, галузі та ринки, суспільство та суб'єкти господарювання тощо. Тому в рамках методологічної основи здійснення процесів управління має бути направленим на територіальний ринок рекреаційно-туристичної галузі як на багатофункціональну структуровану соціально-економічну систему.

В сфері управління еколого-економічними системами застосовується великий масив підходів і методик, що визначає необхідність розробки методологічних основ управління відносно до рекреаційних територій. Зокрема, рекреаційно-географічний підхід базується на характеристиці природно-ландшафтних та культурно-історичних ресурсів, сформованих туристичних маршрутів

Вісник Сумського національного аграрного університету

тощо. В рамках даного підходу система управління рекреаційними територіями спирається на комплексну еколого-економічну оцінку та рекреаційне районування території [4].

Згідно структурно-функціонального підходу рекреаційні території розвиваються із виділенням надто розмежованих ієрархічних рівнів, зокрема з'являються явні регіони-лідери та багато відстаючих територій, здебільшого у провінційних місцевостях та селах. Економічні механізми розвитку рекреаційних територій при цьому вважаються підсистемою регіональної соціально-економічної системи [3; 6].

В останні роки поширення отримав мережевий підхід до управління рекреаційними територіями, як доповнення кластерного підходу, розробленого М. Портером, що приходить поступово на зміну структурно-функціональному (Ф. Бродель та І. Валерстайн), в основу якого покладена тверда детермінована ієрархія у відносинах між елементами мікросистеми. У найширшому управлінському сенсі мережа – це простір діяльності, який створюється і підтримується вузлами (центрами) активності і каналами зв'язку – потоками активності між ними [5].

Застосовуючи програмно-цільовий підхід можливо досягти не тільки забезпечення збалансованого розвитку туристично-рекреаційної галузі, а й одночасно соціально-економічний розвиток рекреаційної території загалом. До переваг програмно-цільового варто віднести [2]: системність (розвиток туристично-рекреаційної галузі розглядається одночасно з просторовим розвитком рекреаційних територій); адаптивність (застосування підходу передбачає коригування цілей, завдань і методів розв'язання проблем рекреаційних територій); результативність (завдання розвитку території при програмно-цільовому підході отримують кількісну і якісну ідентифікацію).

Маркетинго-аналітичний підхід використовується для формування, збереження або зміни певного іміджу рекреаційної території та поведінки зовнішніх суб'єктів шляхом активного використання інструментів туристичного маркетингу. За умови використання маркетинго-аналітичного підходу на підставі результатів комплексного маркетингового дослідження рекреаційної території визначається концепція і стратегія управління територіями. Це створює умови для раціонального використання наявного туристично-рекреаційного продукту з метою задоволення максимального обсягу потреб споживачів [8]. До основних переваг такого підходу в сфері управління рекреаційними територіями входить: оперативний моніторинг кон'юнктури ринку та можливість гнучкого реагування на зміни в пропозиції; забезпечення розробки нових продуктів на ринку туристично-рекреаційних послуг та освоєння нових ринків, що дає змогу створити конкурентоздатну на внутрішньому та зовнішньому ринках продук-

цію (послуги). За умов використання такого підходу стає можливим та доцільним поєднання методологічних основ та досягнень цілого комплексу наукових знань, залучити дієві інструменти інших підходів, поглибити економічний ефект та результат впливу.

Варто також зазначити, що без системного підходу в процесі дослідження неможливо розглядати жоден об'єкт, процес або явище. Окрім цього, системний підхід використовується для формулювання сутності проблем, які досліджуються, та вибору ефективних напрямів їх вирішення [5, с. 75]. Важливість цього підходу важко переоцінити, оскільки системне уявлення про рекреаційні території як просторового об'єкту, що залежить від низки чинників, в сучасних умовах господарювання є найбільш логічним та структурованим. Отже, застосування системного підходу в процесі наукових досліджень є одним з основних методів пізнання як на теоретичному рівні, так і на практиці, який є невід'ємною частиною будь-якого сучасного дослідження.

Попри те, що існує багато різних трактувань поняття «системний підхід», всі дослідники мають спільний погляд щодо віднесення системного підходу до методології пізнання, суть якої полягає у процесі вивчення різноманітних явищ та об'єктів у якості систем шляхом виокремлення у складі об'єктів окремих частин, елементів та взаємозв'язків між ними; та дослідження об'єкта чи явища у якості елемента системи зовнішнього середовища, яке теж здійснює певний вплив на функціонування об'єктів та протікання явищ.

Основою використання системного підходу є поняття «система», яке означає певну кількість елементів та взаємозв'язків між ними, які утворюють певну цілісність. Також існує велика кількість інших інтерпретацій поняття «система», які залежно від точки зору можуть розглядати її в якості: впорядкованої сукупності частин, пов'язаних у певному зв'язку та жорсткій послідовності елементів; форми, способу організації будь-чого; суспільний устрій; об'єднання суб'єктів господарювання, які об'єднані в єдине ціле спільною метою тощо [1; 4; 5].

Отже, до основних категорій, які використовуються в процесі системних досліджень, відносять: систему чи сукупність певних частин; організаційну структуру; модель системи; декомпозицію та інтеграцію систем з урахуванням специфіки їх функціонування, об'єктів, процесів чи явищ.

В рамках класичних методологічних положень процес управління в загальному складається з двох основних елементів: суб'єкту управління та об'єкту управління. Один з елементів (об'єкт управління) – це керована підсистема, характеристики функціонування якої у певний проміжок часу порівнюються із аналогічними показниками цієї підсистеми в минулі періоди, враховуючи сукупний керуючий вплив як суб'єкта

управління, так і інших факторів, які так чи інакше впливають на стан об'єкта управління. Суб'єкт управління, таким чином, є керуюча підсистема, до повноважень якої входить формулювання цілей та завдань управління, планування результатів та контроль за дотриманням сформованого плану.

Сутність універсальної схеми управління висвітлена в теорії кібернетики та базується на тому, що суб'єкт управління в процесі управлінських дій створює так звані управлінські впливи у вигляді відповідних команд чи сигналів, які направлені на зміни стану об'єкта управління. Про реакцію об'єкта управління на здійснений вплив суб'єкт управління може дізнатись за умови налагодження зворотного зв'язку. Такий зв'язок дає змогу відкоригувати наступні управлінські впливи, що збільшує ефективність управління в процесі послідовного вирішення об'єктом управління поставлених завдань.

Відповідно до загальних принципів функціонування систем управління, об'єктом керуючого впливу в сфері рекреаційних територій є туристично-рекреаційна галузь. Суб'єкт управління залежно від характеру впливу може бути представлений наступними підсистемами:

- державними органами влади та профільними інституціями, які несуть відповідальність за розвиток туристично-рекреаційної сфери та суміжних з нею видів господарської діяльності (наприклад, санаторно-курортної індустрії);

- місцевими органами влади та структурними відомствами, які створені з метою здійснення управлінського впливу на туристично-рекреаційну сферу та суміжні види господарської діяльності;

- інституційними структурами туристично-рекреаційної галузі (в тому числі й недержавних об'єднань та організацій туристично-рекреаційної та санаторно-курортної сфер);

- об'єднаннями суб'єктів господарювання туристично-рекреаційної галузі.

З огляду на зазначені вище загальні закони та принципи управління системами, враховуючи

специфіку управління саме рекреаційної галузі та сформульовані вимоги до методологічних аспектів управління найбільш доречним та перспективним є системний підхід до управління рекреаційними територіями, який передбачає використання методологічних принципів. До складу найбільш важливих методологічних принципів управління рекреаційними територіями нами виділені: *принцип системності* (передбачає організацію конкретних взаємозв'язків між усіма елементами системи та врахування загальної сукупності об'єктів та суб'єктів управління); *принцип цільової орієнтації* (передбачає досягнення певних цілей і завдань в заданий проміжок часу); *принцип емерджентності* (суть його полягає у розумінні того, що загальна система може володіти додатковими властивостями, які не належать жодній з підсистем чи елементам системи); *принцип процесного управління* (всі функції системи управління розглядаються через сукупність взаємозв'язків та взаємовпливів, формуючи цикл); *принцип зворотного зв'язку* полягає у постійному моніторингу найважливіших параметрів функціонування механізму управління та здійсненні необхідного для його подальшого функціонування впливу; *принцип ієрархічності управління*; *принцип орієнтації на збереження галузевої ідентичності*.

Одним з елементів системного підходу є створення моделі об'єктів, процесів та явищ, які досліджуються. За допомогою моделювання стає можливим дослідження не самого об'єкту, а його моделі, яка здатна замінити оригінал з досліджуваного аспекту. Враховуючи специфіку рекреаційних територій та згідно результатів проведеного дослідження з огляду на встановлену недостатню розробленість методологічних аспектів системного аналізу, нами запропонована модель системи управління (рис. 1), яка дає можливість включити аналітичну та синтетичну складові до процесу всебічного вивчення рекреаційних територій та основних факторів, які здійснюють вплив на особливості їх функціонування та розвитку.

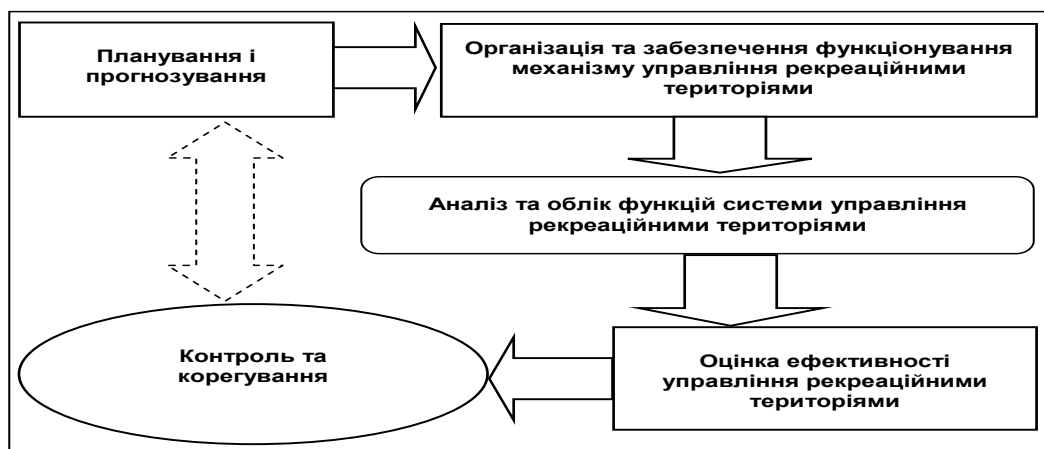

Рис. 1. Модель формування системи управління рекреаційними територіями

Джерело: адаптовано автором [2; 7].

Запропонована модель виступає не лише в ролі безперервного циклічного процесу, а й сукупності взаємопов'язаних елементів. Дана модель включає в себе декілька етапів. На першому етапі здійснюються заходи з визначення основних цілей та завдань розвитку рекреаційних територій.

В рамках першого етапу управлінського процесу відбувається формування цілей стосовно чинної територіальної рекреаційної системи і туристично-рекреаційної галузі, враховуючи їх основні складові (об'єкти основної та допоміжної інфраструктури), та організація реалізації туристично-рекреаційних послуг. Також на цьому етапі здійснюється стратегічне планування розвитку рекреаційних територій та визначення довгострокових завдань.

Другий етап організації управління рекреаційними територіями в сфері забезпечення функціонування механізму управління сталим розвитком територіальної рекреаційної системи передбачає заходи, які дають змогу залучити усі елементи системи управління туристичним ринком. Це і законодавча регламентація діяльності суб'єктів господарювання на даному ринку; і розробка державних та регіональних програм розвитку туристично-рекреаційної галузі; і запровадження системи накопичення, зберігання та використання інформації для прийняття раціональних управлінських рішень; а також координація діяльності суб'єктів системи управління рекреаційними територіями та забезпечення економічного стимулювання суб'єктів за результатами виконання запланованих завдань.

Третій етап передбачає проведення системного аналізу та безпосереднє забезпечення основних управлінських функцій в сфері управління рекреаційними територіями. До основних завдань цього етапу входить забезпечення осіб, які уповноважені приймати рішення, якісною інформацією, яка формується в результаті використання науково обґрунтованих інструментів дослідження. Також на третьому етапі відбувається формування основних тенденцій туристично-рекреаційної галузі як елементу більш вертикально високих ринків послуг. За допомогою традиційних та адаптованих методів наукового пізнання в сфері туристично-рекреаційної галузі здійснюється систематизація проблем, які потребують першочергового вирішення.

До наступного елементу управління рекреаційними територіями відносять оцінку ефектив-

ності та контролю. Для практичної реалізації цього елементу системи управління використовуються економіко-математичні та програмні інструменти, які засновані на використанні великого обсягу ретроспективної інформації. Забезпечується процес розробки методології оцінювання ефективності функціонування ринку санаторно-курортних послуг; відбувається впровадження системи контролю в алгоритми діяльності керуючої підсистеми; визначається необхідна періодичність оцінювання ефективності функціонування системи управління; визначається рівень відповідальності суб'єктів управління за досягнення запланованих показників. Комплексна оцінка ефективності функціонування системи управління рекреаційними територіями є основою для запровадження механізму коригування, який створений для вдосконалення визначених елементів системи управління залежно від запланованих цілей та поставлених завдань.

ВИСНОВКИ

Отже, проаналізувавши підходи до забезпечення управління рекреаційними територіями, можна зробити висновок, що системний підхід з доповненням елементів рекреаційно-географічного, структурно-функціонального, мережевого, програмно-цільового та маркетинго-аналітичного підходів – це найбільш оптимальний механізм забезпечення ефективної системи управління в цій сфері. З огляду на системний характер цього підходу та високу здатність його адаптації до мінливих умов зовнішнього середовища, сформована на його основі система управління рекреаційними територіями здатна вирішити основну частку наявних на сьогодні економічних, екологічних та соціальних проблем. Перспективною є модель управління рекреаційними територіями, яка засновується на специфічних методологічних принципах (основним серед яких є принцип орієнтації на збереження галузевої ідентичності).

Завдання дослідження і управління рекреаційними територіями з кожним просторовим рівнем все більше ускладнюється, що обумовлюється появою додаткових властивостей і специфічних аспектів функціонування системи управління. Такий стан визначає необхідність розробки організаційно-економічного механізму управління рекреаційними територіями, адаптованого до специфічних умов просторової організації і завдань збалансованого розвитку.

Список використаної літератури:

1. Герасимчук З.В. Регіональна політика розвитку рекреаційного природокористування: механізми формування та реалізації [монографія] / З.В. Герасимчук [и др.] ; Луцький держ. технічний ун-т. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 172 с.
2. Горлачук В.В. Теоретико-методологічні засади управління раціональним використанням рекреаційних територій / В.В. Горлачук, О.М. Гайдаєнко // Наукові праці. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили. – 2007. – Т. 72. – Вип. 59. – С. 7–15. – (Серія: "Економічні науки").

3. Гулич О.І. Екологічно збалансований розвиток курортно-оздоровчих територій: питання теорії і практики: монографія / О.І. Гулич. – Львів: ІРД НАН України, 2007. – 208 с.
4. Оборин М.С. Курортно-рекреационная система региона: социально-экономические аспекты функционирования: монография / М.С. Оборин, Е.Р. Мингазинова, Н.В. Фролова и др. – Пермь: ОТ и ДО, 2014. – 214 с.
5. Черчик Л.М. Механізм забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону: монографія / Л. Черчик, О. Мостенець; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 215 с.
6. Buckley, R. (2011). Tourism and Environment. Annual Review of Environment and Resources, 36, pp.397–416.
7. Cooper, C.P., Fletcher, J., Gilbert, D. and Wanhill, S. Tourism: Principles and Practice. London: Pitman, 1993.
8. Philip T. Kotler, John T. Bowen, James Makens, Seyhmus Baloglu, 2017. Marketing for Hospitality and Tourism (7th Edition) / Boston: Pearson, 2017, 658 p.

Ступень Н.М. Методологические основы формирования системы управления рекреационными территориями

Обоснованы теоретико-методологические основы формирования системы управления рекреационными территориями на основе ряда положений системного подхода, дополненного элементами рекреационно-географического, структурно-функционального, сетевого, программно-целевого и маркетинго-аналитического подходов. Систематизированы принципы сбалансированного функционирования системы управления рекреационными территориями. Предложена модель формирования системы управления рекреационными территориями и определена функциональность ее основных элементов.

Ключевые слова: методология, принципы, подходы, система, управление, рекреационные территории, модель.

Stupen N. Methodological bases of formation of the system of management of recreational territories

Grounded the theoretical and methodological principles of formation of a system of management of recreational territories based on a number of positions of the system approach, supplemented by elements of recreational and geographical, structural and functional, network, program-target and marketing-analytical approaches. Systematized principles of sustainable management system recreational areas. The model of management and recreational areas defined functionality of its basic elements has been proposed.

Keywords: methodology, principles, approaches, system, management, recreational territories, model.

Дата надходження до редакції: 14.04.2017 р.

Рецензент: д.е.н., професор Л.І.Михайлова

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ АГРОГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 303.4:631.143

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ

С. Ю. Хамініч,
С. М. Халатур

Україна здавна виділялася як потужний виробник сільськогосподарської продукції, маючи значні переваги в територіальному поділі праці завдяки сприятливим ґрунтово-кліматичним умовам, зокрема найкращим у світі чорноземам, багатому землеробському досвіду та виробничим навикам населення, вигідному економіко-географічному розташуванню щодо ринків збуту. Це найбільший сектор економіки України. На розвиток сільськогосподарської сфери впливають кілька взаємопов'язаних факторів та особливостей, зокрема такі як природні і кліматичні умови, стан науки і техніки, підтримка з боку держави та інші. Аграрний сектор національної економіки, завдяки якому в державі формується величезні грошові потоки, з одного боку, залишається, як і раніше, "обділеним" інвестиціями, торгівлею та фінансовими ресурсами, а з другого, працює на інші галузі і сфери національної економіки, виснажуючи власний природно-екологічний, ресурсно-виробничий і людський потенціали. Тому, зараз є актуальною тема створення стратегії, яка б забезпечила прогресивний розвиток сільського господарства України.

Ключові слова: стратегія, фактори впливу, економічний розвиток, сільське господарство.

Україна – це країна з потужним агропромисловим потенціалом та величезними перспективами розвитку сільського господарства. Вона володіє сприятливими кліматичними умовами і якісними земельними ресурсами, наявність яких свідчить про можливість ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва.

Від даної галузі безпосередньо залежить життя суспільства і процвітання держави. Незважаючи на певні досягнення в розвитку аграрної сфери, в Україні ще багато питань чекають на вирішення. Для того щоб сільське господарство в нашій країні розвивалося і процвітало потрібні суттєві зміни у ціновій політиці. Сільському господарству потрібні стабільні ціни, орієнтуючись на які фермери могли б визначати оптимальний обсяг виробництва продукції. Ціновий механізм повинен стати головною ланкою постреформованого аграрного виробництва.

Жодна галузь народного господарства так не залежить від природно-кліматичних умов, як сільське господарство. Це зумовлено насамперед використанням землі як специфічного засобу виробництва, її родючістю, місцерозташуванням. Специфічність землі як знаряддя праці полягає в тому, що вона одночасно є і предметом праці. У процесі праці на землі завдяки її властивостям (якість під впливом природних процесів та раціонального використання може поліпшуватися та ін.) виникає найбільший синергічний ефект, нова продуктивна сила, якою певною мірою є сама земля.

До специфічних основних виробничих фондів сільського господарства належать: продуктивна худоба, деревинні, плодоягідні та інші культури; своєрідними оборотними фондами є насіння, молодняк на відгодівлі, корми тощо. Виробничим фондам сільського господарства притаманні

повільніша оборотність (внаслідок нетривалого використання), висока фондомісткість виробництва. Виробництво продукції рослинництва і тваринництва детермінується дією біологічних законів. Так, строки досягнення відповідних показників стосовно рослин і тварин надзвичайно мало піддаються регулюванню. Частково на ці процеси впливає робота селекціонерів. Такі особливості вирощування сільськогосподарської продукції позначаються на ритмічності роботи підприємств обробної промисловості, які займаються її перевезенням і переробкою.

Отже, основними особливостями розвитку сільського господарства є:

- 1) тісне переплетіння і взаємодія економічних законів з природними й біологічними;
- 2) безпосередня взаємодія людини з природою, від особливостей якої залежить здоров'я людини, її психічний, нервовий, емоційний стан тощо;
- 3) менш інтенсивний характер дії економічних законів, зумовлений специфікою землі, сільськогосподарського виробництва;
- 4) величезна різноманітність природно-кліматичних умов і місцерозташування ділянок землі не тільки в масштабі планети, а й у межах окремих країн, зокрема в Україні налічується 650 різновидів ґрунтів;
- 5) наявність, крім суспільних факторів підвищення продуктивності праці, природних (наприклад, хімічний, механічний склад ґрунту) та біологічних чинників;
- 6) значний інтервал між робочим періодом і результатом;
- 7) можливість обмеження впливу природних чинників на результати сільськогосподарського виробництва запровадженням нової техніки, технології, культури виробництва та ін.;

8) найбільший синергичний ефект;

9) найбільша адекватність приватної власності на частину землі, певного життєвого простору біологічній стороні сутності людини;

10) специфіка формування доходів працівників сільського господарства;

11) складність професії землероба. Тому продуктивні сили сільського господарства — це процес безпосередньої взаємодії складної робочої сили з природою (передусім із землею) та з іншими засобами виробництва, внаслідок чого виникає нова продуктивна сила, втілена у необхідних суспільству продуктах сільського господарства.

На розвиток сільськогосподарської сфери впливають кілька взаємопов'язаних факторів.

Основний фактор, від якого залежить рівень розвитку сільського господарства, - це підтримка з боку держави. Практично у всіх країнах цей сектор економіки потребує дотацій, що дозволяють в умовах ринкової економіки усунути диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію. Кошти потрібні для створення сучасних виробництв, освоєння нових технологій, закупівлі техніки. Головним фактором виробництва в даній сфері економіки є земельні ресурси. Наявність великих площ, придатних для землеробства і тваринництва, підвищують конкурентоспроможність сільського господарства країни на світовому ринку. Щоб земля залишалася родючою, її необхідно раціонально використовувати, проводячи регулярні відновлювальні роботи.

Ще одна умова ефективності сільського господарства - природні і кліматичні умови. Діяльність людини на землі часто пов'язана з несприятливими умовами: посухами, затяжними дощами, заморозками на ґрунті. Суворий клімат здатний перетворити місцевість в зону ризикованого землеробства. М'які умови дають можливість розвинути галузь іноді протягом усього року.

В аграрному секторі знос основних виробничих фондів відбувається значно швидше, ніж у більшості інших сфер діяльності. Сільськогосподарські роботи носять ризикований характер, часто залежать від мінливих зовнішніх умов і шкідливих факторів. Ризик виникає, наприклад, при використанні отрутохімікатів і мінеральних добрив. Впоратися з цими проблемами допомагає державне страхування, яке стає одним з економічних чинників підтримки сільського господарства.

Великий вплив несе в собі на діяльність агропромислового сектора стан науки і техніки. Як правило, нововведення в даній сфері впроваджуються повільно і приживаються довго. Від науково-технічного прогресу залежить як підвищення продуктивності сільської праці, так і зростання прогрес також стає основним фактором зниження собівартості продуктів харчування.

Для розвитку сільського господарства має

значення наявність здорового конкурентного середовища. Ця сфера в розвинених країнах регулюється спеціальними державними антимонопольними структурами. Їх завдання - не допускати піднесення монополій і сприяти максимальному розвитку дрібних і середніх виробників. Ці заходи дозволяють утримувати ціни на сільгосппродукцію на прийнятному рівні.

Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність нашої держави, дає значній частині сільського населення робочі місця. Він формує 16-17% валового внутрішнього продукту. Аграрний сектор забезпечує близько 60% фонду споживання населення, займає друге місце серед секторів економіки у товарній структурі експорту і залишається практично єдиною галуззю, яка багато років поспіль забезпечує позитивне зовнішньоторгівельне сальдо. Основним нормативно-правовим документом, який виражає державну підтримку аграрного сектору сьогодні є Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004р.

Сьогодні фінансово-економічна підтримка аграрного сектора здійснюється переважно через комплекс програм, кожна з яких має на меті підвищення ефективності виробництва та доходності товаровиробника. При цьому, через брак коштів Державного бюджету України, ця підтримка на 80 % здійснюється за рахунок сприятливої податкової політики, що є непрямою формою субсидювання галузі.

Основними напрямками для розвитку сільського господарства України на наступні роки мають бути :

1) фіскальна політика - створення прозорих інструментів системи оподаткування аграрного сектору залежно від його економічних особливостей та соціальної ролі:

- встановлення режиму оподаткування операцій зі зміни власника земельних ділянок залежно від періоду володіння;

- поетапна трансформація системи оподаткування в аграрному секторі:

- спеціальний режим оподаткування зберігається на період його дії згідно чинного законодавства;

- розробка нового інструментарію системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників різних форм господарювання.

2) бюджетна підтримка – забезпечення стабільної системи державної підтримки аграрного сектору:

- запровадження середньострокового бюджетного планування, зокрема системи індикаторів фінансування аграрного сектору;

- надання переваги державній підтримці заходам, що не причиняють неефективний розподіл ресурсів в аграрній сфері;

- запровадження цільової підтримки наворотній основі з умовою формування відповідальних за цільовий результат господарів;

- перехід до порядків переважно компенсаційних виплат взамін порядкам виплат по заявочному принципу;

- пріоритет фінансування інноваційно-інвестиційних проектів на засадах державно-приватного партнерства;

- встановлення критеріїв доступу до коштів прямої бюджетної підтримки з урахуванням селотворюючої ролі та вимог агроекології.

3) фінансово-кредитна політика:

- створення дієвої системи земельної іпотеки;

- розвиток системи кредитного забезпечення аграрного сектору, в тому числі шляхом застосування аграрних розписок та електронних складських свідоцтв.

4) регуляторна політика в аграрному секторі:

1) формування ефективної регуляторної системи на засадах державно-приватного партнерства, впровадження ризик-орієнтованого підходу при здійсненні державного контролю;

2) делегування частини повноважень з питань регулювання аграрного ринку саморегульованим галузевим і агропродуктовим об'єднанням та розширення їх участі у формуванні і реалізації державної аграрної політики;

3) зменшення регуляторного навантаження на агробізнес за рахунок максимального скорочення кількості дозволів та ліцензій;

4) впровадження системи «єдиного вікна» з надання адміністративних послуг для представників аграрного бізнесу.

5) адаптація до вимог ЄС і СОТ технічного регулювання безпечності продукції;

6) підвищення відповідальності галузевих саморегульованих, кооперативних об'єднань у здійсненні контролю якості та безпечності продукції, виробленої її членами;

7) обмеження безпосереднього контролю сімейних, малих та середніх господарств в разі, якщо вся продукція реалізується на товарні ринки через кооперативи.

5) регулювання ринків:

1) відмова від адміністративного регулювання цін та перехід до регулювання обсягів виробництва (на основі продуктових балансів) при залученні національних галузевих саморегульованих об'єднань виробників;

них об'єднань виробників;

2) стимулювання споживчого попиту через запровадження програм адресної підтримки малозабезпечених категорій населення;

3) зниження ринкових ризиків для суб'єктів господарювання через урізноманітнення ринкових інструментів – страхування, гарантійних фондів, форвардної торгівлі, торгівлі деривативами, електронної торгівлі, тощо;

4) удосконалення системи інформаційно-аналітичного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, запровадження системи оперативного моніторингу ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, розбудова розвинутої системи сільськогосподарського доглядництва.

Стратегія розвитку сільського господарства України має бути спрямована на ефективного соціально спрямованого сектору економіки держави, здатного задовольнити потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства на основі закріплення його багатогатності, що на даному етапі розвитку вимагає пріоритету формування різних категорій господарств (селоутворюючих господарств), власники яких проживають у сільській місцевості, поєднують право на землю із працею на ній, а також – власні економічні інтереси із соціальною відповідальністю перед громадою.

Перехід України до ринкових відносин вимагає в аграрно-промисловому комплексі розробки нових підходів до стратегії аграрної політики, спрямованої на формування продовольчої безпеки країни, пріоритетність розвитку сільського господарства, докорінну перебудову економічних, соціальних та правових відносин в аграрній сфері, свободу підприємництва та конкуренції. Ряд законодавчих і нормативних актів, що прийняті останнім часом, сприяють розвитку на селі нових форм господарювання, і кожна з них у процесі конкурентної боротьби може довести свої переваги.

Незважаючи на проблеми, які притаманні сучасному етапу розвитку сільськогосподарського виробництва, Україна повинна розвивати виробничі потужності сільського господарства, щоб у найближчі декілька років наша сільськогосподарська продукція могла вийти на світовий ринок і конкурувати з продукцією інших розвинутих країн світу.

Список використаної літератури:

1. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку сільських територій на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України 03.02.2010 №121-р //zakon1.rada.gov.ua.

2. Бондар-Підгурська О. В. Розробка концептуальної моделі системи управління сталого інноваційного соціально орієнтованого розвитку економіки України / О. В. Бондар-Підгурська // Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. – Кременчук : КрНУ, 2015. – № 6 (89). – Ч. 2. – С. 25 – 32.

3. Іртищева І.О., Потапенко О.М. Європейський досвід економічного розвитку сільських територій: проблеми адаптації // Економічна безпека держави : Праці III науково-практичного семінару з між-

народною участю (20–21 жовтня 2011 р.) / Відпов. ред. Є.М. Письменний, Н.В. Караєва. – Черкаси, 2011. – С. 197–204.

4. Бондарук Т.Г. Вплив бюджетного фінансування на розвиток сільськогосподарського виробництва // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. – 2004. – № 37 (49).-С. 17–21.

5. Гривківська О.В. Джерела фінансування підприємств аграрного сектора економіки // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – 2004.-Вип.4 (35).-С. 89–92.

6. Гуменюк О.С. Бюджетне фінансування сільського господарства // Науковий вісник НАУ. – 2000.-Вип. 23. - С. 142–144.

7. Палькевич Ю.С. Аналіз та шляхи вдосконалення фінансово-кредитних відносин в АПК // Науковий вісник НАУ. – 1999. - Вип. 18. - С. 40–43.

8. Панасюк Б.Я., Ярошенко Ф.О. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового комплексу // Стратегія економічного розвитку України: Науковий збірник. – 2003. - Вип. 14. - С. 71–79.

9. Першко Л.О. До питання створення механізму фінансового забезпечення діяльності підприємств // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. – 2004. – № 37 (49).-С. 99–103.

10. Скотар М.Я. Правові проблеми банківського кредитування аграрного сектора економіки України // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. – 2004. - Т.9. - С. 352–355.

Хаминич С.Ю., Халатур С. М. Формирование стратегии экономического развития сельского хозяйства Украины: особенности и факторы влияния

Аннотация. Украина издавна выделялась как мощный производитель сельскохозяйственной продукции, имея значительные преимущества в территориальном разделении труда благодаря благоприятным почвенно — климатическим условиям, в частности лучшим в мире черноземам, богатом земледельческом опыту и трудовым навыкам населения, выгодному экономико-географическому местоположению относительно рынков сбыта. Это крупнейший сектор экономики Украины. На развитие сельскохозяйственной сферы влияют несколько взаимосвязанных факторов и особенностей, в частности такие как природные и климатические условия, состояние науки и техники, поддержка со стороны государства и другие. Аграрный сектор национальной экономики, благодаря которому в государстве формируются огромные денежные потоки, с одной стороны, остается, как и ранее, “обделенным” инвестициями, торговлей и финансовыми ресурсами, а с другой, работает на другие отрасли и сферы национальной экономики, истощая собственные природно-экологический, ресурсно-производственный и человеческий потенциалы. Поэтому, сейчас актуальна тема создания стратегии, которая бы обеспечила прогрессивное развитие сельского хозяйства Украины.

Ключевые слова: стратегия, факторы влияния, экономическое развитие, сельское хозяйство.

Haminich S.Y, Khalatur S. M. Formation of strategy of economic development of agriculture in Ukraine: features and factors of influence

Abstract. Ukraine has long stood out as a powerful producer of agricultural products, with significant advantages in the territorial division of labour due to favourable soil and climatic conditions, in particular the world's best black soil, rich farming experience and labour skills of the population, favorable economic and geographical location relative to markets. It is the largest sector of Ukraine's economy. The development of the agricultural sector is influenced by several interrelated factors and characteristics, such as natural and climatic conditions, the state of science and technology, support from the state and others. The agricultural sector of the national economy, through which the state is formed by huge cash flows, on the one hand, it remains, as before, “deprived” investment, trade and financial resources, on the other hand, works on other branches and spheres of the national economy, exhausting their natural-environmental, resource production and human potentials. So, now the actual topic of creating a strategy that would ensure the progressive development of agriculture of Ukraine.

Keywords: strategy, factors of influence, economic development, agriculture.

А. С. Кравченко, к.е.н., доцент кафедри біржової діяльності і торгівлі
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Проаналізовано стан довгострокового банківського кредитування аграрних підприємств України за 21 рік. Виявлено фактори впливу на обсяги довгострокового банківського кредитування аграрних підприємств України. Запропоновано шляхи розвитку довгострокового кредитування аграрних підприємств України

Ключові слова: довгострокове банківське кредитування, аграрні підприємства, фактори впливу.

Підвищення ресурсної ролі довгостроково банківського кредитування в аграрній сфері є проблемою, яка потребує комплексного наукового вивчення. Дослідження цієї теми відкриває можливості поглиблення аналітичних пошуків, щодо побудови ефективного механізму кредитування інвестиційних проектів аграрних підприємств. У цьому зв'язку, важливо відзначити, що саме довгострокові банківські кредити, як джерело інвестиційних ресурсів, спроможні належним чином вплинути на стимулювання активності аграрних підприємств і прискорення їх економічного зростання.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Вивчали довгострокове кредитування аграрних підприємств С.І. Кручок, П.А. Лайко, Ю.І. Ляшенко та ін. Проте, на практиці це питання потребує подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Аграрний сектор економіки України є одним із найважливіших галузей виробничо-господарської діяльності в країні. Від його розвитку залежить як життєздатність села, так і продовольча безпека населення. Така сфера економіки України порівняно з іншими, найбільше потребує реальної, комплексної державної та банківської підтримки.

Україна, як виробник та експортер сільськогосподарської продукції повинна забезпечувати українським аграрним підприємствам необхідну підтримку та сприяння покращення умов виробництва й підвищення рівня конкурентоспроможності на національному та іноземному ринках. Запорукою цього є довгострокове банківське кредитування аграрних підприємств, що при вірному використанні кредитних ресурсів зумовлює необхідний розвиток. Розвиток довгострокового банківського кредитування підприємств аграрного сектору економіки України мав тенденцію: з 1996 по 2008, 2010 року - до підвищення, в 2009, 2015, 2016 році - значного зменшення обсягів кредитування, з 2011- 2013, 2017 роки - збільшення загального обсягу кредитування, проте частка довгострокового кредитування варіювалась залежно від політичної та економічної ситуації в Україні та

світі, див.: (табл.1), (рис.1).

Табл.1

Обсяги кредитування сільського господарства, млн. грн.

Years	Total	Including of long-term loans by types of currencies		
		UAN	in foreign currency	fraction, %
1996	169	30	-	17,8
1997	268	25	-	9,3
1998	329	31	62	28,3
1999	390	43	119	41,5
2000	745	58	98	20,9
2001	1676	111	139	14,9
2002	2593	338	239	22,2
2003	4561	1540	525	45,3
2004	5218	1768	668	46,7
2005	8192	3090	105	50,5
2006	11878	5026	1867	58,0
2007	16508	7136	3077	61,9
2008	28812	12296	5665	62,3
2009	26026	10821	4960	60,6
2010	26545	13211	4703	67,4
2011	34143	14822	5985	60,9
2012	36488	13375	6603	54,8
2013	39158	14253	5097	49,4
2014	55335	19864	10518	54,9
2015	54577	20053	13593	61,6
2016	48425	18215	8151	54,4
2017 april	57514	32133	6873	67,8

*Джерело: розраховано за даними [3]

Тенденція збільшення обсягів кредитування аграрних підприємств була зумовлена державними заходами їх підтримки та наданням пільгових кредитів. Разом з тим, динаміка зменшення частки довгострокових кредитів, відповідала кризовим явищам, політичною не стабільністю та фінансово-економічною ситуацією в країні і засвідчувала недовіру банківських установ до позичальників сільського господарства, викликане: галузевим ризиком, рівнем платоспроможності й не стабільністю сільського господарства, яке зумовлене: сезонністю, циклічністю, залежністю від природних погодних умов та важкою прогнозованістю урожаю і ціноутворення на внутрішніх та зовнішніх аграрних ринках.

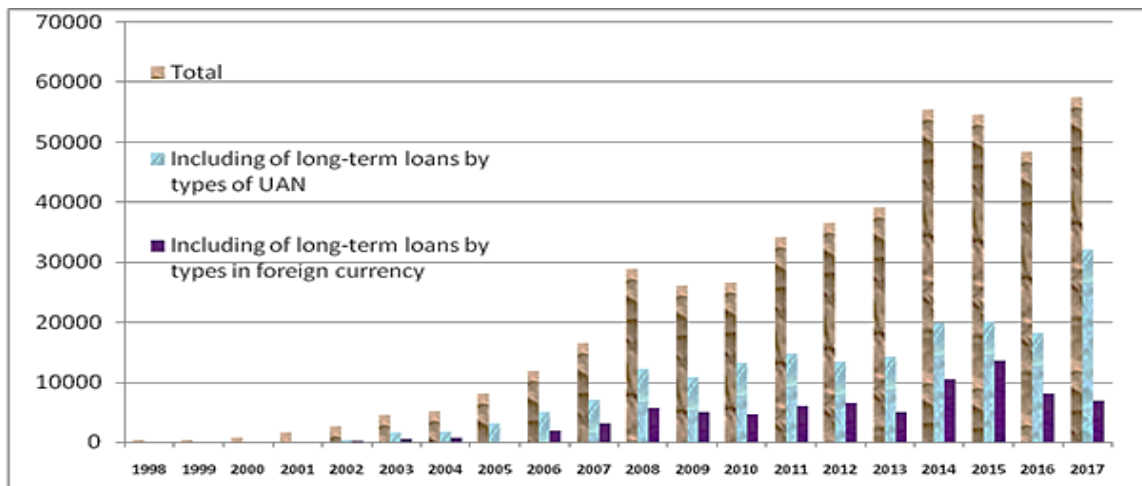

Рис.1. Обсяги кредування аграрних підприємств (млн грн)

Розвиток аграрних підприємств потребує довгострокового банківського кредитування. Інвестиції необхідні в розширення та модернізацію основних фондів (матеріально-технічна база). Банки надають довгострокові кредити за наявності ліквідного майна у позичальника, яке може бути використане, як застава. Основною заставою аграрних підприємств можуть стати земельні ділянки сільськогосподарського призначення. В Україні земельні ділянки сільськогосподарського призначення приватних підприємств мають низьку вартість, крім того існує мораторій на продаж.

Для врегулювання питання фінансового розвитку аграрних підприємств необхідне вирішення проблеми ліквідної матеріально-цінної застави, яка давала б змогу банкам безперешкодно, зменшивши кредитні ризики, інвестувати грошові кошти на довгий термін в основні об'єкти аграрних підприємств. Проте, все одно без державної підтримки, яка передбачає пільгове субсидування, асигнування з державного бюджету, дотації, актуальні державні програми на підтримку села, пільгове оподаткування, розвиток аграрного сектора економіки України неможливі. Одним із засобів здійснення вище зазначеного є капітальні вкладення, джерела яких ґрунтуються на: коштах державного бюджету, державних фондів, інвестицій, довгостроковому комерційному та банківському кредиту. Ефективним кредитором виступатиме спеціалізований державний аграрний банк.

На основі аналізу, можна виявити фактори впливу на довгострокове кредитування аграрних підприємств. До зовнішніх факторів належать: аграрна політика (розвиток та реформування сільського господарства); нормативно-законодавча база (розроблення та прийняття Верховною Радою України регулюючих законів стосовно: іпотеки, застави, землі, фонду державних гарантій, розвитку аграрного ринку, належної підтримки національного товаровиробника тощо); державний бюджет (державні доходи та видатки відносно сільського господарства); державна фінансова підтримка сільського господарства (передбачені в бюджеті: видатки, дотації, компенсації, субсидії, пільги); товарний, фондовий ринок (розвиток товарного ринку України за участі сільського господарства: як можливість вигідного збуту сільськогосподарської продукції; розвиток фондового ринку за участі сільськогосподарських підприємств: як можливість отримання додаткових фінансових ресурсів, шляхом проведення емісії іпотечних облігацій, як альтернативи довгострокового кредитування); прозоре контрольоване ціноутворення на продукцію сільського господарства (регулювання та визначення коридору рівня цін на сільськогосподарську продукцію), ринок землі (розвиток ринку землі сільськогосподарського призначення), гарантії та поручительства (державних, майнових поручителів тощо), (надійність поручительства, інші можливості розрахунків з кредиторами, щодо виконань боргових зобов'язань в разі виникнення непередбачуваних обставин).

До внутрішніх факторів належать: кредитоспроможність позичальника (можливість в повному обсязі та у відповідний строк розрахуватися зі своїми зобов'язаннями); рейтинг позичальника, який визначається в залежності від фінансового стану підприємства, репутації, ризику неповернення кредиту позичальником, проектного – плану; забезпечення (застава тощо), ліквідність наданого майна в заставу та його оціночна вартість в майбутньому періоді), яка визначається: 1. Діловою репутацією. 2. Кредитною історією. 3. Фінансовим станом. 4. Якістю проектного плану. 5. Наявністю забезпечення.

Потрібно розглядати кредитування інвестиційних проектів аграрних підприємств як спрямування ресурсів на інвестиційні заходи, скеровані на розширене відтворення їх капіталів, згідно з принципами банківського кредитування та державною підтримкою.

Висновки. Вирішенню проблеми довгострокового кредитування сприятимуть: стабілізація фінансово-економічної ситуації в країні, за-

снування іпотечних банківських установ у тому числі державних, що в першу чергу будуть приносити суспільну користь; довгострокові кредитні джерела банків; адекватний аналіз кредитоспроможності аграрних підприємств (врахування фінансового стану, сезонності); створення якісної нормативно-правової бази; мережі бюро кредитних історій, оптимізація системи реєстрації майна (удосконалення: земельного кадастру та держав-

ної реєстрації прав на нерухоме майно тощо), державні гарантії (як перерозподіл ризиків); державна фінансова підтримка; збільшення безповоротної допомоги підприємствам аграрного сектору економіки країни, компенсаційне та пільгове кредитування за рахунок держави, ефективне регулювання кредитного ринку НБУ, розвиток страхування.

Список використаної літератури:

1. Бюлетень Національного банку України. – К., 1993 – 2017. – №№ 1-5.
2. Статистика НБУ/ <https://www.bank.gov.ua>.
3. Державна служба статистики України/ <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Кравченко А. С. Развитие долгосрочного банковского кредитования аграрных предприятий

Проанализировано состояние долгосрочного банковского кредитования аграрных предприятий Украины за 21 год. Выявлены факторы влияния на объемы долгосрочного банковского кредитования аграрных предприятий Украины. Предложены пути развития долгосрочного банковского кредитования аграрных предприятий Украины

Ключевые слова: долгосрочное банковское кредитование, аграрные предприятия, факторы влияния.

Kravchenko A.S. Development of long-term bank lending agrarian enterprises

The state of long-term bank crediting of agrarian enterprises of Ukraine for 21 years is analyzed. The factors of influence on volumes of long-term bank crediting of agrarian enterprises of Ukraine are revealed. The ways of development of long-term bank crediting of agrarian enterprises of Ukraine are offered.

Keywords: long-term loans, agricultural enterprises, the factors of influence

УДК 338.439.5:637.5`64:007

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА

М. І. Ібатуллін М. І., д.е.н., доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

О.А. Шуст О.А., д.е.н., професор

Білоцерківський національний аграрний університет

В статті розглядаються проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення функціонування ринку продукції свинарства. Виділено основні труднощі при збиранні, обробці та зберіганні інформації за існуючою схемою. Оцінюючи достовірність інформації, яка міститься в цій статистичній формі, слід зазначити про високий рівень суб'єктивізму, особливо щодо стану тваринництва в господарствах населення. Інформація, яку подають працівники сільських рад, містить велику статистичну похибку. Так, при проведенні аналізу інформаційних масивів даних про чисельність свиней в сільських домогосподарствах однієї із сільських рад Хмельницької області статистична похибка по свинях досягла 21 %.

Вважаємо за доцільне зазначити, що при формуванні інформації щодо обсягів реалізації продукції свинарства сільськогосподарськими підприємствами важливим чинником є визначення натурального еквівалента вимірювання, оскільки залежно від маркетингових каналів збут як по живих тваринах, так і продуктах забою. Вважаємо, що для цього доцільно використовувати відповідні коефіцієнти переведення, величина яких залежить від статеві-вікових властивостей тварини. У даному випадку в статистичній звітності пропонується показувати живу масу тварини, яку вона мала перед забоєм.

На основі розглянутої системи статистичних показників запропоновано побудувати інформаційно-аналітичну систему аналізу та прогнозування кон'юнктури ринку продукції свинарства.

Вихідними даними для аналізу є: ємність досліджуваного ринку та рівень його збалансованос-

ти; тип ринку та рівень конкуренції на ньому; трудові ресурси та міграція; рівень безробіття та працевлаштування; інші макро- і мікроекономічні показники ринку.

Ключові слова: статистична інформація, свинарство, статистичні показники, кон'юнктура, ринок.

Постановку проблеми. Важливим чинником забезпечення стабільного функціонування ринку продукції свинарства є його інформаційно-аналітичне забезпечення. Це пояснюється тим, що в умовах строкатості багатьох соціально-економічних показників-індикаторів, наявності численних диспропорцій в економіці та необхідності обґрунтування дієвого економічного механізму щодо функціонування ринку свинарства доцільно забезпечити постійне спостереження й аналіз процесів, що відбуваються. Органи державного управління, а також суб'єкти досліджуваного ринку потребують достовірної транспарентної статистичної інформації, розробки обґрунтованих методичних підходів і програм розвитку галузі та оцінки їх ефективності.

Матеріал і методика дослідження. Для вирішення поставлених у роботі задач застосовано діалектичний метод наукового пізнання, аналізу і синтезу; системного узагальнення.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розробка теоретичних та методологічних положень

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вирішення існуючих проблем інформаційно-аналітичного забезпечення ефективного управління розвитком свинарства необхідна розробка нового напрямку в системі статистики сільськогосподарства – моніторингу, який, з одного боку, дасть змогу найбільш точно й оперативно відстежувати ситуаційні моменти, а з іншого – буде базою для якісного аналізу, моделювання та прогнозування функціонування ринку свинарства. Статистичний моніторинг ефективного розвитку даного сегмента продовольчого ринку, як постійно діючої системи спостереження за динамікою показників, повинен забезпечувати комплексну оцінку ресурсів, джерел і результатів його розвитку на всіх рівнях управління [1].

Завдання інформаційно-аналітичної системи статистичних показників – збір, накопичення, збереження та надання користувачам якнайповнішої й достовірної інформації про стан агропромислового комплексу на певний момент часу та в динаміці. Тому основними завданнями при розробці системи є визначення повноти джерел інформаційного забезпечення, перевірка їх надійності та точності, визначення аналітико-методологічних підходів до побудови інформаційно-програмного комплексу статистичних показників.

Встановлено, що нині основними напрямами одержання інформації про функціонування ринку продукції свинарства є такі:

1. Відкриті офіційні джерела інформації – дані Державної служби статистики України, Державної фіскальної служби України, Міністерства аграрної політики та продовольства України. Основними перевагами є доступність, зручність, чітке графічне представлення, великий обсяг інформації. Тут можна виокремити певні недоліки: низький ступінь довіри, часткова неоперативність, неунікальність.

2. Відкриті джерела інформації – дані анкетувань керівників агроформувань, переробних підприємств, споживачів. Основні переваги: доступність, зручність, більший ступінь довіри, використання сучасних методів збору й обробки інформації. Недоліками даного джерела інформації є те, що здебільшого використовується неперевірена чи недійсна інформація. З позицій науковості ці дані є не репрезентативними і лише підтверджують певну закономірність економічних явищ.

3. Запити до державних органів. Перевагами є відносна унікальність інформації, зручність і достовірність, недоліками – значний розрив у часі від подання запиту до одержання відповіді, неотримання або не повного отримання запитуваної інформації, що обмежується Законом України «Про державну таємницю».

Для прийняття рішень на рівні Міністерства аграрної політики та продовольства України з метою моніторингу за станом ринку продукції свинарства використовується механізм формування інформаційного масиву на основі поєднання даних районних та обласних управлінь агропромислового виробництва, державних фіскальної і фітосанітарної служб, міжнародних статистичних агенцій.

Нами виділено основні труднощі при збиранні, обробці та зберіганні інформації за існуючою схемою, а саме:

- неструктурованість вхідних даних, що ускладнює роботу з інформацією й істотно обмежує можливості автоматизованої її обробки;

- використання несумісних форматів на етапі збирання первісної інформації, що можуть спричинити помилки, пов'язані зі зміною форматів даних.

- відсутність системи уніфікованих підходів до обробки, зберігання, оновлення інформації призводить до формального накопичування інформаційних матеріалів;

- відсутність єдиної системи управління даними та доступу до інформації в автоматичному режимі.

Отже, можна зробити висновок, що основним джерелом формування інформаційного масиву даних про стан та тенденції функціонування ринку продукції свинарства є органи Державної служби статистики України. Так, статистична діяльність здійснюється органами державної статис-

тики згідно із Законом України «Про державну статистику» від 13 липня 2000 р. та відповідно до завдань, віднесених до їхньої компетенції [2].

На Державну службу статистики України покладається відповідальність за своєчасне й достовірне оброблення та надання статистичної інформації державним та уповноваженим органам і широкій громадськості на основі функціонування статистичної інформаційної системи на загальнодержавному, галузевому, обласному та районному рівнях за єдиною науковою методологією [3].

Нині статистичним обстеженням охоплено понад 53 тис. сільськогосподарських підприємств та понад 15 млн домогосподарств, у тому числі 5,3 млн сільських.

Відомо, що формування статистичної звітності для сільськогосподарських підприємств здійснюється за місцем реєстрації юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності. Ця обставина призводить до суб'єктивізму відображення статистичної інформації, особливо щодо концентрації виробництва продукції свинарства [4]. Для вирішення цієї проблеми пропонується формування статистичної звітності за територіальним принципом.

Зокрема, основними статистичними формами щодо стану галузі свинарства є: ф. № 24-сг (місячна) «Стан тваринництва на 20__ р.»; № 24 (річна) «Стан тваринництва». Так, форми № 24 (річна) і № 24-сг (місячна) складають юридичні особи (їх відокремлені підрозділи), які займаються виробництвом тваринницької продукції, і подають їх органу державної статистики за місцем здійснення своєї виробничої діяльності у терміни, визначені на бланках форм.

На регіональному рівні органи державної статистики розраховують поточні показники щодо виробництва продукції тваринництва, кількості сільськогосподарських тварин і забезпеченості їх кормами у малих сільськогосподарських підприємствах, поточні та річні показники по господарствах населення, які передаються на державний рівень одночасно з інформацією за формами № 24 (річна) і № 24-сг (місячна) у межах діючого комплексу електронної обробки статистичної інформації [4].

Проведення розрахунків по малих сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення органи державної статистики здійснюють за показниками, що характеризують виробництво продукції свинарства (реалізація свиней на забій (у живій масі), виробництво (отримано приросту) та кількість поголів'я. За всіма іншими показниками форм № 24 (річна) та № 24-сг (місячна) поширення на генеральну сукупність органи державної статистики не проводять.

Оцінюючи достовірність інформації, яка міститься в цій статистичній формі, слід зазначити про високий рівень суб'єктивізму, особливо щодо

стану тваринництва в господарствах населення. Інформація, яку подають працівники сільських рад, містить велику статистичну похибку. Так, при проведенні аналізу інформаційних масивів даних про чисельність свиней в сільських домогосподарствах однієї із сільських рад Хмельницької області статистична похибка по свинях досягла 21 %.

Варто нагадати, що облік свиней у сільських домогосподарствах ведеться наприкінці року, коли традиційно спостерігається сезонне зниження поголів'я. Окрім того, в місячній формі статистичної звітності за даною категорією виробників тваринницької продукції використовується коефіцієнтний метод, що відображає закономірності розвитку галузі в господарствах населення за минулий рік [6].

Вважаємо, що з метою підвищення рівня достовірності необхідно заповнювати ф. № 6-сільрада (річна) двічі на рік. Ця операція вимагає додаткових фінансових витрат на проведення даних заходів. Однак наявність достовірної інформації та прийняття на її основі виважених управлінських рішень державними органами управління забезпечить високий рівень окупності цих заходів. На нашу думку, з метою усунення суб'єктивності необхідно здійснювати систематичні сільськогосподарські переписи (кожні 5 років) [7].

Крім поточної сільськогосподарської статистики, у країні є потреба і в сільськогосподарській інформації іншого типу. Так, сільськогосподарський перепис формує основні дані про організаційну структуру сільськогосподарських підприємств: розмір господарства, землекористування, форма володіння землею, поголів'я худоби і використання техніки, а також кількість господарств, які вирощують певний вид свійської худоби.

Одна з особливостей сільськогосподарського перепису полягає в тому, що він передбачає збір даних на рівні окремих господарств. Через відсутність ресурсів для збору даних безпосередньо від господарств за допомогою вибіркового обстеження у багатьох країнах поточна сільськогосподарська статистика формується на основі звітів, що подаються суб'єктами господарювання. Такий метод збору даних доступний і не вимагає великих витрат, проте якість їх часто незадовільна через низький рівень вищезазначених звітів і відсутність обґрунтованих статистичних понять та процедур. За цих обставин роль сільськогосподарського перепису, як статистично обґрунтованого джерела сільськогосподарської статистики, може виявитися неопієненою.

Інша перевага сільськогосподарського перепису порівняно із адміністративними звітами формується за рахунок ширшого діапазону представлення даних. Так, у системі адміністративної

звітності статистичні дані зазвичай прямують в агрегованому вигляді різних адміністративних рівнів.

Важливим чинником, який визначає стан ринку окрім виробництва, є обсяги реалізації в цілому, а також постачання сировини переробним підприємствам. Слід зазначити, що статистична звітність, що формується переробними підприємствами, не відображає якісних показників сировини, що надходить на переробку, і відповідно ціни на неї. Визначення цих показників, на нашу думку, дасть можливість повною мірою подолати дефіцит інформації щодо обсягів переробки свинини залежно від її ґатунковості та відповідно величини закупівельних цін. На наше переконання, це б дало можливість дослідити вплив якості на вартість виробленої продукції.

При формуванні інформації щодо обсягів реалізації продукції свинарства сільськогосподарськими підприємствами важливим чинником є визначення натурального еквівалента вимірювання, оскільки залежно від маркетингових каналів збут як по живих тваринах, так і продуктах забою. Вважаємо, що для цього доцільно використовувати відповідні коефіцієнти переведення, величина яких залежить від статево-вікових властивостей тварини. У даному випадку в статистичній звітності пропонується показувати живу масу тварини, яку вона мала перед забоєм.

Нині об'єктом відображення загальних обсягів реалізації продукції свинарства є середні та великі сільськогосподарські підприємства, кількість яких становить близько 9 тис. од. Проте загальна кількість суб'єктів налічує 57 тис. од. Ця обставина спричиняє певну статистичну похибку. Пропонується державне статистичне спостереження за формами № 21-заг (річна, місячна) проводити як суцільне основного масиву й поширювати його на всі підприємства – юридичні особи, незалежно від організаційно-правової форми господарювання та підпорядкування, основний або другорядний код економічної діяльності яких відноситься до групи 0–24 КВЕД.

Дуже проблемним із позиції методологій є визначення обсягів реалізації продукції свинарства господарствами населення. Обсяги та вартість продукції, реалізованої господарствами населення, визначають на основі поширених на генеральну сукупність даних вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості.

Залежно від виду продукції при здійсненні розрахунків рекомендується використовувати такі методологічні підходи:

- за кількістю реалізованої продукції в розрахунку на 1 гол. свині;
- за рівнем товарності сільськогосподарської продукції з невеликим терміном її зберігання.

Оскільки рівень товарності та кількість реалізованої продукції в розрахунку на 1 гол. засто-

совуються до загальних обсягів виробництва домогосподарствами міської та сільської місцевості, то отримані в розрахунках обсяги реалізації продукції свинарства також будуть характеризувати продаж її всіма господарствами населення, а не лише населенням у сільській місцевості.

Загальні обсяги реалізованої продукції тваринництва визначають як добуток обсягів реалізованої худоби та птиці в розрахунку на 1 гол. свині за поширеними даними вибіркового обстеження домогосподарств та загальної кількості свиней у всіх господарствах населення регіону.

Враховуючи, що інформацію про реалізацію продукції свинарства отримують частково як реалізацію живих тварин у головах, а частково у вигляді продажу м'яса в забійній масі, необхідно провести попередні розрахунки для одержання загального обсягу реалізації худоби та птиці у живій масі.

За другим варіантом обсяги реалізованої продукції свинарства визначають на основі показника товарності, який розраховують на основі вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності домогосподарств, та враховують лише реалізацію продуктів забою свиней. Такий розрахунок, на нашу думку, призводить до суб'єктивного підходу щодо визначення показника обсягів реалізації.

Вважаємо, що визначати обсяги реалізації господарствами населення доцільно першим способом, тобто з урахуванням реалізації живих тварин і продуктів забою у розрахунку на 1 гол., оскільки вона найбільш реально відображає значення даного показника.

Величину попиту визначають в основному через рівень споживання продуктів забою свиней населення. Для цього існують два інформаційні ресурси: «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України» та «Витрати і ресурси домогосподарств України».

Інформаційною базою при складанні балансів є дані форм державних статистичних спостережень підприємств і організацій сільського господарства, переробної промисловості, торгівлі; дані обстежень житлових умов домогосподарств та їх сільськогосподарської діяльності, митної статистики та інших офіційних джерел, що характеризують формування продовольчих ресурсів та їх використання. Крім того, на основі наявної інформації та виявлених тенденцій при складанні продовольчих балансів використовують у розрахунках експертні оцінки [8].

Фонд споживання свинини розраховується в забійній вазі та включає м'ясо і сало, субпродукти I і II категорій у натуральному виразі, а також м'ясопродукти в перерахунку на м'ясо свиней.

Проте, у провідних країнах світу, при визначенні рівня споживання використовуються дані про обсяги споживання лише м'яса, а також м'ясопродуктів у перерахунку на м'ясо, на виго-

товлення яких було використано виключно м'язову тканину свиней. Ця обставина пояснюється тим, що в економічно розвинутих країнах світу, де високий рівень життя населення, в харчуванні не використовуються субпродукти I і II категорій та сало.

У зв'язку з цим показники рівня споживання м'ясопродуктів в Україні і провідних країнах світу з цієї першопричини не зіставні.

Зважаючи на це, пропонується запровадити як натуральний вимірник рівнів споживання лише м'яса та м'ясопродуктів, для виробництва яких використовується виключно м'язова тканина. Лише за такого підходу можливе достовірне порівняння рівнів споживання свинини.

Велике значення для дослідження ринку має вивчення цінової ситуації на всіх етапах товароруку продукції аналізованої нами галузі – від виробника до споживача, тобто моніторинг рівня закупівельних цін, цін переробників і роздрібних цін, включаючи вартість продуктів забою на споживчих продовольчих ринках.

Нині ціни на продовольство відстежують органи Державної служби статистики України та Міністерство аграрної політики та продовольства України через регіональні центри НДІ «Укראгропромпродуктивність» та місцеві органи управління агропромисловим виробництвом. При деталізованому аналізі ці показники суттєво різняться між собою, що свідчить про суб'єктивний підхід при їх формуванні.

Варто наголосити на особливостях проведення цінового моніторингу, що здійснюється територіальними органами агропромислового виробництва для Міністерства аграрної політики та продовольства України з метою контролю за станом ринку продукції свинарства.

Ця інформація базується на результатах телефонного інтерв'ю представників регіональних управлінь агропромислового виробництва із представниками переробних підприємств. Періодичність формування звітності – двічі на місяць: на 15-й та 30-й день. Зведені результати висвітлюються на офіційному сайті профільного міністерства. Ця інформація є підставою для прийняття відповідних управлінських рішень державними та регіональними органами влади щодо коригування ситуації на ринку продукції свинарства.

Важливою особливістю подібної інформації слід вважати можливість відстежити рівень цін на всіх етапах товароруку продукції свинарства від виробника до кінцевого споживача.

Органи Державної служби статистики України формують інформацію щодо середніх цін реалізації у сільському господарстві на основі даних про кількість і вартість реалізованої сільськогосподарської продукції власного виробництва, що збираються щомісячно в рамках державного статистичного спостереження «Реалізація сільськогосподарської продукції» за формами № 21-заг

(місячна, річна).

Оперативна інформація про величину цін на соціально значимі продукти харчування формується шляхом вибіркового опитування керівників підприємств роздрібної торгівлі. Інформацію про ціни виробників промислової продукції підприємства надають за формою державної статистичної звітності № 1-ціни (пром) «Звіт про ціни виробників промислової продукції» територіальному органу державної статистики за місцем знаходження підприємства.

Органи Державної служби статистики на основі затвердженої методики здійснюють дослідження по основних видах продуктів харчування на роздрібних продовольчих ринках 53 міст України станом на 20 число кожного місяця [9].

Паралельно ціновий моніторинг здійснює Міністерство аграрної політики та продовольства України через регіональні центри і територіальні органи управління агропромисловим виробництвом.

Обстеження проводять виключно працівники регіональних центрів НДІ «Укראгропромпродуктивність» в 3–5 торгових точках на кожному ринку по трьох основних видах продуктів забою свиней (свинина (без кістки), свинина (відруби стегна) та сало. Зібрану інформацію узагальнюють, визначають мінімальні та максимальні рівні і середньгеометричні ціни згідно з методикою та формують аналітичний збірник.

Оцінюючи статистичні матеріали щодо об'єктивності їх відображення, можемо констатувати що дані, зібрані НДІ «Укראгропромпродуктивність», найбільш прийнятні для опрацювання оперативних рішень державними органами управління щодо регулювання ситуації на продовольчому ринку. Інформацію Державної служби статистики України доцільно використовувати для розробки довгострокових стратегій розвитку продовольчого ринку України.

Проте, як свідчить практика діяльності провідних країн світу, моніторинг за станом функціонування продовольчого ринку має бути однією з основних функцій Міністерства аграрної політики та продовольства України. Так, із 1973 р. проведення досліджень у цій сфері покладено на Міністерство сільського господарства США. Із цією метою розроблено систему галузевих оглядів витрат виробництва і так званих галузевих бюджетів, або балансів, і звітів за видами продукції [10]. При відборі й аналізі даних використовують показники статистичних вибірок, що включають від кількох сотень до кількох тисяч ферм. На основі оглядів та з урахуванням змін цін і врожайності (або продуктивності худоби) щорічно складають галузеві баланси – по одному на кожний штат з розвиненим виробництвом даної культури. Баланси по галузях і продуктах містять показники доходів від реалізації основної та побічної продукції, грошові витрати і так звані економічні витрати.

У системі контролю за цінами та аналізу їх динаміки в Міністерстві сільського господарства США ведеться щомісячний і щорічний облік фермерських цін і цін на засоби виробництва для сільського господарства, а також їх співвідношень. Фермерська ціна – це ціна реалізації фермерами сільськогосподарської продукції у першому місці продажу. Здебільшого ця ціна стосується місця, куди фермери постачають продукцію, наприклад, залізничний вокзал, завод. Якщо покупець сам збирає врожай, місце, до якого стоується ціна, визначається як «на селі».

Реєстрація даних про фермерські ціни пов'язана зі значними труднощами через безліч каналів реалізації продукції. Відомості про ціни надходять в округи і штати від добровільних кореспондентів. В основному це місцеві торгові фірми, млини та елеватори, федеральне управління по збуту молока, молокозаводи, збутові кооперативи, місцеві банки, фермери.

Велика частина інформації про ціни надходить у вигляді заповнених анкет. Анкети розсилають таким чином, щоб вони були отримані кореспондентами близько 15-го числа кожного місяця і відіслані в стислі терміни місцевим службам статистичних звітів. Останні беруть до уваги тільки ціни, які відносяться до угод, проведених 13–17-го числа. Дані про обсяги реалізації кожного продукту місцеві служби відсилають у статистичну службу штату, яка перевіряє й аналізує їх за обсягами реалізації в різних районах штату, дає свої рекомендації щодо рівнів цін у штаті і направляє їх до Міністерства сільського господарства США. Там додатково перевіряють й аналізують ціни за обсягами реалізації продукції в штаті. Остаточну оцінку рівнів фермерських цін у штатах і по країні в цілому дає Комітет служби статистичних звітів.

Статистика фермерських цін формується дуже оперативно, оскільки процес збирання, обробки та публікації цін займає лише близько двох тижнів. Разом із тим, не всі опубліковані ціни дійсно відображають середні ціни фактичних угод з причини неправильного відбору даних, помилок кореспондентів, неможливості об'єктивно представити ціни за обсягами реалізації і т.д. Отримання більш точних даних про фермерські ціни реалізації вимагало б більше витрат, ніж вважається необхідним для цілей, визначених для Служби статистичних звітів.

Ціни на товари, придбані фермерами, реєструють у США так само, як і фермерські ціни реалізації. Для збору даних проводять обстеження, розсилають анкети в основному фірмам, які продають засоби виробництва для сільського господарства.

Розглянемо особливості формування статистичної інформації щодо розвитку сільського господарства у країнах ЄС. Так, урядові органи країн-членів Європейського Союзу також ведуть

спостереження за витратами в сільському господарстві. Система відстеження витрат виробництва у фермерських господарствах країн-членів ЄС з 1968 р. уніфікована як єдина мережа, в рамках якої щорічно обстежуються бюджети ферм по 17 типах спеціалізації. Політика регулювання фермерських цін в ЄС ґрунтується на принципі переважного забезпечення фермерських доходів через ринок і ціни, тобто за рахунок споживача. Зростання цін підтримки постійно зіставляється з темпами інфляції в країнах-членах Європейського Союзу.

Реєстрацію цін, за якими фермери продають продукцію або купують засоби виробництва, здійснюють національні статистичні, адміністративні або економічні організації ЄС. Статистичні відомості, отримані від країн-членів Спільного ринку, концентруються в Статистичному управлінні Європейського Співтовариства – ЄВРОСТАТ (EUROSTAT – Statistical Office), яке знаходиться в Брюсселі (Бельгія).

Євростат публікує фермерські ціни і ціни на засоби сільськогосподарського виробництва або в євро, або в національних валютах. За цими цінами ведеться фактичний товарообіг.

Щодо деяких цін на продукцію існують певні відмінності щодо її якісної характеристики, місця поставки та інших умов, різних темпів інфляції, що дозволяє порівнювати фермерські ціни різних країн-членів ЄС тільки з певними застереженнями.

Таким чином, методика і практика організації статистики та аналізу цін у сільському господарстві за кордоном має значні відмінності порівняно з вітчизняною, передусім через цільову спрямованість на потреби сільськогосподарських виробників та забезпечення прийняттого рівня їх доходів. На нашу думку, ця методика може слугувати для України основою організації статистики та аналізу цін у сільському господарстві шляхом створення на базі відділу аналітичних досліджень Міністерства аграрної політики та продовольства України та НДІ «Укראгропромпродуктивність» системи статистичного моніторингу кон'юнктури ринку (ССМКР), яка б дозволила органам влади державного та місцевого рівнів (завдання економічної безпеки та інші першочергові завдання), а також представникам бізнесу своєчасно й адекватно оцінювати ринкову ситуацію для прийняття відповідних управлінських рішень.

Так, системи статистичного моніторингу кон'юнктури ринку призначено для всебічного збору й аналізу показників ринкової кон'юнктури та кон'юнкту-роутворюючих факторів для конкретного ринку та/або взаємопов'язаних ринків. Для збирання, накопичення та обробки інформації пропонується використовувати сучасні інформаційні технології, методи кон'юнктуального аналізу та комплексної статистичної обробки даних. На виході системи статистичного моніторингу

кон'юнктури ринку результатом мають бути кон'юнктурні звіти, що публікуватимуться в кон'юнктурних оглядах, та можливі сценарії зміни ринкової ситуації. На підставі даної інформації відповідні особи приймають управлінські рішення, які, у свою чергу, впливатимуть на ринкову ситуацію. Ця система побудована за замкнутим принципом (зі зворотним зв'язком), що підвищує її ефективність та керованість, а з підвищенням «частоти кругообігу даних» підвищиться точність та адекватність прийнятих рішень на різних рівнях управління досліджуваної галузі свинарства.

При формуванні вихідних даних для аналізу та прогнозування кон'юнктури необхідно використовувати систему статистичних показників, що ґрунтується на даних, зібраних органами державної статистики, міністерствами, відомствами і підприємствами. Відсутню інформація по досліджуваному ринку можна отримати у результаті проведення періодичних панельних досліджень і опитувань як по ринку в цілому, так і за окремими його сегментами.

Висновки. На основі розглянутої системи статистичних показників необхідно побудувати інформаційно-аналітичну систему аналізу та прогнозування кон'юнктури ринку продукції свинарства.

Вихідними даними для аналізу є: ємність досліджуваного ринку та рівень його збалансованості; тип ринку та рівень конкуренції на ньому; трудові ресурси та міграція; рівень безробіття та працевлаштування; інші макро- і мікроекономічні

показники ринку.

На виході інформаційно-аналітичної системи аналізу та прогнозування кон'юнктури ринку розробляють прогнози, прогнозні моделі та сценарії, на основі яких при узгодженні з органами влади різних рівнів ухвалюють певні кон'юнктурні рішення.

Інформаційно-аналітична система аналізу та прогнозування кон'юнктури ринку складається з двох основних частин: блоку математичних моделей і програмного комплексу, які слід будувати за гнучкою динамічною схемою, щоб у процесі експлуатації мати можливість їх модифікувати і модернізувати, застосовуючи більш якісні та сучасні методи аналізу, обробки і представлення даних.

Вихідні дані, моделі, результати аналізу і прогнозування, можливі сценарії та прийняті на їх основі управлінські та/або кон'юнктурні рішення акумулюються в базі даних для подальшого аналізу і прискорення процесу прийняття рішень в наступні періоди часу.

Отже, запропонована система статистичного моніторингу кон'юнктури ринку та її інформаційно-аналітична система аналізу та прогнозування, побудовані за замкнутим принципом із використанням елементів штучного інтелекту (система з самонавчанням), дають змогу більш точно і якісно оцінювати ринкову ситуацію на ринку продукції свинарства (у статичній та динамічній) і приймати адекватні управлінські рішення на різних рівнях управління.

Список використаної літератури:

1. Васечко О. О. Методологічні основи статистики підприємств / О. О. Васечко – К.: НТК стат. досліджень, 2005. – 296 с.
2. Закон України «Про державну статистику» від 02.10.1992 р. № 2657-XI станом на 01.10.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2614-12>.
3. Методологічні положення зі статистики / Держкомстат України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2006. – Вип. 2. – ISBN 966-8998-29-4. Т. 1. – 2006. – 504 с.
4. Методика проведення розрахунків основних показників обсягів виробництва продукції тваринництва в господарствах усіх категорій, затверджена наказом Держкомстату від 05.08.2008 № 270 (із змінами, затвердженими наказом Держстату України від 13.08.2013 № 245).
5. Керівництво для фахівця з інтерв'ювання з питань організації та методології базових вибірко-вих обстежень населення (домогосподарств), які здійснюються органами державної статистики. – К.: Держкомстат, 2006. – 39 с.
6. Ібатуллин М. І. Організаційно-методичні підходи удосконалення статистичного обліку в тваринництві / М. І. Ібатуллин // Інноваційна економіка: наук.-вироб. журн. – 2016. – № 61 (1–2). – С. 235–239.
7. Карпов В. Статистичний моніторинг соціально-економічних процесів як актуальне завдання державної статистики // В. Карпов, М. Пугачова, В. Степанко
8. Єріна А. М. Організація вибіркового обстеження / А. М. Єріна – К.: КНЕУ, 2004. – 128 с.
9. Статистика України. – 2000. – № 2. – С. 33 – 40.
10. Джессен Р. Методы статистических обследований / Р. Джессен. – М.: Финансы и статистика, 1985. – 486 с.

Ибатуллин М. И., Шуст О.А. Формирование информационно-аналитического обеспечения функционирования рынка продукции свиноводства

В статье рассматриваются проблемы информационно-аналитического обеспечения функционирования рынка продукции свиноводства. Выделены основные трудности при сборе, обработке и хранении информации по существующей схеме. Оценивая достоверность информации, содержащейся в этой статистической форме, следует отметить о высоком уровне субъекти-

визма, особливо относительно состояния животноводства в хозяйствах на-селения. Информация, которую подают работники сельских советов, содержит большую статистическую погрешность. Так, при проведении анализа информационных массивов данных о численности свиней в сельских домогоспо-ства одного из сельских советов Хмельницкой области статистическая погрешность по свиньям достигла 21%.

Считаем целесообразным отметить, что при формировании информации об объемах реализации продукции свиноводства сельскохозяйственными предприятиями важным фактором является определение натурального эквивалента измерения, поскольку в зависимости от маркетинговых каналов сбыт как по живых животных, так и продуктах забоя. Считаем, что для этого целесообразно использовать соответствующие коэффициенты пере-ведення, величина которых зависит от половозрастных свойств животного. В данном случае в статистической отчетности предлагается показывать живую массу животного, которое она имела перед забоем.

На основе рассмотренной системы статистических показателей предложено построить информационно-аналитическую систему анализа и прогнозирования рынка продукции свиноводства.

Исходными данными для анализа являются: емкость исследуемого рынка и уровень его сбалансированности; тип рынка и уровень конкуренции на нем; трудовые ресурсы и миграция; уровень безработицы и працевла-тройство; другие макро- и микроэкономические показатели рынка.

Ключевые слова: статистическая информация, свиноводство, статистические показатели, конъюнктура, рынок.

Ibatullin M.I., Shust O.A. Formation of informational and analytical support for the functioning of the pig market

The article deals with the problems of informational and analytical support for the functioning of the market of pig production. The main difficulties in collecting, processing and storing information under the existing scheme are highlighted. Assessing the reliability of the information contained in this statistical form, it should be noted the high level of subjectivity, especially regarding the state of livestock in the households on-site. Information provided by village councils contains a large statistical error. Thus, during the analysis of data bases on the number of pigs in rural households in one of the village councils of the Khmelnytskyi region, the statistical error in the pigs reached 21%.

We consider it expedient to note that when forming information on the volumes of sales of pig-breeding products by agricultural enterprises, an important factor is the determination of the natural equivalent of measurement, since, depending on marketing channels, sales of both live animals and slaughter products. We consider that for this purpose it is expedient to use the corresponding coefficients of translation, the size of which depends on the sex-age properties of the animal. In this case, in statistical reporting it is proposed to show the live weight of the animal that it had before slaughter.

On the basis of the system of statistical indicators, it is proposed to construct an information-analytical system for analyzing and forecasting the market situation for pig products.

The starting data for analysis are: capacity of the investigated market and its level of balance; the type of market and the level of competition on it; labor force and migration; unemployment and employment rates; other macro- and microeconomic indicators of the market.

Keywords: statistical information, pig breeding, statistical indicators, state of affairs, market.

УДК 339.13.017

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Л. М. Потьомкін, д.е.н., професор, академік УАЕК

Доведено, що одним з найбільш актуальних завдань для розвитку економіки України є пошук шляхів вирішення проблеми підвищення ефективності функціонування підприємств з обліком однієї з важливіших складових організації аграрного виробництва – мотивації персоналу.

Ключові слова: розвиток національної економіки, шляхи вирішення проблеми функціонування підприємств, організація аграрного виробництва, матеріальна мотивація найманого персоналу, приріст балансового прибутку, економічна ефективність систем мотивації праці.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних умовах одним з найбільш актуальних завдань для розвитку економіки України є

пошук шляхів вирішення проблеми підвищення ефективності функціонування підприємств провідних системоутворюючих галузей національного господарства, до яких безумовно слід віднести

аграрні підприємства. Розвиток і подальше вдосконалення їх діяльності багато в чому залежить від рівня мотивації персоналу. При цьому позитивно відображається застосування систем мотивації персоналу.

Аналіз останніх публікацій по проблемі.

Слід констатувати, що в теперішній час переважають наукові концепції і практичні дії керівників підприємств, спрямовані на підвищення ефективності їх діяльності на засадах реформування техніки, технології і організації виробництва і реалізації продукції, без урахування однієї з важливіших складових організації – мотивації персоналу. Це призводить до спаду продуктивності праці, стримування зростання фондів споживання і погіршення умов для розвитку трудового та інтелектуального потенціалу, що в результаті негативно відбивається на ефективності діяльності підприємств. Тому необхідно посилити наукові дослідження, спрямовані на розробку нових та вдосконалення існуючих форм і систем мотивації найманих працівників. Істотний вклад до теорії становлення національних підприємств і управління персоналом внесли А.Амоша, Б.Буркинський, Ю.Данько, О.Краснорудський, О.Турецький, Н.Луцькянченко, А.Колот, Ю.Куликів, С.Харічков, В.Нікіфоренко та інші. В той же час недостатньо вивчені сучасні процеси, які відбуваються на підприємствах в контексті розвитку і вдосконалення

форм і систем матеріальної мотивації персоналу.

Формулювання цілей дослідження. Метою даного дослідження є розробка сучасних засобів підвищення ефективності функціонування аграрних підприємств за рахунок удосконалення методів матеріальної мотивації найманого персоналу.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. В Україні розроблені і діють дві основні проблемні концепції підвищення ефективності управління персоналом. До першої можна віднести напрям, пов'язаний з підвищенням рівня функціонування підприємства за допомогою матеріальної мотивації персоналу, а до другої - нематеріальну і само мотивацію. Ці процеси зазнають постійну зміну. Наприклад, Амбросов В. Я. [1], розуміє мотивацію як сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які змушують людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, додають цій діяльності напрям який, орієнтован на досягнення особистих цілей і цілей організації. Мотивація - це сукупність всіх мотивів, які впливають на поведінку людини.

Основним економічним концепціям, що роблять вплив на процес ефективного управління персоналу і, відповідно, розвитку національних аграрних підприємств, властиві наступні характеристики (таблиця. 1).

Таблиця 1

Основні компоненти економічних концепцій, що роблять вплив на функціонування харчових підприємств в сучасних умовах

№	Назва економічної концепції	Сучасні характеристики економічних концепцій української економіки.
1	Концепція розширеного ринкового виробництва	1. Акціонери зобов'язані забезпечувати ефективний розвиток промислових підприємств 2. Рівень розвитку підприємств не забезпечує задоволення необхідних людських потреб 3. Праця найманого персоналу не є умовою його життєзабезпечення
2	Концепція зростання ціни робочої сили (персоналу)	1. Акціонерна форма власності недостатньо направляє зусилля власників і персоналу підприємства на підвищення ефективності його функціонування. 2. У міжнародній практиці ціна робочої сили визначається як розмір фактичних витрат працедавця на її вміст 3. Ціна живої праці найближчим часом повинна істотно зрости і стати способом мотивації персоналу.
3	Концепція розподілу по праці	1. Матеріальною основою функціонування підприємства є розподіл фінансових коштів відповідно до об'ємів реалізованої продукції 2. Розмір мотиваційних фондів повинен збільшуватись в абсолютному і відносному вираженні 3. Концептуальним принципом є недопущення рівності норми додаткового продукту між підприємствами і найманим персоналом.
4	Концепція утворення сукупного суспільного продукту	1. Концептуальною основою є концентрація виробничого капіталу. 2. Концепція базується на стосунках мотиваційного розподілу.
5	Концепція вартості	1. Неконтролюємо встановлення оптових і роздрібних засобів на продукцію 2. Скорочення періоду звороту грошових коштів. 3. Значне збільшення доходів власників аграрних підприємств. 4. Взаємодія концепцій вартості і розподілу по праці.
6	Концепція продуктивності праці персоналу, що підвищується	1. Зміни в мотивації найманого персоналу. 2. Скорочення чисельності працюючого персоналу.

Зменшення або повна ліквідація негативно-го впливу і посилення позитивних характеристик

вказаних концепцій дозволить підвищити рівень ефективності функціонування підприємств і декі-

лька знивелирувати розвиток виробничих сил і продуктивних стосунків в Україні. Досягти прогресивності в розвитку цього процесу, скорочення бідності і поліпшення на цій основі рівня його життя можливо в умовах вдосконалення науки і техніки. В умовах низького рівня і ослаблені матеріальної мотивації персоналу досягти корінної зміни економічних і соціальних стосунків дуже важко. У зв'язку з цим в сучасних умовах необхідно підвищити рівень матеріальної мотивації персоналу, забезпечити високу міру здобуття доходів працівників. Для цього необхідно забезпечити реалізацію продукції і послуг споживачам. Працівники повинні своєю працею створювати певну масу грошового доходу і використовувати його як засіб платежу і накопичення. З цього виходить, що:

1) процес забезпечення особистої зацікавленості найманого персоналу в економічних результатах виробництва (ефективності, рентабельності і інших) необхідно розглядати як один з найбільш важливих і вагових принципів в сучасних умовах;

2) методи реалізації принципів стратегії мотивації персоналу повинні постійно знаходитися в центрі економічних реформ, бути під контролем держави і профспілкових організацій, а також відповідати принципам незалежності національної економіки, включаючи зростання ефективності виробництва.

У сучасних умовах на процес підвищення ефективності функціонування найманого персоналу роблять вплив наступні чинники:

1) відповідність його досвіду і знань по виконуваній роботі певної міри складності;

2) якісне визначення мотивів, які спонукали конкретного працівника до дій, направлених на підвищення ефективності функціонування підприємства;

3) якісне визначення мотивів, які негативно впливають на виробничі дії найманого персоналу і відповідно, знижують його кінцеву результативність;

4) ефективне поєднання елементів матеріальної мотивації персоналу;

5) діловий рівень (формальний і неформальний) працівника, який несе відповідальність за правильну мотивацію персоналу до підвищення ефективності виробництва.

Досвід державного розвитку і регулювання економіки в розвинених країнах свідчить про ефективність вживання найголовніших елементів даної системи (тарифні сітки і відповідні коефіцієнти, способи тарифікації та інші) на аграрних підприємствах. Тому тарифний коефіцієнт за певних умов може характеризувати міру впливу управлінського процесу на ефективність і конкурентоспроможність функціонування підприємства. Обов'язковою умовою його вживання є підхід, що забезпечує приріст оплати праці персоналу на

рівні 25%-30% від попереднього рівня, але не нижче за рівень інфляції. Тоді вплив зростання кваліфікації на здобуття додаткового прибутку можна виразити наступною математичною моделлю:

$$\Delta\Pi_{\phi} = (\bar{K}_{map} \times \frac{T_{\phi.o}}{T_{\phi.o}} + \bar{K}_k \times \bar{T}_{n.c.n} + \bar{K}_c \times \bar{T}_{p.c}) \times \Pi T Y_p \quad (1)$$

де $\Delta\Pi_{\phi}$ - приріст балансового прибутку за рахунок підвищення середнього рівня кваліфікації персоналу;

\bar{K}_{map} - середній рівень кваліфікації персоналу;

$T_{\phi.o}$ і $T_{\phi.o}$ - фактичний і розрахунковий час згаяний персоналом на придбання певної кваліфікації;

\bar{K}_k - коефіцієнт приросту тарифного коефіцієнта за певний період професійної або спеціальної підготовки;

$\bar{T}_{n.c.n}$ - сумарний час на професійну або спеціальну підготовку;

\bar{K}_c - коефіцієнт приросту тарифного коефіцієнта за певний період роботи за фахом;

$\bar{T}_{p.c}$ - час роботи за фахом;

ΠT - рівень продуктивності праці працівника, що доводиться на середню величину тарифного коефіцієнта;

Y_p - фактичний рівень рентабельності виробництва в одиницях.

Теоретичне обґрунтування процесу підвищення рівня функціонування підприємств засноване на багаточисельних різномірних концепціях. Їх єство зводиться до вивчення сучасних методів, підходів, ситуацій і інших наукових напрямів з аналізованої проблеми. Характерним є те, що в умовах підвищення рівня вимог до ефективності виробництва необхідно підсилювати міру економічної обґрунтованості і ґрунтовність передбачуваних рішень.

Фундаментальною основою даного процесу повинна служити сукупність сучасних економічних теорій, яка пройшла достовірну перевірку в сучасних умовах. У них дослідники застосовують всілякі (відомі і нові) методологічні і методичні підходи. Вони досить повно відображають кризисний стан суб'єктів господарської діяльності. В той же час їм властиві наступні істотні недоліки:

1) досить низький рівень можливості детального порівняння отриманих результатів;

2) відсутність практичної апробації пропонуваніх варіантів виходу з кризисного стану окремих підприємств;

3) відсутність порівняного аналізу функціонування аграрного підприємства.

У зв'язку з цим необхідно розробити і сформулювати загальну методологію підвищення ефективності управління персоналом, у тому числі за рахунок посилення його матеріальної мотивації. Вона повинна відповідати наступним вимогам:

1) повністю забезпечувати відповідність су-

часній економічній теорії і практичним умовам функціонування підприємств;

2) чітко констатувати сучасний стан і перспективи розвитку суб'єктів господарської діяльності;

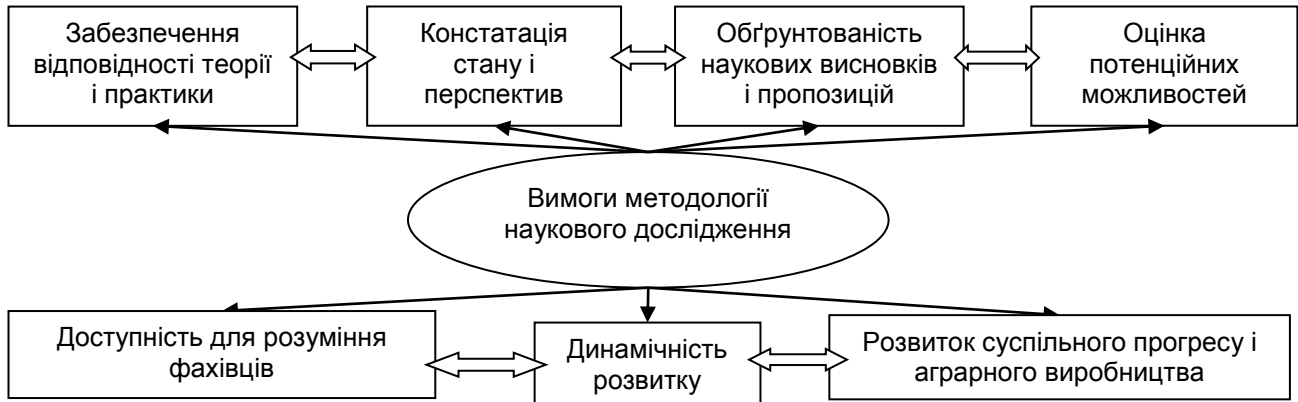
3) базуватися на чітких наукових выводах і пропозиціях по суті поставленої в роботі проблеми;

4) неупереджено оцінювати потенційні можливості підприємств з метою підвищення ефективності їх функціонування;

5) бути доступною для розуміння фахівців, які займаються вирішенням проблем підвищення ефективності найманого персоналу;

6) динамічність розвитку суб'єктів промислової діяльності в ході розвитку ринкових стосунків;

7) сприяти суспільному прогресу, розвитку промислового виробництва з метою забезпечення національної безпеки і подолання бідності персоналу підприємств (мал. 1.).

Малюнок 1. Основні вимоги до методології наукового дослідження управління, що підвищує рівень ефективність функціонування підприємства

Значно підсилює рівень ефективності цього виробництва використання в господарській практиці наступних складових:

1) економічної структуризації процесу мотивації найманого персоналу. Його єство полягає у визначенні і виявленні найважливіших елементів мотивації укрупнених груп персоналу до розвитку власного виробництва;

2) економічного розділення мотиваційного процесу по функціях управління. Під цим поняттям ми розуміємо наукове дослідження сукупності мотиваційних функцій найманого персоналу;

3) компонентного визначення найважливішого елементу в системі «аграрне виробництво - мотивація персоналу» і визначення міри його впливу на економічні компоненти, що визначають ефективність функціонування підприємства;

4) економічного узагальнення. Вміст вказаного компонента зводиться до вивчення взаємозв'язків між елементами систем матеріальної мотивації персоналу, а також їх найбільш ефективному розвитку на основі економічного механізму підприємства як цілісної високоефективної структури.

Така постановка справжнього дослідження сприяє комплексному вивченню економічних, фінансових, мотиваційних і інших компонентів функціонування підприємства як цілісного елемента безпеки держави і подолання бідності населення. Ці найважливіші компоненти ринкової економіки по своєму єству є дуже складними. У зв'язку з цим їх необхідно аналізувати в комплексі з властивими їм особливостями в контексті розвитку

підприємств як цілісної державної системи.

Під цим терміном ми розуміємо, що всі структурні і виробничі підрозділи підприємств незалежно від міри їх впливу на загальний рівень ефективності повинні забезпечувати досягнення максимального рівня прибутку, який визначається різними критеріями (загальнодержавними і цільовими). Причому, вивчаючи конкретні елементи системи «аграрне підприємство - управління персоналом» необхідно враховувати наступні обставини:

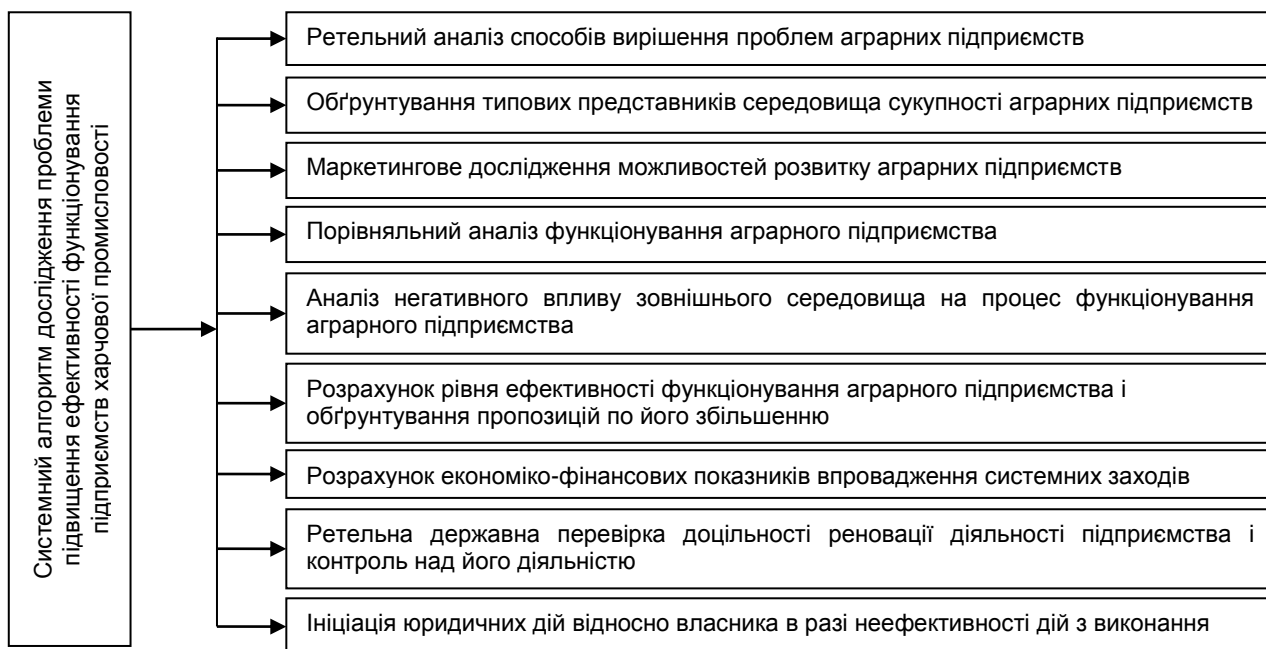
1) їм властивий принцип «примноженої суми основних і додаткових компонентів». Тому справжня методологія заснована на комплексному обліку рівнів взаємозв'язку між конкретними техніко-економічними, фінансовими, маркетинговими показниками;

2) врахування способів їх дії на рівень ефективності виробництва випущеної продукції і міру впливу на прибутковість господарської діяльності.

Значний вплив на процес функціонування підприємств і рівень його ефективності надає зовнішнє довкілля (правове, економічне, організаційне, природне і ін.). Воно робить позитивний і негативний вплив. Міра другого, на жаль, перевершує позитивні аспекти першого компонента. З врахуванням вищевикладеного необхідно обґрунтовано підійти до практичного підбору конкретних чинників з аналізом рівня достовірності їх впливу на кінцевий результат функціонування підприємства.

Автор пропонує наступний алгоритм дослідження

дження (мал.2.).

Малюнок 2. Системний алгоритм підвищення ефективності функціонування аграрного підприємств.

Значне уповільнення економічної трансформації діяльності підприємств, негативний вплив зовнішніх чинників на їх розвиток підвищує ефективність їх функціонування, можливо виключно на основі поліпшення конкретних господарських ситуацій. У практичній діяльності необхідно правильно оцінити вплив всіляких відхилень від нормального функціонування виробництва і визначити способи їх ліквідації. Враховуючи поглиблену специфічність діяльності аналізованих господарських суб'єктів, необхідно розробити і запровадити сукупність нових методологічних прийомів збереження національної економіки (включаючи аграрні підприємства). Вони повинні органічно збігатися і доповнювати традиційні підходи, з врахуванням особливостей сучасної мікроекономіки:

1) недостатність інформаційної бази дослідження. Власники підприємств забороняють господарським керівникам надавати будь-яку інформацію, оскільки побоюються рейдерства, дій контролюючих і інших організацій;

2) наявність тіньової економіки і корупції;
3) всілякі форми власності промислових підприємств, в зв'язку з чим неможливо провести дослідження на основі однорідних показників;
4) негативна динаміка виробничої, організаційної, економічної, фінансової і іншими напрямками діяльності підприємств.

У сучасних умовах виникають серйозні проблеми по збору необхідної інформації. Більшість традиційних джерел економічної інформації ліквідовані. На багатьох підприємствах розроблена система множинного бухгалтерського обліку в цілях скорочення рівня оподаткування. Поширена лише комерційна інформація про рівень роздрібних цін і кількісний склад продукції, що випускається. Крім того, в процесі створення інформаційної бази дослідження необхідно проводити аналіз впливу офіційно визнаної тіньової економіки. Вона позначається на рівні достовірності аналітичних матеріалів і спотворень офіційної звітності

Таблиця 2

Економічна ефективність вживаних систем мотивації праці працівників харчових підприємств

№ п/п	Система мотивації праці працівників	Економічна ефективність, млн. грн.	Питома вага
1	За зростання продуктивності праці	116,0	9,8
2	За виконання і перевиконання змішаних норм	250,9	21,1
3	За зниження трудомісткості	626,6	52,8
4	За рівень виконання норм	169,1	14,2
5	За випуск продукції вищої категорії якості	589,3	49,7
6	За збільшення середнього рівня сортності	35,7	3,0
7	За не перевищення браку проти вихідного рівня	116,7	9,8
8	За перевищення рівня бездефектного виготовлення продукції	-717,5	-60,4
	Всього	1186,8	100,0

З таблиці 2 видно, що найбільш ефективною системою мотивації є стимулювання найнятих робітників за зниження повної трудомісткості

продукції.

Рівень відносної ефективності вживаних систем мотивації різний. Він вагається в діапазоні

від - 60,4% до +52,8%. Не можна мотивувати працю найманого персоналу за перевищення рівня бездефектного виготовлення продукції. Найбільш ефективними системами мотивації (з позиції підвищення рівня функціонування підприємств) є наступні:

- 1) за випуск продукції вищої категорії якості;
- 2) за зниження повної трудомісткості виготовлення і реалізації продукції.

Як було показано вище найбільш поширеними системами мотивації праці найнятих робітників на промислових підприємствах є такі, які направлені на:

- 1) виконання міжгалузевих і галузевих норм вироблення;
- 2) перевиконання індикативного плану;
- 3) досягнення встановленого або диференційованого рівня продуктивності праці (вироблення);
- 3) підвищення сортності продукції і зниження втрат від браку;
- 4) бездефектне виготовлення продукції і здачу її з першого пред'явлення.

Процес вдосконалення систем мотивації безпосередньо залежить від міри впровадження сучасного устаткування, пов'язаного з організацією оплати найманого персоналу.

Корінним чином підвищує ефективність функціонування аграрних підприємств, система мотивації, яка направлена на підвищення професійно - кваліфікаційного зростання, у тому числі за рахунок якісної оцінки оптимальності функціонування найнятого робітника. Крім того, вона може застосовуватися при аналізі доцільності підвищення його кваліфікації, просування по службі або можливості його навчання. Їх необхідно використовувати в процесі вивчення можливостей ділового зростання своїх співробітників. Процедура оцінки, здійснювана при атестації працівника, порівняно складна.

Економічне і організаційне єство системи мотивації за зростання параметрів оптимальності функціонування персоналу полягає в тому, що бальна оцінка виконання робіт передбачає порівняльний аналіз цих показників і ділових здібностей працівників із спеціальними нормативами. Для цього здійснюється ретельний відбір чинників, їх якість і відповідна оцінка.

У економічній ситуації функціонування аграрних підприємств (виходячи з принципів підвищення його ефективності), що склалася, необхідно застосовувати два способи розрахунку нормативів.

Відповідно до першого здійснюється розрахунок арифметичної суми оцінок кожного чинника по працівникові, що атестується, і знаходиться його середня величина, яка є нормативною. Такий підхід дозволяє орієнтуватися відстаючим працівникам і знаходити резерви підвищення ефективності своєї діяльності. В той же час він

слабо орієнтує передову частину працівників до мобілізації потенційних резервів розвитку підприємства. Найбільш вдалим моментом вживання даного способу є ситуація, коли значна частина працівників отримує сумарну оцінку діяльності нижче за середню величину.

Ліквідувати вказаний недолік і одночасно наблизити рівень вимог до працівників по вищих критеріях, що забезпечують істотне зростання надійності і конкурентоспроможності продукції, що випускається, дозволяє другий спосіб. Він передбачає кількісну оцінку чинників, що характеризують рівень виконання роботи і ефективності діяльності найнятого робітника, а також елементи їх оцінки і міру диференціації.

Характерною особливістю першої групи чинників є те, що вони дозволяють проводити порівняльну кількісну оцінку дій працівника. Визначаючи, на основі первинних документів, конкретні показники, що характеризують трудовий процес і відповідних дій кожного виконавця здійснюється їх диференціація. Таким чином, створюється зацікавленість працівника в поліпшенні індивідуальних параметрів високопродуктивної роботи. Порівняння діяльності кожного працівника з його колегами, безумовно, підсилює мотиваційний процес.

Слід зазначити, що технічні і організаційні заходи впливають не лише на зростання продуктивності праці, вони сприяють підвищенню якості продукції і роботи і, кінець кінцем, підвищують ефективність виробництва. Розмір преміальних виплат залежно від рівня оптимальності залежить від суми коштів, що виділяються на цю систему мотивації. Важливим принципом є те, що загальна сума витрат на мотивацію персоналу не перевищувала б максимального рівня в структурі собівартості готової продукції. Конкретний розмір мотивуючої премії найнятого робітника диференціюється пропорційно сумі набраних балів. Впровадження даної системи мотивації персоналу сприяє поліпшенню економічних показників. Слід підкреслити, що вона утворилася в умовах зниження об'ємів товарної продукції.

Оскільки ця мотиваційна система дозволяє впливати на сукупність економічних показників, необхідно виробляти розрахунок економічної ефективності по кожному з них (економія чисельності - збільшення об'ємів реалізації за рахунок поліпшення якості продукції і за рахунок освоєння знов випущеної продукції). Впровадження цього порядку матеріальної мотивації на всіх аналізованих підприємствах, включаючи збиткові, дозволить одночасно збільшити розмір премії до 10%, а економічна ефективність складе близько 20%. Значніший економічний і соціальний ефект досягається в разі впровадження системи на прибуткових підприємствах. Додаткове збільшення премії на 20% збільшує суму економічної ефективності близько 30%.

Організаційно-економічні заходи щодо підвищення стабільності функціонування підприємств в ринкових умовах надають позитивну дію на дану систему. Результати апробації системи в 2016 році на аграрних підприємствах показали, що на першому етапі близько 12% працівників взагалі не можуть претендувати на здобуття премії. Половина - може розраховувати на середню міру диференціацію, до VI і VII міри можна віднести працю 30% працюючого контингенту і до вищого рівня - лише 8% відповідно. Оцінку діяльності працівника необхідно проводити щорік. Для нових працівників, які прийняті в трудовий колектив буде час детально освоїти вимоги, що пред'являються до них, усунути виявлені помилки до моменту чергової атестації.

Значний ефект приносить залучення до атестації безпосередніх виконавців з метою зіставлення рівнів оцінок. Таке поєднання думок керівника і підлеглого дозволяє виявити деякі аспекти трудової діяльності, які при виробничо-господарському аналізі не виникають. Зазвичай

інформація, що повідомляється керівникові, не робить істотного впливу на здобуття додаткового прибутку. У запропонованому нами варіанті вона забезпечує вирішення виробничих проблем, висвітлює комплексну роботу відділу і сприяє поліпшенню стосунків, як між працівниками, так і їх контакту з керівником.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток сучасних систем мотивації персоналу має бути направлений на посилення зацікавленості працівника в підвищенні ефективності аграрних виробництв. Їх впровадження в господарську практику є найбільш оптимальним у поєднанні з почасовою формою оплати найнятих робітників. Важливою перевагою цих систем є те, що вони диференціюються і видозмінюються відповідно до економічних і соціальних завдань, які виникають перед працівниками в процесі розвитку підприємства. Непринципова відмінність трьох основних напрямів розвитку систем полягає в різноманітності показників, способах, термінах і формі їх виплати.

Список використаної літератури:

1. Амбросов В. Я. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства/ В. Я. Амбросов, Т.Г.Маренич // Економіка АПК.-№10.-2015.-С.14-19.
2. Красноруцький О.О. Внутрішній ринок агропродовольчої продукції: особливості формування, суперечності в функціонуванні та тенденції розвитку/ О.О. Красноруцький// Ринкова система України: теорія формування та практика функціонування (кол. монографія)/ За ред. В. М. Жмайлова, О. В. Маркучка, Ю. І. Данька.-Суми:СумДУ, 2011.- С. 51-78.
3. Данько Ю. І. Формування систем забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств/ Ю. І. Данько - Суми: Університетська книга, 2016.- С.3-280.

Потемкин Л.М. Современные аспекты повышения эффективности функционирования аграрных предприятий

Доказано, что одной из наиболее актуальных задач развития экономики Украины является поиск путей решения проблемы повышения эффективности функционирования предприятий с учетом одной из важнейших составляющих организации аграрного производства - мотивации персонала.

Ключевые слова: *развитие национальной экономики, пути решения проблемы функционирования предприятий, организация аграрного производства, материальная мотивация наемного персонала, прирост балансовой прибыли, экономическая эффективность систем мотивации труда.*

L.M. Potemkin Modern aspects of increasing the efficiency of functioning agricultural enterprises

It is proved that one of the most urgent tasks of the development of the Ukrainian economy is the search for ways to solve the problem of increasing the efficiency of the functioning of enterprises, taking into account one of the most important components of the organization of agricultural production - the motivation of personnel.

Key words: *development of the national economy, ways of solving the problem of the functioning of enterprises, organization of agricultural production, material motivation of hired personnel, growth of balance profit, economic efficiency of labor motivation systems.*

ЗЕМЛЯ – ГОЛОВНИЙ АКТИВ ЛІСІВНИЦТВА: ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ОБЛІКУ ТА ВИКОРИСТАННЯ

О. П. Яремко

Обґрунтовані заходи щодо імплементації при таксації лісу і лісовпорядкуванні стандартів європейського законодавства, осучаснення термінів і їх призначення. Найперше, потрібно внести зміни до Інструкції з лісовпорядкування, узгодження терміну «Ліс» з термінами ЄЕК/ФАО, у т. ч. поділу лісів за експлуатаційним призначенням та платою за землю.

Ключові слова: актив, землекористувач, землі, категорія, ліс, лісові, облік, опис, нелісові, форма.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, громадськість все більше наполягають на необхідності інтенсифікації лісогосподарського виробництва, підвищення фінансової самостійності лісогосподарських підприємств, переведення лісівництва на самоопукність і прибутковість господарювання. Усе це вимагає від галузевого менеджменту більш прискіпливо відношення до лісовпорядкування, достовірності обліку земельних угідь лісгоспів, як суб'єктів лісогосподарського виробництва, у т. ч. стосовно динаміки стану лісових земель і лісових екосистем.

Перевіреним методом є облік активів в лісовому господарстві, тобто земельних угідь, класифікаційних категорій **землекористування** та динаміка відповідних таксаційних показників впродовж певного відрізка часу. Те ж стосується лісокористування, розвитку лісівничої справи на найближчі роки, у т. ч. в питаннях **охорони навколишнього природного середовища - довілля**. Ці завдання значною мірою вирішуються шляхом лісовпорядкування, методи і способи здійснення якого встановлюються, говорячи сучасною лексикою, Центральним органом виконавчої влади «у сфері лісового та мисливського господарства» (ЦОБВ). Враховуючи те, що лісовпорядкування являє собою Комплекс геодезичних і таксаційних робіт зі складанням на їх основі проектів організації і ведення господарств у лісі, у цьому дослідженні ведемо мову про землекористування у галузі лісівництва. Отож:

Тема дослідження. Облік та використання категорії землекористування «Землі лісогосподарського призначення» суб'єкта господарювання державного лісівництва Тернопільської області*¹ за категоріями загальнодержавного і внутрішньогосподарського поділу різних рівнів звітності й спостережень.

Мета дослідження. Поліпшити структуру і зміст таксаційних показників землекористування «Землі лісові» у складі категорії ЗЛГП підприємств державного лісівництва. Те ж стосується змісту землекористування у складі лісогосподарського виробництва з урахування Стандартної статистичної класифікації землекористування

* Підприємство є реальним суб'єктом господарювання, хоча ми не вказуємо його назву з тим, щоб не уособлювати відповідальність його за певні недоліки, бо вони є спільними для багатьох інших, будучи пов'язаними з певними історичними шляхами сучасного формування лісівництва в Україні.

ЄЕК/ФАО ООН та узгодження національного обліку з загальноєвропейським законодавством.

Метод дослідження. Діалектичний, що включає емпіричні й теоретичні дослідження, порівняння накопичених даних, аналіз показників стану та використання земельних ресурсів для вирощування деревини, її вилучення з метою омолодження лісових екосистем і виробництва лісових матеріалів.

Об'єкт дослідження. Землі лісогосподарського призначення у складі суб'єкта господарювання державного лісівництва – державного підприємства лісового господарства у межах встановлених органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на право постійного користування.

Предмет дослідження. Поділ категорії «Землі лісові» на категорії державного і внутрішнього господарського поділу, їх динаміка за таксаційними показниками впродовж ревізійного періоду між лісовпорядкуванням суміжних періодів їхнього здійснення.

Матеріали дослідження

Загальні положення

Головним у дослідженні є удосконалення обліку земельних угідь, наданих органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування згідно земельного законодавства для здійснення лісівництва. При цьому вирощування головної його продукції здійснюється **з метою отримання лісового доходу** і, водночас, для омолодження лісових екосистем і екологічної рівноваги. Окремо зазначимо також, що право на користування категорією «Землі лісогосподарського призначення» (ЗЛГП) посвідчується рішенням виконавчої влади та органів місцевого самоврядування згідно Земельного кодексу України, яким також передбачається «Використання землі є платним. Об'єктом плати за землю є земельна ділянка» [1] (ст. 206, п. 1).

Разом з тим, у галузі лісівництва менеджмент довго і настійно працює над тим, щоб зберегти дореформену (радянську) систему плати за лісові ресурси за раніш діючими в колишньому Союзі РСР і в Україні оплатою за таксами, тобто цінами на відпуск деревини**² у стані росту. За технічним терміном – відпуск деревини на пні.

** Термін «відпуск» означав централізований розподіл лісосічного фонду за т. з. нарядами Держплану з оплатою за таксами, тобто державою встановленими цінами.

Врешті-решт, набула юридичного статусу «Інструкція про механізм справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду» на підставі корпоративного Наказу кількох Міністерств і відомств, яким остаточно була підмінена плата земельного податку платою за «лісові ресурси» [2]. До речі, всупереч статті 206 Земельного кодексу України – «Плата за землю справляється відповідно до закону». Формально згаданий Наказ втратив чинність з 11.02.2011 на підставі з0133-11, але зміст плати за «лісові ресурси» за поясами і розрядами такс зберігає чинність у Податковому кодексі України.

Невідповідність лісового законодавства України земельному законодавству періодично обговорюється в наукових дослідженнях, але суттєвого удосконалення їх не відбувається. [3, 4]. На підставі умілого використання земельних ресурсів при обчисленні та встановленні обсягу розрахункової лісосіки є можливість підвищення її розміру без будь-якого порушення екологічної рівноваги у довкіллі. Але такий захід не сприймається підприємцями.

Державне підприємство

«Лісове господарство» - землекористувач з галузі державного лісівництва

Державне лісгосподарське підприємство є типовим для Тернопільської області і впродовж останнього ревізійного періоду (2004 – 2013 роки) лісгосподарські заходи здійснювало на основі матеріалів лісовпорядкування 2003 року. Його площа складала 26026 га. За матеріалами лісовпорядкування 2013 р. – 26015 га, тобто на 1 га

менше у порівнянні з попереднім лісовпорядкуванням. Більш важливим є те, що загальна площа угідь Державного лісового господарства не узгоджена з земельним балансом землеустрою по Тернопільському району у межах однойменного лісництва: за Земельним балансом – 3970 га, за обліком лісовпорядкування на 31 рудня 2013 р. – 4006 га. Така розбіжність є незрозумілою. Посилання на те, що згідно «картографічних матеріалів ДП «Тернопільського науководослідного та проектного інституту Землеустрою» з 1962 р. знаходяться в землекористуванні ДП «Тернопільський лісгосп», а в формі 6-зем не відображено», є не переконливим [5] (с. 12).

Розподіл земель лісгосподарського призначення за їх категоріями (га)

Такий заголовок (табл. 3.2.1) пояснюваної записки до Проекту організації та розвитку лісового господарства (далі – Проект) переносить зміст категорій обліку земель до його змісту державного централізованого управління. З внесенням змін до Земельного Кодексу України [1] (ст. 19, п. е) та встановлення категорій **землекористування**, його адаптації до Стандартної статистичної класифікації ЄЕК/ФАО ООН (далі – ССКЗ ЄЕК), виникає дещо інша структура категорій землекористування. До речі, вона була прийнята ще у 1989 році [6]. Авжеж було достатньо часу для адаптації обліку земель за категоріями **землекористування**. Їх рівно сім першого рівня ССКЗ ЄЕК (табл. 1), кожна із яких має загальнодержавний і міжнародний зміст, у т. ч. стосовно природокористування і охорони довкілля.

Таблиця 1. Категорії землекористування за ССКЗ ЄЕК першого рівня*

Сільсько-господарські землі	Землі лісові та інші лісисті		Забудовані землі	Відкриті заболочені землі	Сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом	Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	Землі під поверхневими водами
	Всього	у т. ч. землі лісові					
3	21	х	34	63	66	67	72

У приведеному переліку стандартних категорій **землекористування** першого рівня (Землі лісові та інші лісисті), ми вміщуємо підкатегорію «Землі лісові» з тої ж таки ССКЗ ЄЕК, тобто не порушуючи її зміст, Разом з тим створюємо намір, врешті-решт, виділити їх у якості головного природного ресурсу для здійснення лісівництва у якості продуктивної сили і, одночасно, лісової екосистеми, як об'єкту праці, обліку і спостережень. Подобається це комусь чи ні, але культура землеустрою і землекористування вимагають слідкувати за змінами щодо термінів і їх визначень, поступово і постійно їх узгоджувати з часом і суспільними інтересами.¹

Найперше з усього при таксації лісу маємо чітко визначити категорії **землекористування** різних рівнів, щоб мати загальне уявлення про їх

стан і розміщення для відповідного опрацювання, аналізу і розроблення рекомендацій. Проект згаданого лісгосподарського підприємства вміщує таблицю з назвою «Розподіл площі земель лісгосподарського призначення за їх категоріями» (табл. 3.1.2). Тим більше, що в таблиці ведеться мова про ліси за їх функціональним призначенням (природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення; рекреаційно-оздоровчі; захисні, експлуатаційні). З назви не зрозуміло відносно чого ці категорії. Згадана вище ССКЗ ЄЕК/ФАО встановлює категорії **землекористування**. Вона ж покладена в основу Інструкції з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель Держземагентства України [7]. До того ж, відмітимо позитив – такий поділ за Інструкцією Держземагентства України є адаптованим до ССКЗ ЄЕК/ФАО, зрозумілим і простим для уявлення й необхідних аналізів.

Професійне та відповідальне відношення

* Номера граф за Інструкцією з кількісного обліку земель тільки першого рівня землекористування.

до чинних нормативних актів з землеустрою та лісового законодавства є не тільки свідченням виробничої культури, але й джерелом економічно більш ефективного виробництва. Згадана таблиця (3.1.2) в Проекті має 25 (!) вертикальних граф та займає 6 сторінок. Надзвичайно складна для користування і для уявлення змісту приведених об'єктів. Вона, практично, повторює зміст Лісовпорядних інструкцій часів, коли лісовпорядкування здійснювалось у межах певної лісової дачі або масиву і мало виключно внутрішньо господарське призначення. Адаже працювали тоді з рахівницями, у кращому разі – з арифмометрами. Про державні чи міжнародні стандарти ще мова не йшла. Сучасні наукові й практичні засади обліку земельних ресурсів мають більш досконалі методи і нормування, не кажучи про засоби виробництва. До їх числа відноситься інформація про розподіл за категоріями **землекористування** ЗЛГП (колишні – землі лісового фонду). Не механічного обчислення, без будь-якого аналізу з їх економічної доцільності, а з формуванням відповідних оціночних одиниць та їх відображення при таксації лісу, розроблення і обґрунтування аналітичних

обчислень і пропозицій.

Реформування категорій землекористування площі ЗЛГП за категоріями лісовпорядкування 2013 року

Більшість із згаданих вище 25 граф можна і необхідно висвітлити більш раціонально і економічно в усіх відношеннях значно меншою кількістю граф та ближче до їх виробничого призначення і користування. Ми не можемо вмістити згадану таблицю з її 25-ма графами, бо це потребувало б багато сторінок і привело б до того ж – надто складного їх уявлення й розуміння.

Лісовпорядкування у межах суб'єктів господарювання державного лісівництва, яке здійснювалось в Тернопільській області 2013 року, проведено згідно з зазначеною Інструкцією щодо «Розподілу земель лісового фонду за категоріями земель» (табл. 2). У таблиці належно не прослідковуються рівні облікових категорій, їх економічний зміст і вага у складі ЗЛГП. При цьому виділено категорію «Землі нелісові», якої за ССКЗ ЄЕК/ФАО нема. Їх було б доцільно визначити як «Землі інших категорій землекористування» з включенням до них решти з таблиці 1.

Таблиця 2. Розподіл земель лісового фонду* за категоріями земель [8]

Лісові землі	Нелісові землі
Вкриті лісовою рослинністю, із них: - <i>лісові культури</i> Не вкриті лісовою рослинністю, із них: - <i>незімкнуті лісові культури</i> - <i>лісові розсадники, плантації</i> - <i>рідколісся</i> - <i>згарища, загиблі насадження</i> - <i>зруби</i> - <i>галявини, пустирі</i> - <i>лісові шляхи, просіки, протипожежні розрив, лісові осушувальні канали</i>	Сільськогосподарські угіддя, із них: - <i>рілля</i> - <i>сіножаті</i> - <i>пасовища</i> - <i>багаторічні насадження</i> Води Болота Садиби, споруди Траси Піски Інші нелісові землі

Звернемо¹ увагу на те, що приведений поділ є категоріями **землекористування**, тобто землі лісогосподарського призначення (ЗЛГП), а не лісового фонду. До того ж, він має автономний, тобто галузевий зміст, бо встановлює терміни не адаптовані до звітності з кількісного обліку земель Держземагентства України [7]. Зазначимо також, що категорії землекористування Держземагентства України першого рівня за їхнім екологічним описом, повністю узгоджені зі згаданою ССКЗ ЄЕК/ФАО, містить 7 (сім) категорій стану земельних угідь (див. табл. 1) і є юридично чинними**² для будь-яких юридичних осіб.

Далі – поділ категорії землекористування «Землі лісові». Таблиця має 12 граф з поділом на категорії нижнього рівня: «Землі вкриті лісовою рослинністю» (ЗВЛР), в т. ч. «Лісові культури» – 2

графи. Тимчасово не криті лісовою рослинністю» (ЗТНВЛР) – 9 граф. Для геоботанічного опису це, можливо, має певний інтерес. Для господарювання й економічного аналізу – ніякого. Хоч би тому, що всі вони постійно перебувають у стані активного лісовідновлення, а в окремому вигляді складають десять частки відсотка. Для регіонального і державного обліку не мають жодного призначення. Їх всіх доцільно об'єднати в одну графу: «ЗТНВЛР». У таксаційному описі, після приведеної аббревіатури, з доданням відповідного опису. Адаже ці дані можуть мати певний інтерес тільки для працівників менеджменту тільки виробничої ланки.

Категорію «Незімкнуті лісові культури» необхідно поєднати з категорією ЗВЛР відповідного класу віку, бо їх облік у складі ТНВЛР не відповідає реальному стану і, до того ж, суперечить поняттю терміну «Ліс» за європейським законодавством.

Категорія «Біополяни» належного визначення не має, розглядається як об'єкт для корму тварин мисливської фауни. Тому більш логічним

* Термін «Землі лісового фонду» запозичено з радянського законодавства, у складі ССКЗ ЄЕК та в Інструкції з кількісного обліку земель в Україні не вживається. Відповідає Земельним кодексом України сучасному терміну «Землі лісогосподарського призначення».

** Була чинною до 1 січня 2016 року.

було б її визначення у складі категорії «Землі сільськогосподарського призначення, у поєднанні з категорією «Пасовища». І, звичайно, тільки для внутрішньогосподарського використання. Отже, термін «Землі інших категорій землекористування» (ЗІКЗ) має вживатись у значенні колишньої «Землі нелісові» збірно, при необхідності, з виділенням у т. ч. «Землі сільськогосподарські» без їх підкатегорій, а також «Болота». Отже, всі вони мають в таксаційному описі вміщуватись під абрєвіатуру ЗІКЗ, з поширенням у таксаційному описі тільки для працівників менеджменту безпосередньо виробничої ланки.

Вихідна форма таксаційного опису, виходить, замість 25 граф може вміщувати 9 (дев'ять), тобто майже в три рази менше у порівнянні з тою, яка відображається в Проекті лісогосподарського підприємства. При цьому стисло висвітлюється термін «Ліс» у значенні законодавства ЄЕК/ФАО ООН, у т. ч. за екологічними компонентами лісових екосистем (графи 2 – 4), що, врешті-решт, чітко окреслює зміст терміну «Ліс» як екосистеми (табл. 3). З приведеного видно ро-

змежування того, що є «Ліс» та «Землі інших категорій землекористування». При цьому зауважимо, що виокремлювати категорію «Лісові культури» не має суттєвого значення, бо по підприємству вона має переважну частку у складі ЗВЛР, перевищує 56 %.

Звернемо увагу на інше. З посиланням на постанову КМ України від 16.05.2007 року №733 та на затвердження наказом Державного агентства лісових ресурсів України №556 від 25.12.2014 р., не ліси, а ЗЛГП розподілені на чотири категорії стосовно лісокористування. Так би мовити, остання дань поваги системі **централізованого** розподілу лісів на групи і категорії згідно Основ лісового законодавства колишнього Союзу РСР і Союзних республік (ст. 35). Не дивлячись на те, що в Україні змінилися суспільно-економічні умови, у галузі землекористування проголошена і здійснюється Земельна реформа, діє Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (2004), приховано зберігається колишня система поділу лісів на групи і категорії.

Таблиця 3. Поділ площі земель лісогосподарського призначення підприємства за категоріями землекористування, та за адміністративними районами, га (т. 3.1.2)

Землі ЛГП за функціональним призначенням, суб'єктами господарювання, адмінрайонами	Загальна площа земель лісогосподарського призначення	Землі лісові = Лісові екосистеми = Ліс					Землі інших категорій землекористування		
		у тому числі:					Разом земель лісових	у тому числі:	
		вкриті лісовою рослинністю	лісові розсадники, плантації	тимчасово не вкриті лісовою рослинністю	лісові ортехоб'єкти	Разом ЗІКЗ		сільсько-господарські	Болота
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Ліси природо-охоронного, наукового, історико-культурного призначення	1950,0	1848,5	11,6	9,5	27,8	1897,4	52,6	33,5	1,0
2. Рекреаційно-оздоровчі ліси	12655,5	11923,5	49,3	70,3	227,0	12270,1	385,4	250,8	14,6
3. Захисні ліси	8266,6	7871,9	24,5	46,7	135,1	8078,2	188,4	110,3	52,8
4. Експлуатаційні ліси	3142,9	2997,5	3,2	12,3	53,2	3066,2	76,7	29,8	
Разом по підприємству	26015,0	24450,9	88,6	138,8	443,1	25311,9	703,1	424,4	68,4
Частка, %	100,0	94,0	0,3	0,5	1,7	97,3	2,7	1,6	0,3

Згідно європейського законодавства ліси поділяються на дві категорії за експлуатаційним призначенням: «Ліси, призначені для вирощування лісу і виробництва лісових матеріалів» (1) і «Ліси, не призначені для вирощування лісу і виробництва лісових матеріалів» (2) [9]. До речі, необхідно зазначити, що за Головним звітом ЄЕК/ФАО ООН за 2000 рік частка площі лісів, призначених для вилучення деревини і виробництва лісових матеріалів складає: Австрія – 87,3% від загальної їх площі, Німеччині – 94,4, Польщі – 92,8, Угорщині – 94, Швейцарії – 90,4 %.

А по Проекті державного лісогосподарського підприємства Тернопільської області – 12,1 %, або 3070,9 га віднесені до експлуатаційного призначення. Це відверто свідчить про повну невідповідність такого поділу щодо лісокористуванням (користуванням деревиною). До того ж, за рішеннями без участі державної виконавчої

влади і органів місцевого самоврядування. Крім того, т. з. категорії ще й поділені на підкатегорії, що складає 16 «відмінних» об'єктів, межі між якими мало визначені й доцільність їх фіксації в проектних матеріалах щодо ведення і розвитку лісового господарства є сумнівною.

Правда, зазначений Проект містить інший висновок: «Існуючий поділ площі на категорії лісів відповідає господарському призначенню, природним та економічним умовам району розташування лісгоспу, матиме позитивний вплив на стан ведення лісового господарства, приведений у відповідність з вимогами сучасного природоохоронного законодавства, сприятиме охороні навколишнього середовища, збільшенню рекреаційної ролі лісів, збереженню цінних ділянок високопродуктивних насаджень, ділянок з наявністю реліктових рослин» [5] (с. 28). При адаптації лісового законодавства України до за-

конодавства Європейського Союзу, згаданий поділ лісів за експлуатаційним призначенням мав

би суттєво інший вигляд (табл. 4).

Таблиця 4. Поділ земель лісових за експлуатаційним призначенням лісівництва, га

Ліси за призначенням лісокористування	Загальна площа земель лісового-сподарського призначення	Землі лісові = Лісові екосистеми Ліси				Разом земель лісових	Частка у складі ЗЛ, %
		у тому числі:					
		вкриті лісовою рослинністю	лісові розсадники, плантації	тимчасово не вкриті лісовою рослинністю	лісові оргтех-об'єкти		
A	1	2	3	4	5	6	7
1. Ліси призначені для вирощування лісу і вилучення деревини для виробництва лісових матеріалів	3142,9	2997,5	3,2	12,3	53,2	3066,2	12,1
2. Ліси не призначені для вирощування лісу і вилучення деревини для виробництва лісових матеріалів	22872,1	21643,9	85,4	126,5	389,9	22245,7	87,9
Разом по підприємству	26015,0	24641,4	88,6	138,8	443,1	25311,9	100

Саме він є адаптованим до законодавства Європейського Союзу і відповідає практичним запитам регіональної економіки, надто близької до нього.

Становище, коли з усієї площі лісів державного підприємства лише 12,1% його площі призначаються для щорічного вилучення деревини із лісових екосистем для реалізації лісозаготівельникам з метою одержання доходу, в лісоекологічному вимірі – для омолодження і удосконалення складу лісонасаджень за головними лісоутворюючими породами, є мало зрозумілим (рис. 1). А вже всім мешканцям регіону відомо, що історично і тепер використання лісів забезпечувало попит на лісові матеріали і, головне, створювало робочі місця для місцевого населення. Але, здається, все ще у лісівництві здійснюється, так би мовити, поділ на категорії мало зрозумілого змісту централізованим способом. До того ж, без належного залучення до цієї справи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування та без здорового глузду.

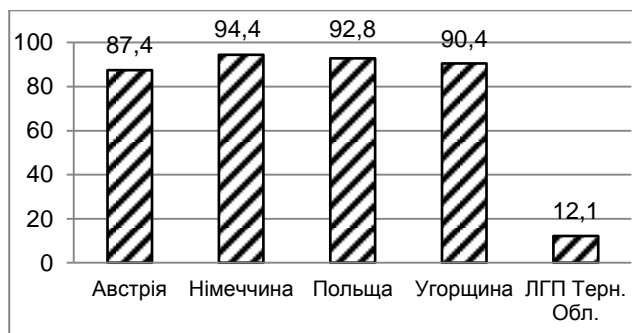

Рис. 1. Частка лісів експлуатаційного призначення у складі національної економіки, %

За формою 6-зем категорія землекористування «Ліси та інші лісовкриті площі» (з помилковим перекладом з англійської мови) було встановлено 13 граф, багато з яких до обліку земельних угідь не мали жодного відношення. За формою 16-зем з кількісного обліку земель, що введена з 1 січня 2016 року, кількість граф зменшена до 6 одиниць, зберігаючи, практично, помилкову назву перекладу. Слово «площі» замінено словом «зе-

млі». Про адаптацію показників до законодавства Європейського Союзу зміни не відбулось. Опис термінів «Ліс» та «Інші лісовкриті землі» з термінами ЄС не узгоджені. Хоча для кількісного обліку землекористування, для Земельного кадастру України потрібно лише 3 графи: «Землі лісові – ліс» (1), «Землі інші лісисті» (2) і «Разом» (3), тобто їх сума. Облікова категорія «Землі тимчасово не вкриті лісовою рослинністю» є складовою частиною (компонентом) терміну «Землі лісові – Ліс» для Земельного кадастру вони просто зайві. У складі Лісового кадастру ці дані можуть мати відображення, однак з участю інших компонентів лісових екосистем (див. табл. 3).

При цьому, графа 22 ф. 16-зем про площу лісових насаджень лінійного типу (переважно, полезахисні лісові смуги) згідно європейських термінів [9] до лісів не включаються. Крім того, в інформаційних джерелах ЕЕК/ФАО ООН «Оцінка лісових ресурсів» інших показників щодо складу компонентів лісів (точніше – лісових екосистем) не приводиться [10]. Ні в одному із них нема інформації про зруби, галявини, рідколісся тощо, бо всі вони входять до таксаційних показників «Землі лісові та інші лісисті», використання якої призначається для менеджерів лісівництва нижньої виробничої ланки.

Таким чином, найголовнішою на сьогодні проблемою обліку земель лісгосподарського призначення залишається необхідність його осучаснення і приведення адаптації термінів до законодавства Європейського Союзу. І, разом з тим, відмова від пострадянської системи поділу на групи і категорії, бо поділ лісів (табл. 3.1.2 Проекту) є не що інше, як приведені 4 групи, і в 3-х із них, з категоріями, виділення яких не має раціонального змісту й тільки ускладнює формування інформаційних обчислень і обґрунтування проектних рішень. Питання ж лісокористування відносяться, власне кажучи, до повноважень і завдань суб'єкта господарювання з лісівництва чи підприємств інших видів економічної діяльності. Мають вирішуватись не державою через встановлення історично відомої розрахункової лісосі-

ки, яка мала сенс на початку розвитку промислового освоєння запасів деревини в лісах природного походження. А тільки шляхом встановлення плати за землю, насамперед за категорію «Землі лісові», виходячи з її кадастрової оцінки за класами бонітету, як то має місце, наприклад, у сусідній Польщі. Саме тому у Польщі 92,4% площі лісів віднесено до експлуатаційного призначення, а в реферованому підприємстві державного лісівництва Тернопільської області тільки 12,1%, тобто майже у 8 разів менше (див. рис.). В інформаційних джерелах ЄЕК/ФАО ООН щодо обчислення та встановлення згаданої розрахункової лісосіки нема. Є розділ «Annual fellings overbark», переклад якого українською мовою має зміст «Щорічне вилучення деревини з корою», що не є т. з. розрахунковою лісосікою в українському лісівництві. Адже лісівники мають справу з лісовими екосистемами.

Висновки

З урахуванням викладеного, а також для реалізації проголошеної Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (2004 рік) необхідно:

1. Здійснювати у процесі таксації земельних ресурсів і лісу імплементацію відповідних стандартів європейського законодавства у межах можливого, у т. ч. щодо таксації категорії «Землі лісогосподарського призначення» і в їх складі категорії «Землі лісові = Ліси», з якими тісно пов'язані питання лісокористування і плати за землю.

2. Внести зміни до Інструкції з впорядкування Лісового фонду України, наголосивши при цьому, що мова йде про лісовпорядкування категорії землекористування «Землі лісогосподарського призначення» у межах земель, наданих органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, не пов'язуючи з віднесенням до категорії «Ліс», залежно від наявності деревної рослинності та з площі 0,1 га, у т. ч. чагарників.

3. Провести удосконалення поділу земель лісових на категорії землекористування при таксації лісу (табл. 3), з урахуванням ССКЗ ЄЕК/ФАО ООН та узгодження обліку з загальноєвропейським законодавством за експлуатаційним призначенням (табл. 4), з залученням до цієї справи ЦОВВ у сфері лісового господарства, а також органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Проведення зазначених та інших заходів з обліку головного активу лісівництва – земель лісогосподарського призначення, адаптації термінів і об'єктів праці до європейського законодавства, визначення виробничого призначення лісівництва буде сприяти підвищенню економічної ефективності їх використання. Разом з тим будуть створені, врешті решт, умови для відновлення суб'єктів господарювання лісопромислового сектору, підприємств малого і середнього бізнесу деревообробної промисловості та суміжних з ними виробництв, створенню додаткових робочих місць, підвищенню соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних осередків районів.

Список використаної літератури:

1. Земельный кодекс Украины. С изменениями от 02.06.2015 / Электронный ресурс. Режим доступа // <http://meget.kiev.ua/kodeks/zemelnyy-kodeks/>
2. Інструкція про механізм справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду / Электронный ресурс. Режим доступа / <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0785-99>
3. Фурдичко О. І. Екологічні проблеми природокористування в науці і практиці лісогосподарського виробництва (О.І. Фурдичко) // Вісник Національної Академії Наук України. – К., 2012, № 4. – С. 41.
4. Бобко А. Нові шляхи екологічно зваженої інтенсифікації лісової економіки України /Бобко А.М. // Міністерство лісового господарства України. Міністерство промисловості України. Корпорація «Укрпапірвторпром». Товариство лісівників України. Лісовий журнал, 1994. - № 4, с. 30 – 34.
5. Проект організації та розвитку лісового господарства Державного підприємства «Тернопільський лісгосп» Тернопільського ОУЛМГ // Державне агентство лісових ресурсів України. Українське державне проектне лісовпорядне об'єднання. Львівська державна лісовпорядна експедиція. – Львів - 2014. – 326 с.
6. Standard Statistical Classification of Land Use // Economic Commission for Europe of the United Nations. - Geneva, 1989 // Статистическая комиссия и Европейская экономическая комиссия. Конференция европейских статистиков. Тридцать седьмая пленарная сессия (Женева, 12-16 июня 1989 г.).
7. Інструкція з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель*¹ // Державний комітет України по земельних ресурсах. – К., 1998. – 53 с. / Із змінами / Электронный ресурс. Режим доступа // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0788-98>
8. Інструкція з впорядкування Лісового фонду України // Ухвалена рішенням науково-технічної ради Державного комітету лісового господарства України, протокол № 2 від 30 жовтня – 1 листопада 2006 року. – Ірпінь, 2006.
9. Terms and definitions applied in the UN-ECE/FAO Temperate and Boreal Forest Resources Assessment

* Інструкція Втрата чинності від 01.01.2016, підстава [z1084-15](#), але аналіз ведемо за даними 2014 р., коли вона була чинною.

2000 / Электронный ресурс. Режим доступа / <http://www.unece.org/forests/fra/definit>

10. Global Forest resources of Europe, CIS, North America, Australia, Japan and New Zealand. Main Report // United Nations. Economic Commission for Europe. Food and Agriculture Organization of the United Nations. – New York and Geneva, 2000. – 435 p.

Яремко О.П. Земля - главный актив лесоводства: особенности его учета и использования

Обоснованы предложения по имплементации при таксации леса и лесоустройстве стандартов европейского законодательства, осовременивание терминов и их назначения. В первую очередь, нужно внести изменения в Инструкцию по лесоустройству, согласование термина «Лес» с терминами ЕЭК / ФАО, в т. ч. деления лесов по эксплуатационному назначению и платой за землю.

Ключевые слова: актив, землепользователь, земли, категория, лес, лесные, нелесные, описание, учёт, форма.

Yaremko O.P. Soil - major assets of following: features of its account and use

Proposals for implementing forest management and forest management standards of European legislation, modernizing terms and their purpose have been the substantiated. First and the foremost, it is necessary to amend the Instruction on Forest Inventory, the alignment of the term "Forest" with the ECE / FAO terms, including the division of forests for operational purposes and payment for land.

Key words: asset, category, description, forest, land user, land, non-forest, registration, form.

SOIL CONSERVATION AS ELEMENT OF SUSTAINABILITY IN AGRICULTURE (USA EXPERIENCE)

Svitlana Lukash, Ph.D., Associate Professor of Economics Chair, SNAU

Article considers soil conservation as an important element in sustainable agriculture. The need of it is an important agronomic practice for management of soil fertility and health as well as enhancement of agricultural productivity. A special emphasis is placed on implementing USA experience. Agricultural conservation programs exist to assist private landowners with natural resource concerns. These programs protect soil, water, wildlife, and other natural resources on privately owned agricultural lands to limit environmental impacts of production activities both on and off the farm, while maintaining or improving production of food and fiber.

Key words: sustainable agriculture, conservation agriculture, soil conservation, soil fertility, soil management, program.

The Problem. Sustainable development emerged as a concept among the academics in the 1960s, much obliged to the photograph famously known as “Earthrise” taken by astronaut William Anders during the Apollo 8 mission in 1968 that created a collective awareness of the environment [Mcintosh, 2015]. The idea of agricultural sustainability does not mean ruling out any technologies or practices on ideological grounds. If a technology works to improve productivity for farmers, and does not harm the environment, then it is likely to be beneficial on sustainability grounds. Agricultural systems emphasizing these principles are also multi-functional within landscapes and economies.

Analysis of Recent Researches and Publications. Current issues of the sustainability in agriculture in Ukraine and abroad is the special attention of such scientists as J. Pretty, M.A. Altieri, C. Brett, D. Gee, R. Hine, C.F. Mason, J.I.L Morison, H. Raven, M. Rayment and G. van der Bijl. The development of Agricultural Sustainability in Ukraine recently under special attention among the leading agricultural scientists.

The Objective. The key task of our research

is to identify the causes and factors that influence the development of agricultural industry and to justify the main ways of improving its further development with implementation of USA experience.

The Main Discussion. The main elements of sustainable agriculture see (Fig.1). Conservation is an important element in sustainable agriculture. According to analysis of recent researches and publications, the need of SA is an important agronomic practices for management of soil fertility and health as well as enhancement of agricultural productivity. Soil health and fertility is an integrative properties that reflects the competence of soil to respond for agricultural intervention. The degradation of soil fertility and health has been started due to the intensive uses of chemical fertilizers at the time of green revolution, this golden era has successfully increased crop yields by adopting intensive farming practices, including genetic crop improvement, massive agrochemical inputs (e.g., fertilizers, insecticide and pesticides), and intensive tillage. However, this high input agricultural management has generated many negative environmental impacts, such as soil erosion, greenhouse gas

emission (GHGs), and ground water pollution, eutrophication of lakes and rivers, and biodiversity loss (Vanlauwe et al., 2014).

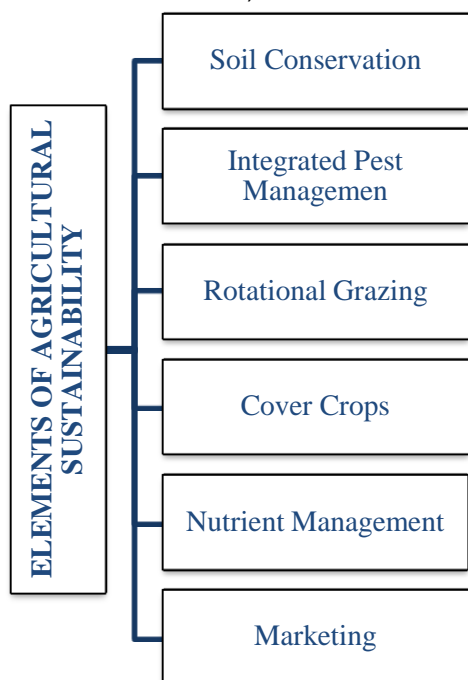

Fig. 1. Elements of Sustainable Agriculture

The conservation agriculture (CA) is characterized by minimal soil disturbance, diversified crop rotations, and surface crop residue retention to reduce soil and environmental degradation while sustaining crop production. The CA has been promoted as a major way forward to make sustainable development of ecosystem, through protecting soils from degradation processes. The modern and intensive agricultural practice mainly depends on the conservation, zero, minimum and no-tillage system along with crop residue management. Nutrient management has received little attention in CA despite the fact that it has a direct effect not only on crop yield, but also on the tolerance of crop plants to pests. Genetically modified genotype for better nutrient and water use efficiency in CA is also important, as is the control of weeds, insect pests, and diseases. Currently, South America has the largest area of CA, with 46.6% of the total global area under CA, followed by North America (37.5%), Australia and New Zealand (11.4%), Asia (2.3%), Europe (1.4%) and Africa (0.4%). According analysis of recent researches and statistical datas conservation adoption is increasing globally, but in some regions it is either slow or nonexistent. It has both agricultural and environmental benefits, but there is a lack of information on the effects and interactions of key CA components which affect yield and hinder its adoption. Increased the demand of organic products indicates consumer preference for reduced chemical use. There is a necessity for developing sustainable strategies for crop protection and enhancement that

do not rely on genetic modification and/or harmful chemicals. A sustainable land management should aim at high production with minimizing risk at that time simultaneously, maintaining quality of soil and water. Creating new policies for ensuring the conservation agriculture will play a crucial role for increasing yields without negative influence to soil-plant-environmental integrity.

The main aspects of CA are:

- crop rotations and residue management in conservation agriculture;
- weed management in conservation agriculture systems;
- nutrient management perspectives in conservation agriculture;
- farm machinery for conservation agriculture;
- insect pest management in conservation agriculture.

CA practice enhance the nutrient use efficiency (NUE), C-sequestration, soil and plant health, minimization of soil and environmental degradation, and it's also help to reduce GHGs emissions.

The United States Department of Agriculture Farm Service Agency (FSA) oversees a number of voluntary conservation-related programs. These programs work to address a large number of farming and ranching related conservation issues including:

- Drinking water protection.
- Reducing soil erosion.
- Wildlife habitat preservation.
- Preservation and restoration of forests and wetlands.
- Aiding farmers whose farms are damaged by natural disasters.

Financial assistance Program which helps farmers, ranchers and forest landowners to improve their land poides in ie steps:

1. Planning (discussion of vision for the land).
2. Application process: to fill out some forms that ensure a conservation plan: identification of wetland areas, highly erodible soils.
3. Eligibility: checking of official documents (tax ID, property documentation and other).
4. Ranking applications according to local concerns.
5. Implementing – signing a contract and implementing conservation practices.

The Conservation Reserve Program (CRP) pays a yearly rental payment in exchange for farmers removing environmentally sensitive land from agricultural production and planting species that will improve environmental quality. Payment and Income Limitations: two types of payment limits exist for conservation programs. One sets the maximum amount of conservation program payments that a person or legal entity can receive dining a specified period of time The other sets die maximum amount of income that an individual can earn and still remain eligible for conservation program benefits (also know

as die Adjusted Gross Income or AGI limit). Limitations of payments received through conservation programs were expanded in the 2008 farm bill. Prior to the 2008 farm bill, most conservation programs were affected by an income limitation, not a limitation of payments. Now, most programs are affected by both. Payment limits are the maximum amount of conservation program funding that a person or legal entity can receive during a specified period of time. As with commodity programs, payment limits for conservation programs are controversial because of issues relating to the size of operations receiving support and who should receive payments. The effect of payment limits varies by program and die conservation practices implemented. Most conservation programs with higher payments tend to be skewed to farms and ranches with larger acreage because payments for many conservation practices are scaled by die number of acres of which that practice is applied.

The Conservation Reserve Enhancement Program (CREP), an offshoot of CRP, targets high-priority conservation issues identified by government and non-governmental organizations. Farm land that falls under these conservation issues is removed from production in exchange for annual rental payments.

The Emergency Conservation Program (ECP) helps farmers and ranchers to repair damage to farmlands caused by natural disasters and to help put in place methods for water conservation during severe drought. The ECP does this by giving ranchers and farmers funding and assistance to repair the damaged farmland or to install methods for water conservation.

The Emergency Forest Restoration Program (EFRP) helps the owners of non-industrial private forests restore forest health damaged by natural disasters. The EFRP does this by authorizing payments to owners of private forests to restore disaster damaged forests. The local FSA County Committee implements EFRP for all disasters with the exceptions of drought and insect infestations. In the case of drought or an insect infestation, the national FSA office authorizes EFRP implementation. The FSA County Committee inspects the damage to determine if forest land is eligible for EFRP. For land to qualify for EFRP funds, the damage from the natural disaster must create new conservation problems that if not dealt with would:

- Harm the natural resources on the land
- Significantly affect future land use

Only owners of nonindustrial private forests with tree cover existing before the natural disaster occurred are eligible to apply. The land must be owned by a private individual, group, association, corporation or other private legal entity that has decision making authority on the land and doesn't use the land for business purposes. Funding for EFRP is determined by Congress. Up to 75% of the cost to

implement emergency conservation practices can be provided, however the final amount is determined by the committee reviewing the application. The FSA County Committee is able to approve applications up to \$50,000 while \$50,000 to \$100,000 requires state committee approval. Amounts over \$100,000 require the approval of the national FSA office. Additionally, a limit on payments of \$500,000 per person or entity per disaster applies.

The Farmable Wetlands Program (FWP) is designed to restore wetlands and wetland buffer zones that are farmed. FWP gives farmers and ranchers annual rental payments in return for restoring wetlands and establishing plant cover.

The Grassland Reserve Program (GRP) works to prevent grazing and pasture land from being converted into cropland or used for urban development. In return for voluntarily limiting the future development of their land, farmers receive a rental payment.

The Source Water Protection Program (SWPP) is designed to protect surface and ground water used as drinking water by rural residents. The program targets states based on their water quality and population.

Farmland Preservation. Clean Agricultural Easement Purchase Program:

an agricultural easement is a voluntary, legal agreement entered into between a farmland owner and the Department of Agriculture that preserves a farm for agricultural production in perpetuity through the state purchase of the development rights to the farm.

Agricultural Easement Donation Program:

Same as the purchase program above, except the farmland owner donates the development rights of their farm to the state, and the owner may be eligible for federal tax benefits.

Agricultural Security Area (ASA) Program:

✓ An ASA is a geographical area of at least 500 contiguous acres where in one or more landowners can voluntarily enroll their farm, with the approval of a township or county government, to keep out non-farm development for a 10-year period;

✓ Office of Farmland Preservation provides technical assistance to farmers and local officials who are interested in creating ASAs.

Financial assistance programs include the following:

❖ The Agricultural Management Assistance (AMA) helps agricultural producers use conservation to manage risk and solve natural resource issues through natural resources conservation. NRCS administers the AMA conservation provisions while the Agricultural Marketing Service and the Risk Management Agency implement other provisions under AMA.

❖ The Conservation Stewardship Program (CSP) helps agricultural producers maintain and im-

prove their existing conservation systems and adopt additional conservation activities to address priority resources concerns. Participants earn CSP payments for conservation performance - the higher the performance, the higher the payment.

❖ The Environmental Quality Incentives Program (EQIP) provides financial and technical assistance to agricultural producers in order to address natural resource concerns and deliver environmental benefits such as improved water and air quality, conserved ground and surface water, reduced soil erosion and sedimentation or improved or created wildlife habitat.

❖ The Water Bank Program (WBP) on the land for the benefit of migratory wildlife such as waterfowl, conserves surface waters, reduces soil and wind erosion and contributes to flood control. WBP is only available in Minnesota, North and South Dakota.

Former Financial Assistance Programs include the following:

❖ The Agricultural Water Enhancement Program (AWEP) was a voluntary conservation initiative that provided financial and technical assistance to agricultural producers to implement agricultural water enhancement activities on agricultural land to conserve surface and ground water and improve water quality.

❖ The Cooperative Conservation Partnership Initiative (CCPI) was a voluntary conservation initiative that enabled the use of certain conservation programs along with resources of eligible partners to provide financial and technical assistance to owners and operators of agricultural and nonindustrial private forest lands.

❖ The Wildlife Habitat Incentive Program (WHIP) was a voluntary program for conservation-minded landowners who want to develop and improve wildlife habitat on agricultural land, nonindustrial private forest land, and Indian land.

Energy Effects:

Renewable energy and energy conservation continue to be topics of concern as U.S. Congress seeks to reduce the national use of fossil fuels. Re-

newable energy is energy generated through natural means, including wind, solar, geothermal, hydroelectric, and biomass, among others. With each renewable energy source comes benefits and consequences. Energy sources closely tied to the agriculture and forestry sectors are biofuels derived from corn-based ethanol and cellulosic feedstock. Federal support for ethanol through mandated levels of consumption, grants and loan guarantees, tax credits, tariffs on imports, and research and development projects has generated some controversy. "Critics say that important and unwanted environmental consequences resulting from the production of biodiesel should be considered when evaluating renewable energy options.

Conclusion. A continued expansion of corn-based ethanol production could have significant consequences for traditional agricultural crop production and rural economies. Supporters of an expanded renewable fuels standard (RFS, die statutorily required use of renewable fuels) claim that increased biofuels production and use would produce enormous agricultural and rural economic benefits by increasing farm and rural incomes and generating substantial rural employment opportunities. However, large-scale shifts in agricultural production activities will likely also have important regional economic consequences that have yet to be fully considered or understood. As common prices rise, so too does die incentive to expand com production to more marginal soil environments. Further, com production is among the most energy-intensive of the major field crops. This shift could have important and unwanted environmental consequences due to possible increases in fertilizer and chemical use and soil erosion, ethanol and biodiesel produced from cellulosic feedstock, such as prairie grasses and fast-growing trees, have die potential to improve die energy and environmental effects of biofuels.

"There is no single right way to increase the sustainability of agriculture." Agricultural producers should consider all possible mechanisms of influence, as in any other business.

References:

1. Baker, C.J., Saxton, K.E., Ritchie, W.R., Chamen, W.C.T., Reicosky, D.C., Ribeiro, M.F.S., Justice, S.E. and Hobbs, P.R. (2007) No-Tillage Seeding in Conservation Agriculture (2nd edn). Rome: CABI and FAO.
2. J. Pretty and H. Waibel in J. Pretty (ed), The Pesticide Detox, Earthscan, London, 2004.
3. G.T. Champion, M.J. May, S. Bennett, D.R. Brooks, S.J. Clark, R.E. Daniels, L.G. Firbank, A.J. Houghton, C. Hawes, M.S. Heard, J.N. Perry, Z. Randle, M.J. Rossall, P. Rothery, M.P. Skellern, R.J. Scott, G.R. Squire and M.R. Thomas, Philosophical Transactions of the Royal Society London, 2003
4. Kassam, A., Friedrich, T., Shaxson, F., Pretty, J., 2009. The spread of conservation agriculture: justification, sustainability and uptake. Int. J. Agric. Sustain 7, 292-320.
5. B. Vanlauwe et al.: Integrated soil fertility management in sub-Saharan Africa/ http://www-pub.iaea.org/MTCD/Meetings/PDFplus/2012/cn191/presentations/PDF%20Plenary/Vanlauwe_237.pdf
6. <https://www.fas.usda.gov>

Лукаш С.М. Збереження ґрунтів як елемент стійкості в сільському господарстві (досвід США)

Збереження ґрунтів є важливим елементом сталого сільського господарства. Необхідність

цього є важливою агрономічною практикою для управління родючістю і здоров'ям ґрунту, а також підвищення продуктивності сільського господарства. Погіршення родючості і здоров'я ґрунту було розпочато через інтенсивне використання хімічних добрив під час зеленої революції, збільшення врожайності за рахунок прийняття інтенсивних методів ведення сільського господарства, в тому числі генетичного поліпшення сільськогосподарських культур, масивні агрохімічні входи (наприклад, добрива, інсектициди й пестициди), і інтенсивна обробка ґрунту. Проте, це викликало багато негативних впливів на навколишнє середовище, таких як ерозія ґрунту, викиди парникових газів, і забруднення підземних вод, евтрофікації озер і річок, і втрати біорізноманіття. Існують програми збереження сільського господарства для надання допомоги приватним землевласникам, які мають проблеми з природними ресурсами. За останні 60 років число програм збереження сільського господарства неухильно росло. Ранні зусилля по збереженню були сфокусовані на скороченні високих рівнів ерозії ґрунтів і забезпеченні водою сільського господарства в кількостях і як, які збільшували виробництво сільськогосподарської продукції. Міністерство сільського господарства США надає технічну і фінансову допомогу для залучення інтересу і заохочення участі в природоохоронних програмах. Ці програми захищають ґрунти, воду, дику природу і інші природні ресурси на сільськогосподарських землях, що перебувають у приватній власності, для обмеження впливу на навколишнє середовище виробничої діяльності як на фермі, так і за її межами, при збереженні або поліпшенні виробництва продуктів харчування і волокна. Деякі з цих програм зосереджені на поліпшенні або відновленні ресурсів, які були деградовані, в той час як інші створюють умови для обмеження деградації в майбутньому.

Ключові слова: *стале сільське господарство, збереження сільського господарства, збереження ґрунтів, родючість ґрунтів, управління ґрунтами, програма.*

Лукаш С.Н. Сохранение почвы как элемент устойчивости в сельском хозяйстве (опыт США)

Сохранение почв является важным элементом устойчивого сельского хозяйства. Необходимость этого является важной агрономической практикой для управления плодородием и здоровьем почвы, а также повышения производительности сельского хозяйства. Существуют программы сохранения сельского хозяйства для оказания помощи частным землевладельцам, имеющим проблемы с природными ресурсами. За последние 60 лет число программ сохранения сельского хозяйства неуклонно росло. Ранние усилия по сохранению были сфокусированы на сокращении высоких уровней эрозии почв и обеспечении водой сельского хозяйства в количествах и качестве, которые увеличивали производство сельскохозяйственной продукции. Министерство сельского хозяйства США оказывает техническую и финансовую помощь для привлечения интереса и поощрения участия в природоохранных программах. Эти программы защищают почвы, воду, дику природу и другие природные ресурсы на сельскохозяйственных землях, находящихся в частной собственности, для ограничения экологического воздействия производственной деятельности как на ферме, так и за ее пределами, при сохранении или улучшении производства продуктов питания и волокна. Некоторые из этих программ сосредоточены на улучшении или восстановлении ресурсов, которые были деградированы, в то время как другие создают условия для ограничения деградации в будущем.

Ключевые слова: *устойчивое сельское хозяйство, сохранение сельского хозяйства, сохранение почв, плодородие почв, управление почвами, программа.*

УДК 630.68

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВІДНОСИН СУБ'ЄКТІВ ОЦІНЮВАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

Н. П. Матушевич

Розглянуто основні нормативні акти, які визначають порядок використання лісових ресурсів в Україні. Здійснено аналіз нормативно-правової бази з питань сталого використання лісових ресурсів. Встановлено, що інституціоналізація відносин суб'єктів оцінювання лісових ресурсів здатна збільшити економічну продуктивність, екологічну ефективність та соціальну справедливість відповідно до принципів сталого лісокористування.

Ключові слова: *нормативно-правове забезпечення, лісове господарство, стратегія збалансованого лісокористування, інституціоналізація.*

Постановка проблеми. Однією з найактуальніших проблем людства є забезпечення охо-

рони, відтворення та раціонального використання лісових ресурсів. Оскільки ліси посідають одне з

важливих місць серед природних ресурсів, то науковці різних науково-дослідних напрямів надають особливого значення вивченню проблем лісових ресурсів, їх охорони й користування. У різних наукових джерелах (економічних, правових, екологічних та ін.) опубліковано чимало праць на тему лісокористування. Але серед наукових джерел немає праць, в яких досліджують економіко-правовий механізм сукупностей форм і методів, спрямованих на ефективну охорону, відтворення та раціональне використання лісових ресурсів, зокрема відповідних економічних оцінок лісових ресурсів та нормативно-правових актів у цій сфері. Тому дана стаття якраз і присвячена цій актуальній проблематиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічні та прикладні підходи до використання, охорони та відтворення лісових ресурсів, а також загальнопарадигмальні напрями інституціоналізації відносин суб'єктів оцінювання лісових ресурсів, досліджуються в низці робіт відомих українських та іноземних учених: О. Дребот, Н. Зіновчук, Я. Коваль, П. Лакиди, І. Лицур, Є. Мішенін, Ю. Туниця, О. Фурдичко, М. Шершуна та ін.

Мета статті: розглянути найпоширеніші методичні підходи до інституціоналізації відносин суб'єктів оцінювання лісових ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна оцінка лісових ресурсів полягає в тому, що вони є джерелом деревини і продуктів побічного користування. Ліс, як поліфункціональна система, має широкий спектр корисного потенціалу. Досі значення лісу оцінюють лише за виробленою деревною і недеревною продукцією. Оскільки одним з основних чинників збереження та формування природного середовища є ліси, то сьогодні важливим завданням у сфері лісокористування на всіх рівнях (національному, міждержавному, глобальному) є належне забезпечення нормативно-правової бази, на основі якої можна було б реально досягти економічної продуктивності, екологічної ефективності та соціальної справедливості відповідно до принципів сталого лісокористування.

Визначення сталого лісокористування були узагальнені (у «Принципах лісівництва» [1]) на Конференції Організації Об'єднаних Націй із навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.). У принципах сталого лісокористування передбачається, що заходи збереження й збільшення лісових площ та продуктивності лісових ресурсів необхідно приймати на основі обґрунтованих екологічних, економічних та соціальних чинників. Основними шляхами практичної реалізації такої концепції є ефективна охорона, відновлення, відтворення і раціональне використання лісових ресурсів.

Визначення сутності сталого лісокористування було сформульовано й у декларації Кон-

ференції міністрів з охорони лісів (Гельсінкі, 1995 р.) [2]. У цій декларації зазначено, що «Стале лісокористування означає управління лісами й лісовими площами та їх використання таким чином і з такою інтенсивністю, які забезпечують їх біологічне різноманіття, продуктивність, здатність до відновлення, життєздатність, а також здатність виконувати сьогодні і в майбутньому відповідні екологічні, економічні і соціальні функції на місцевому, національному і глобальному рівнях, без шкоди для інших екосистем».

Сучасний стан лісокористування зумовлюється не тільки інтенсивністю антропогенного впливу, але й зростаючим техногенним навантаженням, які порушують лісову екосистему та умови сутності ведення сталого лісокористування.

Основними нормативними актами, які визначають порядок використання лісових ресурсів в Україні є Конституція України (від 28.06.1996) [34], Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (від 25.06.1991 р.) [4], Лісовий кодекс України (від 21.01.1994 р.) [5], Порядок спеціального використання лісових ресурсів [6], Правила рубок головного користування [7], Правила поліпшення якісного складу лісів [8], Санітарні правила в лісах України [9], інші законодавчі акти України, а також прийняті відповідно до них нормативно-правові акти. Основним законодавчим актом, джерелом лісового законодавства є Лісовий кодекс України.

В Лісовому кодексі України [5, ст. 7] зазначено, що ліси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності українського народу.

Суб'єктами права власності на ліси є держава, територіальні громади (жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільні об'єднання жителів кількох сіл, селищ, що мають єдиний адміністративний центр, сільську раду), громадяни та юридичні особи.

В Україні, крім державної власності на ліси, є комунальна і приватна власність. Від імені держави лісами розпоряджається Верховна Рада України, яка делегує свої повноваження місцевим органам влади [5, ст. 26-33], які в межах своєї компетенції надають земельні ділянки лісового фонду у постійне чи тимчасове користування або у власність. Основним завданням державного регулювання та управління у сфері лісових відносин є забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів [5, ст. 25]

Державне регулювання та управління у сфері лісових відносин здійснюється шляхом:

- 1) формування та визначення основних напрямів державної політики у сфері лісових відносин;
- 2) визначення законом повноважень орга-

нів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

3) установа відповідно до закону порядку і правил у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів;

4) здійснення державного контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів.

Лісовий кодекс є спеціальним законодавчим актом у сфері регулювання лісових відносин. Згідно Кодексу визначаються особливості використання лісових ресурсів у порядку загального і спеціального використання, в залежності від їх видів [5].

До загального використання лісових ресурсів віднесено право вільного перебування громадян в лісах державної та комунальної власності, за винятком лісів приватної власності на перебування в яких, потрібна згода власника. При цьому, без обов'язкової наявності спеціального дозволу у разі збирання для власного споживання дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, грибів та інших лісових ресурсів крім випадків, передбачених Лісовим кодексом України [5] та іншими законодавчими актами України.

Збір вказаних лісових ресурсів здійснюється безоплатно, проте на нього встановлюється уповноваженими на те органами виконавчої влади максимальна норма, метою запровадження якої є забезпечення невиснажливого використання лісових ресурсів та сприяння їх природному відтворенню.

Доведення максимальних норм безоплатного збору дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, грибів та інших лісових ресурсів до відома населення має забезпечуватися органами виконавчої влади через засоби масової інформації або органами місцевого самоврядування.

Основною вимогою до громадян, які здійснюють використання лісових ресурсів як у порядку загального користування, так і спеціального є дотримання пожежної безпеки в лісах, згідно з Правилами пожежної безпеки в лісах України, затверджених наказом Державного комітету лісового господарства України від 27 грудня 2004 р. № 278, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 24 березня 2005 р. за №328/10608.

При цьому, діяльність лісокористувачів, пов'язана з використанням лісових ресурсів, також має здійснюватися за умов дотримання вимог постанови Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 555, якою затверджені Санітарні правила в лісах України, які являють собою сукупність норм здійснення санітарно-оздоровчих заходів та санітарних вимог, які встановлюються з метою охорони та захисту лісів при веденні лісового господарства, використанні лісових ресурсів та здійсненні робіт, не пов'язаних з веденням лісового користування. Такі заходи повинні проводитися з метою збереження стійкості насаджень,

запобігання розвитку патологічних процесів у лісі, зменшення шкоди, що завдається лісам шкідниками, хворобами, стихійними природними явищами та техногенними впливами.

Таким чином, необхідною передумовою використання лісових ресурсів є здійснення власниками лісів та постійними лісокористувачами, як того вимагає Лісовий кодекс України, комплексу заходів, які полягають у підвищенні продуктивності, поліпшенні якісного складу лісів та збереженні біорізноманіття в лісах.

Зокрема, з метою поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей здійснюються такі лісогосподарські заходи, як: проведення рубок догляду за лісом; санітарні рубки; лісовідновні рубки в деревостанах, що втрачають захисні, водоохоронні та інші корисні властивості; рубки, пов'язані з реконструкцією малоцінних молодняків і похідних деревостанів тощо.

В основу класифікації видів спеціального використання лісів покладено роль лісів, які використовуються як природний ресурс. Вона, зокрема, полягає у значенні лісу як джерела деревини, живиці, інших лісових ресурсів, а також у специфічних якостях лісу: лікувально-оздоровчих, рекреаційних, естетичних. Виходячи з цього, види спеціального права лісокористування за цільовим призначенням можна поділити на:

- використання деревних ресурсів лісу – заготівля деревини в порядку рубок головного користування, другорядних лісових матеріалів (пнів, луба, кори і т.ін.);

- побічні лісові користування – сінокосіння, випасання худоби, розміщення вуликів та пасік, заготівля лісових продуктів, збір рослин і грибів, заготівля очерету, збирання лісової підстилки;

- користування лісом у культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та у науково-дослідних цілях;

- використання корисних властивостей лісів для потреб мисливського господарства, створення сприятливих умов для життя диких тварин.

Спеціальне використання лісових ресурсів здійснюється на лісових ділянках, які виділяються для цієї мети, без надання земельних ділянок лісокористувачам.

Вказана процедура і досі унормована постановами Кабінету Міністрів України від 29 липня 1999 р. № 1378 „Про затвердження Правил відпуску деревини на пні в лісах України”, від 27 липня 1995 р. № 559 „Про затвердження Правил рубок головного користування в лісах України”, від 8 лютого 1996 р. № 185 „Про затвердження правил заготівлі живиці в лісах України”, від 16 травня 1996 р. N 535 „Про затвердження Правил рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства, та інших рубок” та від 23 квітня 1996 р. N 449 „Про затвердження Порядку заготівлі другоряд-

них лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України” які потребують приведення у відповідність до вимог Лісового кодексу України, викладеного у новій редакції Законом України від 8 лютого 2006 року N 3404-IV.

На сучасному етапі розвитку лісового законодавства в Україні особлива увага приділяється використанню лісових ресурсів у порядку спеціального лісокористування, яке має на сьогоднішній день велике значення для нашої держави, оскільки сприяє розвитку туризму, збереженні генфонду видів деревних рослин та тих, що занесені до Червоної книги України, а також природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, поліпшенню природного складу і якості лісів, запобіганню виснаженню наявних ресурсів і заподіяння шкоди лісовому господарству.

У цьому напрямку Державним комітетом лісового господарства України як центральним органом виконавчої влади з питань лісового господарства у сфері лісових відносин ведуться роботи з питань вдосконалення правового регулювання, зокрема щодо проекту постанови Кабінету Міністрів України „Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів”.

Особливість вказаного проекту полягає у врегулюванні ряду питань, зокрема в частині визначення основних вимог щодо здійснення заготівлі деревини в порядку рубок головного користування, другорядних лісових матеріалів, побічного лісового користування, використання корисних властивостей лісів, виділення лісових ділянок, підготовчих роботах в цілому єдиним нормативно-правовим актом Кабінету Міністрів України.

Проте, умови, пов'язані із здійсненням спеціального використання лісових ресурсів за вказаними його різновидами, якісні та кількісні показники оцінки діяльності в цій галузі визначатимуться нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади з питань лісового господарства, як того вимагає частина третя статті 38 Лісового кодексу України [5]. Зокрема, такі як Правила заготівлі другорядних лісових матеріалів, Правила здійснення побічних лісових користувань, Правила використання корисних властивостей лісів, Правила огляду місць використання лісових ресурсів, які будуть містити більш деталізовані норми.

В зазначених актах має бути розкритий зміст окремих видів права лісокористування, таких як заготівля деревини, що є основним лісовим користуванням в частині задоволення потреб суспільства у лісових ресурсах, заготівля другорядних лісових матеріалів, що здійснюється з метою промислової переробки пнів, лубу, кори, деревної зелені, розвитку лісових промислів і задоволення потреб населення, побічне лісове користування для потреб виробничої та комерційної діяльності та використання лісових ресурсів у санітарно-гігієнічних, рекреаційних, оздоровчих та

інших цілях, в тому числі лісокористування для науково-дослідних робіт, метою якого є вивчення закономірностей розвитку лісових екосистем та полягає у виявленні, вивченні, збереженні і використанні генетичного фонду рослин у лісах нашої держави.

Право спеціального лісокористування має строковий характер (як правило, один рік). Після його закінчення необхідне повторне оформлення.

Здійснення усіх видів лісокористувань (крім загальних) передбачає дотримання дозвільного порядку, а саме, лише за наявності спеціального дозволу – лісорубного або лісового квитка.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного аналізу лісового законодавства наведені напрями з його удосконалення. Основні з них:

1. Оптимізація структури законодавства. Світова практика правового регулювання лісових відносин показує, що оптимальною є взаємопов'язана трирівнева структура законодавства: лісова політика – лісовий закон – правила ведення лісового господарства. Саме її слід узяти за основу при подальших роботах з розробки і удосконалення лісового законодавства України.

2. Дотримання принципу ієрархічності побудови законодавства. Акти, які мають меншу юридичну силу, необхідно приймати на виконання та відповідно до актів, які мають більшу юридичну силу.

3. Ураховання вимог стосовно збереження біорізноманіття в лісах. Нормативні документи, які регламентують лісокористування, слід доповнити розділами, які трактують заходи зі збереження біорізноманіття в лісах. Для започаткування цього процесу необхідно розробити інструктивно-методичні документи з оцінювання та збереження біорізноманіття в лісах.

4. Удосконалення норм стосовно призначення рубок у лісах, особливо в частині рубок догляду і санітарних рубок. Для їх розробки необхідне проведення пілотних проектів у насадженнях лісогосподарських підприємств.

Загалом правила, настанови та інструкції, які регламентують проведення рубок у лісах, необхідно звести у вигляді одного документу, як то правила рубок у лісах України. Окрім зручності практичного використання, будуть ліквідовані як протиріччя стосовно вимог до проведення рубок, так і численні повтори.

Враховуючи наведені обставини, питання еколого- та економіко-правового регулювання лісокористування набули особливого значення. Сьогодні потрібно оновити лісове законодавство відповідно до:

- організаційних засад забезпечення сталого лісокористування;
- міжнародних конвенцій та договорів у цій сфері;
- вирішення еколого-економічних проблем

використання природних ресурсів;
- відповідальності за порушення лісового законодавства тощо.

Отже, забезпечення нормативно-правової бази, яка б ґрунтувалась на науково-методичній основі та міжнародних принципах лісокористування, в наш час є одним із основних завдань не тільки для України, але й для багатьох інших

держав. Окрім прийняття відповідних законів, треба створити ефективну систему управління і контролю за дотриманням законодавства у сфері лісокористування, а також розробити чіткий механізм економічного та соціального стимулювання щодо ефективної охорони, відтворення та раціонального використання лісових ресурсів.

Список використаної літератури:

1. Принципи лісівництва. Прийняті на Конференції Організації Об'єднаних Націй із навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_345
2. Декларація Конференції міністрів з охорони лісів (Гельсінкі, 1995 р.) http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_711
3. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (від 25.06.1991 р.) <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
4. Конституція України (від 28.06.1996), <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%EA/96-%E2%F0>
5. Лісовий кодекс України (від 21.01.1994 р.) <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>
6. Гетьман А.П., Шульга М.В. Екологічне право України //Підручник. – Харків: право, 2005. – С. 37-39.
7. Правила поліпшення якісного складу лісів <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/724-2007-%D0%BF>
8. Правила рубок головного користування <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0085-10>
9. Санітарні правила в лісах України <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555-95-%D0%BF>

Матушевич Н.П. Институционализация отношений субъектов оценивания лесных ресурсов

Рассмотрены основные нормативные акты, которые определяют порядок использования лесных ресурсов в Украине. Осуществлен анализ нормативно-правовой базы по вопросам устойчивого использования лесных ресурсов. Установлено, что институционализация отношений субъектов оценки лесных ресурсов способна увеличить экономическую продуктивность, экологическую эффективность и социальную справедливость в соответствии с принципами устойчивого лесопользования.

Ключевые слова: *нормативно-правовое обеспечение, лесное хозяйство, стратегия сбалансированного лесопользования, институционализация.*

Matushevich N.P. The institutionalization of relations the subjects of forest resources assessment

Describes the main regulations that govern the use of forest resources in Ukraine. The analysis of the regulatory framework for sustainable use of forest resources. It is established that the institutionalization of relations of the subjects of valuation of forest resources can increase economic efficiency, environmental effectiveness and social justice in accordance with the principles of sustainable forest management.

Key words: *regulatory support, forestry, strategy of sustainable forest exploitation, institutionalization.*

OUTLOOK ON THE MARKET OF GRAINS AND OILSEEDS IN AGRICULTURAL EXPORTS POLITICS OF UKRAINE

S. M. Makhnusha

In the article the author analyzed the situation with the state of the export policy of Ukraine, in particular in the context of the export of grain and oilseeds. The analysis showed that, indeed, the production of plant origin constitutes a significant share of the national export. However, further research has shown that Ukraine is gradually losing its position as a world grain exporter in international markets. The main causes of this phenomenon are revealed and the main ways out of this situation are formed.

Keywords: export, grain crops, oilseeds, economic security, food security, demand, supply, domestic market, foreign market, protectionism, non-tariff methods, quota, traders.

Formulation of the problem in general. The agricultural sector of Ukraine with one of its basic components, crop, is the backbone of the national economy, creates the foundations to preserve the food sovereignty of the state and within certain limits its economic security. In addition to providing a stable population quality, safe, affordable food, the agricultural sector in Ukraine certainly is capable of important contribution to solving the problem of world hunger.

Further integration into the world economic space, strengthening the processes of globalization, trade liberalization need to adapt to new and constantly changing conditions, respectively — further improvement of agrarian policy of Ukraine.

Ukrainian agricultural sector with a production capacity that far exceeds domestic demand, is a link that can drive the development of the national economy and the key to its effective integration in the world economic environment, in particular on the basis of export of agricultural products, especially plant products. On the one hand, so Ukraine supports in solving the world food problem, the other — pursues its strategy of integration into the world economy in the context of globalization. The strategy of the agricultural sector of Ukraine should be aimed at creating an effective social state directed economy that can satisfy the needs of the domestic market and a leading position on the world market for agricultural products and foodstuffs. Since significant weight has crop production of grains and oilseeds, it is an interest in study of the market situation, exports of these crops which farmers cultivated in Ukraine. That is why this study is important.

Analysis of recent research and publications indicates that the problem of the export potential of agricultural sector of Ukraine is given focus on trends in the works of a number of scientists. Among them should be mentioned such as Havrilyuk O. [3], Hubenko V. [4], Kavetsky I. [5], Krylova N. [6], Yukhimenko V. [9], Zhuk M. [10] and others. They focus on the relationship of structural and export priority in Ukraine's economy, realization of export potential of AIC of Ukraine in a globalizing world economy, methodological approaches to

structuring export potential.

Remaining part of the problem. Requires further research outlook on the market of grains and oilseeds in Ukraine export policy in the agricultural sector as its important components.

The main goal of research is analyzing the importance of exports of grains and oilseeds for the economy of Ukraine, the situation with the export of these crops and the main problems in this policy and solutions.

The main results of the research. The level of integration into the system of world economy depends largely on quantitative and qualitative characteristics of its exports. The availability of fertile land and favorable climatic conditions coupled with the reform of property relations in agriculture creates conditions for further development of Ukraine as a supplier to world markets of grain and its products, oil and sunflower seeds.

The development of foreign trade, including increasing exports on the world market, increase or at least maintain its share of world trade are essential for the functioning of the national economy of any state. The strategic importance of foreign trade for Ukraine due to the fact that modernization of the economy, attracting massive foreign investment, new technologies are possible only if the formation of a stable country that is open to the outside world economic system, organic inclusion of Ukraine in the global division of labor.

Despite a long and deep economic crisis, Ukraine has significant export potential, including potential international specialization in agriculture. It owns more than 25% of the most fertile black soil of the world, has favorable climatic conditions. Completion of the reform of property relations in the countryside, technical re-equipment will help to increase production of agricultural products. Major food industry today significantly upgraded and manufacture products that satisfy international quality standards.

According to State Statistics Committee of Ukraine, in the export structure of our country one of the main places ranks export of plant products, including cereals and seeds and oleaginous fruits

(table 1). It is therefore of interest to study the market situation with export of these products.

Table 1 — The share of plant products (particularly grains and seeds and oleaginous fruits) in exports of Ukraine [2]

Product name	The share of exports, %					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (Jan-Feb)
Vegetable products in particular:	13,4	14,0	16,2	20,9	22,3	21,8
grain crops	10,2	10,1	12,1	15,9	16,7	16,1
seeds and oleaginous fruits	2,5	3,2	3,1	3,9	4,2	4,6

Calculate the average rate or rate of growth of specific weight products as the geometric mean by formula:

$$\bar{K} = \sqrt[n]{K_1 * K_2 * \dots * K_{n-1}} = \sqrt[n]{\frac{y_n}{y_o}} \quad (1)$$

• for plant products in general:

$$\bar{K} = \sqrt[4]{\frac{22,3}{13,4}} = 1,13 \text{ (or increase on 13% in average during analyzed period)} \quad (2)$$

• for cereals:

$$\bar{K} = \sqrt[4]{\frac{16,7}{10,2}} = 1,13 \text{ (or increase on 13% in average during analyzed period)} \quad (3)$$

• for oilseeds:

$$\bar{K} = \sqrt[4]{\frac{4,2}{2,5}} = 1,14 \text{ (or increase on 14% in average during analyzed period)} \quad (4)$$

Apparently, analysis and calculations confirmed that indeed vegetable products (including grains and seeds and oleaginous fruits) represent a significant share of national exports, which also increased over the years in the period. It is therefore an urgent interest in further investigation of the

situation with the prices of these crops and sales in foreign markets.

Let's conduct analysis of Ukraine's export policy in recent years in terms of grains and crops of oleaginous fruits according to State Statistics Committee of Ukraine (table 2).

Table 2 — The volume of export of grains and oilseeds by Ukraine [2]

Product name	Export, thousand dollars USA					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (Jan-Feb)
Grain crops	6999871,0	6371325,6	6544127,6	6057490,0	6075394,4	1008780,1
Seeds and oleaginous fruits	1753973,5	2048059,7	1687715,3	1475455,6	1535025,5	286749,7

Let's calculate the average rate or rate of growth as the geometric mean by formula (1):

• for cereals:

$$\bar{K} = \sqrt[4]{\frac{6075394,4}{6999871,0}} = 0,97 \text{ (or decrease on 3% in average for analyzed period)} \quad (5)$$

• for oilseeds:

$$\bar{K} = \sqrt[4]{\frac{1535025,5}{1753973,5}} = 0,97 \text{ (or decrease on 3% in average for analyzed period)} \quad (6)$$

As you can see, the calculations showed that Ukraine is gradually losing slightly on the foreign markets of analyzed cultures.

Consumption and demand for grain in the world are increasing annually. In turn, the increase in consumption is explained due to the increased population of the planet. According to the forecast of the UN Department, in 2017 the number of people on the planet will be 7.5 billion pers., leading to increased demand for the grain market [8].

The leading countries in the export of wheat in the world are the US, EU, Canada. Ukraine, unfortunately, is gradually losing its leading position. The relatively slow pace of exports of Ukrainian wheat on the EU market is due to a lack of new quotas for duty-free export and procurement of member states of wheat on the domestic market of

the EU.

It is necessary to emphasize that the production of these goods has the specificity as performed seasonally in the 3rd and 4th quarter. As a result — Ukraine's GDP depends on seasonal fluctuations of crop production. However, even with an annual increase in production and export of grain, Ukraine is gradually losing ground of leading exporter. Here there are reasons and methods of non-tariff restrictions (quotas) and external protectionism by states in the market and embargo. Farmers also in the absence of adequate facilities for storing grain have to sell it to grain traders at a low price.

Increased exports could also occur due to increased yields culture. The potential of production of crops is used by only 42%. The yield of wheat in

Ukraine is about 2 times lower than in EU countries. One of the main reasons — lack of moisture.

Implementation of AIC significant export potential of our country will depend on the effectiveness of current ongoing economic reforms in the country. As a result of inefficient state regulation of relations in the field of agribusiness (including the regulation of agricultural exports), Ukraine suffers from serious losses in global markets. It has lost the position of European leader in sugar beet production and its sales on markets in the CIS countries; and is losing foreign markets of grain, markets of sunflower seeds [7].

Let's comment on the situation on the grain market (table 3, table 4). As for the export market of

Ukraine, prices remain stable. But against the background of a significant reduction in world wheat prices, we see price declines in demand on the world trade arena on Ukrainian origin wheat. In addition, the market operators have noted reduced activity of importers in this segment, which also puts pressure on prices. However, given the low supply on the domestic market, we capture stable purchase prices for domestic wheat. In the corn segment it is an opposite situation — prices in the export market are not yet integrated into the world changes, but because of sufficient supply in the domestic market from producers, traders can afford to lower purchasing prices.

Table 3 — The situation on the grain market [source: Phoenix-Agro] [1]

31.03.2017	Price	Within weeks of the month
WORLD PRICES, USD / T		
Corn (CBOT)	143,4	+3,2
Corn (EuroNext)	184,9	-0,7
Wheat (EuroNext)	176,6	-3,6
EXPORT PRICES FOB, UKRAINE, USD / T (SUPPLY)		
Wheat	185-191	0
Feed wheat	175-178	0
Barley	168-171	0
Corn	168-172	0
DOMESTIC PRICES CPT-PORT, UAH / T		
Wheat	5200—5400	0
Feed wheat	4850—5150	0
Barley	4600—4850	+50
Corn	4800—5100	0
DOMESTIC PRICES OF PROCESSORS, UAH / T		
Wheat	4600 —5400	0
Feed wheat	4000—4700	0
Barley	3700—4400	0
Corn	4000—4500	-100

Table 4 — Focus of grain market [source: Phoenix-Agro] [1]

DEMAND:	
▼	Reduced demand for wheat on the international market
▲	High domestic demand
SUPPLY:	
▼	Adequate supply of corn in the domestic market
SHIPMENT IN PORTS:	
▲	Wheat: 190.8 th. tons
▲	Barley: 53.6 th. tons
▲	Corn: 495.6 th. tons
FIELD:	
▼	As of March 31 in all regions of Ukraine sowed 1.2 million hectares of early grain and leguminous cultures, 51% of the amounts planned for these crops 2,402 thousand Ha
In particular, in terms of crops sown:	
•	spring wheat — 76 thousand Ha, or 40% of the forecast (190 thousand Ha);
•	spring barley — 819 thousand Ha or 47% of the forecast (1728 thousand Ha);
•	oats — 80 thousand Ha, or 39% of the forecast (208 thousand Ha)
▲	positive outlook
▼	negative outlook
■	stable outlook

Let's comment on the situation on the oil market (table 5, table 6). According to world tendencies price of sunflower oil in Ukraine also suffered a decline in the export market and the domestic one. Given that we see lower purchase prices for raw materials — sunflower seeds. However, market operators have reported that some

major processors who need urgent replenishment of raw materials continue to buy oilseed prices in the region of 11,000 USD / t CPT-enterprise.

The domestic market of sunflower meal under the pressure of two factors:

- demand lower prices in the export market is happening against the background of falling prices

of soy complex;
 • saturation of the domestic market.
 Thus, we see a decrease in selling prices of

sunflower meal in the domestic market, which in the last week of the month was USD 100-150 per tonne.

Table 5 — The market of oil [source: Phoenix-Agro] [1]

31.03.2017	Price	Within weeks of the month
WORLD PRICES, USD / T		
Soy (CBOT)	347,6	-10,9
EXPORT PRICES FOB, UKRAINE, USD / T (SUPPLY)		
Sunflower oil	725—740	-10
Rape	405—410	-5
Soy	385—395	0
DOMESTIC PRICES CPT-PORT UAH / T		
Sunflower oil	21650—21700	0
Rape	12000—12200	-100
Soy	11600—12500	-100
DOMESTIC PRICES OF PROCESSORS, UAH / T		
Sunflower oil	10400—11000	0
Rape	11400—12000	0
Soy	11300—12000	0

Table 6 — Focus oilseeds market [source: Phoenix-Agro] [1]

DEMAND:		
▼	falling world prices for soya beans	
▼	falling world prices for vegetable oil	
▼	reduced demand for Ukrainian soybean	
SUPPLY:		
■	sufficient supply of sunflower seeds	
SHIPMENT IN PORTS:		
■	Rapeseed: 9,5 thousand t	
▲	Soybeans: 35.2 th. tons	
▲	sunflower oil, 124.9 th tons	
FIELD:		
■	As of March 31 stairs winter rape Square received 882 thousand Ha (sown 899 thousand Ha)	
▲	positive outlook	▼ negative outlook ■ stable outlook

Thus, we see that the main causes of destabilization of export crops is decline in world prices, reducing the activity of importers in this segment, the intensification of protectionist policies of importing countries to protect domestic producers, domestic market saturation in many cases. Consideration of these factors will plan an export policy more adequately.

Conclusions and recommendations for further research. The study proved that the export crop production is a significant proportion of exports of Ukraine, in particular on items such as cereals and oilseeds. But there is some reduction in this segment on the international market of the above

reasons.

Ukrainian exporters lack the financial resources to develop new markets. In addition there are also difficulties in fulfilling the requirements for standardization and quality, complicated procedures of crossing borders of other states. Exporters often spend significant resources to gather information about new markets, development of distribution channels and so on. Further recommendations relating to the proposals of the government that in order to improve export competitiveness exporters must provide tax and financial incentives (export credits and guarantees on them, a return of duty, free goods placement in customs warehouses, etc.).

References:

1. Agrarian Ukraine: how the hryvnia devaluation affected the prices of grain and oil. — [Electronic resource]. — Access: <http://agravery.com/uk/posts/show/ukraina-agrarna-ak-svitovi-tendencii-vplivaut-nacini-v-ukrainskih-portah>
2. Commodity structure of foreign trade of Ukraine. — [Electronic resource]. — Access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Havryliuk O. The relationship between structural and export priority in Ukraine's economy // Economic Journal. — 1999. — № 2. — P. 42-44.
4. Hubenko B. Implementation of AIC Ukraine's export potential in a globalizing world economy // Economy AIC. — 2003. — № 10. — P. 124-129.
5. Kavetsky I. The export potential of AIC Ukraine // State Building. — 2002. — № 11-12. — P. 62-68.
6. Krylova N. Ways and directions of optimization of grain exports of Ukrainian manufacturers on the

world market. — [Electronic resource]. — Access: <http://cyberleninka.ru/article/n/shlyahi-ta-napryami-optimizatsiyi-eksportu-zernovih-ukrayinskih-virobnikiv-na-svitovomu-rinku>

7. The development strategy of agrarian sector of Ukraine. — [Electronic resource]. — Access: <http://minagro.gov.ua/node/7644>

8. The export potential of Ukraine. — [Electronic resource]. — Access: <http://referat-ok.com.ua/mizhnarodna-ekonomika/eksportnii-potencial-ukrajini>

9. Yukhimenko V. Export potential of Ukraine // Politics and time. — 2005. — № 12. — P. 35-41.

10. Zhuk M. Methodological approaches to structuring the export potential of the region // Economist. — 2004. — № 4. — P. 52-54.

Махнуша С.М. Обзор рынка зерновых и масличных культур в аграрной экспортной политике Украины

В статье автором проанализирована ситуация с состоянием экспортной политики Украины, в частности в разрезе экспорта зерновых и масличных культур. Анализ показал, что действительно продукция растительного происхождения составляет существенную долю национального экспорта. Однако дальнейшее исследование показало, что Украина постепенно утрачивает позиции мирового экспортёра зерна на международных рынках. Раскрыты основные причины этого явления и сформированы основные пути выхода из сложившейся ситуации.

Ключевые слова: экспорт, зерновые культуры, масличные культуры, экономическая безопасность, продовольственная безопасность, спрос, предложение, внутренний рынок, внешний рынок, протекционизм, нетарифные методы, квота, трейдеры

Махнуша С.М. Огляд ринку зернових і олійних культур в аграрній експортній політиці України

У статті автором проаналізовано ситуацію зі станом експортної політики України, зокрема в розрізі експорту зернових і олійних культур. Аналіз показав, що дійсно продукція рослинного походження становить істотну частку національного експорту. Однак подальше дослідження показало, що Україна поступово втрачає позиції світового експортера зерна на міжнародних ринках. Розкрито основні причини цього явища і сформовані основні шляхи виходу з ситуації, що склалася.

Ключові слова: експорт, зернові культури, олійні культури, економічна безпека, продовольча безпека, попит, пропозиція, внутрішній ринок, зовнішній ринок, протекціонізм, нетарифні методи, квота, трейдери

УДК 665.3:006.83

ВСТАНОВЛЕННЯ РІВНЯ ЯКОСТІ ЗРАЗКІВ РОСЛИННИХ ОЛІЙ

Н. П. Лисенко, ст. викладач кафедри статистики, АГД та маркетингу
Сумський національний аграрний університет

В харчуванні людини рослинна олія грає важливу роль. Головна особливість усіх рослинних олій – наявність у них незамінних жирних кислот Омега -3, - 6 і - 9, які знижують рівень "поганого" холестерину, зміцнюють серцево - судинну та імунну системи, беруть участь у ліпідному обміні.

Сучасною і актуальною залишається проблема якості олій. В статті приведена оцінка споживчих властивостей зразків олій, які реалізуються у Білопільському міському споживчому товаристві. Також описані результати експериментальних досліджень з використанням дескрипторно-профільного методу та визначений рівень якості зразків олій.

Ключові слова: рослинні олії; олійножирова промисловість, сировина, пресування, екстракція, рафінація, нерафінована олія, гідратована олія, рафінована олія, дезодорація, класифікація, показники якості, органолептичні показники, фізико-хімічні показники, показники безпеки, балова оцінка, маркування, пакування, зберігання, дослідження.

Постановка проблеми. Необхідно зазначити, що переоцінити важливість для нашого життя рослинних олій не можливо. Олійножировий підкомплекс в Україні є чи не найдинамічнішим сектором АПК держави, демонструючи високі темпи щорічного зростання. Це обумовлено перш за все, сприятливою зовнішньоекономічною кон'юктурою на ринку соняшникової олії, яка використовується для продовольчих потреб, а також ви-

соким попитом на інші види рослинних олій, призначених для використання в продовольчій, технічній та біоенергетичній сферах. Ринок рослинної олії серед усіх агропродовольчих ринків в Україні є найбільш втягнутим у глобалізаційні процеси [6].

Ми вже звикли до різноманітності рослинних олій на українському ринку: оливкова, кукурудзяна, соєва, рапсова, гірчична, бавовняна, ара-

хісова [4]. Хоча далеко не завжди уявляємо собі, чим вони відрізняються один від одного, яка їхня поживна цінність, в яких випадках яку краще використовувати. Знаємо, що рослинна олія буває рафінованою і нерафінованою. Але мало кому відомо, що цим далеко не вичерпується список можливих процесів обробки масла. Але ж від того, наскільки очищене (рафіноване) масло, залежить його харчова цінність [3].

Вивчаючи нормативно-технічну документацію, можна сказати, що до якості рослинних олій пред'являються досить жорсткі вимоги і завдання товаровознавця вміти дослідити якість рослинних олій, виявити дефекти, щоб запобігти попаданню на ринок неякісного товару.

Прогресивний розвиток технологій, вимоги часу та необхідність виготовляти товар, що користується підвищеним попитом, змушує виробників рослинних постійно працювати над розробкою нових видів продукції, щоб забезпечити своє стабільне фінансове становище на ринку товарів [6].

Опрацювавши певний перелік літературних джерел, можна відмітити, що рослинні олії, зокрема соняшникова та оливкова, мають широке застосування у харчуванні і їх реалізація в роздрібній торгівлі розширюється, різноманітний асортимент забезпечує попит споживачів.

Разом з тим, залишаються відкритими питання якості та безпеки цих продуктів. Недобросовісні виробники часто фальсифікують продукцію, в результаті чого на ринок потрапляє неякісна продукція. Фальсифікація якості рослинних олій може досягатися шляхом реалізації менше очищених, а тому і більш дешевих олій, за ціною високо -очищених [3].

Враховуючи це, обрана тема статті являється актуальною. Контроль якості рослинних олій дасть змогу більш чітко усвідомити ті проблеми, які стоять перед товаровознавцями в плані забезпечення торгівлі якісною та безпечною продукцією.

У виробництві соняшникової олії зловідомими є питання підвищення якості продукції й удосконалення методів її контролю. Проблема якості обумовлена: ослабленням державного контролю над якістю продукції, виникненням дрібних приватних виробників соняшникової олії, які не приділяють питанням якості належної уваги.

В цьому і полягає проблемність і актуальність обраної теми наукової статті.

Стан вивчення проблеми. Проблема якості олійножирової сировини та олій знаходиться в полі зору багатьох вчених та фахівців. Вивченню даного питання присвячено багато наукових праць. Вагомий внесок у дослідження сучасного стану й тенденцій розвитку олійно-жирової промисловості України, економічної ефективності виробництва продукції, взаємовідносин між виробниками сировини та переробними підприємствами, зробили такі вітчизняні вчені, як А.В. Бла-

кита, С.М. Бойко, О.В. Бронін, О.Г. Волощук, Ю.В. Домашенко, І.В. Драган, В.І. Піддубний, С.В. Присяжнюк, Л.В. Старшинська, та ін. [6]. В Україні розроблена відповідна нормативна документація. Одним із таких документів є Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» [1], також ДСТУ 4492:2005. Олія соняшникова. Технічні умови [7].

Результати досліджень. Мета дослідження: самостійні дослідження якості зразків рослинних олій, реалізованих Білопільським МСТ, визначення рівня їх якості.

Завдання дослідження: визначення якості досліджуваних зразків рослинної олії; проведення ідентифікації зразків з визначенням ступеня їх придатності до споживання: відповідності виду, різновиду, найменуванню; визначення відповідності упакування, маркування передбаченим вимогам нормативної документації; визначення відповідності якості рослинної олії вимогам стандарту; порівняльна оцінка зразків рослинної олії за якістю з використанням дескрипторно-профільного методу; аналіз отриманих даних.

Предмет дослідження: органолептичні показники якості рослинних олій, якість маркування, зовнішній вигляд, колір, аромат, смак, прозорість.

Залежно від виду жировмісної сировини виробляють рослинні олії таких видів: соняшкову, кукурудзяну, гірчичну, бавовняну, оливкову, арахісову, кунжутну, рапсову, кокосову, пальмову.

За біологічною цінністю рослинні олії можна розташувати в такому порядку: кукурудзяна, оливкова (прованська, що виготовляють тільки методом холодного пресування, використовується в нерафінованому вигляді), гірчична, соняшникова, кунжутна, соєва, арахісова, рапсова [3].

Класифікація рослинних олій ґрунтується на таких ознаках [5]:

1. За використовуваною сировиною – із соняшника, із оливок, із сої, із рапсу тощо.
2. За консистенцією розрізняють тверді і рідкі олії.
3. За хімічним складом виділяють невисихаючі, напіввисихаючі і висихаючі олії.
4. Залежно від глибини рафінації, олії поділяють на види та сорти.
5. За способом очищення виділяють нерафіновані, рафіновані, гідратовані і дезодоровані олії.

Нерафіновані олії олії, які пройшли механічне очищення, шляхом фільтрування, центрифугування і відстоювання. Має яскраво виражений смак, запах, колір. Може утворювати осад.

Рафіновані олії олії, які пройшли механічне і хімічне очищення (лужну обробку). Прозорі, без осаду, з менш вираженим смаком, запахом в порівнянні з нерафінованою олією.

Гідратовані олії – очищені гарячою водою. З менш вираженим смаком, кольором і запахом

в порівнянні з нерафінованою олією. Без осаду.

Дезодоровані олії – оброблені гарячою сухою парою у вакуумі. Прозорі, без осаду, без вираженого кольору, смаку і запаху.

7. За способом отримання розрізняють ма-сла, отримані холодним пресуванням (віджимом), гарячим пресуванням і екстракцією.

Держава забезпечує безпечність та якість харчових продуктів з метою захисту життя і здо-ров'я населення від шкідливих факторів, які мо-жуть бути присутніми у харчових продуктах [1].

Стаття 6 Закону України «Про захист прав споживачів» говорить про наступне [2]:

1. Продавець (виробник, виконавець) зобо-в'язаний передати споживачеві продукцію належ-ної якості, а також надати інформацію про цю продукцію.

2. Продавець (виробник, виконавець) на вимогу споживача зобов'язаний надати йому до-кументи, які підтверджують належну якість про-дукції.

3. Вимоги до продукції щодо її безпеки для життя, здоров'я і майна споживачів, а також нав-колишнього природного середовища встановлю-ються нормативно-правовими актами, в тому числі технічними регламентами.

Сировина для виготовлення соняшникової олії, готова продукція і процеси їх виробництва, зберігання, перевезення, реалізації та утилізації повинні відповідати вимогам нормативних доку-ментів, вироблятися за технологічною інструкцією щодо виробництва з дотриманням вимог, встано-влених нормативно- правовими актами України.

До факторів, що формують якість рослин-них олій, відносять сировину і технологію вироб-ництва. Показники якості однойменних масел ті-сно пов'язані зі ступенем їх очищення. Олійна си-ровина це насіння та плоди олійних рослин, що містять олію і використовуються для промислово-го одержування харчових олій. Основною олій-ною рослиною в Україні є соняшник. Насіння со-няшника містить більше 50% олії. Оболонка лузга складає 19-26% від маси насіння. В процесі тех-нологічної обробки лузгу відділяють від ядра, внаслідок чого вміст олії збільшується до 64-66% [8].

Згідно з діючим стандартом насіння соня-шнику для виробництва рослинних олій має від-повідати наступним показникам [7]:

- загальні показники: *органолептичні* — колір оболонки, смак і запах, стан поверхні; *фізи-ко-хімічні* — вологість насіння, засміченість, за-раженість шкідниками, олійні домішки.

- специфічні показники: кислотне число олії, що міститься у насінні.

При несприятливих умовах збереження, а також при використанні некондиційної сировини в рослинних оліях з'являються різні вади. Дефекти рослинних олій залежать від: ступеня свіжості вихідної сировини; дотримання технологічних режимів виробництва та рафінації; умов і термінів зберігання.

Масло вважається недоброякісним, якщо в ньому виявлені дефекти смаку і запаху [8]: за-тхлий запах, що виникає при використанні дефек-тного сировини; сторонні або неприємні запахи присмаки і, як наслідок, недотримання товарного сусідства при зберіганні; прогірклий смак, відчут-тя першіння в горлі при дегустації або смак і за-пах оліфи в результаті недотримання температу-рно-вологого режиму зберігання; інтенсивне по-мутніння або випадання осаду в рафінованих олії як наслідок потрапляння вологи в масло, надмір-ного охолодження; наявність бензину в екстрак-ційному маслі при неповному його очищенні.

Дефекти кольору: надто темне забарвлен-ня масла в результаті високих температур; зне-барвлення масел, не захищених від дії сонячних променів. Інтенсивність забарвлення масел нор-мується стандартом за показником кольоровості.

Інтенсивний розвиток промисловості, ши-рока урбанізація, хімізація сільського господарст-ва приводить до надходження у рослинні олії чу-жорідних речовин, які негативно впливають на здоров'я людини. Тому законодавчими актами нашої держави регламентується максимально допустимий вміст різноманітних шкідливих речо-вин в рослинних оліях [5].

О'єктом дослідження були вибрані 5 зразків рослинних олій, що реалізуються магазином «Крамниця» Білопільського міського споживчого товариства і які представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Досліджувані зразки рослинних олій

Марка	Виробник
Олейна -	ПрАТ з ІІ «Дніпропетровський олійноекстракційний завод», м. Дніпропетровськ
Чумак -	ТОВ «Приколотнянський МЕЗ», Харківська обл.
Нова -	ФОП Добровольський Є.П., Сумська обл., м. Шостка
Щедрий дар -	ПАТ «Полтавський маслоекстракційний завод – Кернел Груп», м. Полтава
Панянка -	ТОВ «Укролія», ТДВ «Укроліяпродукт», м. Зіньків, Полтавська обл.

Дескрипторно-профільний метод передба-чає використання 5- бальної системи оцінки якос-ті органолептичних показників (дескрипторів) і проведення профілювання показників якості. При

дослідженні якості були обрані такі дескриптори: маркування, запах, прозорість, смак, колір. Про-ведене профілювання дескрипторів, результати представлені в табл. 2.

Профілювання дескрипторів рослинних олій за 5 - бальною шкалою

Показник та бальна оцінка	Характеристика органолептичних показників якості (дескрипторів)	Норма за стандартом
Маркування		
5	Відповідає вимогам	Назва та повна адреса підприємства-виробника, його товарний знак та телефон, адреса об'єкту виробництва. Назва товару. Дата виготовлення та строк придатності. Умови зберігання. Маса. Інформаційні знаки.
4	Відповідає вимогам, має нечіткість у оформленні маркування	
3	Маркування дещо нечітке, відсутній телефон виробника.	
2	Маркування неповне, тара пом'ята.	
1	Маркування не відповідає виду продукту.	
Запах		
5	Без запаху	Без стороннього запаху
4	Притаманні олії соняшниковій без стороннього запаху	
3	Має ледве виражений смак і запах соняшникового насіння,	
2	Виражений смак і запах соняшникового насіння,	
1	Сторонній запах	
Прозорість		
5	Прозора, без осаду, зважених пластівців і сітки	Прозора, без осаду, зважених пластівців і сітки
4	Прозора без осаду	
3	Легке помутніння	
2	Незначний осад	
1	Осад	
Смак		
5	Без смаку	Без смаку
4	Незначний присмак соняшникового насіння	
3	Виражений смак соняшникового насіння	
2	Легка гіркота	
1	Сторонній присмак, гіркота	
Колір		
5	Яскравий, золотисто – солом'яний	Яскравий, золотисто-солом'яний
4	Золотисто-солом'яний	
3	Може мати світліший колір	
2	Безбарвна, з ледь помітним кольором	
1	Безбарвна	

Використовуючи розроблену таблицю профілювання, була проведена оцінка якості образків, побудований їх загальний профіль, результати оцінки занесені до табл. 3.

Таблиця 3

Профіль якості зразків олії рослинної

Показник	Щедрий дар	Олейна	Чумак	Нова	Панянка
Маркування					
бали	5	5	5	3	4
Запах					
бали	5	5	5	5	4,5
Прозорість					
бали	5	5	4,5	4,5	4,5
Смак					
бали	5	5	5	4	4
Колір					
бали	5	5	4,5	4,5	4,5
Середній бал	5	5	4,7	4,2	4,3

Згідно з обраним критерієм інтерпретації встановлена шкала рівня якості продукції, яка результатів органолептичної оцінки продукції зображена в табл.4

Таблиця 4

Оцінювальна шкала рівня якості рослинних олій

№ з/п	Оцінка рівня якості	Бали	Характеристика якості
1	Відмінно	5 – 4, 5	дана продукція відповідає усім органолептичним показникам стандарту, зразок має найкращу органолептичну якість
2	Добре	3,5 – 4, 4	має гарні органолептичні показники якості, відповідає вимогам
3	Задовільно	2, 5 – 3, 4	має задовільні органолептичні характеристики, які відповідають вимогам стандарту.
4	Нижче задовільного	1, 5 – 2, 4	має органолептичні показники якості, які не відповідають вимогам
5	Незадовільно	1, 4 - 0	даний зразок абсолютно не придатний для використання, не відповідає вимогам стандарту за показниками якості

Виходячи з показників якості рослинної олії | дображені в таблиці 5.
за бальними показниками маємо такі дані, які ві-

Таблиця 5

Ранжування рослинних олій за балами

Марка	Виробник	Бали	Оцінка рівня
Олейна	ПрАТ з П «Дніпропетровський олійноекстракційний завод», Дніпропетровськ	5	відмінно
Щедрий дар	ПАТ «Полтавський маслоекстракційний завод – Кернел Груп», Полтава	5	відмінно
Чумак	ТОВ «Приколотнянський МЕЗ», Харківська обл.	4,7	відмінно
Панянка	ТОВ «Укролія».ТДВ «Укроліяпродукт», м.Зінків, Полтавська обл.	4,3	добре
Нова	ФОП Добровольський Є.П. Сумська обл., м.Шостка	4,2	добре

Таким чином, за результатами проведеного експериментального дослідження з використанням дескрипторно-профільного методу, можна зробити наступні висновки: відмінну якість мають зразки «Олейна», «Щедрий дар». Дослідження показали, що олія «Чумак» поступається олії «Щедрий дар» та «Олейна» за органолептичними показниками, так як олія «Чумак» містить на

дні незначну кількість осаду і має запах піджареного насіння, а це не допускається НД. Зразки олії «Панянка та «Нова» мають оцінку «добре», яка занижена майже за всіма показниками.

Враховуючи результати дослідження, можна сказати, що всі види олій допускаються до реалізації у Білопільському МСТ.

Список використаної літератури:

1. Закон України "Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини" від 06.09.2005 р. № 2809-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2809-15.
2. Закон України "Про захист прав споживачів" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rada.gov.ua/laws/show.
3. Байдакова Л.І. Товарознавство. Продовольчі товари/ Байдакова Л.І., Жук В.А. - Навчальний посібник. Донецьк: Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2008, 614 с.
4. Визначення понять УкрНДІОЖ НААН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: fatoil.com.ua/ua/library/definitions/
5. Інструкція «Про порядок і умови поставки, закладення, зберігання і відпуску олії соняшникової» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ksv.do.am/publ/dstu/dstu
6. Стан та розвиток олійно - жирової промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dspace.oneu.edu.ua
7. ДСТУ 4492:2005. Олія соняшникова. Технічні умови. Київ ДЕРЖСПОЖИВСТАНДАРТ УКРАЇНИ 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: august.in.ua/sites/default... dstu_4492-2005_oliya...
8. ДСТУ 2575–94 "Олії рослинні. Сировина та продукти переробки. Показники якості. Терміни та визначення" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: lindex.net.ua

Лысенко Н.П. Установление уровня качества образцов растительных масел

В питании человека растительное масло играет важную роль. Главная особенность всех растительных масел - наличие у них незаменимых жирных кислот Омега - 3, - 6 и - 9, которые снижают уровень "плохого" холестерина, укрепляют сердечно - сосудистую и иммунную системы, участвуют в липидном обмене.

Современной и актуальной остается проблема качества масел. В статье приведена оценка потребительских свойств образцов масел, которые реализуются в Белопольском городском потребительском обществе. Также описанные результаты экспериментальных исследований с использованием дескрипторно-профилейного метода и определен уровень качества образцов масел.

Ключевые слова: растительные масла; масложировая промышленность, сырье, прессование, экстракция, рафинирование, нерафинированное масло, гидратированное масло, рафинированное масло, дезодорация, классификация, показатели качества, органолептические показатели, физико-химические показатели, показатели безопасности, бальная оценка, маркировка, упаковка, хранение, исследование.

Lysenko N.P. Establishment of quality level standards of vegetable oils

In human nutrition oil plays an important role. A main feature of all vegetable oils is a presence for them of irreplaceable fat acids Omega - 3, - 6 and - 9, which reduce the level "of bad" cholesterol, strengthen cordially - vascular and immune systems, are involved in lipid metabolism. The problem of quality oils is modern and up to date. The article provides an estimation of consumer properties of oil samples, which are realized in Belopolye region' consumer society. Also described the results of experimental studies using descriptive and profile technique and defined level of quality oil samples.

Keywords: vegetable oils; fat and oil industry, raw materials, pressing, extraction, refining, unrefined

УДК 338.433 - 047.64

МАРКЕТИНГОВИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

О. Б. Наумов, д.е.н., професор

Херсонський національний технічний університет

М. Ю. Щербата, к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки

Міжнародний гуманітарний університет м.Одеса

В. С. Негоденко, к.е.н., доцент

У статті обґрунтовано концептуальні засади формування механізмів маркетингового управління системою продовольчого забезпечення України. Визначено фактори й принципи інституційного регулювання діяльності суб'єктів агропродовольчого ринку у контексті продовольчої безпеки.

Ключові слова: агромаркетинг, продовольче забезпечення, інституційні механізми, стратегічне управління.

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки, будучи стратегічно значимою сферою діяльності в економіці України, функціонує в умовах економічної нестабільності й періодичних державних впливань. Процеси реформування економіки України, постійне загострення конкуренції між товаровиробниками і швидкі зміни в уподобаннях споживачів вимагають переорієнтації діяльності господарюючих суб'єктів на умови маркетингу. У зв'язку з цим, концепція маркетингу набуває особливого значення для прикладного використання у виробничо-господарській діяльності суб'єктів агробізнесу. Втім, у теперішній час на підприємствах агросектору маркетинг не отримав належного поширення й істотної значимості, що спричиняє економічний спад у виробництві й формує загрози продовольчому забезпеченню населення країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій [1-12] доводить, що в Україні існує ряд труднощів, що перешкоджають формуванню маркетингу як центрального напрямку діяльності у агропродовольчій сфері, а саме: нерозвиненість самого ринку; недостатність кваліфікованих кадрів у сфері маркетингу; нерозуміння сутності маркетингу, психологічні бар'єри й відсутність ринкової мотивації в працівників й керівництва багатьох суб'єктів агробізнесу. Маркетингова діяльність у аграрному секторі знаходиться на початковому рівні розвитку. Необхідна адаптація системи виробництва аграрної продукції й продовольства до змінних зовнішніх умов, що визначає необхідність активізації маркетингової діяльності й формування механізмів стратегічного управління цими процесами.

Метою статті є обґрунтування інституційних механізмів маркетингового управління системою продовольчого забезпечення України.

Сучасний етап розвитку економіки характе-

ризується створенням принципово нових умов для підприємницької діяльності. У першу чергу, мова йде про посилення конкуренції як на внутрішньому, так і на зовнішньому продовольчих ринках. Основними конкурентами на цих ринках є країни з розвиненим аграрним сектором економіки, що направляють величезні кошти на субсидування сільського господарства. Формується економічна ситуація, коли актуалізується ринкова орієнтація аграрного виробництва. У цій ситуації на перший план виступає маркетинг, що дозволяє максимально враховувати зміни кон'юнктури ринку, ринкову поведінку споживачів сільгосппродукції, сегментацію споживчих і сировинних ринків й інші фактори [5]. Активне використання принципів, методів й інструментів маркетингу є одним з напрямків забезпечення продовольчої безпеки в країні, засобами подолання наслідків кризи в агропродовольчій сфері, підвищення її конкурентоспроможності, що особливо актуально в умовах посилення інтеграційних процесів у світовій економіці.

Одне із ключових завдань держави у сфері аграрної політики - побудова систем управління, адаптованих до сучасних умов господарювання, орієнтованих на відновлення керованості галузями агропромислового виробництва [11]. Необхідність формування такої моделі управління агропромислового виробництва викликана тим, що сучасні ринкові трансформації обумовили ускладнення умов господарювання, посилення конкуренції між товаровиробниками. Недостатньо висока ефективність аграрного виробництва й інших галузей агропродовольчої сфери України пов'язана не тільки з відсутністю досвіду роботи в ринкових умовах, але й слабким опрацюванням проведених аграрних реформ із позицій маркетингового підходу. Причина цього - відсутність чіткого розуміння сутності, функцій і концепцій розвитку сис-

тем агромаркетингу й маркетинг-менеджменту й недостатність методичних розробок по плануванню маркетингової діяльності й розробці маркетингових стратегій.

У відповідності зі стратегічними завданнями, що постають перед Україною, пріоритетами індустріально-інноваційного розвитку аграрного сектору України є: виробництво продукції, що має стабільні ринки збуту; перехід на нові види й механізми державної підтримки аграрного сектору, що стимулюють впровадження нових технологій; розробка й реалізація стратегічних програм по пріоритетних напрямках аграрного сектору з визначенням чітких індикаторів; стимулювання розвитку перспективних виробництв [8]. Реалізація обраних пріоритетів вимагає створення відповідного управлінського механізму, підсистемами якого є: індикативне планування, фінансові важелі, управління галуззю на основі ринкових підходів, зокрема, інструментів агромаркетингу.

Агромаркетинг - це комплекс взаємозалежних організаційно-технічних, фінансових і комерційних функцій суб'єктів агробізнесу, спрямованих на забезпечення реалізації аграрної продукції відповідно до запитів споживачів з вигодою для виробника. Добре налагоджена система агромаркетингу дозволяє налагодити контакт із ринками збуту товарів, враховувати запити споживачів. Грамотне використання інструментів агромаркетингу допомагає підприємствам агробізнесу бути конкурентоспроможними на ринку. Як окремий напрямок маркетингу агромаркетинг включає вивчення, прогнозування й здійснення підприємницької діяльності у сфері виробництва, переробки, зберігання, доставки до споживача й реалізації сільськогосподарської продукції з метою підвищення ефективності діяльності підприємства [2].

Агромаркетинг як система ще не одержав поширення у розвитку агропродовольчої сфери України. Це зумовлюється, по-перше, тим, що агропродовольча продукція виробляється у недостатньому обсязі й рівень конкуренції на ринку низький; по-друге, керівники підприємств не мають чіткого уявлення про роль маркетингу в умовах сучасного ринку. У результаті, запити споживачів задовольняються не в повному обсязі, знижується якість продукції [10]. У сформованих умовах саме агромаркетинг як система покликаний вирішити накопичені проблеми аграрного сектору. Саме маркетинг дозволить переорієнтувати агропромислове виробництво й реалізацію аграрної продукції на вирішення питань продовольчої безпеки, зменшення обсягів імпорту продовольства й ін. [9]. Маркетинг дає можливість агропромисловим формуванням краще адаптуватися до умов ринкової конкуренції, допомагає об'єднати зусилля аграрних товаровиробників, підприємств переробної промисловості й торгівлі не тільки на стадії реалізації, але й на стадії визначення обсягів і структури виробництва шляхом

ефективного використання виробничих потужностей підприємств, формування взаємовигідних умов діяльності для всіх суб'єктів ринку, максимально реалізувати свої сильні сторони й можливості для задоволення потреб покупців й одержання прибутку, прогнозувати діяльність підприємств з урахуванням впливу факторів внутрішнього й зовнішнього маркетингового середовища [3].

Таким чином, маркетинг у системі забезпечення продовольством передбачає формування механізмів, що спрямовують діяльність різного роду господарюючих суб'єктів відповідно до інтересів виробників і споживачів: стійкого розвитку, виробництва конкурентоспроможної продукції, забезпечення інвестиційної привабливості виробництва, підвищення рівня життя населення.

Цільовою настановою агромаркетингу є повноцінне задоволення потреби населення в продуктах харчування при стабільності розвитку підприємств агропродовольчої сфери. Як загальні параметри функціонування виробництв продовольчого забезпечення, у рамках концепції стабільності розвитку з позиції нормативів продовольчої безпеки можуть бути визначені: ріст обсягів виробництва продуктів харчування в заданих границях, максимальним значенням якого виступає величина потреби населення (територіально локалізованого ринку), розрахована відповідно до раціональних норм, а мінімальне значення визначає досягнутий рівень споживання; формування асортиментної структури виробництва з позиції теорії збалансованого харчування, що передбачає, по-перше, забезпечення людини необхідною кількістю поживних речовин; по-друге, дотримання пропорцій між ними; необхідні для повноцінного задоволення потреби в продовольстві умови придбання, фізична й економічна доступність необхідних продуктів харчування для всіх соціальних груп населення.

Реалізація аграрними виробниками програм асортиментної, цінової, збутової політики відповідно до параметрів концепції агромаркетингу, цільовою настановою якої є якісне задоволення потреби населення в продуктах харчування, формує перевагу, оцінювану відносним, порівняльним станом, положенням підприємства стосовно конкурентів.

Для держави розуміння маркетингу продовольчої безпеки як методу прийняття рішень формує концепція постіндустріального суспільства. Загальна переорієнтація виробництва у бік споживача, до сервісної економіки, активізація участі населення в економічному й політичному житті, істотна трансформація соціальної структури суспільства - ці фактори й процеси повинні кардинально змінити структуру суспільного виробництва й цілі господарювання. Регулююча функція держави проголошує вищою цінністю забезпечення громадянам гідного життя, створення умов для

вільного розвитку особистості. Роль держави в забезпеченні стійкого розвитку суспільства полягає у формуванні сприятливого середовища господарювання. Це визначає розмивання границь економічних, соціальних методів управління, комбінацію положень економіки й соціології, економіки й психології, економіки й етики, економіки й екології в економічній ролі держави. Агромакетинг розкриває зміст діяльності суб'єктів продовольчої безпеки країни і її територій, що дозволяє ідентифікувати їх цілі й стратегії.

Суб'єктами маркетингового управління системою продовольчого забезпечення виступають законодавчі й виконавчі органи влади, що стимулюють розвиток ринку на основі узгодження інтересів і формування умов для реалізації конкурентних переваг господарюючих суб'єктів, що утворюють продовольчий ланцюжок. Свою роль як суб'єкти маркетингового управління відіграють безпосередньо підприємства й організації, що впливають на ринок за допомогою технологій маркетингу, що формують програми асортиментної, цінової, збутової й комунікаційної політики, що реалізують інструменти формування й управління попитом на продукцію, що розробляють і застосовують стратегії маркетингу партнерських відносин.

Найважливішою особливістю системи маркетингового управління агропродовольчою сферою є двояка роль населення. З одного боку, все населення розглядається як об'єкт управління в системі продовольчого забезпечення. З іншого боку - як елемент розглянутої системи населення, формуючи групи домогосподарств, громадських об'єднань, має різного роду важелі впливу на її рівноважний стан. Інтеграція маркетингу в систему управління сферою продовольчого забезпечення проявляється на кожному з виділених ієрархічних зрізів.

На рівні управління аграрним виробництвом важливе дослідження мотивуючих факторів і вироблення системи стимулювання діяльності суб'єктів у заданих напрямках стійкого розвитку системи продовольчого забезпечення.

Формування сутності проблеми на перетині економічної, соціальної, організаційної й іншої взаємозалежної сфер визначає агромакетинг у продовольчій системі як філософію системи управління агропродовольчою сферою, орієнтовану на максимально якісне задоволення потреби населення в харчуванні, забезпечення вимог продовольчої безпеки й формування на цій основі конкурентних переваг суб'єктів агропродовольчої сфери.

Система продовольчого забезпечення як об'єкт маркетингової діяльності формує необхідність кількісного і якісного обліку змін для оцінки ефективності цього впливу. Як критерій оцінки стану сфер агропродовольчої системи варто роз-

глядати вимоги продовольчої безпеки. Результативність управління агропродовольчою системою може бути розкрита через сукупність показників, що характеризують стан продовольчої безпеки й показників цільових параметрів розвитку галузей агропродовольчої сфери.

Маркетинговий підхід до управління системою продовольчого забезпечення передбачає визначення цілей і завдань її розвитку на основі аналізу, у ході якого можна виявити потреби в агропродовольчих товарах, можливості їх виробництва, параметри попиту й провести оцінку конкурентоспроможності продукції аграрних товаровиробників.

Таким чином, основна мета управління агромакетингом - підтримка відповідності між станом маркетингового середовища й адекватною їй системою маркетингової діяльності аграрних товаровиробників. Як керуюча система в процесі управління маркетингом виступають керівництво аграрного підприємства і його служба маркетингу. У компетенцію керівництва входить: визначення сфери діяльності (тваринництво, переробка, рослинництво), виду власності, територіальних границь діяльності; постановка загальних цілей підприємства; формування корпоративної культури - єдиної системи цінностей, норм і правил діяльності, які повинні знати й дотримувати всі працівники. У своїй основі маркетинг, виступає сполучною ланкою між товаровиробниками й споживачами. Його функціонування вимагає вирішення комплексу питань організаційного, методичного, правового й іншого характеру. Система агромакетингу, містить у собі комплекс найбільш істотних ринкових відносин й інформаційних потоків, які зв'язують аграрне підприємство з ринками збуту її товарів. Ці дві системи з'єднані декількома потоками. Підприємство налагоджує зв'язки з ринком й елементами його маркетингового середовища, спрямовує на нього інформацію, сировину, послуги й т.д. Система управління маркетингом повинна бути цілісною, із взаємопов'язаними елементами (кадри, структура, функції, матеріально-технічне забезпечення, управлінські впливи). У той же час вона повинна постійно вдосконалюватися на основі досягнення науки й передового досвіду. Крім того, система маркетингу повинна бути економічною, гнучкою, сприйнятливою до політики агробізнесу, потреб і попиту споживачів, конкуренції, стану ринку, рівню виробництва.

Підсумовуючи вищевикладене, слід вказати, що основними причинами, що стримують розвиток агромакетингу в Україні є: нерозвинена інфраструктура, відсутність повної інформації про стан внутрішнього й зовнішнього ринків агропродовольчої продукції, нестача кадрів, що володіють досвідом маркетингової роботи, нестача фінансових ресурсів для створення служб маркетингу. Суб'єкти агробізнесу використовують лише

окремі інструменти й стратегії маркетингу, що не дає повномасштабного ефекту. Сформована економічна ситуація в країні не дозволяє більшості товаровиробників використати всю систему маркетингу.

Організація агромаркетингової діяльності повинна здійснюватися й на макрорівні. Держава, створюючи інститути розвитку й виділяючи кошти на їх розвиток, повинна мати на меті підвищення ефективності агропродовольчої сфери, зниження залежності від імпорту, поліпшення продовольчо-

го забезпечення населення тощо.

Отже, ефективне функціонування системи продовольчого забезпечення можливе тільки при наявності налагодженої єдиної комплексної маркетингової системи і її функціональних підсистем, що поєднують управління виробництвом, збутом, постачанням, фінансами й персоналом, інформаційними ресурсами, на мікро-, мезо- й макрорівнях, що в остаточному підсумку істотно підвищить ефективність стратегічного управління продовольчою безпекою.

Список використаної літератури:

1. Шестаковська Т.Л. Особливості формування соціально орієнтованих кластерів в Україні / В.Ф. Савченко, Т.Л. Шестаковська // Науковий вісник Полісся. – 2016. – №1. – С.46-55.
2. Гоголя О.П. Удосконалення маркетингової діяльності сільськогосподарських товаровиробників / О.П. Гоголя, Л.М. Степанюк // Економіка АПК. -2006.-№3. -С. 61-64
4. Гончаров В.Д. Методические основы маркетинга на перерабатывающем предприятии / В.Д. Гончаров // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2000. – № 8. – С. 35–36.
5. Гришова І.Ю. Кластери в агропромисловому комплексі: проблеми та перспективи розвитку / І.Ю. Гришова, А.Ю. Присяжнюк // Економіка АПК. – 2011. – №4С. 142-146
6. Mityay O. The estimation of the enterprise trade name competitiveness / I.U. Gryshova, O.V. Mityay, S.S. Stoyanova-Koval // Науковий вісник Полісся. – 2016. – №2 (6). – 85-91.
7. Стоянова - Коваль С.С. Інституціональна трансформація аграрної економіки України / Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент». – №8 (69). – 2016 – С.31-36
8. Naumova L.M., Naumov O.B., Lebedeva V.V. Concept of the development of agrarian and industrial production on the basis of cross-sector integration / Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент». – №1 (67). – 2016 – С.38-42
9. Гришова І.Ю. Сучасні маркетингові інструменти та методики їх оцінки/ І.Ю. Гришова, В.В.Сафонов// Ukraine-EU.Modern Technology, Business and Law collection of international scientific papers: Part1.Modern Priorities of Economics/Engineering and Technologies. – Chernihiv: CNUT, 2016. - P.111-113.
10. Гришова І.Ю. Ефективність маркетингово-збутових систем аграрних підприємств на цільових продуктивних ринках. / І.Ю. Гришова, Ю.Зайцев// Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. – № 1 (5). – С99-108.
11. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми : моногр. / М.Й. Малік. – К. ННЦ ІАЕ, 2007. –270с.
12. Чирва О.Г. Маркетинг ХХІ століття: монографія / О. Г. Чирва. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2016. – 218 с.

Наумов О.Б., Щербата М.Ю., Негоденко В.С. Маркетинговий підхід до управління системою продовольчого забезпечення України: інституційний аспект

У статті обґрунтовано концептуальні засади формування механізмів маркетингового управління системою продовольчого забезпечення України. Визначено фактори й принципи інституційного регулювання діяльності суб'єктів агропродовольчого ринку у контексті продовольчої безпеки.

Ключові слова: агромаркетинг, продовольче забезпечення, інституційні механізми, стратегічне управління.

Naumov O.B., Sherbata M.Y, Negodenko V.S. Marketing approach to managing the food security system in Ukraine: the institutional aspect

The article substantiates the conceptual foundations for the formation of mechanisms for marketing management of the food security system in Ukraine. Factors and principles of institutional regulation of the activities of agro-food market subjects in the context of food security are determined.

Key words: agrarian marketing, food supply, institutional mechanisms, strategic management.

О. О. Шебанова, старший викладач, аспірант* кафедри економіки та маркетингу
Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка

В статті проаналізовано тенденції та перспективи розвитку ринку питної води в Україні, проведено сегментацію і опис структури ринку. Проаналізовано тенденції розвитку ринку питної води в Україні та в світі. Визначено фактори, що впливають на розвиток ринку. Розглянуто зарубіжний досвід розвитку ринку питної води.

Ключевые слова: аналіз, ринок, питна вода, підприємство, конкуренція, стратегія.

Постановка проблеми. В Україні ринок питної води завдяки суттєвому зниженню якості водопровідної води, сьогодні є одним з найбільш стрімко зростаючих, хоча більшість споживачів України звикла отримувати цей товар безкоштовно, в той же час, задача підприємств – виробників питної води полягає в тому, щоб продати споживачу товар – питну воду, задовольняючи його потребу і отримуючи при цьому необхідний прибуток. Економічна криза 2014-2015 років не вплинула на ринок питної води в Україні. Це обумовлено тим, що питна вода є суттєво необхідним товаром і за умови потепління клімату в країні її споживання в цілому зростає.¹

Ринок питної води України демонструє стабільне зростання – 3-5% щороку, при щорічному зростанні частки негазованої питної води 2-3% [10].

Розвиток виробництва питної води підприємств, його суб'єктів потребує визначення тенденцій його розвитку, аналізу зарубіжного досвіду такого ринку. Таке дослідження має стати основою розробки маркетингової стратегії виробників та підвищити конкурентоспроможність.

Актуальність даного дослідження полягає у визначенні основних тенденцій на ринку питної води та впливу вподобань споживачів на його розвиток в сучасних умовах господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх публікацій наукових фахових видань та результатів досліджень вподобань споживачів на ринку питної води України, проведених провідними маркетинговими компаніями за останні 4 роки (зокрема Ukrainian Marketing Group, Української асоціації маркетингу, AL Nielsen Ukraine), показав значне споживання певних брендів питної води серед населення України.

Аналітичні та прикладні аспекти ринку питної та мінеральної води досліджувалися у працях відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Л.Коваль, О.Круглова, Е.Осипенко, М.Халявінська та інших. Але недостатньо приділено уваги тенденціям розвитку ринку питної води, рівню споживання і зростаючим потребам споживачів. Як доводить практика останніх років, зазначені проблеми потребують поглибленого вивчення та дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення особливостей та тенденцій роз-

витку ринку питної води в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вода є товаром, який на перший погляд, не потребує особливого представлення, бо завжди буде існувати попит на неї, а цільовою аудиторією завжди буде населення Землі, в незалежності від статі, віку або кольору шкіри.

За даними журналу "Fortune" прибуток компаній, які займаються продажем питної води, сьогодні досягає 40% від прибутку нафтових компаній, перевищує прибуток фармацевтичної галузі і складає щорічно 1трл. доларів США [1].

Брендіванню питної води людство зобов'язано бельгійському місту Спа, яке ще з древніх часів є відомим своїми мінеральними джерелами. Саме це місто заклало традицію серед заможних прошарків Європи їздити на води. Водночас масове споживання води в якості столового напою виникло тільки наприкінці 19 сторіччя і пов'язано з діяльністю німецької компанії Seltzer.

Вода цієї компанії настільки стала популярною, що будь яку столову воду в Росії і у Німеччині стали називати «сельтерською».

У Європі, і у США, в роки після другої світової війни, сформувався ринок споживання мінеральної води і питної води. За минулі роки відбулось суттєве збільшення обсягу світового ринку питної води, у 2015 році на Західну Європу та Північну Америку приходить 47% світового ринку питної води. Частка Східної Європи, включаючи Україну, складала лише 6% [2].

На долю трьох країн Німеччини, Франції та Іспанії припадає від 55% до 70% споживання питної води в Європі. На відміну від Європи, у США близько 80% об'єму продажу це пляшкова вода, ємністю 5-25 літрів, яка більшістю залучається не з природних джерел, а є продуктом многократної фільтрації [3].

У США виробниками питної води опановано 95% ринку [2]. 2015 році в Америці було продано 42 млн.м³ бутильованої води [4].

Перше місце за споживанням бутильованої води мала в 2015 році США, на другому місці знаходилась Мексика, третє та четверте місце поділяли Китай та Бразилія [5].

З лютого 2008 року в США, в країнах Західної Європи відбувається активне просування питної води торгової марки Contrex, ємністю 1,5 літру, яка містить пропоновану медициною, добову норму споживання кальцію та магнію. Цю воду

* Науковий керівник проф., д.е.н. Онегіна В.М

позиціонують, як необхідний компонент дієти для схуднення і підтримання бажаної ваги людини.

За даними NUS Consulting Group, у зв'язку з суттєвим зростанням попиту, вартість питної води зросла у 2015 році у США на 28%, Данії на 24%, Франції на 14%, в Нідерландах на 9%, в Іспанії на 5% [6].

Лише 5% світових запасів води знаходиться в приватній власності. Світовий ринок питної води контролюють десять корпорацій, найбільш потужні з них: Vivendi Universal, Suez, Bouygues Saur, RWE – Thames Water, Bechtel – United Utilities. Світові лідери виробництва питної води – французькі компанії Vivendi Universal та Suez поставляють питну воду у 150 країн для 200 млн. споживачів [3]. Визнаними лідерами ринку питної води є також американські компанії Coca-Cola і Pepsi-Cola, їх сукупна частка на світовому ринку складає 25,1% в натуральному і 26,9% в грошовому виразі [3].

В Україні на долю ринку питної води приходить приблизно 55% усього об'єму безалкогольних напоїв. Щорічний приріст продажу становить приблизно 22% [7].

В 2014 році в Україні було продано питної води на 2,25 млрд.грн., на Київ, Дніпропетровськ, Харківську та Одеську області припадало 46% продаж.

Середнє статистичний киявлянин витратив у 2014 році на питну воду 130грн., одесит – 91,1грн., дніпропетровець – 80,7грн., харків'янин

– 72,6 грн. [8].

Рівень споживання питної води в Україні на 58% нижче середньоєвропейського. На одного українця приходить 42 л. питної води на рік, тобто 120г. води на день (медичинська норма споживання 1,5 литри на день), на італійця – 200л. на рік, французя – 138л. на рік, німця 127 л. на рік [9].

В структурі ринку питної води України в 2014 році мінеральна газувана вода складала 49%, мінеральна негазована вода (добута зі скважин) - 21%, вода невідсладжена і неароматизована (добута з будь-якого джерела, очищена та штучно мінералізована) - 30% [8].

При тому, що газувана мінеральна вода, є найбільш вживаним продуктом, але рівень споживання газуваної мінеральної води в 2013-2015 роках. В той же час, рівень продажу в Україні негазуваної мінеральної води за той самий період збільшився. Це пов'язано з поступовим опануванням українцями європейської культури споживання питної води.

Частка споживання негазуваної мінеральної води в європейських країнах у 2015 році становила 80 - 90%. В Україні ця частка споживання у 2010 році складала 16,4%, а напередодні 2015 року зросла до 21,5%. В той же час частка газуваної мінеральної води скоротилась з 63,2% у 2010 році до 48,7% на початку 2015 року [8].

Динаміку виробництва питної води в Україні за період 2010- 2014 років в натуральному виразі – в млн.дол. представимо наступною таблицею:

Таблиця 1.

Виробництво питної води в Україні

Об'єм, в млн.дал.	2010	2011	2012	2013	2014
Вода мінеральна негазована	27,68	30,21	33,98	40,11	35,88
Темп зростання обсягу виробництва у %		9%	12%	18%	-11%
Вода мінеральна газувана	106,97	94,26	92,6	88,18	81,14
Темп зростання обсягу виробництва у %		-12%	-2%	-8%	-5%
Вода невідсладжена, неароматизована	34,59	32,48	40,80	52,35	49,52
Темп зростання обсягу виробництва у %		-6%	26%	28%	-5%
Вода питна, усього	169,24	156,95	187,38	180,64	176,54
Темп зростання обсягу виробництва у %		-7,3%	6,7%	6,1%	-6,2%

Джерело: Дані Госстата України. (у 2014 році не враховані Автономна республіка Крим, м.Севастополь, зона проведення антитерористичної операції в Луганській та Донецькій областях.)

За даними Al Nielsen Україна продаж у 2014 році питної води в ПЕТ (поліетиленова тара) різного об'єму розподілив наступним чином: в пляшках ємкістю менше 1 літру становить 10,1% в натуральному виразі і 21,3 % в грошовому; в пляшках ємкістю 1,0 - 1,5 літру становить 51,2% в натуральному виразі і 51,8% в грошовому, в пляшках або бутлях більше 3 літрів – 20,3% в натуральному

виразі і 11,7% в грошовому. Частка ПЕТ складала 96,5% за об'ємом і 88,4% за вартістю [11].

Об'єм внутрішнього ринку питної води в Україні оцінюється в 1 млрд.дол.США [11].

Динаміку основних показників об'єму ринку питної води в Україні за період 2010- 2014 роки в натуральному виразі – в млн.дол. показано в табл. 2:

Таблиця 2.

Об'єм ринку питної води в Україні

Показник, в млн. дал.	2010	2011	2012	2013	2014
Виробництво	169,24	156,95	167,39	177,64	166,54
Експорт	1,01	0,76	0,77	0,71	0,58
Імпорт	3,88	4,47	5,81	5,91	4,76
Ємкість ринку	174,13	162,18	173,97	184,26	171,88
Темп зростання об'єму ринку у%		-6,7%	7,3%	6%	-6,6%

Джерело: Дані Госстата України. (у 2014 році не враховані Автономна республіка Крим, м.Севастополь, зона проведення антитерористичної операції в Луганській та Донецькій областях.)

Об'єм ринку питної води в Україні можливо характеризувати такими цифрами – 77% населення у 2014 році споживали бутильовану воду [11]. В той же час не можна обійти увагою той факт, що лише 4 марки у 2014 році відповідали державним санітарним нормам за мікробіологічними та хімічними параметрами («Еталон», «Аляска», «Живой Источник», «Слобідська»). За результатами хімічного дослідження, проведеного лабораторією іонного обміну і адсорбції Національного технічного університету «КПІ» спостерігається перевищення рівня марганцю у воді марки «ЕКО», «Водограй», «Феофанівська» та фторидів у воді марки «Старий Миргород» [12].

Імпорт питної води в Україну у 2014 році в основному здійснювався з Грузії і Росії, так на Грузію припадало 68,1% - вода «Боржомі», «Набеглаві», на Росію - 26,4% - вода «Есентукі», «Нарзан», «Аква –Мінерале», на Францію – 1,7% - вода «Badoit», «Evian», «Vittel», на Італію -1,7% - вода «Sanpellegrino».[14]

У 2014 -2015 роках спостерігалось скорочення поставок питної води з Франції та Італії в Україну. Обумовлено це зниженням попиту на воду Франції і Італії – воду преміум – класу, у зв'язку зі значним падінням прожиткового рівня населення України, та підвищенням цін на імпортовану воду, внаслідок падіння курсу національної валюти

За призначенням ринок питної води в Україні можна поділити на: столову воду, в загальному об'ємі складає 53%; лікувально - столову воду – 35%, питну очищену – 12% [9].

Лікувально – столова вода (Есентукі, Боржомі, Нарзан, Набеглаві) не підкорюється сезонному попиту, тому що вона використовується, як правило, в лікувальних цілях. Сезонний попит найбільш впливає на питну очищену воду і незначним чином на столову воду, тому що сфера її розповсюдження пов'язана з приватними домогосподарствами та офісами, де вона виступає альтернативою неякісній водопровідній воді.

У складі підприємств-виробників питної води в Україні ми виділяємо наступні:

- потужні компанії, широко представлені в усіх областях України: IDS Group, Coca-Cola, Pepsi-Cola, Ерлан, Оболонь;

- невеликі компанії, представлені малою часткою в усіх областях України: Ліа, Еконія, Панда;

- середні компанії, широко представлені в певних областях України: ГАЛС (Харківська обл.), Аквапласт (Дніпровська обл.), Свалявські мінеральні води (Закарпаття);

- дрібні компанії, представлені малою часткою в певній області України: Аква-Трейд, Слобожанская, Харьковская 1, Акваком- Плюс (Харківська обл.).

Лідером на ринку питної води в Україні є дочірня компанія Vorjomi Group - IDS Group, яка об'єднує виробництва Моршинського, Миргородського, Трускавецького заводів питної води і виступає водночас ексклюзивним імпортером питної води з Грузії та Росії.

Об'єми виробництва питної води підприємствами-виробниками в Україні за 2014 рік надані в табл.3:

Таблиця 3.

Виробництво питної води в 2014 році в Україні

Підприємство – виробник питної води	Обсяг виробленої продукції в млн.дол.	Частка на ринку
ООО « IDS Group»	69,4	31,1 %
ЧП « ГАЛС»	16,7	7,5 %
ООО « Аквапласт»	13,1	5,9 %
ОДО «Свалявські мінеральні води	8,4	3,8 %
ЧАО «Ерлан»	7,7	3,5 %
ОАО «Оболонь»	5,5	2,5 %
ООО «Компанія Малбі»	4,7	2,1 %
ЧП ПФ «Панда»	4,7	2,1 %
ООО ПКФ «Ліа»	4,2	1,9 %
ООО «Еконія»	3,8	1,7 %
ООО «Карпатські мінеральні води	3,8	1,7 %
ІП «Кока-Кола Бевериджиз Украина Лімітед»	3,7	1,7 %
ООО «Мизунь»	3,1	1,4 %
ДП «Нова Ком»	2,9	1,3 %
ООО «Чиста вода»	2,9	1,3 %
ООО «Тройка»	2,4	1,1 %
ООО «Кривозерська харчовосмакова фабрика»	2,4	1,1 %

Джерело: Бази виробництва України.

Нами були проведені дослідження з оцінки переваг споживачів України по маркам води мінеральної і непадслащеної, неароматизованої води у 2014, результати оцінки подано в табл.4:

Оцінка споживачами питної води здійснювалась по комплексу органолептичних показників та маркетингових факторів.

Проведені в 2015 році маркетингові дослідження на ринку питної води України показали, що для 60% споживачів вирішальним фактором є смак води, лікувальні властивості цікавлять 35%, відомість торгової марки впливає на 26%, ціна береться до уваги лише 20% споживачів [13].

Таблиця 4.

Оцінка переваг споживачів України по маркам питної води у 2014 році

вода мінеральна неароматизована	середній бал оцінки, виставлений споживачами	вода невідсладжена	середній бал оцінки, виставлений споживачами
Моршинська	5	Моршинська	5
Боржомі	3,9	Bon Aqua	2,2
Миргородська	2,4	Evian	2,0
Поляна квасова	1,7	Старий Миргород	1,6
Evian	1,7	Прозора	1,2
Есентукі	0,8	Аляска	1,1
Трускавецька	0,7	Софія Київська	1,0
максимальний бал 5			

Джерело: [9].

Динаміку змін переваг споживачів України по маркам питної води у 2015 році у порівнянні з 2014 роком представлено у табл.5:

Таблиця 5

Динаміка змін переваг споживачів України по маркам за 2014-2015 рр.

2014	ср. бал оцінки, споживачів	2015	ср. бал оцінки, споживачів
вода мінеральна неароматизована		вода невідсладжена	
Моршинська	5	Моршинська	5
Боржомі	3,9	Миргородська	3,6
Миргородська	2,4	Боржомі	3,1
Поляна квасова	1,7	Поляна Квасова	2,3
Evian	1,7	Трускавецька	1,5
Есентукі	0,8	Оболонська	1,5
Трускавецька	0,7	Есентукі	0,7
максимальний бал 5			

Джерело: [9].

Висновки: Незважаючи на негативні явища в економіці України – підвищення тарифів на енергоресурси та комунальні послуги, збільшення витрат підприємств виробників питної води; інтенсивне втілення положень щодо асоціації України з ЄС, що вимагає додаткових витрат на модернізацію остаткування і технології; суттєве погіршення економічного стану переважної частини споживачів, ринок питної води в Україні у 2010-2015 рр. демонстрував свою стабільність за

річними обсягами споживання, рівнем цін, складом виробників, одночасно спостерігалися такі тенденції:

- перехід споживачів на недорогі марки питної води;
- збільшення споживання бутильованої води;
- зменшення споживання води преміум – класу.

Список використаної літератури:

- 1 Рынок питьевой воды / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.easttime.ru/allatlantic/123.html>
2. Bottled Water Global Industry Guide / [Електронний ресурс] – Режим доступу: (<http://www.pr-inside.com/bottled-water-global-industry-guide-r688919.htm>)
3. Питна вода / [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.pitnavoda.com.ua/vpv19.html>
4. Ling Li. Bottled Water Consumption Jumps / [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.worldwatch.org/node/5475>
5. Bottled Water Global Industry Guide / [Електронний ресурс] – Режим доступу: (<http://www.pr-inside.com/bottled-water-global-industry-guide-r688919.htm>)
6. Статистика запасов и потребления воды в мире / [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.zet.in.ua/news/statistika-zapasov-i-potreblenija-vody-v-mire/>
7. Стан питної води в Україні / [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.labprice.ua/naukovo_poularni_statti_pitnoi_vody
8. Обзор рынка питьевой воды в Украине / [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.iinventure.com.ua/analytics/investments/obzor_rynka_pitevoj_vody_ukrainy
9. Украина: Вода – один из наиболее выгодных товаров / [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.it.soul.com.ua/?p=1316>
10. На дне. Обзор рынка минеральной воды / [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.favor.com.ua/download/?file=48260>
11. What People Watch, Listen To and Buy / [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.nielsen.com/>

12. Исследование: Лишь 4 марки бутилированной воды / [Электронный ресурс] режим доступа: <http://www.segodnya.ua/Ukraine/iccdedovanie-lish-4-marki-butiliro>
13. Mineral / Drinking Water Market in Ukraine / [Электронный ресурс] - Режим доступа: http://www.export.by/?act=s_docs&id=2109&doc=64
14. Госстат України [Электронный ресурс] - Режим доступа <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References

- 1 Rynok pyt'evoy vody / [Elektronny resurs] Rezhym dostupu: <http://www.easttime.ru/allatlantic/123.html>
2. Bottled Water Global Industry Guide / [Elektronny resurs] – Rezhym dostupu: (<http://www.prinside.com/bottled-water-global-industry-guide-r688919.htm>)
3. Pytna voda / [Elektronny resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.pitnavoda.com.ua/vpv19.html>
4. Ling Li. Bottled Water Consumption Jumps / [Elektronny resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.worldwatch.org/node/5475>
5. Bottled Water Global Industry Guide / [Elektronny resurs] – Rezhym dostupu: (<http://www.prinside.com/bottled-water-global-industry-guide-r688919.htm>)
6. Statystyka zasobov y potreblenya vody v mire / [Elektronny resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.zet.ln.ua/news/statistika-zasobov-i-potreblenija-vody-v-mire/>
7. Stan pytnoi vody v Ukrayini / [Elektronny resurs] - Rezhym dostupu: http://www.labprice.ua/naukovo_poularni_statti_pitnoi_vodi...
8. Obzor rynku pyt'evoy vody v Ukrayne / [Elektronny resurs] - Rezhym dostupu: http://www.iinventure.com.ua/analytics/investment/obzor_rynka_pitevoj_vody_ukrainy
9. Ukrayna: Voda – odyń iz naybolee vyhodnykh tovarov / [Elektronny resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.it.soul.com.ua/?p=1316>
10. Na dne. Obzor rynku myneral'noy vody / [Elektronny resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.favor.com.ua/download/?file=48260>
11. What People Watch, Listen To and Buy / [Elektronny resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.nielsen.com/>
12. Issledovanye: Lysh' 4 marky butylyrovanoj vody / [Elektronny resurs] Rezhym dostupu: http://www.segodnya.ua/Ukraine/iccdedovanie-lish-4-marki-butilirovanoj_vody
13. Mineral / Drinking Water Market in Ukraine / [Elektronny resurs] - Rezhym dostupu: http://www.export.by/?act=s_docs&id=2109&doc=64
14. Hosstat Ukrayiny [Elektronny resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Шебанова О.О. Тенденции развития мирового и украинского рынка питьевой воды

В статье проанализированы тенденции и перспективы развития рынка питьевой воды в Украине и в мире, проведена сегментация и описание структуры рынка. Определены факторы, влияющие на развитие рынка. Рассмотрен зарубежный опыт развития рынка питьевой воды.

Ключевые слова: *аналіз, ринок, питтєва вода, підприємство, конкуренція, стратегія.*

Shebanova O.O. Tendency of the world and ukrainian drink water market development

In the article the tendency and perspectives of the market development of drinking-water in Ukraine and in the world are analyzed and segmentation and market structure description are realized. The factors, which on the market development influence, are identified. The international experience of the development of drinking water market is considered.

Key words: *analysis, market, drink water, enterprise, competition, strategie.*

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 338.43

СУТНІСТЬ І ДОЦІЛЬНІСТЬ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНИХ ФІНАНСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Л. Ф. Соколенко, к.е.н., доцент,
Сумський національний аграрний університет

В статті розглянута та узагальнена сутність корпоративних фінансів, визначені їх основні риси з врахуванням світового досвіду розвитку концептуальних основ корпоративних фінансів. Автором обґрунтована доцільність розвитку корпоративних фінансів в аграрному секторі вітчизняної економіки з позицій системного підходу для активізації її інноваційності та підвищення ефективності.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, корпоративні фінанси, розвиток, корпоративне управління, системний підхід.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні умови соціально-економічного розвитку суспільства вимагають від українського агробізнесу розробки нових підходів до управління, в тому числі і у фінансовій сфері. Адже проблеми фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності агропромислових підприємств, пов'язані із дефіцитом джерел фінансування та недостатністю державної підтримки, стримують їх функціонування та інноваційний розвиток. Одним із таких шляхів вирішення даної проблеми може бути розвиток в аграрному секторі української економіки інтегрованих структур з корпоративними засадами та використання їх переваг для залучення довгострокових фінансових ресурсів - корпоративних фінансів. Корпорація, корпоративні фінанси – це ринкові явища, характерні для розвинених країн. А тому для України, яка тільки стала інтегруватись у ринкове міжнародне середовище, вони є новими і недостатньо дослідженими, що зумовлює актуальність їх дослідження.

Аналіз останніх досліджень і наукових публікацій. Дослідження сучасних досягнень зарубіжної і вітчизняної науки про корпоративні фінанси показали, що в Україні тільки починають формуватись власні наукові знання щодо сфери корпоративних фінансів. Зокрема, питання сутності корпоративних фінансів, їх суспільного призначення, функцій та ролі, а також пов'язаних із ними понять (корпорація, корпоративне управління тощо) розглянуто в наукових працях Дмитри-

ченка Л.І. [1], Голікова В.І. [2]., Федосова В.М. [3]., Рязанової Н.С. [4]. Що стосується аграрного сектора України, то в основному розглядаються питання розвитку аграрних корпоративних структур та їх фінансового забезпечення, зокрема у працях Коваленко О.В., Саблука П.Т. [5], Давиденко Н.М. [6].

Узагальнення результатів дослідження з питань розвитку корпоративних фінансів показує, що більшість аспектів залишаються поки що не достатньо розкритими. Комплексного наукового дослідження вимагають питання формування і розвитку корпоративних фінансів агропромислового виробництва. Недостатній рівень наукової розробки теоретико-методологічних основ корпоративних фінансів, а також важлива їх практична значимість для інноваційного розвитку галузі зумовили вибір теми нашого дослідження і визначили його мету.

Мета дослідження – уточнення науково-теоретичних положень щодо сутності корпоративних фінансів та обґрунтування концептуальних основ їх розвитку в агропромисловому виробництві з позицій системного підходу.

Виклад основного матеріалу. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України неможливий без формування конкурентного середовища, яке, у свою чергу, передбачає розвиток різноманітних підприємницьких структур. Аналіз організаційно-правових форм агробізнесу в динаміці показує відповідне їх розмаїття і тенденцію до скорочення їх кількості (табл.1).

Таблиця 1 – Динаміка підприємств за організаційно-правовими формами господарювання в аграрному секторі України за 2012-2015 рр.

Організаційно-правова форма	2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		Відхилення 2015р. від 2012р.	
	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%
Господарські товариства	8235	14,69	8245	14,82	7750	14,75	7721	17,01	-514	-6,24
Приватні підприємства	4220	7,53	4095	7,36	3772	7,18	3627	7,99	-593	-0,14
Виробничі кооперативи	848	1,51	809	1,45	674	1,28	596	1,31	-252	-0,30
Фермерські господарства	40676	72,56	40752	72,26	39428	75,04	32303	71,18	-8373	-0,21
Державні підприємства	296	0,53	269	0,48	228	0,43	241	0,53	-55	-0,19
Підприємства інших форм господарювання	1781	3,18	1460	2,62	691	1,31	891	1,96	-890	-0,50
Усього	56056	100	55630	100	52543	100	45379	100	-10677	-0,19

Розроблено на основі [7]

Станом на 01.11.2015 р. в аграрному секторі України переважають недержавні підприємства (більше 99%), серед яких найбільш численні фермерські господарства (майже 71%), а найменшу частку складають виробничі кооперативи (приблизно 1,3%). Господарські товариства, в тому числі і акціонерні, у структурі українських сільськогосподарських товаровиробників займають приблизно 17%. За досліджуваний період (2012-2015 рр.) чисельність суб'єктів аграрного бізнесу за всіма організаційно-правовими формами господарювання має тенденцію до скорочення. В цілому їх кількість зменшилася на 10677 одиниць або на 19%. В умовах переходу на інноваційних тип розвитку агропромислового виробництва таке явище слід розглядати як негативне.

Серед причин згорання агробізнесу можна назвати той факт, що всі суб'єкти господарювання незалежно від організаційно-правових форм зіткнулись із проблемами ефективного функціонування в ринковій економіці, пов'язаними із: відсутністю досвіду практичної роботи в умовах конкуренції; дефіцитом висококваліфікованих спеціалістів у даній галузі; низьким рівнем доступу до інноваційних розробок та низькою інвестиційно-інноваційною активністю аграрних підприємств через обмеженість фінансових ресурсів та недосвідченість введення інвестиційно-інноваційної діяльності; відсутність ефективних механізмів співпраці аграрного бізнесу з освітою і наукою тощо.

Вирішити вищезазначені проблеми можливо завдяки створенню необхідного клімату для розвитку корпоративного бізнесу. Вивчення світового досвіду свідчить, що корпоративні відносини, до яких відносяться корпоративні фінанси, є однією із найбільш ефективних форм залучення інвестицій для інноваційного розвитку бізнесу. Нажаль, в Україні, корпоративні відносини не набули широкого розповсюдження, особливо в агропромисловому секторі. Це, насамперед, можна зв'язати із відсутністю нормативно-правової бази, яка б регулювала цей вид діяльності, ефективних механізмів інвестиційної привабливості аграрного сектору та нерозвиненістю фінансового ринку через недосконалість наукового підґрунтя формування і розвитку корпоративних відносин, в тому числі корпоративних фінансів. Так, Гаврилко П.П. серед чинників економічної кризи в Україні виділив «незнання, нерозуміння й ігнорування об'єктивних законів концентрації й централізації капіталу і як наслідок – відсутність комплексної стратегії розвитку корпоративного сектору економіки» [8].

Дослідження економічної літератури свідчить про відсутність єдиної думки серед науковців та практиків щодо визначення поняття «корпоративні фінанси». Тому доцільним є спочатку визначитись із базовими поняттями, що відображають причинно-наслідкові взаємозв'язки між на-

уковими категоріями і поняттями. Логічно, що розвиток корпоративних фінансів пов'язаний з динамічним розвитком корпорацій, як основної форми організації ринкового бізнесу, в якому розділились функції оперативного і адміністративного управління, а також з розвитком фінансових інститутів, спрямованих на забезпечення компаній капіталом і необхідністю управління останнім [9]. Тому стає зрозумілим, чому серед науковців поширювалось трактування корпоративних фінансів як фінансів представників великого бізнесу – акціонерних товариств, консорціумів, концернів, холдингів [1] або як фінансів фондового ринку: цінних паперів, облігацій, фондів тощо, завдяки якому відбувався контроль за корпоративним сектором [2]. Однак, такі поняття, на нашу думку, є звуженими і не розкривають в цілому економічну природу «корпоративних фінансів».

Можна погодитись, що походження терміну «корпоративні фінанси» зумовлене «трансформацією економічного змісту його складових – корпорація і фінанси» [5]. За визначенням Рязанової Н.С.: «Корпорація як особлива форма організації господарської діяльності виникла як потреба великомасштабного виробництва, яке вимагало значного капіталу і викликало появу нових способів залучення фінансових ресурсів» [4]. Щодо визначення поняття «корпорації», деякі науковці розглядають їх лише, як акціонерні товариства. Однак, на нашу думку, це погляд на сутність корпорації з однієї точки зору - правової, тобто, як різновид організаційно-правової форми юридичної особи.

Розширене визначення корпорації надає Парсяк В.В., який під корпорацією розуміє «будь-яку формалізовану інтеграцію активів (капіталу, виробничих потужностей, робочої сили, знань, досвіду тощо) з метою створення нового або збільшення існуючого підприємницького потенціалу, здатного найкращим чином втілити бізнес-ідею та збільшити на цьому підґрунті прибуток від господарської діяльності або отримати ефект, передбачений обраною стратегією» [10].

На підставі сучасних досліджень економічної сутності корпорацій [11], ми дійшли висновку, що діяльність корпорації передбачає інтеграцію ресурсів, факторів, персоналу підприємств, які об'єдналися для здійснення спільної діяльності і досягнення стратегічних цілей за рахунок отримання додаткових переваг (синергетичного ефекту) від об'єднання в одну складну систему. Елементи цієї системи – окремі економічні суб'єкти з їх фінансами та іншими ресурсами, які у свою чергу, є також системами. Відповідно, поняття «корпорація» за своєю природною сутністю є більш широким, ніж просто «акціонерне товариство». Корпорація являє собою складну соціально-економічну систему, яка ґрунтується на сукупності суспільних, колективних і приватних інтересів, об'єднаних однією метою та єдиною стратегією

взаємодії і розвитку.

Сенс існування корпорація – це об'єднання капіталів. Для корпорації характерні певні риси, які відрізняють їх від інших підприємницьких структур. По-перше, це відокремлення об'єднаного капіталу, що використовується для досягнення загальної мети діяльності (загального інтересу, який об'єднав капітали), від власного майна учасників корпорації. По-друге, поділ функцій власності і поточного управління, відокремленого від волі учасників і професіоналізація управління. По-третє, створення умов зростання вартості активів корпорації у процесі фінансових відносин корпорації та руху капіталу [3].

Обмеженість у часі і просторі капіталу спонукає його власників до пошуків вигідних об'єктів інвестування та пошуку додаткових джерел формування ресурсів, необхідних для інвестування [3]. У будь-якому випадку, корпорація прагне до збільшення вартості капіталу і власного розвитку з метою задоволення зростаючих потреб власників і учасників корпорації. Відповідно, в процесі реалізації інтересів і досягнення загальної мети виникають корпоративні відносини – відносини самоорганізації, саморегулювання, самодостатності, які спрямовані на вирішення стратегічних і оперативних завдань, забезпечуючи стійке фінансове становища корпорації, максимізацію прибутку і власної її цінності.

Розвиток і успішне майбутнє корпорації, на думку науковців, визначається, насамперед, здатністю системи управління компанією приймати стратегічні рішення, орієнтовані на показник росту цінності компанії, тобто управління з орієнтацією на цільовий показник максимізації цінності корпорації, як здатності генерувати грошові потоки з врахування прийняттого рівня ризику, тобто максимізації приведеної цінності очікуваних майбутніх грошових потоків компанії [12]. Це пов'язано з тим, що корпоративні фінанси формуються в умовах невизначеності і ризику. Тому можна вважати, що в основі функціонування і розвитку корпорацій лежать саме фінансові взаємовідносини, формами прояву яких, на думку В. Федосова, є процеси формування капіталу корпорації, його розподілу і споживання [3]. Фінансові відносини, у свою чергу, пов'язані із цілеспрямованим рухом мінової вартості активів (капіталу) в грошовому вимірі у просторі і часі [13]. Цілеспрямований рух грошових потоків можливий за умови управління цими грошовими потоками. Таким чином, можна зробити висновок, корпоративні фінанси за економічним змістом являють не тільки рух грошових потоків, але і управління цим рухом.

Грошові потоки, методи їх дисконтування і розрахунок приведеної цінності лежать в основі концепції ціннісно-орієнтованого менеджменту, який дозволяє по новому підходити до управління грошовими потоками корпорацій, а саме посилити точність та об'єктивність фінансового об'ру-

нтування стратегічних управлінських рішень і знизити можливість шахрайства та маніпулювання даними, відображеними у фінансовій звітності та реєстрах бухгалтерського обліку. Відповідно, розвиток корпоративних фінансів вимагає системного підходу до методології корпоративного управління, в основі якого лежать принципи, які можна назвати базовими для корпоративних фінансів [14]: мета стратегічного фінансового менеджменту – це максимізація цінності компанії; цінність компанії визначається її здатністю генерувати грошові потоки у майбутньому, які дисконтуються за ставкою доходності, яка включає сукупні ризики усіх активів компанії і ризики фінансування.

Взагалі існує думка, з якою ми погоджуємось, що корпоративні фінанси, у загальних рисах, можна визначити як науку, яка вивчає закономірності, прийоми, методи і технології фінансового обґрунтування стратегічних рішень в корпораціях [12]. Визначення стратегічних і тактичних цілей, шляхів їх досягнення за умови обмеженості ресурсів, оцінка можливих пріоритетів розвитку на основі ефективного використання матеріального, фінансового, інтелектуального і природного капіталу, визначення напрямків інвестиційно-інноваційної діяльності корпорації та вибір форм, інструментів залучення фінансових ресурсів є основними завданнями корпоративних фінансів. Стратегія визначає загальний напрямок і способи використання фінансових ресурсів для досягнення поставлених цілей. Вибір варіантів фінансового обґрунтування стратегічних рішень для досягнення цілі передбачає формування необхідних умов для проведення тактичних заходів, прийнятних для даної господарської ситуації, включаючи відповідні методи і прийоми фінансового управління.

У сучасних умовах завдяки розвитку корпоративних фінансів можлива реалізація такої ціннісно-орієнтованої функції фінансів, як збільшення цінності корпорації, створення нових грошових коштів та їх еквівалентів для засновників. Ця функція підкреслює утворювальний характер корпоративних фінансів на відміну від інших функцій, які лише обліковували та обслуговували певні напрямки діяльності компанії. Саме ця функція корпоративних фінансів, яка має чітко виражений стратегічний характер, відрізняє їх від фінансів інших підприємницьких структур.

Збільшення доходів корпорації, а відповідно і вартості її активів, уможливорює неоднозначність її природи. На відміну від інших підприємницьких структур корпорація має можливість впливати на вартість своїх активів завдяки участі як на товарному, так і фінансовому ринках. Так, завдяки підвищенню якості, екологічності та конкурентоспроможності вироблених і реалізованих товарів (послуг) на товарному ринку, корпорація може отримати більше доходів і тим самим під-

вищити вартість свого капіталу. З іншого боку, за рахунок випуску цінних паперів, розміщення їх на фінансовому ринку та присутності на ньому, підтримує прибутковість, ліквідність та інші інвестиційні якості цінних паперів. Таким чином, неоднозначна природа корпорації зумовлює неоднозначність корпоративних фінансів, яка проявляється у взаємозв'язку фінансових відносин на товарному і фінансовому ринках та їх впливу на вартість активів корпорації:

- чим міцніші позиції корпорації на товарному ринку, тим більш забезпечені її цінні папери і тим більш привабливі для інвесторів, що зрештою зумовлює зростання вартості активів корпорації;

- зростання привабливості цінних паперів корпорації для інвесторів збільшує можливості корпорації у розміщенні нових емісій, що означає мобілізацію фінансових активів для свого розвитку, отже – зміцнення позицій корпорації на товарному ринку [15].

Отже, розвиток корпоративних фінансів, насамперед, передбачає розвиток фінансових ринків, відповідно, залучення у фінансову систему галузі нових фінансових активів у вигляді акцій, облігацій, іноземних інвестицій, позик, коштів приватних підприємств тощо. Давиденко Н.М., досліджуючи вітчизняний фондовий ринок, виявив, що останній представлений в основному торгами боргових цінних паперів (70%), які мають тенденцію росту, і дійшов висновку, що «фондовий ринок України на сьогодні ще не виконує свої базові функції, тобто не є місцем, де емітент – великі аграрні формування, можуть знайти ресурси для розвитку підприємства, а інвестор – привабливі фінансові інструменти для вкладення коштів» [6].

Необхідність розвитку корпоративних фінансів в аграрному виробництві зумовлюється, насамперед, перевагами, властивими корпоративним фінансам. До них можна віднести: наявність більших можливостей маневрування у ході прийняття поточних і оперативних фінансових рішень; акумулювання на основному рахунку над-

ходжень для спільної діяльності і надання допомоги в інноваційному розвитку; внутрішні податкові і кредитні пільги; можливість використання різних форм власності (оренда, акції, емфітевзис); можливість введення системи самокредитування на базі комерційного банку корпорації; отримання дивідендів від особистих вкладів у розвиток виробництва.

Крім того, успішний розвиток корпорацій в аграрній сфері, фактично не вимагаючи спеціальних інвестицій, здатний створювати нові умови для їх накопичення у більших масштабах, ніж індивідуальні суб'єкти. При цьому накопичені корпоративні фінансові ресурси, враховуючи вище зазначені їх особливості, можуть витратитись більш ефективно, що створює передумови для сталого розвитку господарюючих суб'єктів і галузі в цілому. Наприклад, основна маса прибутку, отримана корпорацією, обґрунтовано розподіляючись між всіма учасниками інтегрованої системи, уможливорює на кожному етапі її функціонування спрямування більшого обсягу інвестицій в ті підрозділи, діяльність яких у процесі функціонування виявлено стримуючим фактором розвитку корпорації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі викладеного можна зробити висновки, що корпоративні фінанси лежать в основі функціонування і розвитку корпорацій і являють собою єдність їх стратегії і фінансів. Видимою формою прояву корпоративних фінансів є розгалужена система грошових потоків, що рухаються між суб'єктами фінансових відносин на внутрішньому і зовнішньому рівнях. Розглядаючи корпоративні фінанси як певну систему, необхідно визначити, що вона має підсистеми у вигляді фінансів інтегрованих структур, спрямованих на досягнення єдиної стратегічної цілі – максимізацію цінності корпорації, тобто приріст чистої приведеної вартості її майбутніх доходів. Перехід до ціннісно-орієнтованої концепції розвитку корпоративних фінансів вимагає подальшого дослідження у цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Дмитриченко Л.И. Корпорация в системе общественного производства : монография / Л. И. Дмитриченко, Т. С. Чунихина, Л. А. Дмитриченко, А. Н. Химченко. – Донецк : ООО «Східний видавничий дім», 2010. – 184 с.
2. Голіков В.І. Корпоратизм та корпоративні відносини як основа поєднання соціальних інтересів / В. І. Голіков // Економіка і прогнозування. - 2002. - № 2. - С. 61-75.
3. Федосов В. Концептуальні питання теорії корпоративних фінансів // В. Федосов, Н. Рязанова // Ринок цінних паперів України. – 2013.- № 3-4.- С. 39-55.
4. Рязанова Н.С. Корпоративне управління на порозі XXI століття / Н. С. Рязанова // Фінанси України. - 2002. - № 1. - С. 13-19. с.14
5. Саблук Р.П. Малі підприємства в системі корпоративних фінансів / Р.П. Саблук, О.В. Коваленко [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn /Chem_Biol/Agroin/2011_1-3/SABLUK.pdf .
6. Давиденко Н.М. Вплив фондового ринку на детермінанти функціонування аграрних формувань України [Електронний ресурс] / Н.М. Давиденко // Економіка. Управління. Інновації. – 2014.- №2. –

Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_2_24.pdf

7. Сільське господарство України 2015: Статистичний збірник [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agro.ua.net/statistics/>

8. Гаврилко П. П. Корпоративні відносини в банківському секторі: фінансові механізми та маркетингові стратегії : моногр. / П. П. Гаврилко, М. О. Кужелев, І. Г. Брітченко. – Рівне- Новий Сонч : Волин. обереги, 2016. – 228 с.

9. Хотинская Г.И. Корпоративные финансы: эволюция и практика/ Г.И. Хотинская, Е.И. Шохин// Вестник финансовой академии. -2010.-№6.- С.28-33.

10. Парсяк В. М. Малий бізнес в системі корпоративних відносин / В. М. Парсяк. - Херсон : Олді-плюс, 2003. - 456 с.

11. Хімченко А. М. Щодо сутності поняття «корпорація» та її класифікації як економічної категорії / А. М. Хімченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка», 2013. – Вип. 24. – С. 80–85.

12. Лобанова Е.Н. Финансовое обоснование стратегических решений в российских корпорациях / Е.Н. Лобанова, В.П. Паламарчук, В. Б. Минасян. - М.: ИД ДЕЛО РАНХИГС, 2011.- 520 с.

13. Захарченков С.П. Финансы как целенаправленное движение меновой стоимости капитала / С.П. Захарченков //«Бизнес Информ».- 2010.- №7- С. 48-54

14. Бриггем Ю. Финансовый менеджмент: Полный курс: в 2 т. / Ю. Бриггем, Л. Гапенски ; пер. с англ. под ред. В. В. Ковалева. – СПб.: Экономическая школа, 1997. – Т.1. – 497 с.; Т. 2. – 669 с.

15. Астраханцева И.А. Методология оценки и обеспечения устойчивого развития стоимости компании. / И.А. Астраханцева - Иваново: ФГБОУВПО, 2012. - 280 с.

Соколенко Л.Ф. Сущность и целесообразность развития корпоративных финансов в аграрном секторе экономики Украины

В статье рассмотрена и обобщена сущность корпоративных финансов, определены их основные черты с учетом мирового опыта развития концептуальных основ корпоративных финансов. Автор обоснована целесообразность развития корпоративных финансов в аграрном секторе отечественной экономики с позиций системного подхода для активизации ее инновационности и повышения эффективности.

Ключевые слова: аграрный сектор экономики, корпоративные финансы, развитие, корпоративное управление, системный подход.

Sokolenko L. Essence and expediency of development of corporate finance in the agrarian sector of the economy of Ukraine

In the article the essence of corporate finance is analyzed and generalized, their main features are determined taking into account the world experience of development of conceptual bases of corporate finance. The author substantiates the advisability of developing corporate finance in the agricultural sector of the domestic economy from the standpoint of a systematic approach for enhancing its innovation and increasing efficiency.

Keywords: agrarian sector of economy, corporate finance, development, corporate governance, system approach.

УДК 658.14:519.86

СУТНІСТЬ, СВОЄЧАСНА ОЦІНКА ТА ЕФЕКТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

І. В. Шалигіна, к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

У статті розглянуто теоретичні аспекти дослідження терміну фінансовий потенціал, практичні аспекти його своєчасної оцінки для підприємств аграрної сфери та визначені пропозиції щодо його ефективного менеджменту.

Ключові слова: фінансові ресурси, фінансовий потенціал, прибутковість, ліквідність, фінансова стійкість, резерви, менеджмент.

Постановка проблеми. Сучасна економіка країни диктує свої жорсткі й важкі умови щодо функціонування будь-якого суб'єкта господарювання, особливо в аграрній сфері. Вирішити пи-

танья, які допоможуть їм реалізувати свої стратегії розвитку можна тільки при взаємодії всіх елементів їх загального потенціалу. Кожне підприємство повинно самостійно шукати як внутріш-

ні так і зовнішні джерела фінансування його діяльності, ефективно використовувати, оцінювати і управляти ними. Також всім підприємствам необхідно чітко і правильно вибирати подальшу стратегію свого розвитку з урахуванням всіх існуючих і можливо залучених фінансових ресурсів.

Фінансовий потенціал підприємства розглядається багатьма авторами, а єдине визначення поки не було виведено. Дійсно, провівши оцінку всіх досліджень літературних джерел, визначена значна дискусійність даного питання. Особливо значущим залишається визначення поняття фінансовий потенціал саме сільськогосподарського підприємства, так як тут не враховуються багато факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз публікацій свідчить про те, що необхідність вивчення даного питання пов'язана з проведенням більш детального дослідження теоретико-методичних аспектів формування та оцінки фінансового потенціалу підприємства. Розглянуто термінологія українських і російських вчених: Ковальова В.В., Сорокіної Н.А., Стахнів Н.Д., Кайгородова О.Г., Агєєва О., Куроедова Б., Онишко С., Герасимчук З., Вахович І., Стецюка П., Климова Н. та інших. Визначено авторське бачення формування та використання фінансового потенціалу сільськогосподарського підприємства. Також проведено апробацію результатів дослідження за даними фінансової звітності підприємств аграрної сфери України.

Мета статті – проведення теоретико-методичного дослідження аспектів визначення поняття «фінансовий потенціал підприємства аграрної сфери» та методів його своєчасної оцінки для більш ефективного ведення фінансово-господарської діяльності будь-якого суб'єкту господарювання.

Виклад основного матеріалу. В процесі написання статті були використані методи порівняльного, коефіцієнтного аналізу та аналітичних оцінок.

Фінансовий потенціал як складова загального потенціалу підприємства розглядається такими російськими авторами як Ковальов В.В., Сорокіна Н.А., Стахнів Н.Д., Кайгородов О.Г. і іншими. У цієї групи авторів фінансовий потенціал пов'язаний з такими елементами як фінансові ресурси, фінансові можливості і результати діяльності підприємства.

Також є таке визначення фінансового потенціалу як здатність підприємства отримувати грошовий капітал і управляти ним з урахуванням його фінансової стійкості і можливості залучати зовнішні джерела фінансових ресурсів Агєєв А., Куроедов Б. [1, с.93].

Розглянемо наступну групу авторів, які складаються із українських вчених, таких, як Онишко С., Герасимчук З., Вахович І., Стецюк П., Климова Н. та інші, які розглядають фінансовий

потенціал як сукупність не тільки фінансових ресурсів, а й їх резервів, які можуть бути використані при певних умовах господарювання. При цьому фінансові ресурси виступають як частина використаного фінансового потенціалу [3,4,5].

Так, Онишко С. дає таке визначення фінансового потенціалу - «передумова продовження руху і його динаміки не тільки за рахунок наявних фінансових ресурсів, а й не використаних можливостей. Таким чином, якщо фінансові ресурси мають місце на траєкторії руху, тоді фінансовий потенціал - подальший напрямок такого руху» [4, с. 69].

Стецюк П. вважає, що фінансовий потенціал «можливість підприємства генерувати позитивні грошові потоки в обсягах, адекватних його фінансовому становищу» [5, с. 12].

Третя група авторів дає визначення фінансового потенціалу як результат діяльності суб'єктів господарювання, тобто отримання ними певного доходу. Так, Глущенко В. вважає що: «саме фінансовий потенціал є основою всіх інших видів потенціалу. Він характеризує минуле, сьогодення і майбутнє сукупністю показників, які повинні як кількісно (ресурси), так і якісно (результат) визначати розвиток суб'єкта господарювання» [6, с.17].

Також до цієї групи авторів можна віднести визначення фінансового потенціалу І. Карапейчик, який, досліджуючи теорію потенціалу і потенціалу підприємства визначає, «що первинної і головною функцією потенціалу це генерувати дохід, а процеси його функціонування повинні реалізовувати виконання цієї функції. Тоді потенціал - можливість досягати певних результатів і не впливає на ті чи інші цілі, а характеризує весь спектр можливих результатів його функціонування, в тому числі і цілей, які можуть бути досягнуті» [7, с.287].

Таким чином, провівши оцінку всіх визначень і трактувань перерахованих авторів, можна зробити висновок про те, що таке поняття як «фінансовий потенціал» вимагає подальшого дослідження і вдосконалення. Всі визначення між собою мають деякі протиріччя в своїй суті і в підходах до застосування. Тому, генеруючи деякі підходи, можна дати наступне визначення фінансового потенціалу саме сільськогосподарського підприємства. Це «сукупність всіх фінансових ресурсів і резервів, що вже є в наявності і ті які можуть бути мобілізовані в подальшій діяльності з власних джерел, завдяки ефективної бюджетної та податкової політики держави, за допомогою фінансового ринку, а також ресурсів з джерел, які з будь-яких причин поки не задіяні, але які можуть в цілому характеризувати всі фінансові можливості даних суб'єктів господарювання з урахуванням сезонності та природно-кліматичних умов аграрного виробництва».

Фінансовий потенціал дуже важливий для підприємства, так як від його формування та ви-

користання залежать такі характеристики як: платоспроможність, фінансова стійкість, ліквідність і в цілому все фінансове становище. Тому на кожному підприємстві повинна бути розроблена ефективна система оцінки та управління ним для підвищення результатів діяльності та подальшого розвитку. А основною метою управління фінансовим потенціалом повинна бути оптимізація фінансових потоків і ресурсів для максимального

збільшення результативності своєї діяльності. Для цього підприємствам необхідно розробити і використовувати в своїй діяльності відповідні саме їм стратегії фінансування і розвитку.

За допомогою наступної таблиці розглянемо формування фінансових ресурсів двох господарств Сумської області для подальшої оцінки формування їх фінансового потенціалу:

Таблиця 1 – Формування фінансових ресурсів господарств Сумської області, (тис.грн.)

Статті активу	2013 рік		2014 рік		2015 рік		Відхилення (+/-) 2015/2013 р.р.
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	
ТОВ «Велетень» Глухівського району Сумської області							
1. Необоротні активи всього:	39812,0	39,7	43411,0	33,8	68146,0	27,8	28334,0
2. Оборотні активи всього:	60411,0	60,3	84845,0	66,2	177118,0	72,2	116707,0
Баланс активу	100223,0	100,0	128256,0	100,0	245264,0	100,0	145041,0
ТОВ «Хлібодар» Сумського району Сумської області							
1. Необоротні активи всього:	7898,0	27,4	8972,0	30,5	14897,0	27,2	6999,0
2. Оборотні активи всього:	20878,0	72,6	20431,0	69,5	39844,0	72,8	18966,0
Баланс активу	28776,0	100,0	29403,0	100,0	54741,0	100,0	25965,0

*Джерело дані фінансової звітності господарств

Аналізуючи дані таблиці 1 зазначимо, що протягом 2013-2015 р.р. господарства мали позитивне зростання вартості валюти їх балансів відповідно на 145041,0 тис.грн в ТОВ «Велетень» Глухівського району (у 2,5 рази) та на 25965,0 тис.грн у ТОВ «Хлібодар» Сумського району (90,0%). Відповідним є й зростання першого та другого розділів їх балансів. Так, у ТОВ «Велетень» в 2015 році необоротні активи, зокрема це основні засоби, зросли на 71,2% та майже у три рази зросла вартість оборотних активів (за рахунок дебіторської заборгованості, запасів та гро-

шових коштів).

Що стосується ТОВ «Хлібодар», то в 2015 році його необоротні активи (також значна частина це основні засоби) зросли на 89,0%, а оборотні активи на 91,0% (за рахунок готової продукції та запасів).

Більшим господарством за наявністю фінансових ресурсів є ТОВ «Велетень» Глухівського району - на 82,1% за ТОВ «Хлібодар» Сумського району. Але визначені позитивні тенденції у формуванні фінансових ресурсів, а саме це їх збільшення.

Таблиця 2 – Склад та структура джерел фінансових ресурсів господарств Сумської області, (тис.грн.)

Пасив	2013 рік		2014 рік		2015 рік		Відхилення (+/-) 2015/2013 (+/-)
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	
ТОВ «Велетень» Глухівського району							
I. Власний капітал	98362,0	98,1	126180,0	98,3	230357,0	93,9	131995,0
Зареєстрований (пайовий) капітал	2000,0	1,9	2000,0	1,6	2000,0	0,8	-
Додатковий капітал	1325,0	1,3	1325,0	1,0	1325,0	0,5	-
Нерозподілений прибуток	95037,0	94,9	122855,0	95,7	227042,0	92,6	131995,0
II. Довгострокові зобов'язання	1478,0	1,4	1421,0	1,1	1420,0	0,6	-58,0
III Поточні зобов'язання	383,0	0,5	655,0	0,6	13477,0	5,5	13094,0
Баланс	100223,0	100,0	128256,0	100,0	245264,0	100,0	145041,0
ТОВ «Хлібодар» Сумського району							
I. Власний капітал	15968,0	55,5	21373,0	72,7	30133,0	55,0	14165,0
Зареєстрований (пайовий) капітал	21,0	0,1	21,0	0,1	21,0	0,1	-
Додатковий капітал	5009,0	17,4	5009,0	17,0	5009,0	9,2	-
Нерозподілений прибуток	10938,0	38,0	16343,0	55,6	25103,0	45,7	14165,0
II. Довгострокові зобов'язання	791,0	2,7	1374,0	4,7	6331,0	11,6	5540,0
III Поточні зобов'язання	9232,0	41,8	6656,0	22,6	18277,0	33,4	9045,0
Баланс	28776,0	100,0	29403,0	100,0	54741,0	100,0	25965,0

*Джерело дані фінансової звітності господарств

За даними таблиці виявлено те, що джерела формування фінансових ресурсів даних господарств також позитивно збільшуються. В ТОВ «Велетень» власний капітал зростає в 2015 році у 2,3 рази (131995,0 тис.грн) за рахунок збільшення суми нерозподіленого прибутку. Додатковий та зареєстрований капітал господарства залишається незмінним протягом всього періоду

дослідження. Довгострокові зобов'язання зменшилися на 3,9% та на 13094,0 тис.грн зросла сума поточних зобов'язань.

Аналізуючи зміни у джерелах фінансових ресурсів ТОВ «Хлібодар» Сумського району виявлено в 2015 році також зростання власного капіталу на 89,0% (14165,0 тис.грн), що визначено зростанням того ж самого нерозподіленого при-

бутку. Зареєстрований та додатковий капітал, як і у попереднього господарства, залишається не змінним. Довгострокові зобов'язання зросли на 5540,0 тис.грн (у 8 разів!) за рахунок довгострокового кредиту. Щодо поточних зобов'язань, то вони зростають на 9045,0 тис.грн (у 2 рази). Це визначено наявністю короткострокового кредиту, який до речі зменшується та значної суми кредиторської заборгованості. Власний капітал ТОВ

«Велетень» є більшим у 7,5 разів за власний капітал ТОВ «Хлібодар». Тому в ході дослідження у обох господарств виявлено значний фінансовий потенціал функціонування та подальшого свого розвитку за рахунок фінансових ресурсів та джерел їх формування.

Далі проведемо ще одне дослідження щодо формування фінансового потенціалу господарств, а саме за рахунок їхнього прибутку:

Таблиця 3 – Формування прибутку господарств Сумської області

Показники	Роки			Відхил. 2015 р від 2013 р., тис.грн
	2013 тис. грн.	2014 тис. грн.	2015 тис. грн.	
ТОВ «Хлібодар» Сумського району				
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	24558,0	24262,0	53661,0	29103,0
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	19042,0	15357,0	31779,0	12737,0
Валовий прибуток	5516,0	8905,0	21882,0	16366,0
Фінансові результати від операційної діяльності: прибуток	3915,0	4006,0	9593,0	5678,0
Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування: прибуток	2730,0	2675,0	8760,0	6030,0
Чистий фінансовий результат - прибуток	2730,0	2675,0	8760,0	6030,0
Рівень рентабельності,%	14,3	17,4	27,6	13,3
ТОВ «Велетень» Глухівського району				
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	65663,0	88036,0	164900,0	99237,0
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	51283,0	59797,0	77423,0	26140,0
Валовий прибуток	14380,0	28239,0	87477,0	73097,0
Фінансові результати від операційної діяльності: прибуток	16175,0	30166,0	95941,0	79766,0
Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування: прибуток	17448,0	32458,0	102187,0	84739,0
Чистий фінансовий результат - прибуток	17448,0	32458,0	102187,0	84739,0
Рівень рентабельності,%	34,0	54,3	131,9	97,9

*Джерело дані фінансової звітності господарств

З таблиці 3 видно, що у обох господарств протягом 2013-2015р.р. позитивним є збільшення розміру їх прибутку. Так, в ТОВ «Велетень» прибуток збільшується майже у 6 разів (84739,0 тис.грн) в 2015 році, а в ТОВ «Хлібодар» лише у 3 рази (6030,0 тис.грн). В загальному виді, прибуток ТОВ «Велетень» є у 12 разів більшим за інше господарство. Щодо формування чистого фінансового результату, то зазначимо про поступове його зростання у обох господарств та рентабельності їх діяльності. Наприклад, в ТОВ «Велетень» він становить 131,9%, тому що чистий прибуток набагато перевищує собівартість реалізованої продукції та свідчить про ефективну діяльність господарства та значне нарощування його фінансового потенціалу.

В ТОВ «Хлібодар» рівень рентабельності становить в 2015 році 27,6% і свідчить також про рентабельну і прибуткову діяльність господарства, однак при незначному використанні та нарощуванні власного фінансового потенціалу.

Нами вже було зазначено, що фінансовий потенціал є важливим елементом потенціалу кожного суб'єкта господарювання. Від того, яким чином він був сформований та використаний залежать саме основні його характеристики такі як: платоспроможність, фінансова стійкість, ліквідність та інші фінансові показники фінансового стану. Тому наступними кроком нашого дослідження є розрахунок та оцінка показників ліквідності та платоспроможності:

Таблиця 4 - Показників ліквідності та платоспроможності господарств Сумської області

Показники	Роки			Відхил. 2015 р від 2013 р.(+/-)
	2013	2014	2015	
ТОВ «Велетень» Глухівського району				
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	22,4	12,2	6,3	-16,1
Коефіцієнт термінової ліквідності	32,8	38,4	7,1	-25,7
Коефіцієнт загальної ліквідності	157,7	129,5	13,1	-156,4
Коефіцієнт мобільності активів	1,52	1,95	2,59	1,07
ТОВ «Хлібодар» Сумського району				
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,51	1,35	0,99	0,48
Коефіцієнт термінової ліквідності	1,48	1,42	1,39	-0,09
Коефіцієнт загальної ліквідності	2,26	3,07	2,18	-0,08
Коефіцієнт мобільності активів	2,64	2,28	2,67	0,03

*Джерело дані фінансової звітності господарств

За даними таблиці 4 видно, що протягом періоду дослідження господарства Сумської області є абсолютно платоспроможними та ліквідними, однак є тенденція до зменшення в ТОВ «Велетень» Глухівського району, тобто визначено зменшення всіх основних показників ліквідності. Це може означати як про не ефективне використання саме фінансового потенціалу даного господарства, тому що формування його було визначено як ефективне та у відповідності до обраної стратегії діяльності та розвитку. Або свідчить навпаки про ефективний розвиток господарства в напрямку використання його фінансового потенціалу. З'ясуємо, який вплив несуть виявлені зміни у значеннях показників. Так, коефіцієнт абсолютної ліквідності зменшується, однак в цілому є вищим за ТГЗ і свідчить про абсолютну платоспроможність господарства за рахунок своїх грошових коштів. Зменшення свідчить про використання значних грошових коштів для своєї вироб-

ничої діяльності, а саме за рахунок придбання нової сільськогосподарської техніки. Коефіцієнт термінової ліквідності також зменшився, але це не свідчить про його погіршення, оскільки це відбувається за рахунок основного зменшення дебіторської заборгованості (хоча її залишається ще значна сума). Коефіцієнт загальної ліквідності також зменшується, однак це не несе негативного впливу на ліквідність господарства. Якщо оцінювати дані зміни в цілому, то загальним висновком є те, що фінансовий потенціал ТОВ «Велетень» використовувався ефективно та має не використані резерви на майбутнє.

З двох господарств більш ліквідним є ТОВ «Велетень» Глухівського району Сумської області та має більш потужніший фінансовий потенціал та потенційні резерви для його зміцнення в подальшій діяльності. Наступним етапом є проведення оцінки фінансової стійкості господарств, а розраховані показники зведені в наступній таблиці 5.

Таблиця 5 - Показників фінансової стійкості господарств Сумської області

Показники	Роки			Відхил. 2015 р від 2013 р.(+/-)
	2013	2014	2015	
ТОВ «Велетень» Глухівського району				
Коефіцієнт фінансової автономії	0,98	0,98	0,94	-0,04
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	0,02	0,02	0,06	0,04
Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень	0,04	0,03	0,02	-0,02
ТОВ «Хлібодар» Сумського району				
Коефіцієнт фінансової автономії	0,56	0,73	0,55	-0,01
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	0,44	0,27	0,45	0,01
Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень	0,09	0,15	0,42	0,33

*Джерело дані фінансової звітності господарств

Згідно розрахунків з табл.5 видно, що фінансово стійким та не залежним є ТОВ «Велетень» Глухівського району, хоча і є незначне зменшення показника автономії. Відбувається це від того, що господарство має довгостроковий кредит та незначно зростає залучений капітал в розрізі деяких видів поточних зобов'язань. Однак це не впливає на фінансовий потенціал господарства та свідчить також про його ефективне використання для своєї діяльності та розвитку.

В ТОВ «Хлібодар» трохи інакша ситуація – воно хоча і має показник фінансової автономії в межах ТГВ (>0,5), однак він має тенденцію до зменшення і свідчить про не ефективне використання власного фінансового потенціалу.

Тому ТОВ «Велетень» Глухівського району необхідно підтримувати свій фінансовий потенціал на існуючому рівні та намагатися його зміцнювати в подальшому, а ТОВ «Хлібодар» потрібно покращувати свій фінансовий потенціал з моменту його формування до більш ефективного використання. Також у господарств є резерви щодо більш ефективного формування, використання та управління своїм фінансовим потенціалом за рахунок: постійного збільшення розміру прибутку, більш ефективного управління ним, збільшенням розміру власного капіталу при зменшенні дебіторської заборгованості (яка займає значний від-

соток в їх активах). В результаті підтримання даної стратегії розвитку у даних господарств буде реальне покращання та розвиток.

Тому для забезпечення більш ефективного менеджменту щодо фінансового потенціалу для кожного суб'єкта господарювання в аграрній сфері необхідно:

1. Удосконалювати формування фінансового потенціалу за рахунок збільшення вхідних і вихідних грошових потоків, що можна досягти при зростанні обсягів виручки від реалізації при зниженні собівартості продукції. Особливо необхідно враховувати при цьому сезонність сільськогосподарської діяльності, природно-кліматичні умови функціонування та стан земельних ресурсів господарств (особливо ріллі).

2. Використовувати всі внутрішні резерви - проведення реструктуризації активів (наприклад, дебіторської заборгованості), змінити структуру активу балансу і перевести деякі з них в грошову форму (реалізувати зайві запаси і надлишки готової продукції на складах).

3. Враховувати вплив конкуренції і знайти нові канали реалізації продукції, замість втрачених ринків, в результаті падіння попиту на продукцію господарства в деяких регіонах держави і області.

4. Розрахувати і прийняти необхідні рішення

ня по досягненню компромісу між вимогами прибутковості, надійності та ліквідності капіталу.

5. Регулювати структурні зміни в самому фінансовому потенціалі і використовувати всі ефективні методи управління власними фінансовими ресурсами.

Висновок. Таким чином, в статті досліджено визначення терміна «фінансовий потенціал» українськими та зарубіжними авторами. В результаті такої оцінки виведено і представлено власне трактування фінансового потенціалу сільськогосподарського підприємства з урахуванням таких факторів як сезонність виробництва і природно-кліматичних умов. Визначено, що важливою складовою діяльності підприємства має бути

ефективний стан і управління фінансовим потенціалом, так як саме від нього залежить створення і розвиток конкурентної переваги підприємства на товарному і фінансовому ринку. Проведені дослідження фінансових показників ТОВ «Велетень» Глухівського району та ТОВ «Хлібодар» Сумського району Сумської області, за допомогою яких було встановлення залежності фінансових показників від формування та використання їх фінансових потенціалів. Тому визначено про необхідність проведення своєчасної оцінки щодо формування та використання фінансового потенціалу для виявлення ефективних напрямків подальшого розвитку.

Список використаної літератури

1. Агеев А. Стратегічна матриця компанії [текст]/ А.Агеев, Б.В. Куроедов, Р.Метьюз // Економічні стратегії. - 2007. - № 5-6. С. 90-96.
2. Климова Н. Економічний аналіз: [навч. посібник]/ Н.Клімова. - П. : «Пітер», 2010. - 210с.
3. Герасимчук З., Вахович І. Фінансовий менеджмент: [навч. посібник]/ З.Герасимчук, І.Вахович. - Луцьк. 2007. - 412 с.
4. Онишко С. Фінансовий потенціал інноваційного розвитку економіки [Текст]/ С.Онишко // Фінанси України. - 2003. - № 6. - С. 67-74.
5. Стецюк П.А. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств [Текст]: монографія / П.А. Стецюк. - К. : ННЦ ІАЕ, 2009. - 370с.
6. Глущенко В. В. Концептуальні засади формування фінансового потенціалу суб'єктів господарювання на Україні [Текст] /В. В. Глущенко//: матеріали Всеукр.науково-практ. конф., 1 берез. 2013 р., Харків. - Х., 2013. - С. 13-25.
7. Карапейчик І. Н. Логіка використання потенціалів в задачах управління потенціалів [текст] / І. Н. Карапейчик // Бізнес інформ. - 2012. - № 9. - С. 285-290.

Шалыгина И.В. Сущность, своевременная оценка и эффективный менеджмент финансового потенциала предприятий аграрной сферы

В статье определены теоретические аспекты сущности финансового потенциала; проведена оценка формирования и использования финансового потенциала предприятий аграрной сферы; предложены конкретные направления по более эффективному управлению финансовым потенциалом для хозяйств, которые исследовались.

Ключевые слова: *финансовые ресурсы, финансовый потенциал, доходность, ликвидность, финансовая устойчивость, резервы, менеджмент.*

Shalygina I.V. Essence, timely assessment and effective management of financial potential of enterprises agrarian sphere

In the article the theoretical aspects of the nature of financial capacity; evaluated the formation and use of financial capacity of agricultural sector enterprises; proposed specific areas for more efficient management of financial potential for economies surveyed.

Keywords: *financial resources, financial strength, profitability, liquidity, financial stability, reserves, management.*

**С. В. Несветова,
Ю. А. Кучеренко**
Сумський національний аграрний університет

Перед аграрною сферою України стоїть задача підвищення життєвого рівня населення, запобігання безробіттю та занепаду сільських територій, виробництво конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції. Ці задачі вирішуються шляхом сприяння розвитку малого і середнього бізнесу, що спрямований на виробництво органічної продукції. Для органічного виробництва склалися сприятливі умови: світовий аграрний ринок зацікавлений у якісній органічній продукції, активно розвивається і внутрішній ринок. Україна має сприятливі природні і кліматичні умови, трудовий потенціал, наукову та освітню базу. Однак органічне виробництво вимагає державної підтримки - особливо сертифікації земельних ділянок, технологій та продукції; необхідності пільгового фінансування і податкових преференцій; сприяння розвитку ринку органічної продукції. У даній статті проаналізовано досвід країн-виробників органічної продукції та запропоновані дієві важелі державної підтримки виробництва і обігу органічної продукції.

Ключові слова: органічне виробництво, фінансова підтримка, пільгове оподаткування, державні закупівлі, державні гарантії.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Спрямованість державної політики на розвиток сільських територій, вимагає усвідомлення ролі середнього і малого бізнесу щодо зниження рівня безробіття і бідності у сільській місцевості, отримання додаткових доходів жителями сільської місцевості за рахунок диверсифікації виробництва, розвитку зеленого туризму, впровадження органічного виробництва, базовою складовою якого є екологічно орієнтоване фермерство. Практика останніх років свідчить, що холдинги і великі агропромислові підприємства не надто сприяють розвитку інфраструктури населених пунктів, зайнятості сільського населення, раціональному використанню природних ресурсів. А відтак, проблеми сільських територій залишаються не вирішеними.

Органічне виробництво в Україні набирає обертів, що пов'язано з її вигідним географічним положенням, сприятливими кліматичними умовами та родючими ґрунтами, що за оцінками експертів займають 25 % світового запасу. За даними Федерації органічного руху України, наша країна займає 22-е місце у світі за площами, зайнятими під органічним виробництвом. Ринок внутрішнього споживання органічної продукції в країні зростає, проте низькими темпами. Зростають також і обсяги експорту продукції з маркою «органік», так, кожна четверта тонна органічної пшениці в Європі — з України. Перспективність органічного виробництва доводить реалізація міжнародних проектів [1]. Однак, у цій сфері діяльності виникає ряд суттєвих проблем: відсутність підтримки держави у сфері виробництва та обігу органічної продукції; несприятливий інвестиційний клімат та відсутність у малого та середнього бізнесу доступу до фінансових ресурсів та адаптованих технологій, які б дозволили розвиватись органічному агробізнесу; обмежена асортиментна пропозиція органічних продуктів для внутрішнього і

зовнішнього ринків; низький рівень обізнаності населення щодо органічних продуктів; негармонізоване українське законодавство з правовим полем ЄС щодо органічного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливими фінансовими важелями виробництва і обігу органічної продукції мають стати: кредитування, пільгове оподаткування, страхування, державна підтримка розвитку сільських територій, що забезпечуватимуть ефективне функціонування господарських структур у ринкових умовах [2, 3, 5].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Основним завданням системи органічного сільського господарства має бути розробка стимулів до виробництва і реалізації органічної продукції, розробка важелів фінансової підтримки організації та її розвитку. Суттєвим фінансовим важелем підвищення ефективності виробництва органічної продукції є пільгове кредитування та пільгове оподаткування. Крім того, необхідне використання і інших інструментів, таких, як доплати за виробництво органічної продукції, компенсація витрат на її сертифікацію, підтримка еколого безпечних технологій, споріднених з виробництвом органічної продукції. Важлива роль у цьому може відігравати держконтракт. Предметом закупівлі вважатиметься будь-яка продукція рослинництва, тваринництва, чи переробки що відповідає вимогам органічного виробництва і сертифікована. Контракт має бути додатковим інструментом формування держрезервів, забезпечення продовольчого постачання для оборони і державної безпеки, задоволення потреб незахищених верств населення.

Формулювання цілей статті. Основним поштовхом до поширення в Україні органічного сільського господарства, стали тенденції до зростання попиту на органічну продукцію та сировину, підвищення цін на ці види продукції, а також усві-

домлення необхідності збереження довкілля, екологізація господарювання та популяризація здорового способу життя. Подолання технологічного відставання агровиробництва можливе за рахунок активізації інноваційних процесів, диверсифікації та розвитку аграрної науки, що зумовлює необхідність формування еколого-економічного механізму розвитку органічного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агропромисловий сектор сьогодні створює до 13% валової доданої вартості країни і є одним з основних бюджетоутворюючих секторів економіки. В аграрній сфері зайнято 23% працездатного населення та використовується понад 20% фондів національної економіки. Значна частина продукції виробляється натуральним шляхом у домогосподарствах, що створює базу для розвитку органічного виробництва. На відміну від сучасних індустриальних методів ведення сільського господарства, органічні технології базуються на використанні внутрішніх ресурсів господарства. За

формулюванням Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM): «Органічне сільське господарство – це виробнича система, що підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей. Воно залежить від екологічних процесів, біологічної різноманітності та природних циклів, характерних для місцевих умов, при цьому унеможливується використання шкідливих ресурсів, що викликають несприятливі наслідки для довкілля в цілому та організму людини зокрема. Органічне сільське господарство поєднує в собі традиції, нововведення та науку з метою покращення стану навколишнього середовища та сприяння розвитку справедливих взаємовідносин і належного рівня життя для всього вищезазначеного» [3]. Навіть у регіонах з несприятливими умовами ведення аграрного виробництва представники малого і середнього бізнесу, як правило, мають стабільні врожаї. [4]. Даний фактор доцільно враховувати при державній підтримці товаровиробників органічної продукції (Рис.1).

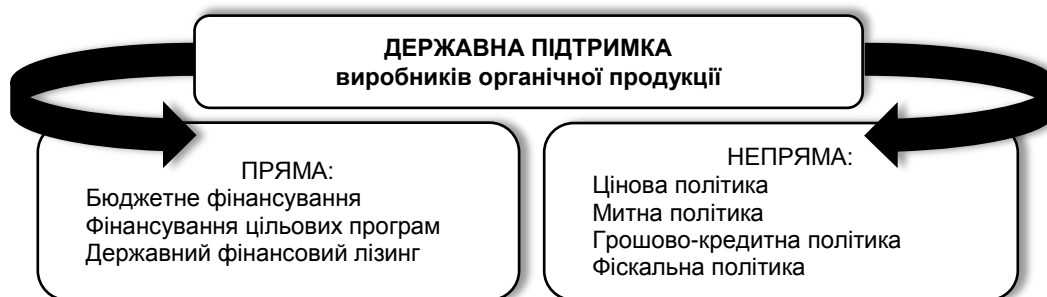

Рис. 1. Форми державної підтримки виробників органічної продукції

Пільгове кредитування і оподаткування виробників органічної продукції є доступним, дієвим, а головне прозорим механізмом державної підтримки, що забезпечує доступ товаровиробників до фінансових ресурсів та можливість сплати вартості отриманих позик. Пільговий режим оподаткування стимулюватиме агровиробників до впровадження інновацій та здешевлення органічної продукції; надає податкові канікули виробникам, що почали сертифікацію аж до моменту надходження виручки від реалізації вирощеної продукції [5].

З понад 200 виробників органічної продукції в Україні більше половини це сімейні і фермерські господарства, які вирощують органічні ягоди, плодоовочеві культури, зелень, розвивають тваринництво і молочний напрямок. Однак урожайність і продуктивність менше, ніж у традиційному землеробстві і підприємці не можуть реалізувати свою органічну продукцію та конкурувати з крупними товаровиробниками традиційного виробництва. Саме тому, малий і середній бізнес найбільше потребує державної фінансової підтримки. Фермерські господарства в європейських країнах є успішними, навіть коли вони володіють ділянками землі 5 – 15 га. Фермери мають змогу

розвивати органічне виробництво, а держава надає їм фінансову підтримку. В Німеччині дотації становлять 600 євро/1 га в перші 3 роки, а в наступні 200—400 євро. Середній розмір такої допомоги — 200 - 300 євро/1 га. Отже, якщо Україна запровадить фінансову підтримку виробництва органічної продукції, це сприятиме його розвитку. Так, у Львівській області, діє програма компенсації витрат на сертифікацію на рівні місцевого бюджету. Планується запровадити аналогічні заходи в Полтавській області. Проте, наразі немає в Україні жодного органічного оператора, сертифікованого відповідно до вимог законодавства. Залежно від цільового ринку збуту, українські виробники органічної продукції проходять сертифікацію за стандартами інших країн: НОП (NOP, США), Біо Свісс (Bio Suisse, Швейцарія), БіОланд (BioLand, Німеччина), Soil Association (Велика Британія), Натурланд (Naturland, Німеччина) [6].

Важливе значення для регламентації органічного виробництва мають базові стандарти, що визнаються Міжнародною Федерацією органічного сільськогосподарського руху [7]. IFOAM було створено систему вимоги до органічних стандартів COROS (Common Objectives and Requirements of Organic Standards) та розроблено загальну

глобальну марку органічної продукції [8]. Сертифікація здійснюється також за українськими стандартами, що розроблені на основі Базових Стандартів Міжнародної федерації органічного сільськогосподарства [9].

Міністерством АПК України розроблено правила маркування і вимоги, згідно з якими, маркування органічної продукції здійснюється виробниками за наявності у них сертифікату відповідності. Контроль відповідності здійснюється з урахуванням положень та вимог Ради ЄС, де зазначається яку інформацію повинно містити маркування органічної продукції: назву продукту та посилення на органічний метод виробництва; найменування та адресу оператора і власника або продавця продукту; найменування та/або код органу контролю або контролюючої інстанції, під контролем яких знаходиться оператор; партію продукції з обліковою документацією, що не пройшла процедури сертифікації, неправильно маркована чи не супроводжується відповідними документами, відповідно до вимог стандартів.

Маркування передбачає наявність логотипу органічної продукції, під яким вказується номер контролюючого органу: термін, що позначає метод органічного виробництва; акронім, що ідентифікує країну походження оператора з сертифікації; код сертифікаційного органу. Пропонується вказувати виробника і адресу потужностей виробництва, відсоток вмісту органічних інгредієнтів у продукції. При маркуванні продукції переробних підприємств логотип «Органічна продукція» може використовуватися лише в тому випадку, якщо не менше 95% вмісту її інгредієнтів сільськогосподарського походження є органічними [10].

Для формування обсягів держпідтримки пропонується виділення 1% ВВП, отриманого від реалізації аграрної продукції, та використання коштів у таких стратегічно важливих напрямках: підтримка малого та середнього бізнесу, розвиток сільських територій і завершення земельної реформи. Кошти спрямовуватимуться, зокрема, на розвиток ринків збуту, органічне виробництво і нішеві культури, підтримку державних підприємств, зрощення і продовольчу безпеку. Тим самим уряд сподівається компенсувати потенційні втрати вітчизняних аграріїв від скасування спецрежиму ПДВ з 1 січня 2017 року, та отримати мультиплікативний ефект, адже вкладені в аграрну сферу майже 3 млрд грн. на пряму підтримку аграріїв, дадуть ефект мультиплікації, що призведе до збільшення ВВП більше ніж на один відсоток. Компенсації також підлягають відсоткові ставки за кредитами, залученими для покриття прямих витрат аграріїв. Крім прямих видатків, передбачається надання бюджетних кредитів, залучення коштів Європейського інвестиційного банку на реалізацію інвестиційних проектів в агропромисловому комплексі.

Ще одним інструментом державної підтри-

мки аграрного сектору є надання державних гарантій за кредитами та позиками, що залучаються самими агровиробниками для фінансування інвестиційних проектів у сфері виробництва органічної продукції. Також, відповідно до Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року необхідно розроблення заходів щодо удосконалення системи оподаткування, запровадження нових інструментів державної підтримки, що базуватимуться на принципах публічності і прозорості використання державних фінансів, підвищення ефективності інтервенційної діяльності державних агентів на ринку аграрної продукції; удосконалення системи кредитного забезпечення, а також розвитку державної підтримки страхування аграрних ризиків; забезпечення підтримки фермерських господарств, малих і середніх виробників сільськогосподарської продукції та створених ними сільськогосподарських кооперативів; сприяння створенню нових потужностей з виробництва та глибокої переробки сільськогосподарської продукції та модернізації існуючих, зокрема у сфері виробництва органічної продукції, садівництва, тваринництва, виноградарства, продукції дитячого харчування тощо.

Опрацьовуючи позитивний європейський досвід державної підтримки виробництва та обігу органічної продукції, доцільно врахувати рекомендації щодо шляхів вирішення проблем, координації внутрішньої та міжнародної політики, завдяки чому уряди різних країн стають поінформованими та мають змогу ухвалювати ефективні рішення. Європейська система ґрунтується на оцінці рівня підтримки сільського господарства (TSE) за сукупністю трьох складових: підтримка виробників (Producer Support Estimate, PSE); підтримка сектору загального забезпечення функціонування аграрної сфери (General Service Support Estimate, GSSE); підтримка споживачів (Consumer Support Estimate, CSE).

Оцінка PSE здійснюється за показниками рівня цін на сільгосппродукцію, обсягів виплат, пов'язаних із проміжним споживанням та розрахунками у суміжних галузях і внутрішнього використання сільгосппродукції, інших складових. Таким чином виокремлено чотирнадцять показників, за якими оцінюється урядова підтримка сільськогосподарського товаровиробника. Показники, що враховуються системою GSSE не спрямовані на конкретних виробників або споживачів, вони безпосередньо не впливають на прибутки сільгоспвиробників або витрати споживачів. Однак саме від цієї підтримки залежить виробництво та споживання органічної продукції в довгостроковій перспективі. Оцінюється така підтримка за допомогою тринадцяти показників, головні з них: обсяг фінансування за рахунок бюджетних коштів новітніх технологій; збір і поширення інформації щодо виробництва і продажу органічної продукції; ве-

теринарне та фіто санітарне обслуговування; розвиток інфраструктури (іригаційні та дренажні системи, складське господарство тощо). Підтримка CSE полягає у регулюванні цін на продукцію. Наприклад, мінімальні ціни на первинну сільгосппродукцію підтримуються на високому рівні за рахунок компенсування видатків переробним підприємствам.

В грошовому вираженні зазначені показники не порівнюються, оскільки схильні до впливу інфляції яка не має нічого спільного з є рішеннями щодо підтримки виробників органічної продукції. Але для порівняння експерти використовують такі показники: відношення суми підтримки сільгоспвиробників до їхньої валової виручки; коефіцієнт номінальної підтримки (Nominal Assistance Coefficient, NAC), що розраховується, як відношення валової виручки виробників (в т. ч. допомоги) до виручки за аналогічні товари в міжнародних цінах; коефіцієнт номінального захисту (Nominal Protection Coefficient, NPC), як відношення середньої ціни, отримані підприємством за товарну продукцію (враховуючи бюджетну підтримку на виробництво одиниці продукції), та міжнародної ціни. Державні преференції отримують саме фермерські господарства. На сьогоднішній день понад 77 % території ЄС класифікується як сільські (47% – землі сільськогосподарського призначення, 30 % – ліси. В Україні площі земель сільськогосподарського призначення займають 67,7 % території, лісові площі – 15,4 %). Повним робочим днем у ЄС охоплено 13,7 млн. фермерів, які займаються інтенсивним, традиційним, органічним та іншими видами землеробства. Поширеними є сімейні ферми, які успадковуються від покоління до покоління. Середній розмір ферми – близько 12 га (у США 2 млн. фермерів, і середній розмір – 180 га; в Україні нараховується близько 32,3 тис фермерських господарств, середній розмір – 134,5 га) [11, 12].

Порівняно з іншими аграрними країнами специфіка державної підтримки сільського господарства в нашій країні відрізняється від світових стандартів тим, що, не зважаючи на сприятливі умови для ведення малого і середнього агробізнесу в зокрема в царині виробництва органічної продукції, вона спрямована на весь агросектор, а не на малий бізнес і тим більше, на підтримку органічного виробництва. Вона має бути спрямована на створення умов для легалізації та розвитку малих і середніх господарств. А це передбачає, що до різних категорій сільгоспвиробників необхідно застосовувати диференційовані підходи, а не вдаватися до використання одного й того ж механізму, наприклад надання однакових подат-

кових пільг.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. За роки незалежності аграрна сфера в нашій державі змінилася структурно: зменшились обсяги виробництва продукції тваринництва (крім птахівництва), зросли обсяги виробництва зернових і особливо олійних культур. Започатковані певні інституційні зміни, впроваджується виробництво органічної продукції і інші еколого орієнтовані види аграрного бізнесу. В цих умовах система оподаткування потребує додаткового корегування з метою створення конкурентних умов для малого і середнього бізнесу, особливо щодо виробництва органічної продукції, усунення наявних диспропорцій, що позначиться позитивно на рівні сільської зайнятості, на посиленні екологічних імперативів аграрного виробництва та на зростанні ресурсної бази місцевих бюджетів і сільських громад. Вважаємо за доцільне впровадження диференційованого підходу щодо оподаткування різних категорій агровиробників та у відповідності з видами їхньої діяльності (традиційні види продукції, соціально орієнтовані, органічне виробництво тощо).

Залишаються не вирішеними основні проблемами щодо політичної волі, забезпечення виробників органічної продукції необхідними ресурсами, системності та державної підтримки, створення сприятливого інвестиційного клімату.

Стримують розвиток вітчизняного ринку органічної продукції та гальмують входження України до постачальників органічної продукції на світових ринках відмінності в політиці державного регулювання, акредитації та сертифікації органічного виробництва. В даному напрямі, безумовно, слід використовувати світовий досвід і, перш за все, рекомендації IFOAM. та відповідних Постанов Ради ЄС щодо органічного виробництва та маркування органічних продуктів.

Щодо фінансової підтримки виробництва і обігу органічної продукції можна ефективно використовувати американський підхід, що орієнтований головно на фінансування науково-консультативної діяльності, маркетингу органічної продукції та її сертифікації. Дана модель сприяє підтримці якості продукції та розвитку торгівлі органічною продукцією, тобто її обігу. Другий підхід, що більше сприятиме розвитку саме виробництва органічної продукції – європейський. Він передбачає надання фінансової допомоги виробникам, як прямої, так і опосередковано через фінансування екологічних програм і забезпечення сталого розвитку сільських територій, збереження і відновлення родючості ґрунтів.

Список використаної літератури:

1. Світ органічного сільського господарства: статистика та тенденції 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://orgprints.org/25188/7/FiBL_IFOAM_World_of_Organic_Agriculture_2013_UA_final.pdf

2. Фурдичко О.І. Агроекологія: монографія / О.І. Фурдичко. – К.: Аграрна наука, 2014. – 400 с.
3. Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifoam.org/en/organic-landmarks/principles-organic-agriculture>.
4. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення) / В. Геєць, В. Юрчишин [та ін.] // Економіка України: політико-економічний журнал. – 2011. – № 12. – С. 4–14.
5. Безус Р.М. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств / Р.М. Безус, О.В. Солнце // Матеріали науково-практ. конф. молодих учених і студентів «Молоді науковці-аграрники: традиційні й нові аспекти досліджень» (м. Дніпропетровськ, 17–21 лютого 2014 р.). – Дніпропетровськ, 2014. – Т. 1. – С. 125–126.
6. Ініціатива Міністерства аграрної політики та продовольства України. Базові матеріали. Робоча група №8.2. Виробництво органічної продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/system/files/8.2.BasicMaterialUKR.pdf>
7. Базові стандарти IFOAM щодо органічного виробництва й переробки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifoam.org>
8. The World of Organic Agriculture 2013: Key Indicators and Leading Countries / FiBL & IFOAM(2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organicworld.net/fileadmin/documents/yearbook/2013/web-fibl-ifoam-2013-25-34.pdf>
9. Сьогодні // Офіційний сайт Міжнародної Громадської Асоціації «БІОЛан Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biolan.org.ua/uk/biolan-ukraine/today>
10. Маланчук Т. Проблеми маркування органічної сільськогосподарської продукції / Т. Маланчук // Альманах права. – 2014. - Вип. 5. - С. 481.
11. The common agricultural policy (CAP) and agriculture in Europe . - [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/faq/index_en.htm#3
12. Статистичний збірник «Сільське господарство України" за 2015 рік» . - [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/09/zb_agriculture_2015pdf.zip.

Несветова С.В., Кучеренко Ю.А. Рычаги государственной финансовой поддержки развития органического производства

Перед аграрной сферой Украины стоит задача повышения жизненного уровня населения, предотвращения безработицы и деградации сельских территорий, производство конкурентоспособной сельскохозяйственной продукции. Эти задачи решаются путем содействия развитию малого и среднего бизнеса, ориентированного на производство органической продукции. Для органического производства сложились благоприятные условия: мировой аграрный рынок заинтересован в качественной органической продукции, активно развивается и внутренний рынок. Украина имеет благоприятные природные и климатические условия, трудовой потенциал, научную и образовательную базу. Однако органическое производство требует государственной поддержки - особенно сертификация земельных участков, технологий и продукции; необходимо льготное финансирование и предоставление налоговых преференций для формирования и развития рынка органической продукции. В данной статье проанализирован опыт стран-производителей органической продукции и предложены действенные рычаги государственной поддержки производства и оборота органической продукции.

Ключевые слова: органическое производство, финансовая поддержка, льготное налогообложение, государственные закупки, государственные гарантии.

Nsesvetova S.V., Kucherenko Yu.A. The levers of state financial support for the development of organic production

The agricultural sector of Ukraine have the task of raising living standards, unemployment and prevent the decline of rural areas, the production of competitive agricultural products. These problems are solved by promoting small and medium enterprises, which aims to produce organic products. For organic production has created favourable conditions: the global agricultural market is interested in the quality of organic products and actively developing the domestic market. Ukraine has favourable natural and climatic conditions, employment potential, scientific and educational base. However, organic farming requires state support - especially certification of land, technologies and products; need for concessional financing and tax preferences; promote the market for organic products. This article analyses the experience of organic producers and proposed effective levers of state support of production and turnover of organic products.

Keywords: organic production, financial support, tax breaks, public procurement, state guarantees.

АУТСОРСИНГ ЯК ЧИННИК ЗНИЖЕННЯ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ

А. С. Заговора, аспірант,
Сумський національний аграрний університет

В статті викладено підходи до визначення трансакційних витрат та їх класифікацію. Розглянуто питання відмінності трансакційних витрат від трансформаційних. Акцентовано увагу на аутсорсингу, як новому для України засобі забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарського підприємства. Запропоновано модель організації аутсорсингу на підприємстві. Систематизовано види аутсорсингу в залежності від видів процесів, що передаються, та причин залучення аутсорсера. Обґрунтовано основні недоліки і переваги впровадження аутсорсингу для пошуку нових можливостей використання наявних ресурсів.

Ключові слова: трансакційні витрати, аутсорсинг, види аутсорсингу, аутсорсер.

Постановка проблеми. Із постійно зростаючим інтересом вчених до проблематики трансакційних витрат загострюються і проблеми визначення терміну, класифікації. Щодо економічної стійкості підприємства і трансакційних витрат слід зазначити, що, з одного боку, здійснення окремих видів трансакційних витрат сприяє підвищенню економічної стійкості підприємств, а з іншого боку, навпаки, певна група трансакційних витрат негативно впливає на рівень економічної стійкості. Тому постає питання пошуку підприємствам засобів покращити результати своєї діяльності. В сучасних економічних умовах все більшого поширення і розвитку набувають нові засоби забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств. Одним з таких засобів є аутсорсинг, що є одним із новаційних засобів управління господарської діяльності, завдяки якому можна ефективно використати наявні ресурси.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у вивчення трансакційних витрат здійснили такі науковці, як Д. Норт, С.Архієреєв, Р.Пустовіт, В.Милошик, В.Шиян, І.Олійник, О. Гаврильченко, О. Власенко та ін. Ними порушуються питання класифікації трансакційних витрат за різними ознаками, проте до тепер питання організації їх контролю та управління залишаються актуальними.

Категорія трансакційних витрат у сучасній економічній літературі розглядається широко і використовується для визначення витрат, що можуть виникати паралельно з трансформаційними витратами. Трансформаційні витрати - це витрати, що супроводжують процес фізичної зміни матеріалу, включаючи витрати процесу виробництва, щодо застосування технології, а не взаємін людей. Внаслідок чого ми отримуємо продукт, який має певну цінність. Трансакційні витрати не пов'язані з самим процесом створення вартості, чим і відрізняються від трансформаційних витрат.

Що ж таке трансакційні витрати? Існує декілька їх визначень. Архієреєвим С.І. було надане наступне визначення: Трансакційні витрати – економічні витрати, що включають неявні витрати

(втрати), які визначаються за альтернативним принципом, запропоновано визначення трансакційних витрат як сукупності втрат, що виникають при обміні правами власності, і затрат, призначених для зменшення цих втрат. [1]

Данильчук І.В. визначає трансакційні витрати як витрати у сфері обміну, в основі якого лежить не просто факт фізичної передачі благ, а обмін правами власності, пучками правочинностей перш за все. [5]

Акцентуючи увагу на інформаційних та правових аспектах виникнення трансакційних витрат, О. В. Власенко висловлює думку, що трансакційні витрати - це сукупність економічних витрат на організацію та проведення контрактації між суб'єктами економічних взаємовідносин, що обумовлені формальними і неформальними умовами функціонування ринку [4].

Формування цілей статті. Метою дослідження є розробка теоретико-методичних рекомендацій щодо застосування аутсорсингу для регулювання трансакційних витрат та забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансакційні витрати виникають під час передачі будь-яких прав, в т.ч. прав власності. І важливим є процес вироблення таких регулюючих норм і правил, контроль за дотриманням яких був би можливий і достатньо сприятливим для учасників. Слід зазначити, що трансакційні витрати, як витрати ринкової взаємодії господарюючих суб'єктів, більшою мірою характеризують рівень підготовки виробництва продукції (робіт, послуг), ніж сам процес виробництва

На основі узагальнення поглядів вчених, можна сказати, що трансакційні витрати - це витрати, що забезпечують перехід прав власності з одних рук в інші, які виникають у ході обміну товарами, у зв'язку із юридичними зобов'язаннями, угодами, що потребують детального документального оформлення і передбачають взаєморозуміння сторін, можна сказати – всі витрати понад і крім власне витрат виробництва.

Ефективне управління передбачає поєднання різного роду ресурсів з метою отримання

певного результату в плані задоволення людських потреб. Поєднання ресурсів передбачає і певні операції з правами власності, тоді управління є джерелом трансакційних витрат.

Одним із формальних регуляторів трансакцій є держава, яка в трансформаційній економіці значно впливає на розмір трансакційних витрат (рис.1).

Рис. 1 Види трансакційних витрат*

*Джерело: розроблено автором на основі [10]

Перш за все це стосується:

1) витрат по забезпеченню прав власності. А саме витрати на утримання судів, арбітражу, органів державного управління; витрати від неякісної специфікації прав власності; витрати часу і ресурсів, необхідних для поновлення порушених прав.

2) витрат на вимірювання, такі як витрати на стандартизацію; витрати на придбання права на торгову марку.

3) витрат на примушення. Даний вид витрат, перш за все пов'язаний з судовою і правоохоронною системами, а також до цих витрат відносяться податки. У разі неефективності держави в плані захисту контрактів її функції виконують альтернативні структури, наприклад приватні охоронні фірми або злочинні угруповання. Це ще раз доводить важливість збалансованості контролю, втручання і підтримки з боку держави.

Витрати на збір інформації про ціни, наявні товари і послуги, про покупців та продавців частково знаходяться під впливом державних установ шляхом формування мінімальних цін та різних реєстрів. Проте якщо кількісну інформацію можна отримати, тоді як держава не володіє якісною інформацією про продавців і покупців, про їх поведінку - чи чесні вони, як виконують свої зобов'язання, в яких знаходяться обставинах, яка їх ділова репутація.

Витрати захисту від третіх осіб, які претендують на частку користі від реалізації положень угоди можливо обмежити змінами в законодавстві про захист прав власності.

Щодо витрат на складання контракту, то необхідно зазначити, що головна мета при складанні контракту полягає у визначенні того, які обставини можуть мати місце в майбутньому і якою повинна бути реакція на них з обох боків. Крім того, тут зазвичай передбачається інституція (організація), яка повинна буде займатися залагодженням суперечок. Вплив держави на витрати

щодо складання контракту обмежується наявністю типового контракту і дотриманням діючого законодавства у складеній угоді, та арбітраж при необхідності.

Витрати від опортуністичної поведінки стосуються післяконтрактної поведінки і найбільш характерні для спільної роботи в команді, коли потенційні можливості кожного повністю невідомі. Опортунізм означає, що в цілях досягнення особистої вигоди індивіди будуть готові порушити існуючі правила і, відповідно, завдати збитку своїм контрагентам.

Виходячи з того, що контракти можуть містити неточності і взагалі бути недосконалими, тому їх реалізація може бути тільки частковою. Звідси витікає необхідність в управлінні контрактними відносинами після укладення контракту, що формує витрати від моніторингу укладених угод. Унаслідок розбіжності інтересів сторін контракту у кожній з них може бути стимул діяти в розріз з контрактною угодою. В результаті виникає необхідність контролювати один одного. Крім того, кожна сторона може і сама себе контролювати з метою збереження репутації

Витрати на ведення переговорів (витрати пошуку). Витрати виникають в процесі налагодження відносин між ринковими агентами. Щоб здійснити ринкову трансакцію, необхідно: виявити, з ким хотілося б укласти операції; розповсюдити інформацію про те, що хтось бажає вступити в операцію і на яких умовах; провести переговори, що ведуть до укладення угоди. Іноді обмеженість інформації про ринок може привести до відмови від здійснення трансакції. Ці витрати є місткими і не завжди закінчуються підписанням угоди.

Одним із інструментів підвищення ефективності діяльності підприємства, в т.ч. оптимізації трансакційних витрат, є аутсорсинг. Аналіз наукової літератури [2,3,7,9,11,12,13] вказує на те, що не існує єдиних підходів до визначення понят-

тя «аутсорсингу». Практичний аспект аутсорсингу полягає у виділенні окремих процесів чи функцій і передача їх на договірній основі іншим організаціям, які спеціалізуються у їх успішному вирішенні. Іншими словами, аутсорсинг - це передачу окремих функцій чи процесів на договірній основі іншим організаціям, що спеціалізуються у конкретній області та мають відповідний досвід, знання,

технічні засоби тощо. На думку Косаревої Т.В, аутсорсинг – це стратегія управління, що дозволяє оптимізувати функціонування організації за рахунок зосередження діяльності на головному напрямі. [8].

Розглянемо модель організації аутсорсингу на підприємстві (рис. 2).

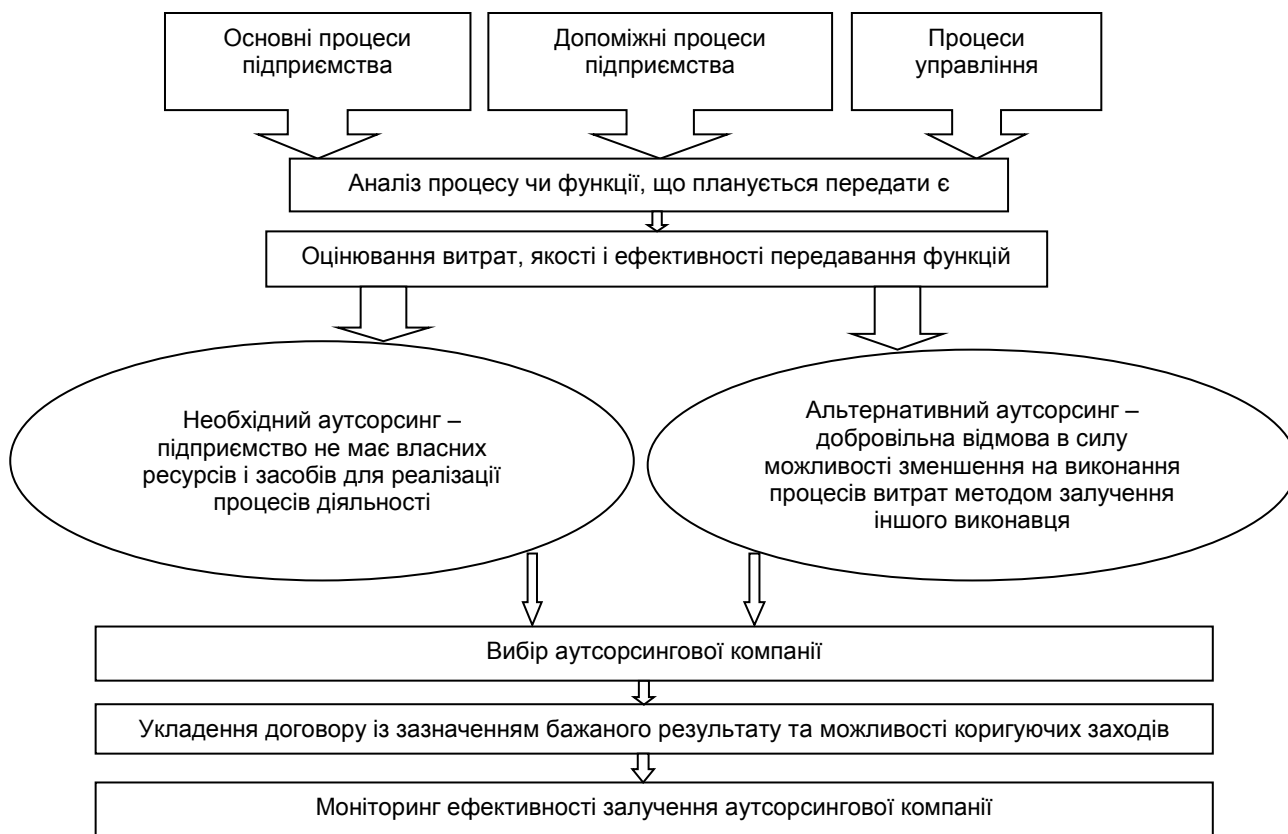

Рис. 2 Модель організації аутсорсингу на сільськогосподарському підприємстві*

*Джерело: авторська розробка

Залежно від виду процесів, які передаються на виконання сторонній організації, аутсорсинг можна систематизувати за такими основними групами:

- аутсорсинг основних процесів підприємства;
- аутсорсинг процесів управління;
- аутсорсинг допоміжних процесів підприємства.

В залежності від причин залучення аутсорсера можна виділити необхідний аутсорсинг та альтернативний аутсорсинг.

Рішення щодо доцільності використання аутсорсингу приймається на підставі проведення аналізу переваг та недоліків, пов'язаних із його застосуванням. На підставі врахування розмірів, наявності та якості необхідних ресурсів, стану ринку приймається рішення щодо доцільності самостійного виробництва або придбання певної роботи чи послуги у сторонніх організацій. Ми погоджуємося з Косаревою Т.В., що доцільність застосування аутсорсингу повинна бути обґрунтована економічними розрахунками й враховува-

ти можливість отримання зиску внаслідок підвищення якості продукції чи послуг. [8].

До найважливіших переваг аутсорсингу треба віднести зменшення витрат, а також можливість зосередитися на виконанні власних першочергових завдань, удосконалюючи, таким чином, основні сфери діяльності і підвищуючи конкурентоспроможність підприємства. Вузька спеціалізація зовнішніх виробників чи постачальників (аутсорсерів) дає їм змогу набути значного досвіду у виконанні бізнес-процесів, запровадженні інноваційних технологій, найновіших методів організації та здійснення робіт [6].

Виходячи із проведених досліджень, можна прийти до висновку, що використання аутсорсингу сприяє:

- зменшенню капіталовкладень за рахунок уникнення додаткових інвестицій;
- зосередженню на основному виді діяльності;
- оптимізації штатних працівників;
- швидко реагувати на зміни на ринку з отриманням конкурентної переваги;

- отримати доступ до відсутніх на підприємстві ресурсів, якими володіють аутсорсери.

До основних недоліків слід віднести втрату підприємством контролю над виконанням переданої на аутсорсинг бізнес-функції чи бізнес-процесу. Виділяють такі основні недоліки і ризики застосування аутсорсингу:

- недовикористання потужностей основних фондів підприємства, що мають стратегічну важливість;

- втрата персоналом частини професійних навичок і знань;

- ризик отримати від аутсорсера неповну або неналежної якості виконуваних ним робіт і послуг;

- недостатнє розуміння аутсорсером стратегії підприємств;

- ризик розкриття конфіденційної інформації про підприємства-замовника або її неналежне використання.

Подолати їх можливо шляхом укладання контракту, в якому детально відобразити особливості співпраці, можливість моніторингу якості робіт, шляхи подолання результатів форс-мажорних обставин, відповідальність сторін. Важливим водночас є і розвиток ринку аутсорсингових послуг, його законодавчий супровід, вдосконалення культури взаємовідносин та належний професійний рівень аутсорсерів.

Ключовим в застосуванні аутсорсингу є:

• зосередження на пріоритетних напрямках діяльності;

• вивільнення ресурсів для ведення основної діяльності;

• залучення більш компетентних спеціалістів для виконання бізнес – процесів;

• використання інновацій у виробництві та підвищення конкурентоздатності.

Використання аутсорсингу спрямує підприємство до пошуку нових можливостей використання наявних ресурсів, адаптації до змін у ринковому середовищі, сприяє впровадженню інновацій та ефективного використання його внутрішнього потенціалу.

Висновки. Вирішення існуючих проблем розвитку підприємницької діяльності повинно відбуватися з урахуванням впливу держави. Проблеми аналізу трансакційних витрат мають широкий характер і вони потребують подальшої уваги для пошуку резервів стабільності підприємства.

Одним із інструментів підвищення ефективності діяльності підприємства є аутсорсинг. Важливо враховувати і потенційну, і фактичну доцільність застосування в управлінні підприємствами аутсорсингу. Аутсорсинг є водночас ефективним і ризиковим способом ведення діяльності, тому потребує виваженого рішення. Проте, застосування аутсорсингу дозволяє кожній із сторін розвинути власні сильні сторони і спрямувати ресурси на перспективні напрями діяльності. Подальшої розробки потребує механізм взаємодії підприємств та компаній – аутсорсерів.

Список використаної літератури:

1. Архієреєв С.І. Трансакційні витрати в умовах ринкової трансформації: Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.01.01 / С.І. Архієреєв / Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. — Х., 2002. — 32 с.

2. Білорус О.Г. Глобальний конкурентний аутсорсинг : монографія / О. Г. Білорус, О.В. Гаврилюк. — К. : 2010. — 352 с.

3. Бовсуновський О.М. Аутсорсинг в аграрному бізнесі / О.М.Бовсуновський, С.О. В'ялий // Амако –інформ. — 2010. - №3-4. — С.2-5.

4. Власенко О.П. Управління трансакційними витратами в агробізнесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 Економіка та управління підприємствами / Олена Павлівна Власенко; ЖНАЕУ. — Житомир, 2009. — 21 с.

5. Данильчук І.В. Теоретичний аспект визначення трансакційних витрат [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://intkonf.org/index.php?s=%F2%F0%E0%ED%F1%E0%EA%F6>

6. Дідух О. В. Визначення основних переваг та недоліків використання аутсорсингу у господарській діяльності підприємств / О. В. Дідух // Інноваційна економіка. - 2013. - № 3. - С. 128-132. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_3_31

7. Загородній А.Г. Аутсорсинг та його вплив на витрати підприємства / А.Г. Загородній, Г.О. Партин // Фінанси України. — 2009. — № 9(166). — С. 87-97.

8. Косарева Т. В. Аутсорсинг-інструмент забезпечення ефективного функціонування підприємств харчової промисловості / Т. В. Косарева // Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК. - 2013. — С. 158-159 Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/7775>

9. Манойленко О.В. Аутсорсинг як інструмент підвищення ефективності антикризового управління / О.В. Манойленко// Вісник МСУ, економічні науки. — 2006. — т.9.№1. — С. 8-12.

10. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. — пер. з англ. І. Дзюби. — К. : Основи, 2000. — 198 с.

11. Осадчук О.В. Аутсорсинг як технологія підвищення ефективності діяльності сучасних органі-

зацій / О.В. Осадчук, М.А. Йохна // Вісник Хмельницького національного університету.-2010. - №3. Т.3. – С. 119-122.

12. Тірбах Л.В. Сутність застосування аутсорсингу в сфері агропромислового комплексу / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal/Social/259>.

13. Тридід О.М. Аутсорсинг. Конспект лекцій для студентів / О.М. Тридід, Таньков К.М. Колодізева Т.О. - Харків:2007. - 40с.

Заговора А.С. Аутсорсинг как фактор снижения транзакционных издержек в управлении предприятиями

В статье изложены подходы к определению транзакционных издержек и их классификацию. Рассмотрены вопросы различия транзакционных издержек от трансформационных. Акцентировано внимание на аутсорсинге, как новому для Украины средству обеспечения эффективного функционирования сельскохозяйственного предприятия. Предложена модель организации аутсорсинга на предприятии. Систематизированы виды аутсорсинга в зависимости от видов процессов, передаваемых и причин привлечения аутсорсера. Обоснованы основные недостатки и преимущества внедрения аутсорсинга для поиска новых возможностей использования имеющихся ресурсов.

Ключевые слова: транзакционные издержки, аутсорсинг, виды аутсорсинга, аутсорсер.

Zagovora A. Outsourcing as a factor in reducing transaction costs in managing enterprises

In the article the approaches to the determination of transaction costs and their classification. The question of differences in transaction costs of transformation. Attention is focused on outsourcing as new for Ukraine means to ensure the effective functioning of the agricultural enterprise. A model of outsourcing at the company. Systematized variety of outsourcing depending on the types of processes that transmitted and causes of outsourcer attraction. The basic advantages and disadvantages of outsourcing to find new uses for existing resources are soundly.

Key words: transaction costs, outsourcing, types of outsourcing outsourcer.

УДК 330.138.11/.12

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ВИТРАТИ»

К. В. Безверхий, к.е.н., докторант

О. В. Іванькова, студент 6-го курсу

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Зроблено огляд і систематизацію визначень поняття «витрати», наданих різними авторами за період з 2000 по 2016 рік. Проаналізовано динаміку публікаційної активності авторів з визначення поняття «витрати» протягом цього періоду. Згідно з розрахунками найвища публікаційна активність з визначення поняття «витрати» спостерігалась у 2008 році. Узагальнено та проаналізовано підходи до трактування поняття «витрати». Запропоновано авторське бачення визначення економічної сутності поняття «витрати».

Ключові слова: витрати, сутність, поняття, підходи, динаміка, визначення

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Основним критерієм ефективної діяльності підприємства є правильне управління витратами. Зростання рівня конкуренції та глобалізація підприємницького середовища зумовили значимість і актуальність проблеми управління витратами компанії з метою підвищення її ефективності. Саме тому для прийняття правильного управлінського рішення великого значення набуває питання щодо розкриття терміну «витрати» з урахуванням всіх тенденцій його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання визначення економічної сутності витрат в різний час розглядалися дослідниками в таких ракурсах:

а) як зменшення активів (грошових коштів)

або збільшення зобов'язань (А. Алексєєва, О. Буфетова, Є. Гнатенко і Т. Бурова, М. Кузьміна, В. Кулішов, Г. Осовська, І.Романків, В.Савчук [2, с. 321; 6, с. 292; 8, с. 35; 21, с. 6; 22, с. 76; 35, с. 43; 38, с. 142; 39, с. 18]);

б) як вартість використаних ресурсів в процесі господарської діяльності (В. Адамовська, К. Безверхий, Л. Білецький і О. Білецький, В. Гордополов, М. Грецак та О. Коцюба, В. Дерій, Н. Задорожна, І. Івакіна, В. Івашкевич, Л. Ільченко, С. Кафка, Г. Кіндрацька і М. Білик, Т. Костенко і С. Підгора, О. Крушельницька, О. Куцигіна, О. Лотиш, Л. Мельник, Є. Мних, Л. Нападовська, Г. Нашкерська, М. Огічук і В. Плаксінко, С. Онисько і П. Марич, Г. Осадча, М. Пушкар, І. Романець, М. Скрипник, Т. Тігова і Л. Селіверстова, Н. Ткаченко, А. Турило і Ю. Кра-

вчук, Ч. Хорнгрен і Дж. Фостер, А. Череп, Г. Чубірка, О. Юрченко [1, с. 59; 3, с. 225; 4, с. 143; 9, с. 10; 10, с. 16; 11, с. 24; 12, с. 30; 13, с.12; 14, с. 145; 15, с.14; 16, с.7; 17, с.272; 19, с. 179; 20, с. 16; 23, с. 14; 26, с. 7; 27, с. 158; 28, с. 392; 30, с. 64, 65; 31, с. 390; 32, с. 880; 33, с. 123; 34, с. 109; 36, с. 389; 37, с. 13; 40, с. 163; 42, с. 29; 43, с. 520; 44, с. 32; 45, с. 20; 46, с. 43; 48, с. 118; 49, с. 270]);

в) як загальноекономічна категорія, що характеризує використання різних речовин і сил природи (Ф.Бутинець, М. Вахрушена, О. Мошковська [5, с. 529; 7, с. 311; 29, с. 87]);

г) як одна з важливих категорій управлінсь-

кого обліку та якісної оцінки діяльності підприємства (В. Козак [18, с.131]);

д) як все, що витрачає підприємство (Д. Кучмач, В.Лень, Я. Соколов, Н. Черткова, П. Юхименко і В. Федосов [24, с. 285; 25, с. 33; 41, с. 47; 47, с. 444; 50, с. 492]).

Метою наукового дослідження є визначення економічної сутності й узагальнення підходів відносно тлумачення поняття «витрати» у контексті підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення поняття «витрати» в літературних джерелах наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Визначення поняття «витрати» у працях авторів

№	Автор	Визначення
1	Адамовська В. [1, с. 59]	Витрати – це витрати підприємства, пов'язані з його основною (спрямованою на виробництво або реалізацію продукції, товарів, робіт, послуг, що є головною метою створення підприємства і забезпечує основну частку його доходу) діяльністю, а також операціями, які її забезпечують або спричинені цією діяльністю
2	Алексеева А. [2, с. 321]	Витрати – це зменшення активів (грошових коштів) або збільшення зобов'язань підприємства, що відносяться до конкретного звітного періоду.
3	Безверхий К. [3, с. 225]	Витрати – це вартісний вимір затрачених (спожитих) в процесі виробництва ресурсів, тобто вартість понесених в процесі виробництва затрат.
4	Білецький Л., Білецький О. [4, с. 143]	Витрати – це витрати на придбання основних факторів виробництва, тобто робочої сили, засобів виробництва, найманої праці, капіталу і праці підприємців, які вимірюються величиною прибутку або підприємницьким доходом.
5	Бутинець Ф. [5, с. 529]	Витрати – загальноекономічна категорія, що характеризує використання різних речовин і сил природи в процесі господарювання.
6	Буфетова О. Ф. [6, с. 292]	Витрати – використання ресурсів підприємства або збільшення зобов'язань, у тому числі й на придбання активів.
7	Вахрушена М. [7, с. 311]	Витрати – це витрати живої та уречевленої праці на виробництво та реалізацію продукції (виконання робіт, надання послуг).
8	Гнатенко Є., Бурова Т. [8, с. 35]	Витрати – зменшення економічної вигоди протягом звітного періоду, що відбувається у формі вибуття або використання активів чи збільшення зобов'язань, що веде до зменшення власного капіталу.
9	Гордополов В. [9, с. 10]	Витрати – це зменшення активів, яке відбулося в процесі господарської діяльності підприємства, здійснене для отримання підприємством доходу, може бути оцінене в грошовому вимірюванні, а його розмір може контролюватися підприємством.
10	Грещак М. та Коцюба О. [10, с. 16]	Витрати – обсяг використаних ресурсів підприємства у грошовому вимірі для досягнення певної мети.
11	Дерій В. [11, с. 24]	Витратами доцільно називати повністю або частково використані в процесі господарсько-фінансової діяльності підприємства запаси, необоротні активи, трудові й інтелектуальні ресурси, а також зменшення (погашення) зобов'язань підприємства перед бюджетом, кредиторами та іншими юридичними і фізичними особами.
12	Задорожна Н. [12, с. 30]	Під витратами розуміють вартість усіх використовуваних ресурсів, необхідних для випуску визначеного обсягу продукції.
13	Івакіна І. [13, с.12]	Витрати є ресурсами для забезпечення отримання доходів на протязі поточного періоду.
14	Івашкевич В. [14, с. 145]	Витрати – це відтік або інше використання активів і (або) виникнення кредиторської заборгованості в результаті відвантаження або виробництва товарів, надання послуг або здійснення інших операцій, які є основою діяльності господарюючого суб'єкта.
15	Ільченко Л. [15, с.14]	Витрати – це сума вартостей використаних ресурсів, що зменшує суму отриманого від реалізації продукції доходу, а отже, і розмір власного капіталу.
16	Кафка С. [16, с.7]	Витрати – це величина вираженої у грошовій формі вартості ресурсів, використаних у процесі діяльності підприємства, які у зіставленні з доходами, формують фінансовий результат за звітний період.
17	Кіндрацька Г., Білик М., Загородній А. [17, с.272]	Витрати – це сукупність витрат живої та уречевленої праці для здійснення поточної господарської діяльності підприємства.
18	Козак В. [18, с.131]	Витрати підприємства – одна з важливих категорій управлінського обліку та якісної оцінки діяльності підприємства.
19	Костенко Т., Підгора С., Рижиков В., Панков В., Герасимов А., Ровенська В. [19, с. 179]	Витрати – це сукупність виражених у грошовій формі витрат підприємства, пов'язаних з виробництвом продукції, наданням послуг, виконанням робіт та їхньою реалізацією.
20	Крушельницька О. [20, с. 16]	Витрати – грошова оцінка матеріальних і трудових ресурсів, що пов'язані з виробництвом та реалізацією продукції, наданням послуг.
21	Кузьміна М. [21, с. 6]	Витратами організації признаються зменшення економічних вигід у результаті вибуття активів та/або виникнення зобов'язань, які приводять до зменшення капіталу цієї організації, за виключенням зменшення вкладів по рішенням учасників (власників майна).

№	Автор	Визначення
22	Кулішов В. В. [22, с. 76]	Витрати – це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу.
23	Куцигіна О. [23, с. 14]	Витрати – це вартість використаних ресурсів або грошові кошти, витрачені на придбання ресурсів, необхідних для виробництва продукції, виконання робіт чи надання послуг.
24	Кучмач Д. [24, с. 285]	Витрати – це вимір у грошовому еквіваленті, усіх ресурсів, які були використані з певною метою.
25	Лень В. [25, с. 33]	Витрати – це матеріальні і грошові кошти, витрачені з метою їх повернення у збільшеній кількості, тобто з метою одержання доходу.
26	Лотиш О. [26, с. 7]	Витрати – грошові витрати, які були, є і виникатимуть у результаті споживання матеріальних і трудових ресурсів та експлуатації служб підприємства, пов'язані з виробництвом конкретного виду продукції з метою її подальшої реалізації й отримання прибутку.
27	Мельник Л. [27, с. 158]	Витрати – це прямі і непрямі, фактичні і можливі виплати або упущена вигода, необхідні для того, щоб залучити й отримати ресурси в межах цього напрямку.
28	Мних Є. [28, с. 392]	Витрати – зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення чи розподілу власниками).
29	Мошковська О. [29, с. 87]	Під витратами слід розуміти вартісну оцінку ресурсів, які підприємство використовує в процесі здійснення своєї господарської діяльності.
30	Нападовська Л. [30, с. 64, 65]	Термін «витрати» означає використання (відплив) грошових коштів.
31	Нашкерська Г. [31, с. 390]	Розглядає термін «витрати» з точки зору «...споживання або використання матеріалів, товарів, робіт, послуг у процесі одержання доходу».
32	Огічук М., Плаксієнко В., Беленкова М. [32, с. 880]	Витрати – матеріальні і грошові кошти, витрачені з метою їх повернення у збільшеній кількості, тобто з метою генерації грошових потоків і одержання доходу.
33	Онисько С., Марич П. [33, с. 123]	Витрати – це спожиті у процесі виробництва засоби виробництва, які втілюють у собі минулу працю (сировину, матеріали, амортизацію основних засобів, працю робітників, зайнятих у процесі виробництва).
34	Осадча Г. [34, с. 109]	Витрати відображають витрачання ресурсів у розширеному відтворенні процесу виробництва.
35	Осовська Г. [35, с. 43]	Витрати підприємства визначають як суму зменшення вартості активів або зменшення власного капіталу (збиток).
36	Пушкар М. [36, с. 389]	Витрати – це сума спожитих на виробництво товарів, робіт і послуг факторів виробництва (ресурсів).
37	Романець І. [37, с. 13]	Витрати – це економічна категорія, яка відображає в грошовому відображенні поточні витрати матеріальних, трудових, фінансових та інших видів ресурсів, які необхідні для здійснення господарської діяльності підприємства.
38	Романків І. [38, с. 142]	Витрати – зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства.
39	Савчук В. [39, с. 18]	Витрати являють собою зменшення активів або збільшення зобов'язань (пасивів), або поєднання того чи іншого у зв'язку з виробництвом і постачанням товарів у рамках діяльності підприємства.
40	Скрипник М. [40, с. 163]	Витрати – використання тільки тих ресурсів, які при визначенні прибутку господарюючого суб'єкта за конкретний період часу ставляться у відповідність доходам.
41	Соколов Я. [41, с. 47]	Витратами на його думку є «... все те, що тратить організація. Та частина витрат, що має відношення до майбутніх звітних періодів, капіталізується і показується в активі балансу».
42	Тігова Т., Селіверстова Л. та Процюк Т. [42, с. 29]	Витрати – це сукупність переданих у грошовій формі витрат підприємства, пов'язаних із виробництвом продукції, наданням послуг, виконанням робіт та їх реалізацією.
43	Ткаченко Н. [43, с. 520]	Витрати – це спожиті в процесі виробництва засоби виробництва, включаючи в себе минулу працю (сировину, матеріали, паливо тощо), та витрати пов'язані з покращенням основних засобів в межах сум, що не перевершують встановлюючого розміру.
44	Турило А. та Кравчук Ю. [44, с. 32]	Витрати – це вартісне вираження абсолютної величини застосовано-спожитих ресурсів, необхідних для здійснення поставленої мети.
45	Хорнгрен Ч., Фостер Дж. [45, с. 20]	Під витратами розуміють спожиті ресурси чи гроші, які треба заплатити за товари та послуги.
46	Череп А. [46, с. 43]	Витрати – економічна категорія, що відображає вартість матеріальних, трудових, інформаційних ресурсів та технологічного обслуговування процесу виробництва при створенні продукції.
47	Черткова Н. [47, с. 444]	Витрати – це вартість усіх матеріалів та послуг, що витрачаються.
48	Чубірка Г. [48, с. 118]	Витрати є грошовим вираженням витрачених за певний період чинників виробництва, необхідних для здійснення підприємством своєї виробничої і реалізаційної діяльності
49	Юрченко О. [49, с. 270]	Витрати – це виражені у грошовій формі сукупні витрати живої і матеріалізованої праці, які були понесені в процесі підприємницької діяльності протягом визначеного періоду часу.
50	Юхименко П., Федосов В. та Лазебник Л. [50, с. 492]	Витрати – це сума платежів домогосподарств за товари та послуги, отримані у звітному періоді, сума коштів, направлених ними на купівлю акцій, сертифікатів, валюти, нерухомості, на будівництво, допомогу родичам і знайомим, на вклади до банківських установ, на податки (крім прибуткового) та інші внески.

В табл. 2 відображено річну динаміку публікаційної активності дослідженої нами вибірки вчених-економістів з визначення економічної сутності поняття «витрати» з 2000 по 2016 рік.

Таблиця 2

Річна динаміка публікаційної активності авторів з визначення поняття «витрати» з 2000 по 2016 рік

№ з/п	Автор	Роки														
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1	Адамовська В.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
2	Алексєєва А.	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Безверхий К.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
4	Білецький Л., Білецький О.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
5	Бутинець Ф.	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Буфетова О.	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Вахрушена М.	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Гнатенко Є., Бурова Т.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
9	Гордолов В.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
10	Грещак М. та Коцюба О.	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Дерій В.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
12	Задорожна Н.	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Івакіна І.	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
14	Івашкевич В.	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15	Ільченко Л.	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16	Кафка С.	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Кіндрацька Г., Білик М., Загородній А.	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
18	Козак В.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
19	Костенко Т., Підгора С., Рижиков В., Панков В., Герасимов А., Ровенська В.	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Крушельницька О.	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
21	Кузьміна М.	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
22	Кулішов В. В.	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
23	Кучигіна О.	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
24	Кучмач Д.	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
25	Лень В.	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Лотиш О.	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
27	Мельник Л.	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
28	Мних Є.	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
29	Мошковська О.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
30	Нападовська Л.	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
31	Нашкерська Г.	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
32	Огічук М., Плаксієнко В., Белянкова М.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
33	Онисько С. М., Марич П. М.	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
34	Осадча Г.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
35	Осовська Г.	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
36	Пушкар М.	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
37	Романець І.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
38	Романків І.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
39	Савчук В.	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
40	Скрипник М.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
41	Соколов Я.	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
42	Тігова Т., Селіверстова Л. та Процюк Т.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
43	Ткаченко Н.	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
44	Турило А. та Кравчук Ю.	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
45	Хорнгрен Ч., Фостер Дж.	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
46	Череп А.	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
47	Черткова Н.	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
48	Чубірка Г.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
49	Юрченко О.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
50	Юхименко П., Федосов В. та Лазебник Л.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Σ	Всього:	2	2	2	5	4	3	6	2	7	5	3	3	2	1	1	1	1

Як видно з табл. 2, у 2013-2016 роках публікаційна активність авторів з дослідженої нами

вибірки була мінімальною – надано лише по одному визначенню терміну «витрати», то у 2008 році вона сягнула максимуму – 8 визначень, що свідчить про підвищення актуальності цього питання. Розподіл кількості визначень поняття «витрати», запропонованих з 2000 по 2016 рік, наведено на рис. 1.

У 2008 р. (рис.1) частка визначень поняття «витрати» склала 14% від сукупної їх кількості у дослідженій нами вибірці, що є найбільшим показником за період з 2000 по 2016 рік.

Узагальнення підходів різних авторів до визначення поняття «витрати» наведено в табл. 3.

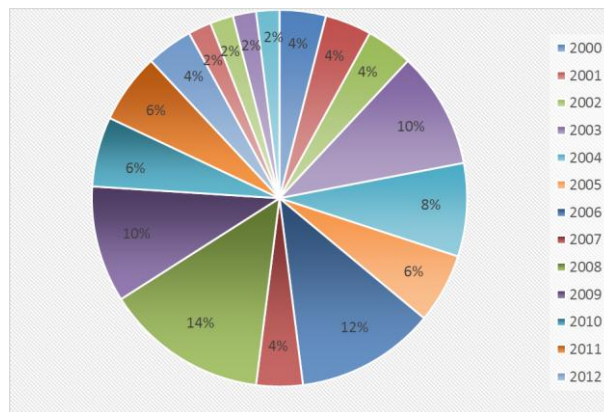

Рис. 1. Розподіл кількості визначень поняття «витрати», запропонованих з 2000 по 2016 рік, за роками

Таблиця 3

Узагальнення підходів до визначення поняття «витрати» у працях авторів

№ з/п	Автори	Підходи до визначення поняття «витрати»	Кількість джерел	Частка джерел, %
1	А.Алексєєва, О.Буфетова, Є.Гнатенко і Т. Бурова, М. Кузьміна, В. Кулішов, Г. Осовська, І. Романків, В.Савчук	Зменшення активів (грошових коштів) або збільшення зобов'язань	8	16
2	В. Адамовська, К. Безверхий, Л. Білецький і О. Білецький, В. Гордополов, М. Грещак та О. Коцюба, В. Дерій, Н. Задорожна, І. Івакіна, В. Івашкевич, Л. Ільченко, С. Кафка, Г. Кіндрацька і М. Білик, Т. Костенко і С. Підгора, О. Крушельницька, О. Куцигіна, О. Лотиш, Л. Мельник, Є. Мних, Л. Нападівська, Г. Нашкерська, М. Огійчук і В. Плаксієнко, С. Онисько і П. Марич, Г. Осадча, М. Пушкар, І. Романець, М. Скрипник, Т. Тігова і Л. Селіверстова, Н. Ткаченко, А. Турило і Ю. Кравчук, Ч. Хорнгрен і Дж. Фостер, А. Череп, Г. Чубірка, О. Юрченко	Вартість використаних ресурсів в процесі господарської діяльності	33	66
3	Ф.Бутинець, М. Вахрушена, О. Мошковська	Загальноекономічна категорія, що характеризує використання різних речовин і сил природи	3	6
4	В. Козак	Одна з важливих категорій управлінського обліку та якісної оцінки діяльності підприємства	1	2
5	Д. Кучмач, В.Лень, Я. Соколов, Н. Черткова, П. Юхименко і В. Федосов	Все, що витрачає підприємство	5	10
Σ	Всього:		50	100

Розподіл досліджених літературних джерел відповідно до підходів до визначення поняття «витрати» наведено на рис. 2.

Рис. 2. Розподіл досліджених літературних джерел відповідно до підходів до визначення поняття «витрати»

Відповідно до узагальнених даних (табл. 3), найбільш поширеною у вибірці є інтерпретація витрат як вартості використаних ресурсів в процесі господарської діяльності. Таке визначення

надають 66 % авторів (В. Адамовська, К. Безверхий, Л. Білецький і О. Білецький, В. Гордополов, М. Грещак та О. Коцюба, В. Дерій, Н. Задорожна, І. Івакіна, В. Івашкевич, Л. Ільченко, С. Кафка, Г. Кіндрацька і М. Білик, Т. Костенко і С. Підгора, О. Крушельницька, О. Куцигіна, О. Лотиш, Л. Мельник, Є. Мних, Л. Нападівська, Г. Нашкерська, М. Огійчук і В. Плаксієнко, С. Онисько і П. Марич, Г. Осадча, М. Пушкар, І. Романець, М. Скрипник, Т. Тігова і Л. Селіверстова, Н. Ткаченко, А. Турило і Ю. Кравчук, Ч. Хорнгрен і Дж. Фостер, А. Череп, Г. Чубірка, О. Юрченко).

Згідно з даними табл. 3, поширеною є інтерпретація економічної сутності витрат як зменшення активів (грошових коштів) або збільшення зобов'язань підприємства. Її надають 8 % авторів (А. Алексєєва, О. Буфетова, Є. Гнатенко і Т. Бурова, М. Кузьміна, В. Кулішов, Г. Осовська, І. Романків, В. Савчук).

На думку Д. Кучмач, В.Лень, Я. Соколов, Н. Черткова, П. Юхименко і В. Федосов (5 % досліджених літературних джерел), витрати – це все, що витрачає підприємство.

Не можна не погодитися з підходом вчених-

економістів Ф. Бутинець, М. Вахрушена, О. Мошковська (3% досліджених літературних джерел), які розглядають витрати як загальноекономічну категорію, що характеризує використання різних речовин і сил природи.

Аналізуючи підходи до визначення сутності витрат в довідковій літературі (табл. 3), слід зазначити, що автор – В. Козак (1% досліджених літературних джерел) розглядає витрати як одну з важливих категорій управлінського обліку та якісної оцінки діяльності підприємства.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Розглянувши і

узагальнивши підходи різних авторів, можна запропонувати таке визначення економічної сутності витрат – це загальноекономічна категорія, що визначає вартість ресурсів, які підприємство використовує в процесі здійснення своєї господарської діяльності та є статтею як фінансової, так і внутрішньогосподарської (управлінської) звітності підприємства. Порушені в статті питання не є висерпними й потребують доповнень, змін, уточнень та конкретизації. В подальших дослідженнях пропонується зосередити увагу на питанні визначення сутності витрат операційної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Адамовська, В. С. Удосконалення управлінського обліку витрат операційної діяльності як один з напрямів бізнес-адміністрування / В. С. Адамовська // *АгроСвіт*. – 2015. – № 8. – С. 58–61.
2. Алексеева А. И., Васильев Ю. В., Малеева А. В. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности : учеб. пособ. / Алексеева А. И., Васильев Ю. В., Малеева А. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 672 с.
3. Безверхий К.В. Ще раз про тлумачення сутності понять «затрати» і «витрати», «витрати виробництва» та «виробнича собівартість» // *Вісник ЖДТУ / Економічні науки*. – 2010. – № 2(52). – С. 222-228.
4. Білецька, Л.В. Економічна теорія (Політеко- номія. Мікроекономіка. Макроекономіка) : навч. пос. (2-ге вид., перероб та доп.) / Л. В. Білецька, О. В. Білецький, В. І. Савич. – К. : ЦНЛ, 2009. – 688 с.
5. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир : Вид-во «Рута», 2006. – 832 с.
6. Буфетова О. Ф. Економічний зміст витрат обігу підприємств торгівлі / О. Ф. Буфетова // *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. - 2007.-№2.-С.291-293.
7. Вахрушина, М. А. Бухгалтерский управленческий учет : учебн. / М. А. Вахрушина. – М. : Омега-Л; Высш. шк., 2003. – 528 с.
8. Гнатенко Є.П. Основні підходи щодо розуміння сутності поняття «витрати» / Т.А. Бурова, Є.П. Гнатенко. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць*. Вип. 5.2 Миколаїв, 2014. — С.33 - 36.
9. Гордополов В.Ю. Облік і контроль витрат операційної діяльності підприємств торгівлі: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / В.Ю. Гордополов. – К., 2009. – С. 20.
10. Грещак М. Г. Управління витратами: навч. метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / М. Г. Грещак, О. С. Коцюба. – К. : КНЕУ, 2002. – 131 с.
11. Дерій В. Термін «витрати» і його трактування для потреб обліку і контролю / В. Дерій // *Галицький економічний вісник*. – 2010. – № 1(26). – С. 154–160.
12. Задорожна, Н. В. Мікроекономічна теорія виробництва і витрат : навч. посібн. / Н. В. Задорожна. – К. : КНЕУ, 2003. – 219 с.
13. Івакіна І. Калькулювання витрат: сучасний погляд. Різні витрати для різних цілей / Інна Івакіна. – Х.: Фактор, 2008. – С. 176.
14. Івашкевич В. Б. Организация управленческого учета по центрам ответственности и местам формирования затрат / В. Б. Ивашкевич // *Бухгалтерский учет*. – 2000. – № 5. – С. 15–18.
15. Ільченко Л.Б. Облік та аналіз витрат на виробництво (на матеріалах підприємств харчової промисловості України): автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.06.04 «Облік і аудит» / Л.Б. Ільченко. – К., 2006. – С. 19.
16. Кафка С.М. Облік і аналіз витрат нафтогазовидобувних підприємств: теорія та методика: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / С.М. Кафка. – Т., 2008. – С. 20.
17. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г. Економічний аналіз: Підручник / За ред. проф. А.Г. Загороднього. – 3-тє вид., перероб і доп. – К.: Знання, 2008. – 487 с.
18. Козак В. Г. Визначення поняття «витрати» та їх оцінка / В. Г. Козак // *Реформування економіки України: стан та перспективи* : зб. Мат. IV Міжнар. наук.-практ. конф. – К. : МІБО КНЕУ, 2009. – С. 129–131.
19. Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства / [Т. Д. Костенко, С. О. Підго-

- ра, В. С. Рижиков та ін.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 400 с.
20. Крушельницька О. В. Управління витратами : навч. посіб. для студ. екон. спец. / О. В. Крушельницька. – Жи- томир : ЖДТУ, 2005. – 196 с.
21. Кузьміна М.С. Учет затрат, калькулирование и бюджетирование в отраслях производственной сферы: учеб. пособие / М.С. Кузьмина. - М.: Финансы и статистика, 2008. – С. 208.
22. Кулішов В. В. Економіка підприємства: теорія і практика : навч. посіб. / В. В. Кулішов. – К. : Ніка-Центр, Ельга, 2004. – 216 с.
23. Куцыгина О.А. Управление затратами на предприятиях: Учеб. пособие / О.А. Куцыгина. – Воронеж, 2001. – С. 84.
24. Теорія бухгалтерського обліку: монографія / [Л.В. Нападівська, М. Добія, Ш. Сандер, Р. Матезіч та ін.]; за заг.ред. Л.В. Нападівської. – К.: Київ. нац. торг. – екон. ун-т, 2008. – С. 735.
25. Лень В.С. Управлінський облік: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання –Прес, 2006. – 317 с.
26. Лотиш О.Я. Формування витрат на виробництво продукції молокопереробних підприємств: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.06.01 “Економіка, організація і управління підприємствами” / О.Я. Лотиш. – Тернопіль, 2004. – С. 20.
27. Мельник Л. Г. Економіка підприємства: конспект лекцій : навч. посіб. / Л. Г. Мельник, О. І. Корінцева. – Суми: Університетська книга, 2004. – 412 с.
28. Мних Є. В. Економічний аналіз: [підручн. для студентів ВНЗ] / Є. В. Мних. – К.: ЦНЛ, 2003. – 412 с.
29. Мошковська О. А. Облік затрат і калькулювання собівартості продукції згідно з вітчизняним законодавством : подальший розвиток і шляхи вдосконалення / О. А. Мошковська // Вісник Житомирського держ. тех. ун-ту. Сер. «Економічні науки». – 2009. – № 3 (49). – С. 85–88.
30. Нападівська Л. В. Управлінський облік: підр. для студ. вищ. навч. закл. / Л. В. Нападівська. – К. : Книга, 2004. – 544 с.
31. Нашкерська Г. В. Бухгалтерський облік: навч. посіб. / Г. В. Нашкерська. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 464 с.
32. Фінансовий та управлінський облік за національними стандартами: Підручник / М.Ф. Огічук, В.Я. Плаксінко, М.І. Беленкова та ін./За ред. проф. М.Ф. Огічука. – 6-те вид., перероб. і допов. – К.: Алерта, 2011. – 1042 с.
33. Онисько С. М. Фінанси підприємств : підруч. [для студентів ВНЗ] / С. М. Онисько, П. М. Марич. – [2-ге вид., стереотип.]. – Львів : Магнолія Плюс, 2005. – 366 с.
34. Осадча Г.Г., Хачко К.М. Зміст та поняття витрат в операційній діяльності підприємства / Осадча Г.Г., Хачко К.М. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія : Нові рішення у сучасних технологіях. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2014. - №4 (1047). – С.97-101.
35. Осовська Г. В. Економічний словник [уклад. Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич, Й.С. Завадський]. – К. : Кондор, 2007. – 358 с.
36. Пушкар М. С. Фінансовий облік : підруч. / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 628 с.
37. Еволюційний розвиток підходів до поняття витрат [Електронний ресурс] / І. Ю. Романець // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2012. – Вип. 9(3).
38. Особливості бухгалтерського обліку і економічного контролю витрат виробництва / І. Я. Романків // Інноваційна економіка. – 2013. – № 10. – С. 141 – 147.
39. Савчук В. П. Финансовый менеджмент предприятий: прикладные вопросы с анализом деловых ситуаций / В. П. Савчук. – К. : Максимум, 2001. – 600 с.
40. Скрипник М. І. Затрати і витрати: проблема трактування понять / М. І. Скрипник // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: Міжнар. зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 1 (13). – С. 163–165.
41. Соколов В. Я. Учет затрат – от теории к практике / В. Я. Соколов // Бухгалтерский учет. – 2005. – № 6. – С. 44–47.
42. Тігова Т. М. Аналіз фінансової звітності : навч. посіб. / Т. М. Тігова, Л. С. Селіверстова, Т. Б. Процюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 268 с.
43. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: Підручник. – 3-те вид. доповнене і перероблене / Надія Марківна Ткаченко. – К.: Алерта, 2008 – 926 с.
44. Турило А. М. Управління витратами підприємства: навч. посіб. / А. М. Турило, Ю. Б. Кравчук, А. А. Турило. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 120 с.
45. Хорнгрен, Ч. Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект : пер. с англ. под. ред. Я. В. Соколова. / Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Фостер. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 416 с.
46. Череп А. В. Управління витратами підприємств харчової промисловості в ринкових умовах господарювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.04 / А. В. Череп.

– К., 2008. – С. 38.

47. Черткова Н.О. Економічне значення витрат промислових підприємств / Н.О. Черткова // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. - 2006. - № 6. – С. 444-447.

48. Чубірка Г.І. Методи оптимізації витрат підприємства у ринкових умовах / Г. І. Чубірка // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка. – 2016.

49. Юрченко О.А. Облік витрат операційної діяльності: історичний аспект / О.А. Юрченко “Економічні науки”. – Серія “Облік і фінанси”. – Випуск 8 (29). – Ч.4. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kapitanvova.ucoz.ua/load/jurchenko_o_a_oblik_vitrat_operacijnoj_dijalnosti_istorichnij_aspekt/20-1-0-545_

50. Юхименко П. І. Теорія фінансів: підруч. / [за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія]. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.

Безверхий К.В., Иванькова А. В. Подходы к определению экономической сущности понятия «расходы»

Сделан обзор и систематизация определений понятия «расходы», предоставленных различными авторами за период с 2000 по 2016 год. Проанализирована динамика публикационной активности авторов по определению понятия «расходы» в течение этого периода. Согласно расчетам самая высокая публикационная активность по определению понятия «расходы» наблюдалась в 2008 году. Обобщены и проанализированы подходы к трактовке понятия «расходы». Предложено авторское видение определения экономической сущности понятия «расходы».

Ключевые слова: расходы, сущность, понятие, подходы, динамика, определение

Konstantin Bezverkhyi, Alexandra Ivankova Approaches to defining economic satisfy the concept of «expenses»

The review and systematization of the definitions of the concept of «expenses» provided by various authors for the period from 2000 to 2016 is made. The dynamics of publishing activity of authors on definition of «expenses» during this period is analyzed. According to calculations, the highest publishing activity in the definition of «expenses» was observed in 2008. The approaches to the interpretation of the concept of «expenses» are generalized and analyzed. The author's vision of the definition of the economic essence of the concept of «expenses» is proposed.

Keywords: costs, essence, concept, approaches, dynamics, definition

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВА У СИСТЕМІ ФАКТОРІВ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О. В. Панухник, д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя

У. М. Плекан, аспірант кафедри економіки та фінансів Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя

У статті виокремлено фактори, які уможливають здійснення соціально відповідальної діяльності підприємств, обґрунтовано роль фінансових ресурсів у складі зазначених факторів. Проаналізовано фінансово-економічний стан і податкове навантаження ТОВ Заводу «Ремпобуттехніка». З'ясовано вплив показників фінансових результатів діяльності на соціальну відповідальність підприємства в частині фінансової безпеки. Запропоновано використання процедури MARSpline у програмі Data Mining з метою моделювання стану та оцінки фінансово-економічної діяльності підприємства. Побудовано сплайнову регресійну поверхню фінансово-економічної відповідальності ТОВ Заводу «Ремпобуттехніка» та виведено рівняння мультифакторної регресії.

Ключові слова: фінансовий стан підприємства, соціально відповідальна діяльність, фінансова стійкість, фінансові ресурси, інформаційні потоки, модуль MARSpline, сплайнова регресійна поверхня.

Постановка проблеми. Протягом кількох останніх десятиліть у світі укорінилася практика ведення соціально відповідального бізнесу поряд із концепцією сталого розвитку. В Україні подібна практика ще не набула масового характеру, хоча вже закладені інституційні основи її розвитку.

Соціально важливі питання перебувають у центрі уваги широкого кола зацікавлених сторін, і підприємство, як важливий учасник соціальних процесів, не є виключенням. Здійснення соціально відповідальних ініціатив поступово стає своєрідним трендом українського сьогодення для великих успішних підприємств. Для більшості ж суб'єктів малого підприємництва соціальна відповідальність у всій різноманітності її проявів у більшості випадків залишається нездійсненою діяльністю, оскільки передбачає понесення підприємством витрат.

Залежно від того, які соціально відповідальні ініціативи реалізуються, підприємство залучає свій ресурсний потенціал у вигляді коштів, затраченого часу, надання послуг, товарів чи інших матеріальних цінностей. Зазначимо, що саме фінансові ресурси найчастіше використовуються для виконання підприємством своїх, переважно добровільно взятих, соціальних обов'язків.

Фінансовий потенціал підприємства визначає не тільки його конкурентоспроможність, а й можливість здійснювати соціально відповідальну діяльність (СВД). Вищезазначене актуалізує необхідність проведення аналізу фінансово-економічних результатів діяльності підприємств та аргументує потребу пошуку ефективної методики управління фінансовою складовою діяльності як визначника фінансово-відповідального підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансовий стан є визначальною характеристикою діяльності підприємства, тому в літературних джерелах зустрічаються численні наукові розробки західних та вітчизняних економістів із

проблем фінансового менеджменту.

Окремі теоретичні та методичні аспекти управління фінансовим станом підприємства розглядаються у численних наукових працях вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як: І. А. Бланк, Л. Булгакової, О. Г. Мельник, Л. А. Костирко та ін. [1-3]. Вплив концепції соціальної відповідальності на розвиток підприємства розглянутий у працях таких науковців, як: Л. Л. Антонюк, Л. А. Грицина, Т. В. Кравченко, Т. Є. Моїсеєнко [4-7] та інших.

Розгляд взаємозв'язку фінансової стійкості підприємства та феномену СВД актуалізує аналіз фінансово-економічної діяльності підприємства.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Попри численні наукові доробки вчених, недостатньо дослідженими залишаються методи управління фінансовими результатами діяльності підприємства, які були б доступними, зрозумілими та простими для управлінського персоналу та, водночас, ефективними.

Методологія дослідження. Методологічною базою дослідження стали фундаментальні роботи зарубіжних і вітчизняних учених і практиків з питань формування та реалізації соціальної відповідальності бізнесу, а також принципи побудови й оцінки показників фінансово-економічного стану підприємств. У роботі використовувалися загальнонаукові та специфічні методи наукового пізнання: графічний і табличний методи, логічний, системний підхід, метод діалектичного пізнання, методи теоретичного узагальнення і системного аналізу, методи статистичної обробки і візуалізації, абстрактно-логічний.

Метою статті є аналіз стану фінансових ресурсів підприємства як фактора, який уможливорює здійснення СВД.

Виклад основного матеріалу. Реалізація СВД на підприємстві уможливується за рахунок низки факторів, таких як: мотиваційне, інструментальне, ресурсне, адміністративно-організаційне

та інформаційне забезпечення. На нашу думку, зазначені фактори є визначальними при формуванні СВД. У контексті даного дослідження розг-

ляємо ресурсне забезпечення у частині фінансового потенціалу підприємства (рис. 1).

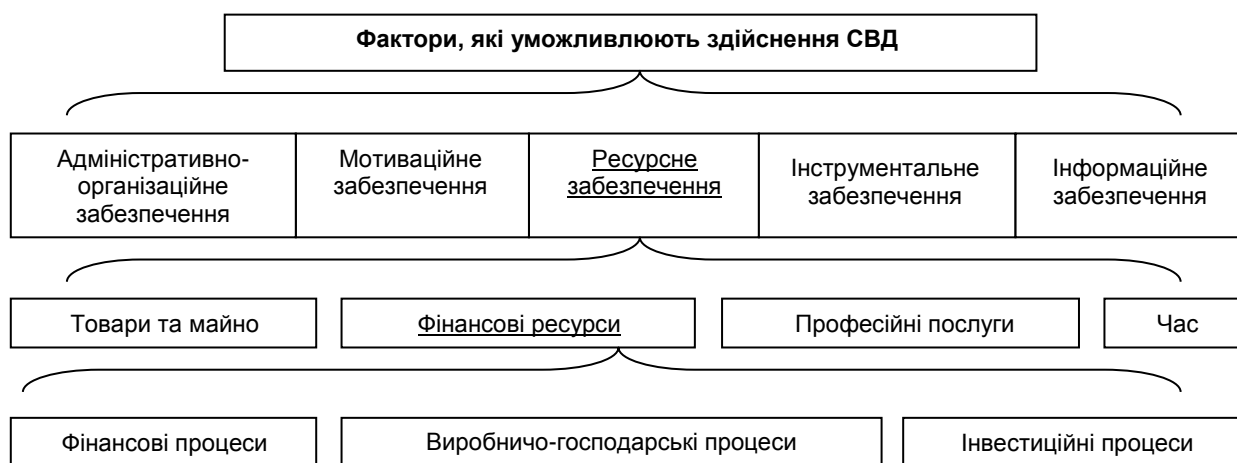

Рис. 1. Фінансові ресурси у системі факторів здійснення СВД підприємства

Джерело: авторська розробка

Для здійснення СВД підприємство виділяє власні ресурси – кошти, товари і майно, надає професійні послуги, витрачає час [8, с. 26]. Безперечно, фінансові ресурси не є єдиним мірилом для визначення можливості здійснювати соціальну відповідальність, але вони займають чільне місце у факторному впливі та певною мірою формують інші складові ресурсного забезпечення реалізації СВД.

У процесі дослідження проаналізовано фі-

нансово-економічні можливості ТОВ Заводу «Ремпобуттехніка», яке розташоване у м. Тернопіль і займається розробкою систем електроживлення постійного і змінного струму для різної апаратури (побутової, промислової); вузлів і систем живлення, виготовленням друкованих плат. Необхідну інформацію для аналізу згрупуємо у таблиці 1 у розрізі вхідних і похідних даних фінансово-економічного стану підприємства.

Таблиця 1

Інформаційні потоки для аналізу фінансово-економічного стану підприємства

№	Вхідні інформаційні потоки	№	Опрацьовані дані
1	чистий прибуток (збиток)	1	показники майнового стану
2	активи підприємства	2	показники рентабельності
3	податкове навантаження	3	показники ліквідності
4	показники витрат	4	показники платоспроможності
5	показники доходів	5	показники ділової активності
6	власний, позичений, залучений капітал	6	показники фінансових результатів діяльності

Джерело: згруповано авторами самостійно

Використовуючи дані фінансової звітності за період 2012-2016 рр. ТОВ Заводу «Ремпобуттехніка», у таблиці 2 проаналізуємо показники фінансово-економічного стану як чинники здійснення СВД.

Першочерговим завданням дослідження вважаємо аналіз майнового стану обраного підприємства. Для забезпечення ефективної його діяльності необхідним є цілеспрямоване формування активів. Майновий стан напряму впливає на забезпечення операційного циклу, а доцільність та правильність вкладання коштів у активи є показником економічної соціальної відповідальності. Витратити основних фондів на виготовлення одиниці продукції на ТОВ Заводі «Ремпобуттехніка» знизилася протягом аналізованого періоду на 63 %. Фондовіддача, відповідно, зросла на 166 %. Відзначимо, що позитивна тенденція змінилася на спад показника фондовіддачі у 2016 р.

на 24 % порівняно з попереднім роком. Коефіцієнт зносу основних засобів із року в рік зростав. У той час, коли в 2012 р. майновий стан підприємства був задовільним, у 2016 р. коефіцієнт зносу основних засобів перетнув нормативне значення і склав 0,57. Найвищу частку прибутку від вартості основних засобів аналізоване підприємство отримало у 2012 р. (20,19 %), найнижче показник рентабельності основних засобів опустився у 2016 р. (0,13 %), а у 2013 р. завод зазнав збитків. Показник фондоозброєності позитивний – абсолютне відхилення якого у 2016 р. від 2012 р. склало 451,48, відносне – 1051,42 %. ТОВ Завод «Ремпобуттехніка» протягом аналізованого періоду було збитковим тільки у 2013 р., однак спостерігається негативна тенденція до зменшення суми чистого прибутку. Так, у 2016 р. прибуток склав 52000 грн., що на -2342000 грн. менше за фінансовий результат 2012 р.

**Показники фінансово-економічного стану
ТОВ Заводу «Ремпобуттехніка» у 2012-2016 рр.**

№ з/п	Показник	Рік				
		2012	2013	2014	2015	2016
Показники майнового стану і фінансових результатів діяльності підприємства						
1	Фондомісткість	0,27	0,26	0,11	0,08	0,10
2	Фондоозброєність	42,94	75,16	198,59	459,93	494,42
3	Коефіцієнт зносу основних засобів	0,13	0,20	0,36	0,47	0,57
4	Фондовіддача	3,69	3,80	8,83	12,97	9,82
5	Рентабельність основних засобів	20,19	-0,62	8,29	0,53	0,13
6	Чистий прибуток (збиток)	2394,00	-133,00	2333,00	189	52
Показники ліквідності підприємства						
7	Коефіцієнт покриття	0,94	0,90	1,02	1,12	1,08
8	Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,35	0,33	0,35	0,44	0,51
9	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,00	0,03	0,01	0,04	0,00
10	Чистий оборотний капітал, тис. грн.	-404,00	-1964,00	549,00	4356,00	4239,00
Показники платоспроможності (фінансової стійкості) підприємства						
11	Коефіцієнт платоспроможності	0,26	0,12	0,16	0,19	0,14
12	Коефіцієнт фінансування	2,86	7,39	5,39	4,28	6,31
13	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними запасами	-0,06	-0,11	0,02	0,11	0,07
14	Коефіцієнт маневреності робочого капіталу	-0,14	-0,72	0,10	0,50	0,48
15	Коефіцієнт маневреності власних засобів	-0,48	-0,72	0,01	0,41	0,48
Показники рентабельності підприємства						
16	Коефіцієнт рентабельності активів	10,37	-0,20	2,05	0,12	0,02
17	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	36,02	-1,19	14,49	0,67	0,15
18	Коефіцієнт рентабельності діяльності	21,87	-0,65	3,75	0,16	0,05
19	Коефіцієнт рентабельності продукції	135,41	2,39	8,14	10,80	6,94

Джерело: сформовано авторами на основі фінансової звітності підприємства

Коефіцієнт покриття, коефіцієнти швидкої та абсолютної ліквідності підтверджують, що платоспроможність підприємства є не висока. У 2012 та 2013 рр. сума короткострокових зобов'язань перевищувала оборотні кошти, з 2014 по 2016 рр. підприємство у розпорядженні мало зростаючий чистий оборотний капітал, який на кінець 2016 р. склав 4239000 грн. Таким чином, незважаючи на свою прибутковість, показники ліквідності ТОВ Завод «Ремпобуттехніка» є незадовільними. Підприємство може мати низьку ліквідність у наслідок великих виплат власникам чи ненадійності дебіторів.

Проаналізувавши показники платоспроможності (фінансової стійкості) ТОВ Завод «Ремпобуттехніка», можемо стверджувати про недостатню частку коштів, вкладених власниками підприємства в загальну вартість майна. Коефіцієнт фінансування розкриває критичний стан фінансової стійкості підприємства: на 1 грн вкладених в активи власних коштів у 2016 р. залучено 6,31 грн. позикових коштів. Забезпеченість власними оборотними запасами не достатня. Маневреність робочого капіталу задовільна у 2014-2016 рр. Достатня гнучкість у використанні власного капіталу спостерігається у 2015-2016 рр. Розраховані показники фінансової стійкості переважно нижчі за нормативні значення. Підприємство залежить від позикового капіталу і є фінансово нестійким.

Наступним етапом є аналіз показників рен-

табельності ТОВ Заводу «Ремпобуттехніка». Найвищий рівень економічної рентабельності спостерігався у 2012 р. – 10,37. У 2013 р. відбулося різке падіння показника до рівня - 0,2. До кінця 2016 р. рентабельності активів сягнула позначки 0,02. Коефіцієнт прибутковості власного капіталу (показник інвестиційної привабливості підприємства) найвищий у 2012 р. Найнижча фінансова рентабельність припадає на 2013 р. (-1,19). Висока варіація показника протягом аналізованого періоду викликана коливанням розміру прибутку. Коефіцієнт не є абсолютно інформативним, тому його значення необхідно аналізувати в комплексі з іншими показниками прибутковості. Рентабельність діяльності підприємства зростала у 2014 р. Зменшення показника у 2013, 2015 та 2016 рр. вказує на низьку ефективність господарської діяльності підприємства. Коефіцієнт рентабельності продукції у 2012 р. був найвищий – 135,41. На кінець 2016 р. показник знизився до 6,94, тобто у 19,5 разів.

Трансформація соціально-економічних зв'язків підприємств відбивається безпосередньо на структурі економічних відносин, і в першу чергу вбачається у показниках ділової активності підприємств, а саме у співвідношенні дебіторської та кредиторської заборгованості та прискоренні руху розрахунків із контрагентами. У таблиці 3 наведені показники ділової активності ТОВ Заводу «Ремпобуттехніка» у 2012-2016 рр.

Таблиця 3

Показники економічних відносин із контрагентами ТОВ Заводу «Ремпобуттехніка» у 2012-2016 рр.

№ з/п	Показник	Рік				
		2012	2013	2014	2015	2016
1	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	0,99	0,36	0,58	0,83	0,51
2	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	3,32	1,82	4,67	3,62	1,21
3	Строк погашення дебіторської заборгованості, днів	110	200	78	101	302
4	Строк погашення кредиторської заборгованості, днів	369	1026	631	440	713
5	Коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості	3,43	4,62	7,23	4,02	2,23

Джерело: сформовано авторами на основі фінансової звітності підприємства

За даними таблиці 3 коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості ТОВ Завод «Ремпобуттехніка» знизився у 2016 р. до 0,51, а в 2012 р. він складав 0,99. Негативним є також зростання майже удвічі строку погашення кредиторської заборгованості. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості знизився на 2,1 обороти на рік, а строк погашення дебіторської заборгованості зріс у 2,7 рази і становив 302 дні у 2016 р. Дебіторська заборгованість погашається значно швидше, що дає заводу можливість швидше погашати кредиторську заборгованість, і тим самим покращувати рівень соціальної відповідальності перед постачальниками, фінорганамі, підприємцями, працівниками, органами соцстрахування.

Таким чином, пріоритетною умовою соціальної відповідальності бізнесу є реалізація сумлінної ділової практики у відносинах з контрагентами, а також вчасне виконання податкових зобов'язань, що впливає на формування дохідної частини бюджету та фінансування державних соціальних програм. На нашу думку, показники відносин із зацікавленими сторонами у великій мірі залежать від ефективності системи управління та дотримання принципів соціальної відповідальності.

Аналіз фінансово-економічного стану обраного підприємства доповнимо даними податкового навантаження за 2013-2016 роки. Екологічні збори підприємства показані у таблиці 4.

Таблиця 4

Аналіз екологічних зборів ТОВ Заводу «Ремпобуттехніка» за 2013-2016 рр.

Назва забруднюючої речовини	Суми сплаченого податку, грн.				Відхилення 2016 від 2013 року	
	2013	2014	2015	2016	Абсолютне, грн.	Відносне, %
1	2	3	4	5	6	7
Азоту оксид	169,61	203,22	211,32	267,72	+98,11	57,84
Вуглецю оксид	22,58	27,02	28,08	35,6	+13,02	57,66
Вуглеводні	15,87	28,46	29,6	11,64	-4,23	-26,65
Свинець та його сполуки	0,00	57	59,28	75,12	+75,12	-
Тверді речовини	0,00	8,82	9,16	37,56	+37,56	-
Разом	208,06	324,52	337,44	427,64	+219,58	105,54

Джерело: сформовано авторами на основі звітності ТОВ Заводу «Ремпобуттехніка»

За наведеними даними можна стверджувати, що суми сплаченого податку ТОВ Завод «Ремпобуттехніка» збільшилися протягом 2013-2016 рр. на 105,54 %, податкове навантаження зростає.

Прибуткове підприємство з достатнім для здійснення СВД ресурсним потенціалом має більше можливостей здійснювати різноманітні соціальні ініціативи, а тому будемо вважати, що успішний фінансово-економічний стан є основною передумовою укорінення соціальної відповідаль-

ності у повсякденну діяльність підприємств і, разом із тим, є стратегічною метою підприємств.

Прийmemo фінансово-економічну відповідальність за результативний показник, а вплив фінансових показників на неї за основними факторами прийmemo за робочу гіпотезу. Окреслена робоча гіпотеза дасть змогу при її побудові виявити найсуттєвіші фактори впливу з усього масиву даних, виокремлених за 2011-2016 рр. для ТОВ Заводу «Ремпобуттехніка» у таблиці 5.

Таблиця 5

Фінансові результати діяльності ТОВ Заводу «Ремпобуттехніка», тис. грн.

Умовне позначення	Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016
F ₁	чистий прибуток (збиток)	-65,0	2394,0	-133,0	2333,0	189,0	52,0
X ₁	чистий дохід від реалізації продукції	10850,0	10949,0	20443,0	62158,0	116363,0	99873,0
X ₂	інші операційні доходи	3,0	11539,0	24,0	3034,0	3385,0	2871,0
X ₃	інші доходи	0,0	6,0	0,0	201,0	8,0	145,0
У ₁	собівартість продукції	63,0	11213,0	18427,0	55701,0	107148,0	94674,0
У ₂	податок на прибуток	0,0	550,0	73,0	83,0	477,0	542,0
У ₃	адміністративні витрати	61,0	611,0	1275,0	1862,0	2449,0	3004,0
	витрати на збут	0,0	39,0	64,0	80,0	152,0	201,0
	інші операційні витрати	0,0	7575,0	575,0	4603,0	9236,0	4394,0
У ₄	інші витрати	0,0	112,0	186,0	731,0	105,0	22,0

Аналіз даних передбачає знання моделі, для якої відомі зв'язки між змінними, і які можна

математично описати. З метою з'ясування особливостей впливу показників фінансових результатів діяльності на соціальну відповідальність підприємства в частині його фінансової стійкості, скористаємося модулем Багатомірні адаптивні сплайни (MARSpline) який використовують у Data Mining, та програмою STATISTICA. Data Mining є класом аналітичного прикладного програмування, яке підтримує рішення, розшукуючи за прихованими взірцями інформацію в базі даних [9, с. 9].

Використовувати багатовимірні регресійні сплайни (MAR-сплайни) вперше запропонував Дж. Фрідман у 1991 р. [10]. Моделювання з допомогою MAR-сплайнів застосовується у наукових та прикладних дослідженнях різних галузей наук. Застосування Data Mining для визначення стану фінансово-економічної відповідальності підприємства обґрунтовується тим, що дає змогу автоматично відкидати мультифакторні вимірники, і залишаються лише найважливіші. Процедура MARSpline дає змогу вивести функцію регресії зі зважених сум членів, що містять добутки базових функцій. Метод дає змогу отримати змістовні моделі з достатньо точними передбаченнями, навіть у випадку, коли зв'язок між предикторними і залежними змінними є немонотонним. Алгоритм

у просторі всіх змінних здійснює пошук усіх вузлових точок і встановлює взаємозв'язки між змінними. Пошук базових функцій здійснюють доти, поки не буде максимізовано загальний критерій «підганання» найменших квадратів. Таким чином, до основних завдань, які успішно можна розв'язати за допомогою інструментів Data Mining, є опрацювання інформації про фінансово-економічні показники підприємств з метою автоматичного пошуку шаблонів (патернів), характерних для будь-яких фрагментів неоднорідних багатовимірних даних [11].

Завдання регресії у нашому випадку полягає у виявленні залежностей між залежною змінною чистим прибутком/збитком, як показником можливості підприємства реалізувати соціальну відповідальність, та незалежними (предикторними) змінними (дані табл. 5): x_1 – чистий дохід від реалізації продукції, x_2 – інші операційні доходи, x_3 – інші доходи, y_1 – собівартість реалізованої продукції, y_2 – податок на прибуток, y_3 – операційні витрати, y_4 – інші витрати.

Застосувавши модуль MARSpline для даних ТОВ Завод «Ремпобуттехніка» (табл. 5), отримано сплайнову поверхню (рис. 2).

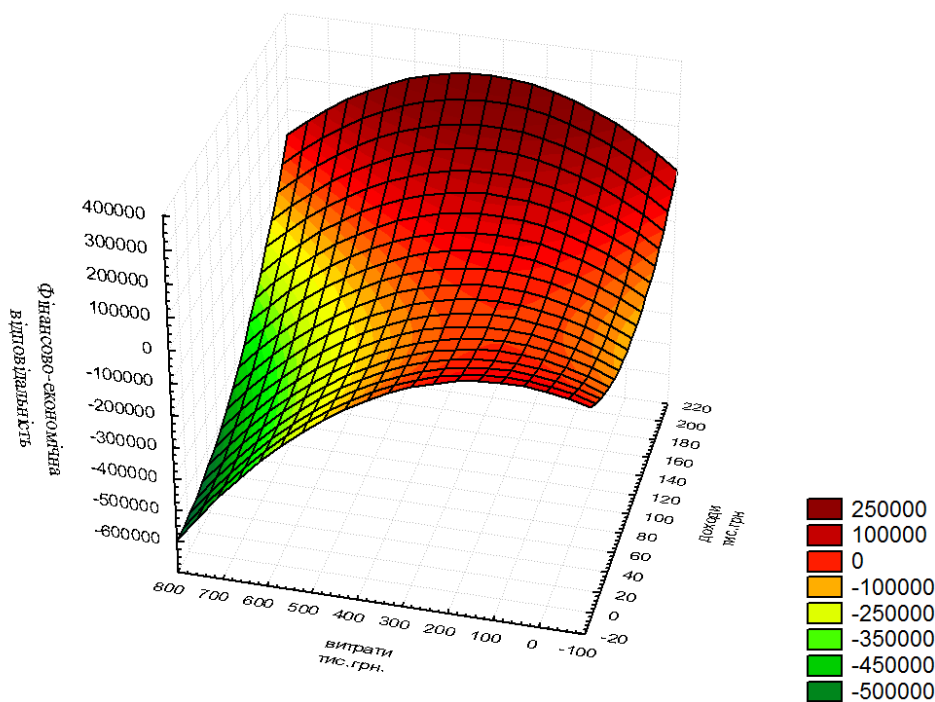

Рис. 2. Сплайнова регресійна поверхня фінансово-економічної відповідальності ТОВ Заводу «Ремпобуттехніка»

Джерело: сформовано авторами на основі розрахунків показників (табл. 5) за допомогою статистичного пакету «Statistica»

Сплайнова регресійна поверхня фінансово-економічної відповідальності ТОВ Заводу «Ремпобуттехніка» містить як додатні, так і від'ємні значення. Регресійна поверхня підтверджує, що збільшення сукупних доходів підприємства та зменшення витрат позитивно впливають на фінансово-економічний стан підприємства, збільшуючи його можливість здійснювати СВД. Дослідження впливу вибраних факторів на чистий прибуток (збиток) на основі даних табл. 1 дозволило сформулювати рівняння мультифакторної регресії:

$$F_1 = -11,35 + 2,53x_1 - 0,32x_2 - 0,12x_3 + 0,027y_1 - 0,12y_2 + 2,87y_3 - 1,11y_4$$

Коефіцієнт апроксимації $R^2=0,98$, що свідчить про адекватність моделі.

Застосування модуля MARSpline й отри-

мане в результаті регресійне рівняння дало змогу визначити наступну значиму залежність показників:

$$\text{Чистий прибуток} = -65 + 1598,6x + 223,38y + 10,43x^2 + 2,59xy - 1,2y^2$$

де: $x = x_1 + x_2 + x_3$; $y = y_1 + y_2 + y_3 + y_4$.

Сплайнова поверхня показує, що максимальна економічна соціальна відповідальність підприємства досягають при ефективному управлінні доходами та мінімізації витрат.

Вважаємо, що застосування Data Mining в управлінні СВД підприємством має відігравати важливу роль, зважаючи на структуру і рівні соціальної відповідальності, різноманітність і нагромадження великого обсягу інформації щодо факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ функціонування підприємств.

Висновки. У сучасних умовах господарювання підприємство повинно підвищувати рівень власної соціальної свідомості, вибудовувати соціально спрямовану лінію поведінки з опорою на ефективні форми господарювання та управління.

Функціональне навантаження механізму управління соціально відповідальною діяльністю вітчизняних підприємств включає економічну складову у вигляді:

- акумулювання фінансових ресурсів;

- покращення економічних показників ;

- впливу на маркетингову систему.

У статті проведено кількісно-якісну оцінку впливу фінансових показників діяльності на можливість підприємства здійснювати СВД в сучасних умовах господарювання за допомогою процедури MARSpline у програмі у Data Mining. Значимо, що на відміну від існуючих інструментів управління, застосування модуля MARSpline дозволить розробити альтернативні рішення щодо досягнення очікуваного рівня фінансової спроможності підприємства реалізовувати соціальні ініціативи.

Економічна складова соціальної відповідальності передбачає максимальну реалізацію свого потенціалу, раціональне використання усіх видів ресурсів, мінімізацію протирічностей та нерегульованостей запитів усіх стейкхолдерів [12]. Зважаючи на це, вважаємо питання управління фінансово-економічної сфери підприємств таким, що потребує подальших досліджень.

Список використаної літератури:

1. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента / И. А. Бланк – К.: Ника-Центр, 1999. – 489 с.
2. Мельник О. Г. Діагностика діяльності машинобудівного підприємства на засадах системи економічних індикаторів: монографія / О. Г. Мельник. – Львів: Видавництво ДП «Видавничий дім «Україна», 2009. – 188 с.
3. Костирко Л. А. Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства: монографія / Л. А. Костирко. – Х.: Фактор, 2008. – 336 с.
4. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн : теорія та механізм реалізації [Текст] : монографія / Л. Л. Антонюк ; Київський нац. екон. ун-т. – Київ : КНЕУ, 2004. – 275 с.
5. Грицина Л. А. Становлення концепції корпоративної соціальної відповідальності у контексті цивілізаційного розвитку світової економіки / Л. А. Грицина // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://mevhnua.at.ua/load/mizhnarodna_naukovo_praktichna_internet_konferencija/1_formuvannja_ta_ocinka_efektivnosti_funkcionuvannja_mekhanizmiv_upravlinnja_dijalnistju_pidpriemstv/2-1-0-105
6. Кравченко Т. В. Відповідальний маркетинг як напрям підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств / Т. В. Кравченко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2015. – №1(30). – С. 371–378
7. Моїсеєнко Т. Є. Корпоративна соціальна відповідальність в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства / Т. Є. Моїсеєнко // [Електронний ресурс] – Режим доступу до тексту: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=986>
8. Пацула О. Соціальні витрати підприємства та їхня класифікація / О. Пацула // Вісник КНТЕУ. – 2006. – № 3. – С. 26.
9. Ситник В. Ф. Інтелектуальний аналіз даних (дейтамайнінг): навч. посібник / В. Ф. Ситник, М. П. Краснюк. – К. : КНЕУ, 2007. – 376 с.
10. Friedman J. H. Multivariate adaptive regression splines / J. H. Friedman // The Annals of Statistics. – 1991 – 141 p.
11. Ильясов Р. Х. Фазовый сплайн-анализ как метод выявления цикличности в экономике / Р. Х. Ильясов // Современные наукоёмкие технологии. – 2009. – № 1. – С. 32–36.
12. Banerjee, Subhabrata Bobby. Corporate social responsibility: the good, the bad and the ugly / Subhabrata Bobby Banerjee. Edward Elgar Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, 2007. – 153 p.

Панухник Е.В., Плекан У.М. Финансовые ресурсы предприятия в системе факторов осуществления социально ответственной деятельности

В статье выделены факторы, позволяющие осуществлять социально ответственную деятельность предприятий, обоснована роль финансовых ресурсов в составе указанных факторов. Проанализированы финансово-экономическое состояние и налоговая нагрузка ООО Завода «Рембыттехника». Определено влияние показателей финансовых результатов деятельности на социальную ответственность предприятия в части финансовой безопасности. Предложено использование процедуры MARSpline в программе Data Mining с целью моделирования состояния и оценки финансово-экономической деятельности предприятия. Построено сплайновую регрессионную поверхность финансово-экономической ответственности ООО Завода «Рембыттехника» и выведено систему уравнений мультифакторной регрессии.

Ключевые слова: финансовое состояние предприятия, социально ответственная деятельность, финансовая устойчивость, финансовые ресурсы, информационные потоки, модуль MARSpline, сплайновая регрессионная поверхность.

O. Panukhnyk, U. Plekan Financial resources of the enterprise in the system of social responsible activity factors

The article singles out factors that allow carrying out socially responsible activities of enterprises, substantiates the role of financial resources as a part of these factors. The financial and economic situation and the tax burden of the «Rembyttekhnika» LLC are analyzed. The impact of the financial performance indicators of on the social responsibility of the enterprise in terms of financial security has been determined. The use of the MARSpline procedure in the Data Mining program is proposed for modeling the level and evaluating the financial and economic activities of the enterprise are suggested. Spline regression surface of financial and economic responsibility of «Rempotehnika» LLC was built and the multifactor regression equation was derived.

Key words: financial condition of the enterprise, socially responsible activity, financial stability, financial resources, information flows, module MARSpline, spline regression surface.

СОЦІАЛЬНА ТА ЕКОЛОГІЧНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.24:332.33:001.8:330.131.5

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

М. В. Зось-Кіор, д.е.н., доцент

Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка

О. М. Германенко, к.е.н., доцент,

Луганський національний аграрний університет, м. Харків

М. М. Бучнєв, к.е.н., доцент, Декан факультету менеджменту,

Донбаський державний технічний університет, м. Лисичанськ

В статті представлено авторське визначення видів земель в Україні за участю у формуванні доданої вартості суб'єктів земельних інтересів. Розроблена система критеріїв оцінки рівня ефективності управління земельними ресурсами аграрного сектору економіки. По кожному з видів ефективності введено в розрахунок мультиплікативні показники, які в основному увійшли як складові вперше пропонувані до даного аналізу агрегованих показників економічної, соціальної та екологічної активності на селі. Сутність даних показників полягає в можливості оцінки інтенсивності та сили дії суб'єктів земельних відносин. Розроблена методика є основою для визначення інтегрального показника ефективності управління земельними ресурсами аграрного сектору країни (регіону).

Ключові слова: управління, ефективність, земельні ресурси, аграрний сектор економіки, суб'єкти земельних інтересів, система критеріїв оцінки, агреговані показники, активність на селі.

Постановка проблеми. Серед вчених, практиків, аналітиків питання визначення критеріїв, факторів і показників ефективності управління земельними ресурсами аграрного сектору економіки неоднозначне. Це обумовлено: незакінченою гармонізацією «старих» і «нових» систем оцінки ефективності; невизначеною базою оцінки; невизначеними видами ефективності; невизначеними об'єктами управління; невизначеними суб'єктами управління.

Тому важливою є систематизація методичної бази щодо комплексної оцінки ефективності управління земельними ресурсами в контексті глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існують різні критерії ефективності державної, регіональної влади і підприємств через існування суспільних, колективних і особистих інтересів [5, С. 5; 8, С. 214]. Це обумовлює необхідність врахування розгляду ефективності управління земельними ресурсами з двох сторін: народногосподарської і комерційної. Наприклад, показники прибутку і рівня рентабельності, як найважливіші показники маси ефекту і рівня ефективності, для підприємства є надзвичайно цінним аналітичним матеріалом при прийнятті рішень виробничого та фінансового характеру. В той же час вони не враховують витрат, які несе держава на управління земельними ресурсами [8, С. 214], тому на регіональному та державному рівні ці показники є

слабоінформативними. В той же час конкретному дослідженню критеріїв, що засновуються на системі показників не тільки відносних і абсолютних, а й динамічних, експертних, мультиплікативних та агрегованих, приділено недостатньо уваги, що і актуалізує представлене дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – запропонувати методику оцінки економічної, соціальної та екологічної ефективності використання земельних ресурсів аграрного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу. Ефективність управління земельними ресурсами аграрного сектору економіки України визначається комплексом пріоритетних її видів: економічної, соціальною та екологічною ефективністю та їх різновидів [1, С. 21; 3, 6; 8]. Для аналізу слід визначитися з класифікацією земельних ресурсів як об'єкту управління. На наш погляд, при цьому перелік суб'єктів управління має включати мікроагентів (micro agents – McA), мініагентів (mini agents – MnA), спільних агентів (general agents – GnA), держави (the state – S), регіональних (regional agents – RA) і глобальних агентів (global agents – GIA). Якщо їх інтереси не співпадають, то їх взаємовідносини трансформуються з компліментарних до конкуруючих. Визначимо основні види земель за участю у формуванні доданої вартості суб'єктів земельних інтересів (табл. 1).

Таблиця 1

Види земель в Україні за участю у формуванні доданої вартості суб'єктів інтересів

Види земель	Суб'єкти земельних інтересів					
	MnA	McA	GnA	S	RA	GIA
Оброблювані і такі, що числяться в земельному кадастрі	+	+	+	+	+	+
Оброблювані, але не числяться в земельному кадастрі	+	+	+	+		
Не обробляються і не числяться в земельному кадастрі				+		

* наявність інтересу у суб'єкта

Наявність інтересу у суб'єктів обумовлена | не тільки поточним, але і перспективним викорис-

танням (наприклад, через приватизацію)/ невикористанням (наприклад, через вилучення з господарського обороту), сплатою та отриманням податків, розподілом та перерозподілом продукції, отриманої на землі тощо.

Для кожного з об'єктів земельних відносин більш важливим є різний вид ефективності (табл. 2). Так, для землі – це екологічна ефективність, для прав на землю – економічна ефективність, а для доданої вартості – соціальна ефективність.

В умовах, коли ресурси обмежені, правомірно вести мову про ефективність як про досягнення максимального ефекту за фіксованих, тоб-

то за наперед визначених обсягах ресурсів, або ж досягнення заданого результату (ефекту) за мінімальних затрат ресурсів [1, С. 11]. Саме даний підхід розкриває сутність технічної ефективності, яка разом із аллокативною та загальною економічною є своєрідними формами існування економічної ефективності [1, С. 20]. Так, технічна ефективність як здатність суб'єкта земельних відносин досягти за даної кількості факторів максимального обсягу виробництва продукції, що задається граничною функцією виробництва [1, С. 16; 9], дуже важлива для формування системи показників економічної ефективності (рис. 1).

Таблиця 2

Ранжування значення показників видів ефективності управління земельними ресурсами аграрного сектору економіки за об'єктами земельних відносин

Об'єкти	Вид ефективності		
	економічна	соціальна	екологічна
Земля	2*	3	1
Права на землю	1	2	3
Додана вартість	2	1	3

* оцінка від 1 до 3 по низхідній (1 – максимальний інтерес, 3 – мінімальний інтерес)

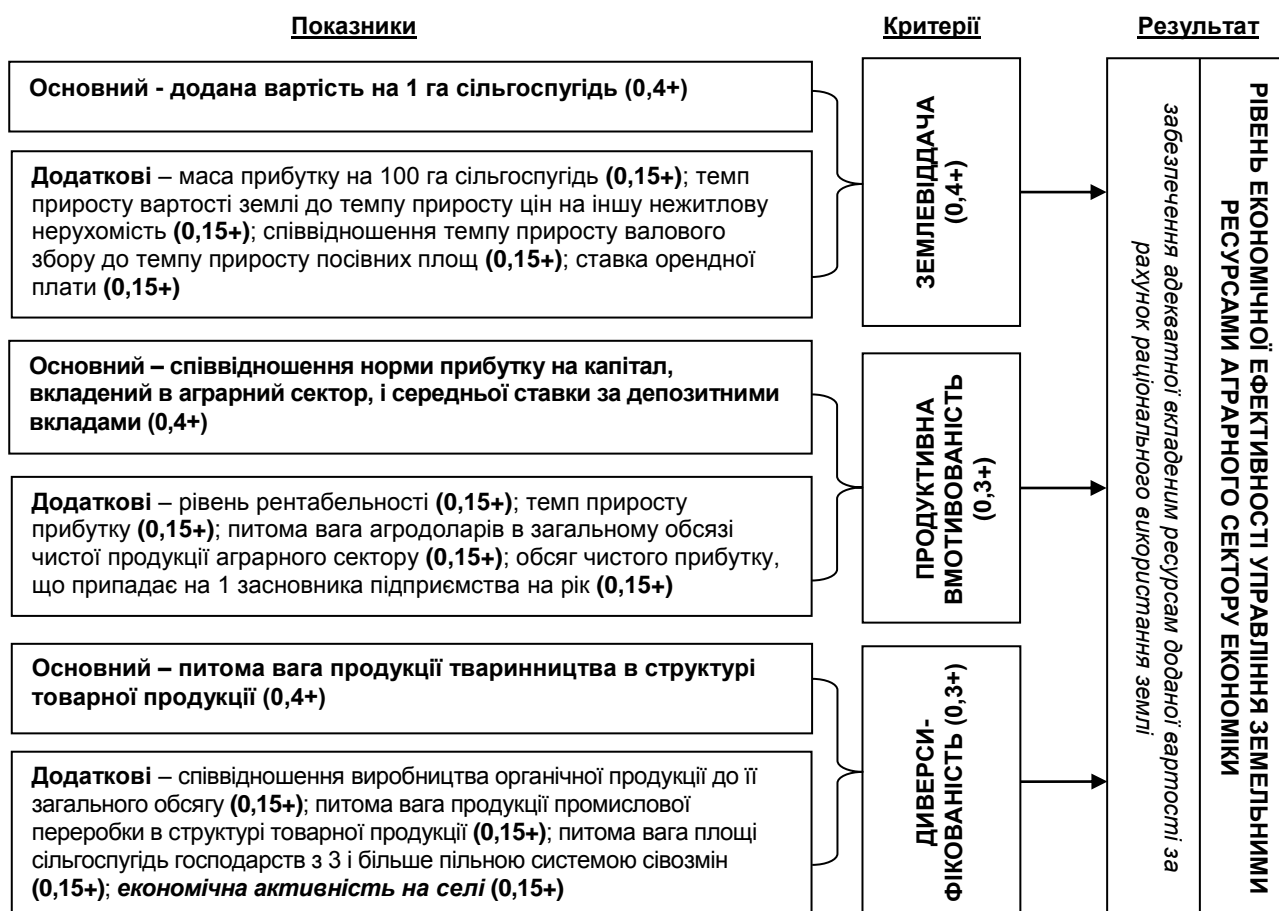

Рис. 1. Система критеріїв оцінки рівня економічної ефективності управління земельними ресурсами аграрного сектору економіки*

*розроблено автором на основі результатів експертної оцінки, де, наприклад, 0,15+ означає, що показник має вагомність 0,15, стимулятор

Економічна ефективність нерозривна з соціальною, критеріями ефективності якої, за сучасною науковою літературою, є сталий розвиток населеного пункту через оптимальне поєднання доходів і вільного часу, найбільша зайнятість сільсь-

кого населення, що, на нашу думку, можна визначити надто умовно, а основним показником вважається питома вага прибутку, спрямованого на соціальні заходи, в загальній масі чистого прибутку на одного середньооблікового працівника [1, С.

27; 2; 4, С. 57].

За цієї логіки підприємство, що підвищувало заробітну плату, відремонтувало сільський клуб і полагодило дорогу (тобто було соціально активним), але за рік спрацювало зі збитком, є менш соціально ефективним, ніж те, що з прибутком, але

обмежилося виплатою зарплати. З урахуванням результатів дослідження представимо систему критеріїв оцінки рівня соціальної ефективності управління земельними ресурсами аграрного сектору економіки (рис. 2).

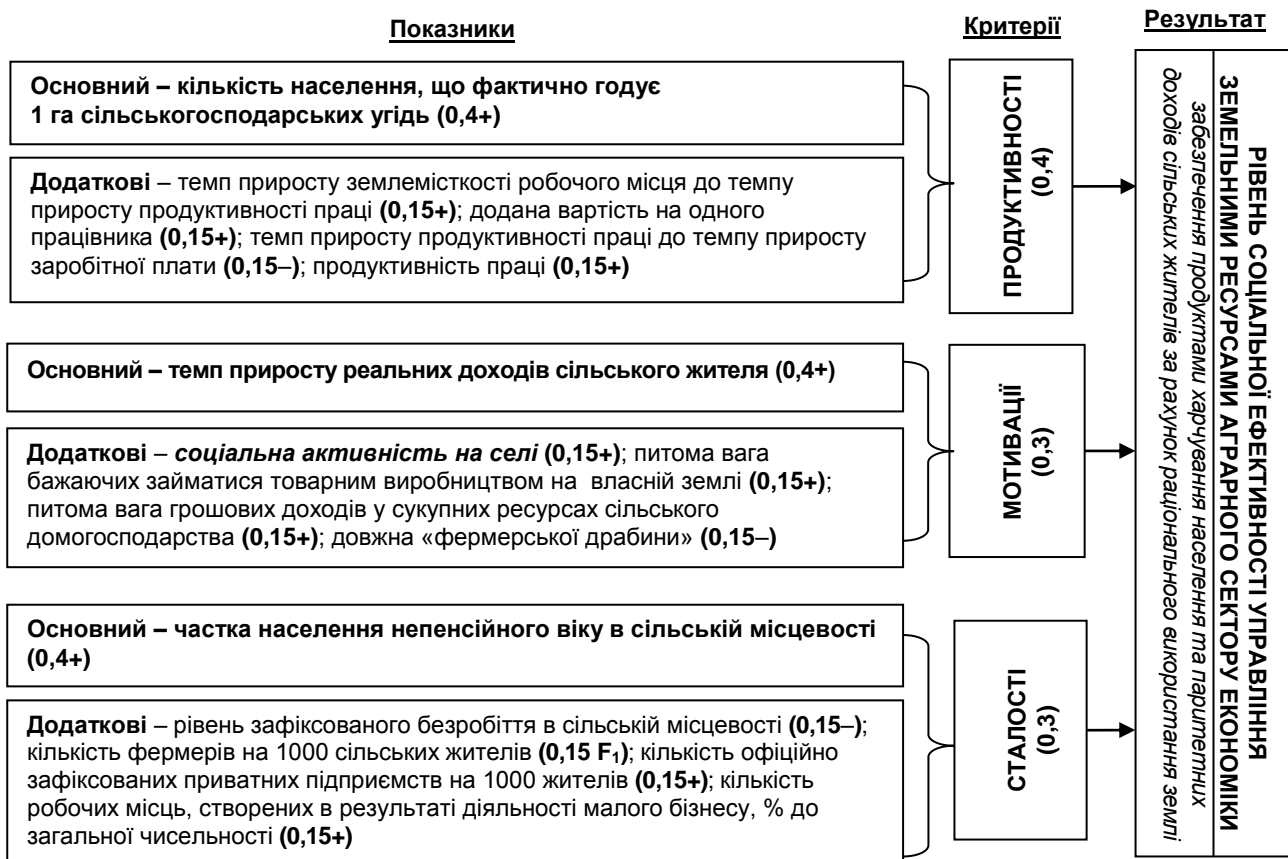

Рис. 2. Система критеріїв оцінки рівня соціальної ефективності управління земельними ресурсами аграрного сектору економіки*

*розроблено автором на основі результатів експертної оцінки, де, наприклад, 0,15+ означає, що показник має вагомість 0,15, стимулятор; нормативне значення F₁ – до 2,5 – стимулятор, більше 2,5 – дестимулятор

Виділення екологічної ефективності в самостійну форму зумовлене необхідністю створення екологічно безпечного для людей і тваринного та рослинного світу довкілля, за якого зберігається біологічна рівновага і водний баланс території, поліпшується кругообіг органічних речовин, забезпечується розширене відтворення економічної родючості ґрунту, супроводжуване підвищенням вмісту гумусу, здійснюється виробництво екологічно чистої продукції і не допускається забруднення навколишнього середовища хімічними засобами сільськогосподарського призначення, а також – потребою в існуванні індикатора для визначення гармонійного розвитку виробництва [1, С. 27].

В аграрній економіці України, як і в інших галузях, місце в ієрархії пріоритетів визначається економічним результатом підприємства (галузі,

регіону). У підприємств, що мають низькі доходи, охорона навколишнього середовища в переліку пріоритетів відсутня. Турбуються вони передусім про власне виживання на короткостроковому відрізьку часу. Господарюючі суб'єкти будуть вирішувати суспільно значимі перспективні задачі лише в тому випадку, коли забезпечується їх прибуткова робота, і чим прибуток вище, тим в більшому ступені підприємство зацікавлено і спроможне турбуватися про навколишнє середовище [7, С. 107-108]. За цих умов навіть екологічні інвестиції держави здебільшого використовуватимуться не за цільовим призначенням. З урахуванням результатів дослідження представимо систему критеріїв оцінки рівня екологічної ефективності управління земельними ресурсами аграрного сектору економіки (рис. 3).

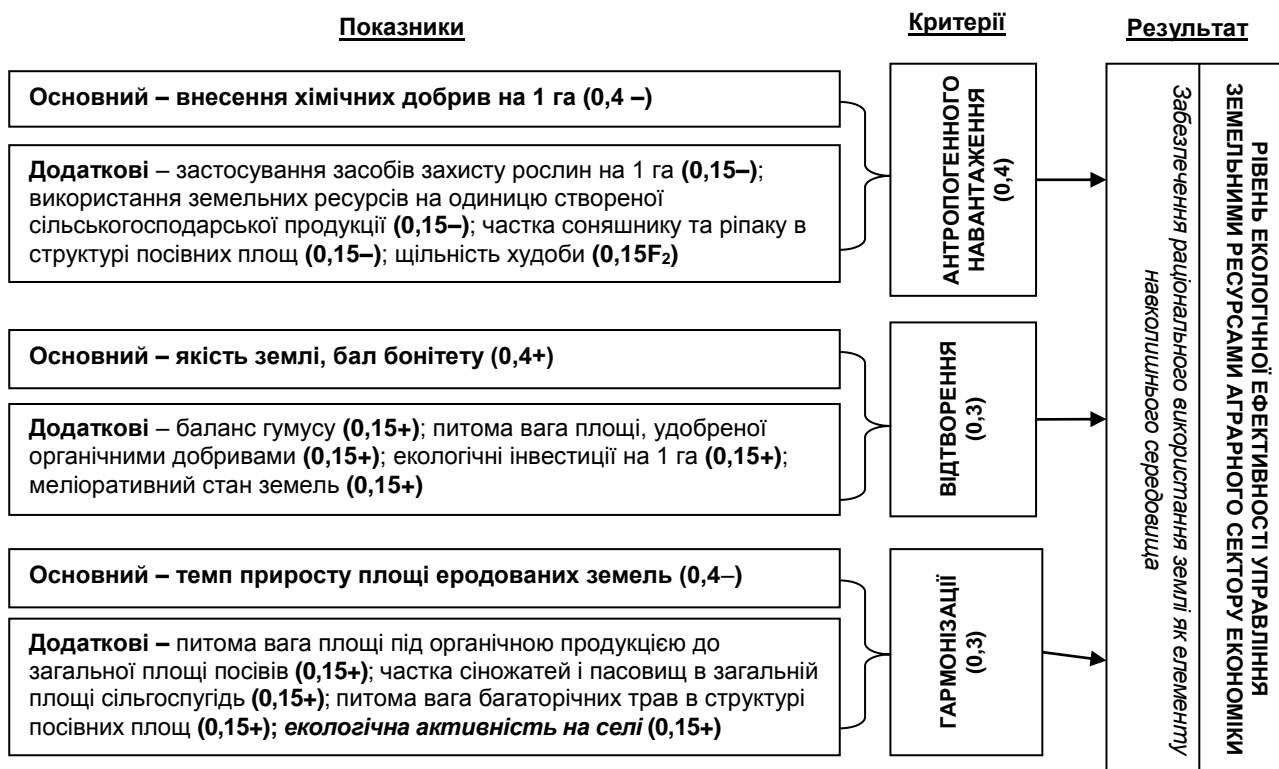

Рис. 3. Система критеріїв оцінки рівня екологічної ефективності управління земельними ресурсами аграрного сектору економіки

*розроблено автором на основі результатів експертної оцінки, де, наприклад, 0,15+ означає, що показник має вагомість 0,15, стимулятор; нормативне значення F₂ – до 1 ум. гол./га – стимулятор, більше 1 ум. гол./га – дестимулятор

Всі види ефективності повинні розглядатися не ізольовано, а в контексті з орієнтацією на недопущення ситуацій, коли вища економічна ефективність досягається за рахунок порушення екологічної безпеки і згорання соціальних програм.

Висновки. Розроблена методика оцінки економічної, соціальної та екологічної ефективності використання земельних ресурсів, що базується на формалізованих і неформалізованих видах оцінки, включає мультиплікативні та агре-

говані показники, дає змогу додати оцінці динамізму, об'єктивності та сформуванню шкали ефективності за кожним з показників. Пропонована методика дає можливість визначити конкретний вплив кожного з критеріїв на ефективність, що може бути основою для прийняття управлінських рішень з покращення кожного з критеріїв (при їх негативній дії) та для визначення інтегрального показника ефективності управління земельними ресурсами країни (регіону).

Список використаної літератури:

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз [монографія] / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
2. Будзяк В.М. Економіко-екологічні принципи ефективного використання, охорони та відтворення земель сільськогосподарського призначення / В.М. Будзяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics-of-nature.net/uploads/arhiv/2009/Budziak-Vasil.pdf>
3. Ведение аграрного бизнеса в Украине. – К.: УКАБ, 2015. – 82 с.
4. Кваша С.М. Земельні відносини в контексті моделей розвитку сільського господарства України / С.М. Кваша // Економіка АПК. – 2009. – №3. – С. 54-57.
5. Кропивко М.Ф. Напрями удосконалення державного управління аграрним сектором в умовах децентралізації влади та дерегуляції господарської діяльності / Кропивко М.Ф., Ксенофонтов М.М., Хміль Н.В. // Економіка АПК. – 2015. – №3. – С. 5-14.
6. Песчанська І.М. Розвиток земельного менеджменту в системі управління земельними ресурсами. Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.08.01 / І.М. Песчанська; Держ. п-во «Голов. НД та проект. ін-т землеустрою». – К., 2004. – 20 с.
7. Стукач В.Ф. Механизмы мотивации собственников земли в сфере применения почвозащитных технологий / В.Ф. Стукач // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. – 2013. – №3(24). – С. 106-114.
8. Третяк А.М. Наукові основи економіки землекористування та землевпорядкування: [моногра-

фія] / Третяк А.М., Другак В.М. – К.: ЦЗРУ, 2003. – 337 с.

9. Lissitsa, A. The data envelopment analysis (DEA) – Modern methods of production efficiency / Lissitsa, A., Babitcheva, T. IAMO Discussion Paper №. 50, Halle (Saale). – <http://www.iamo.de/iamo/publikationen/dokumente-predstavlenye-na-obsuzhdenie-discussion-papers/html>

Зось-Кіор М. В., Германенко О. М., Бучнев М.М. Ефективність використання земельних ресурсів аграрного сектору економіки. В статті представлено авторське визначення видів земель в Україні за участю у формуванні доданої вартості суб'єктів земельних інтересів. Розроблена система критеріїв оцінки рівня ефективності управління земельними ресурсами аграрного сектору економіки. По кожному з видів ефективності введено в розрахунок мультиплікативні показники, які в основному увійшли як складові вперше пропонувані до даного аналізу агрегованих показників економічної, соціальної та екологічної активності на селі. Сутність даних показників полягає в можливості оцінки інтенсивності та сили дії суб'єктів земельних відносин. Розроблена методика є основою для визначення інтегрального показника ефективності управління земельними ресурсами аграрного сектору країни (регіону).

Ключові слова: управління, ефективність, земельні ресурси, аграрний сектор економіки, суб'єкти земельних інтересів, система критеріїв оцінки, агреговані показники, активність на селі.

Зось-Кіор Н. В., Германенко А.Н., Бучнев М.М. Эффективность использования земельных ресурсов аграрного сектора экономики. В статье представлено авторское определение видов земель в Украине с участием в формировании прибавочной стоимости субъектов земельных интересов. Разработана собственная система критериев оценки уровня эффективности управления земельными ресурсами аграрного сектора экономики. По каждому из видов эффективности введены в расчет мультипликативные показатели, которые в основном являются составляющими впервые предлагаемых в данном анализе агрегированных показателей экономической, социальной и экологической активности на селе. Сущность данных показателей заключается в возможности оценки интенсивности и силы действия субъектов земельных отношений. Разработанная методика является основой для определения интегрального показателя эффективности управления земельными ресурсами страны (региона).

Ключевые слова: управление, эффективность, земельные ресурсы, аграрный сектор экономики, субъекты земельных интересов, система критериев оценки, агрегированные показатели, активность на селе.

Zos-Kior M. V., Germanenko O. M., Buchnev M. M. Land Use Efficiency of the Agricultural Sector. The article presents methodological principles of economic, social and environmental land use efficiency of the agricultural sector. The author's definition of land types in Ukraine is presented as to their participation in forming the added value of the land interest entities. The author's own system of criteria for the land management efficiency assessment in the agricultural sector has been developed. Multiplicative indices, mainly included as components of the aggregate indicators of economic, social and environmental activities in the countryside, first suggested for this analysis, were introduced into the calculation for each efficiency type. The essence of these indicators is the ability to assess the intensity and action force of land relations entities. The developed methodology is the basis for determining the integral index of the country's (region's) land resources management efficiency.

Key words: management, efficiency, land resources, agricultural sector, land interest entities, assessment criteria system, aggregate indices, activity in the countryside.

УДК 339.132.2

РИНКОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ГНУЧКИХ СОНЯЧНИХ БАТАРЕЙ¹²³

**В. І. Вороненко,
Б. Л. Ковальов,
Д. В. Горобченко,
П. В. Кучеренко**

Стаття присвячена питанням ринкових перспектив гнучких сонячних батарей. Розглянуто процес виробництва гнучких сонячних батарей та їх ефективність у порівнянні зі звичайними кремнієвими сонячними батареями. Проаналізовані споживчі переваги та недоліки гнучких сонячних

батареї. Представлені результати аналізу ринку гнучких сонячних батарей за основними підприємствами і країнами, що їх виробляють. Розглянуто структуру світового ринку і виробництва сонячних батарей. Проаналізовано вітчизняний ринок сонячних батарей, його перспективи з урахуванням «зеленого тарифу». Розраховані середні терміни окупності гнучких сонячних батарей для різних вихідних умов. Зроблені прогнози щодо перспектив ринку гнучких сонячних батарей з огляду на новітні розробки, що дозволяють зменшити їх собівартість. Проаналізовано вплив економічної ефективності гнучких сонячних батарей на їх ринкову перспективу. Запропоновано методу розрахунку середньої собівартості одиниці виробленої електричної енергії сонячними батареями протягом терміну їх експлуатації. Зроблені прогнози щодо можливих змін долі ринку гнучких сонячних батарей в короткостроковій та довгостроковій перспективі.

Ключові слова: сонячні батареї, ринок, виробництво, собівартість, прогнозування, зелений тариф, термін окупності, ефективність.

Постановка проблеми. Розташована на відстані у 150 млн км від Сонця, Земля отримує лише одну мільярдну долю від його колосального випромінювання. Але навіть ця доля у свою чергу колосальна для жителів нашої планети і має величезний потенціал для використання.¹²³

Величезне випромінювання Сонця і проблеми викидів вуглецевих газів змусили вчених всіх країн протягом десятиріч шукати можливості використання сонячного світла для отримання електричної енергії. Так винайшли фотоелектричні пристрої, які ми називаємо сонячними батареями, що здатні уловлювати сонячне світло і перетворювати його у електроенергію. Сьогодні посилюється розвиток енергетики з альтернативних джерел і сонячна енергетика в цьому тримає першість та б'є рекорди по впровадженню.

Зараз переважна більшість фотоелектричних пристроїв на ринку – це звичайні сонячні батареї з кремнієвих фотоелектричних елементів. Ця технологія є зрілою і майже вичерпала свій потенціал до здешевлення. Треба зазначити, що у останні роки їх здешевлення було дуже значним і в цілому собівартість кремнієвих фотоелектричних елементів зменшилась у декілька разів. Крім того, виробникам вдалося значно підвищити їх коефіцієнт корисної дії. Але серед наукових проривів фігурують фотоелектричні елементи іншого класу – тонкоплівкові. Тонкоплівкова технологія включає в себе гнучкі сонячні батареї, які складаються з тонкоплівкових фотоелектричних елементів на гнучкій підкладці. Ця технологія має величезний потенціал до здешевлення та одночасно до підвищення коефіцієнту корисної дії, тому дослідження ринкових перспектив саме цієї технології представляє найбільший інтерес для науковців, особливо з точки зору забезпечення

сталого розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Часткове дослідження перспектив ринку сонячних батарей знайшло відображення у результатах вітчизняних та закордонних підходів до прогнозування ринкових процесів у сфері сонячної енергетики в контексті забезпечення сталого розвитку.

Питання перспектив ринку сонячних батарей розглядалися як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, серед яких Т. МакКіббен, А. В. Макаров, В. А. Скришевський та ін. Наявні дослідження в основному стосуються перспектив використання та економічної доцільності звичайних твердих сонячних батарей на основі кремнієвих фотоелектричних елементів.

На підставі проведеного аналізу досліджень і публікацій встановлено, що науковці, які досліджували і досліджують зазначену проблематику, не в достатній мірі приділяють увагу економічним перспективам нового типу сонячних батарей – гнучким сонячним батареям на основі тонкоплівкових фотоелектричних елементів.

Постановка завдання. Мета даної роботи полягає в отриманні якісної картини перспектив ринку гнучких сонячних батарей на основі тонкоплівкових фотоелектричних елементів по відношенню до звичайних твердих сонячних батарей на основі кремнієвих фотоелектричних елементів, а також отримання інструментарію розрахунку собівартості електроенергії, що ними виробляється.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тонкоплівкові фотоелектричні елементи гнучких сонячних батарей складаються з тонкої гнучкої підкладки і напиленого на неї шару напівпровідника товщиною приблизно 0,001 мм [1]. В якості напівпровідників використовують аморфний кремній, теллурід і сульфід кадмію, мідно-галієві і мідно-індієві діселеніди, деякі полімери та ін. Гнучкі сонячні батареї можна згортати, згинати і навіть складати. В якості гнучкої основи дуже часто використовують високоефективний спінений каучук та фторопласт-40, фторовмісний полімер, що відноситься до групи конструкційних пластиків. Звичайна технологія виробництва кремнієвих сонячних батарей, які зараз найбільш поширені, базується на використанні полікриста-

¹ Матеріал підготовлено в рамках НДР «Еколого-економічні механізми реалізації потенціалу енерго- та ресурсозбереження національної економіки» (№ д/р 0114U001764).

² Матеріал підготовлено в рамках НДР «Розроблення фундаментальних основ відтворювального механізму «зеленої» економіки в умовах інформаційного суспільства» (№ д/р 0115U000684), яка фінансується за рахунок державного бюджету України.

³ Матеріал підготовлено в рамках НДР «Розробка інституційних і економічних засад забезпечення сталого розвитку і «зеленої» економіки на регіональному рівні» (№0117U003260), яка виконується в рамках україно-литовського співробітництва.

лічних або монокристалічних фотоелектричних елементів. Для виробництва цих елементів використовують кремній на твердій основі. В результаті на ринку представлені полікристалічні сонячні батареї з коефіцієнтом корисної дії приблизно 12-14% і більш дорогі монокристалічні батареї з коефіцієнтом корисної дії приблизно 14-16%. Тонкоплівкова технологія виробництва сонячних батарей принципово відрізняється від звичайної тим, що для прийняття сонячних променів використовується лише дуже тонкий шар напівпровідника, що значно знижує вартість сонячних панелей. Зараз вже існують технології нанесення напівпровідника товщиною в 1 атом, чого достатньо для створення фотоелектричних елементів.

Перелічимо найбільш поширені типи тонкоплівкових сонячних батарей. До них відносяться батареї на основі фотоелектричних елементів із аморфного кремнію. Цей тип батарей на ринку має невисоку ціну через дешеву технологію виробництва, але і при цьому коефіцієнт корисної дії цього типу в межах 6-8%. Наступний тип – сонячні батареї на основі фотоелектричних елементів із телуриду кадмію та сульфід кадмію. Це також поширений на ринку тип сонячних батарей з огляду на те, що технологія їх виробництва не дорога у порівнянні зі звичайними сонячними батареями, але вона дорожча ніж у тонкоплівкових батарей на основі аморфного кремнію. Коефіцієнт корисної дії кадмієвих батарей сягає 11%. Наступний найбільш поширений тип тонкоплівкових сонячних батарей – це батареї на основі фотоелектричних елементів із напівпровідника, що включає мідь, галій, індій та селен. Технологія виробництва цього типу сонячних елементів найбільш дорога серед перелічених, але при цьому коефіцієнт корисної дії може сягати 15%. Розвиток технології виробництва тонкоплівкових батарей поступово призводить до переорієнтації ринку фотоелектричних модулів на користь цього різновиду [2]. Тонкоплівкова технологія не обов'язково використовується тільки при виробництві гнучких батарей, є також і виробництво тонкоплівкових батарей на жорсткій основі.

Ринкова перевага гнучких сонячних батарей в тому, що вони в умовах дощу, снігопаду, заходу сонця або похмурої погоди здатні видавати набагато більше енергії, ніж звичайні тверді сонячні батареї. Також споживачі віддають їм перевагу через те, що вони істотно легше своїх твердих аналогів. В середньому, при порівняльній потужності, їх вага на 30% менше, ніж у монокристалічних батарей. Технологія виробництва гнучких сонячних панелей робить їх несприйнятливими до зовнішніх впливів, таких як вода, сніг, удари [3]. Сам виробничий процес простий і технологічний, при якому відсутня сполучна пайка. Ці сонячні батареї мають вигреш у продуктивності в умовах підвищених температур, тобто вони менш схильні до впливу нагрівання [4]. Їх незнач-

на товщина і підвищена гнучкість спрощують установку, заміну і обслуговування. На них менше впливає затінення, забруднення, обмерзання та засніженість. Також вони можуть бути прозорими до 20%, але при цьому вони втрачають відповідний прозорості відсоток енергії [2].

На рівні з перевагами гнучких сонячних батарей існують і недоліки. Першим недоліком більшості представлених сьогодні на ринку гнучких сонячних батарей є те, що для отримання порівняної з твердою батареєю потужності, площа гнучкої повинна бути в півтора–два рази більше твердої батареї. Другим недоліком є те, що коефіцієнт корисної дії гнучких сонячних батарей у середньому нижче, ніж у твердих, що є причиною першого недоліку [5]. Тобто їх потужність нижче у перерахунку на площу, хоча і більше у перерахунку на одиницю ваги. Проте, за середнім значенням коефіцієнта корисної дії, в умовах практичного застосування перевага твердих батарей зменшується. Єдиного стандарту гнучких сонячних батарей поки що не існує, тому на світовому ринку зараз представлені батареї, у яких розміри, потужності і робочі напруги часто істотно відрізняються.

На ринку гнучких сонячних батарей домінують компанії зі США та Китаю. Лідером світового виробництва гнучких сонячних батарей є компанія Sun Charger (США), що випускає на сьогоднішній день найбільшу кількість гнучких сонячних батарей з аморфного кремнію. Великими виробниками також є: Sharp Solar (Японія), First Solar (США), Trina Solar (КНР), Yingli (КНР), Suntech (КНР) [6]. Крім перелічених, також достатньо значними є наступні виробники: Suppower (США), Allpowers (КНР), Powertec (Франція). Компанія Powertec, на відміну від материнської американської компанії Impact Group, займається тільки випуском гнучких сонячних батарей. На світовому ринку продукцію європейських компаній представлено слабо через конкуренцію зі сторони китайських виробників. Виробники із КНР використовують інструмент демпінгу, що дозволяє їм поки що вигравати конкурентну боротьбу. Європейські виробники банкрутують, складності виникають і у американських виробників. Причинами цих процесів є насиченість місцевого ринку в КНР і властиві йому складності, в тому числі відсутність достатньої передавальної енергетичної інфраструктури, що підштовхує китайських виробників активніше експортувати сонячні батареї в інші країни, особливо європейські [7]. В основному це стосується ринку звичайних твердих сонячних батарей. При цьому компанії-виробники з КНР не завжди мають офіційні представництва в інших країнах. Чи іноді буває лише один офіс на велику групу країн. Виробники з КНР змогли зменшити і свої виробничі витрати, що дозволило знизити рівень ринкових цін. Через це переважна більшість виробничих потужностей виробництва со-

нячних батареї перенесена у КНР. Тому на світовому ринку поки що домінують тверді сонячні батареї, їх доля за підсумками 2015 року складала близько 90%, в той час як гнучких – лише 10% [8]. Розподіл ринку і виробництва сонячних батарей у світі за підсумками 2015 року можна побачити на рисунку 1. З рисунку ми бачимо, що у 2015 році доля ринку для гнучких сонячних батарей складала 10%, а доля їх виробництва лише 7%. При цьому виробництво гнучких сонячних батарей в абсолютному вираженні збільшується щорічно. За допомогою методу екстраполяції ми

прогнозували, що в короткостроковій перспективі тверді сонячні батареї будуть тримати свою долю ринку завдяки виробникам із КНР, але в довгостроковій перспективі при оптимістичному сценарії відбудеться зростання долі гнучких сонячних батарей. Також можливий песимістичний сценарій, при якому відбуватиметься зменшення долі гнучких батарей на ринку на 0,5-1% в рік у випадку подальшого зменшення собівартості виробництва твердих батарей і її збереження для гнучких.

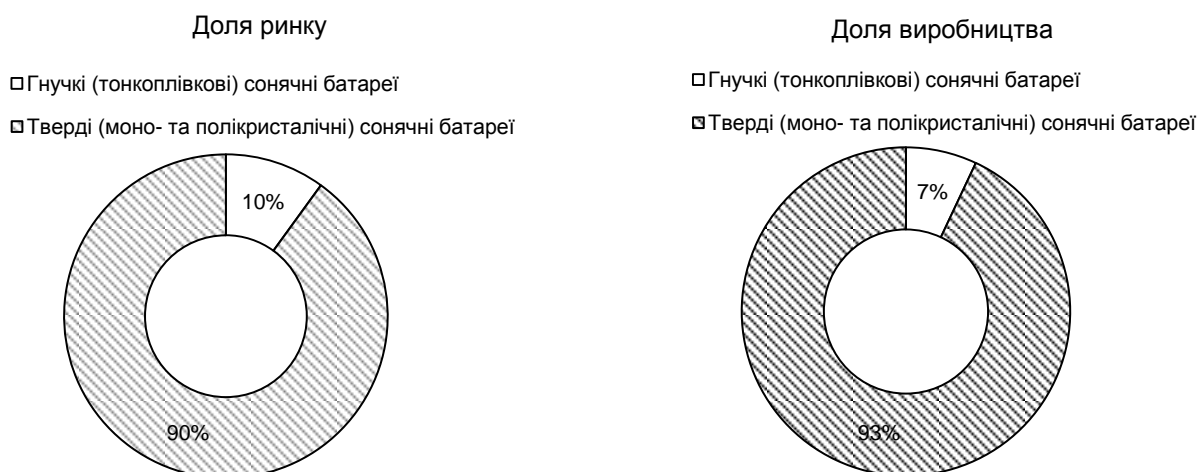

Рисунок 1 – Доля ринку та виробництва твердих і гнучких сонячних батарей за 2015 рік (побудовано автором на основі даних [8] та [9])

За прогнозами у 2017 році відновлювальна енергетика залучить 243 млрд доларів США інвестицій і рекордсменом стане саме сонячна енергетика, яка приверне більше інвестицій, ніж вугільна, газова і ядерна разом узяті [10]. Що стосується України, то в ній наразі відсутні виробники гнучких сонячних батарей. Проте виробляються звичайні тверді сонячні батареї. Цим займається компанія Квазар (Київ), найбільший виробник сонячних батарей в Східній Європі. На українському ринку сонячних батарей дуже багато продукції представлено саме цією компанією. Попит на такі батареї в Україні є суттєвим, оскільки існує можливість продавати вироблену електроенергію з альтернативних джерел по так званому «зеленому тарифу». За підсумком кожного місяця, якщо домогосподарство використовувало менше енергії, ніж було вироблено установкою, надлишки електроенергії купує по «зеленому тарифу» місцева компанія-постачальник електроенергії, з якої був укладений договір [11, с. 122]. Зараз «зелений тариф» становить 20 євроцентів за 1 кВт*год, що складає приблизно 5 гривень. Внесенням змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії [12] Верховна Рада України цей тариф прив'язала до курсу євро. З 01.01.2020 р. тариф складе 16,3 євроцентів/кВт*год, а з 01.01.2025 р. – 14,5 євро-

центів/кВт*год [13]. Термін окупності сонячних батарей для продавців електроенергії при діючому зеленому тарифі буде залежати від загальної потужності системи. Чим потужніше система сонячних батарей, тим коротший термін окупності. В загальному випадку середній термін окупності системи в залежності від виробника установки і її вартості може складати від 7 до 10 років. Потужна система сонячних батарей в окремих випадках може окупитись за 5 років.

В Україні зелений тариф діє вже давно і є джерелом заробітку для багатьох підприємств-продавців електроенергії з альтернативних джерел. Але можна припустити ситуацію, що зелений тариф буде скасовано. В цьому випадку термін окупності системи сонячних батарей може зрости до більше ніж 20 років. А якщо розглядати систему як джерело забезпечення лише власних потреб у електроенергії, то термін окупності у середньому складе близько 30 років. Це пов'язано з тим, що діючі тарифи на електроенергію для побутових споживачів складають 0,9-1,7 гривень за 1 кВт*год [14], платити за якими наразі вигідніше, ніж купувати сонячні батареї для свого будинку. При цьому термін служби сонячних батарей складає в середньому 25 років [13], що означає вихід з ладу раніше, ніж установка встигне окупитися. Але потрібно враховувати, що ціни на електроенергію постійно зростають, а на сонячні па-

нелі падають. При цьому через 5-10 років Україна може зіткнутися з дефіцитом електроенергії у зв'язку із закінченням нормативного терміну служби атомних і теплових електростанцій (якщо не почати вирішувати проблему зараз) [15]. Так, практично всі атомні електростанції в Україні були побудовані у 80-х роках ХХ ст. і до 2020 року приблизно у 10 з 15-ти енергоблоків країни закінчується проектний термін роботи [16, с. 103]. Тому у випадку із сонячними батареями мова йде не стільки про окупність, скільки про енергонезалежність. А це питання зараз для України має вирішальне значення, як і для багатьох інших країн. Ефект енергетичної незалежності може викликати мультиплікативний ефект, що дасть можливість зробити якісний крок уперед у плані розвитку держави.

Якщо оцінювати сонячні установки за співвідношенням їх ціни до потужності, то 1 Вт потужності обох типів батарей буде коштувати на ринку в середньому приблизно однаково і складе 2,7 доларів США за 1 Вт, або приблизно 71 гривню. При цьому гнучкі сонячні батареї мають більше переваг, ніж недоліків. Хоча слід зазначити, що на ринку вартість 1 Вт звичайних твердих сонячних батарей починається від 1,4 доларів США (приблизно 37 гривень), в той час як у гнучких – від 1,6 доларів США (приблизно 42 гривні). Зрозуміло, що така оцінка підходить лише для первинного аналізу. Для більш детального аналізу необхідно знати середню собівартість виробленого 1 Вт електроенергії протягом терміну експлуатації батарей. Для такого розрахунку ми пропонуємо наступну методику (розроблено авторами):

$$C_c = \frac{\sum_{t=1}^n \frac{I_t + B_t}{(1+r)^t}}{\sum_{t=1}^n E_t}, \quad (1)$$

де C_c – середня собівартість 1 Вт виробленої електричної енергії сонячними батареями протягом терміну їх експлуатації;

I_t – повні витрати на придбання сонячних батарей та допоміжного обладнання;

B_t – витрати на експлуатацію і технічне обслуговування сонячних батарей та допоміжного обладнання;

E_t – кількість виробленої електроенергії за рік t , Вт;

r – норматив дисконтування;

t – рік експлуатації;

n – термін експлуатації сонячних батарей.

Виразивши у формулі 1 кількість виробленої електроенергії у вартісному вираженні і розділивши на коефіцієнт приведення коштів, можна отримати термін окупності вкладень у сонячну установку.

На майбутнє зниження вартості сонячних батарей на ринку, головним чином гнучких, вка-

зує багато фактів. Найголовнішою причиною стане постійне здешевлення технології виробництва гнучких сонячних панелей. Хоча нові дешеві технології ще не впровадили у масове виробництво, це питання найближчого майбутнього. Вже зараз вчені розробили дешеву технологію виробництва гнучких батарей, що за коефіцієнтом корисної дії не поступаються твердим, при цьому їх можна буде використовувати як шпалери і штори [17]. Також знайдено новий спосіб створення сонячних елементів шляхом покриття практично будь-якої поверхні крихтливими світлочутливими матеріалами за допомогою розпилювача [18]. В якості матеріалу, що наноситься, вчені використовують напівпровідникові нанокристали. Як альтернатива нанокристалам розглядається титанат кальцію [19]. Ця технологія дозволить наносити необхідний матеріал безпосередньо на гнучкі поверхні, такі як плівка або пластик, подібно до того, як видавці друкують газети, використовуючи чорнило і рулонний папір. Спосіб напилення буде не тільки недорогим, але і зробить сонячні батареї досить ефективними на будь-якій поверхні. Важко недооцінити той вплив на ринок сонячних батарей, який здійснить нова технологія їх виробництва шляхом напилення напівпровідника. Крім напилення також створена технологія, яка дозволяє друкувати сонячні модулі на прозорій пластиковій плівці. Для цього використовується звичайний метод друку та електронне чорнило. Через три роки вчені збираються випустити свою розробку на світовий ринок. Ця технологія може викликати революцію на ринку сонячних батарей: при масштабному виробництві створення одного квадратного метра сонячної плівки може обійтись лише в 7,42 доларів США [20], що можна порівняти з вартістю звичайної тканини.

Серед актуальних питань ринку гнучких сонячних батарей стоїть питання їх ефективності. За думкою Л.Г. Мельника, підвищення ефективності є магістральним напрямом розвитку системи. Висока ефективність є запорукою успіху системи у відборі, який невпинно здійснює природа. Неефективна система відбраковується під впливом зовнішніх або внутрішніх факторів (природні умови, конкурентна боротьба, власні здібності системи: витривалість, стійкість та ін.) [21, с. 23]. Оскільки сама ефективність є відношенням чистого результату заходу до витрат, які пішли на здійснення цього заходу, ефективність сонячних батарей, як технічних пристроїв розглядається з точки зору їх коефіцієнту корисної дії. Коефіцієнт корисної дії технічних пристроїв у загальному випадку є відношенням корисно використаної енергії до сумарної кількості енергії, отриманої пристроями. Для сонячних батарей їх коефіцієнт корисної дії виступає у виді коефіцієнта перетворення сонячної енергії у електричну. Тобто, яка частка сонячної енергії, що поступає на сонячну батарею, перетворюється в електричну. У цьому

питанні гнучкі сонячні батареї програють твердим аналогам, оскільки їх коефіцієнт корисної дії у середньому нижче. Але з точки зору ваги, гнучкі сонячні батареї мають суттєву перевагу. Якщо ж розглядати перспективи ринку гнучких сонячних батарей, то їх майбутнє виглядає перспективніше через економічну ефективність. Оскільки економічна ефективність – це вид ефективності, що характеризує результативність економічних систем, то на перше місце виходить не коефіцієнт корисної дії, а вартість сонячних батарей та їх здатність надавати економічний ефект. А по цим параметрам гнучкі сонячні батареї вже не поступаються звичайним кремнієвим і будуть вдосконалюватися, тому попит на них постійно зростатиме.

Висновки. В короткостроковій перспективі тверді сонячні батареї можливо і далі триматимуть свою долю ринку завдяки виробникам із КНР, на що вказують дані прогнозування. Але в довгостроковій перспективі ми допускаємо реалізацію оптимістичного сценарію, при якому буде зростання долі гнучких сонячних батарей. Питання в тому, яким чином це буде відбуватися. Якщо

виправдаються надії випустити на ринок через три роки сонячні модулі, виготовлені методом друку на прозорій пластиковій плівці, то, як ми зазначали вище, ця технологія може викликати революцію на ринку сонячних батарей. В іншому разі процес зростання долі гнучких сонячних батарей на ринку буде відбуватися поступово. Також можливий негативний сценарій у випадку подальшого зменшення собівартості виробництва твердих батарей при її збереженні для гнучких. При такому сценарії ми будемо мати зменшення долі гнучких батарей на ринку в межах 0,5-1% в рік. При цьому слід зазначити, що виробництво гнучких сонячних батарей в абсолютному вираженні збільшується щорічно. Завдяки своїм перевагам, попит на них зростає, що дозволяє виробникам щорічно збільшувати продажі. Особливою популярністю такі батареї користуються у споживачів, яким потрібна мобільність і невелика вага батареї. Тому можна зробити висновок, що розвиток технології виробництва гнучких сонячних батарей з часом призведе до переорієнтації ринку в бік цього типу батарей.

Список використаної літератури:

1. Выбор и монтаж гибких солнечных панелей [Електронний ресурс] / Generator Volt, 2016. – Режим доступу : – <http://generatorvolt.ru/alternativnye-istochniki/vybor-i-montazh-gibkikh-solnechnykh-panelej.html>
2. Аморфные солнечные батареи [Електронний ресурс] / Солнечные батареи, 2017. – Режим доступу : – <http://www.solar-battery.com.ua/amorfnyie-solnechnyie-batarei/>
3. Преимущества и недостатки гибких солнечных панелей [Електронний ресурс] / ООО «Хотлайн», 2014. – Режим доступу : – <http://itc.ua/articles/obzor-gibkikh-solnechnyih-paneley-powertec-usb-ptx-1200-i-usb-pt3/>
4. Солнечные батареи [Електронний ресурс] / Зеленый Пингвин, 2012. – Режим доступу : – <http://grepen.com.ua/articles/istochniki-energii/solnechnye-batarei>
5. Типы солнечных батарей [Електронний ресурс] / Солнечные батареи, 2017. – Режим доступу : – <http://www.solar-battery.com.ua/tipyi-solnechnyih-batarei/>
6. Гибкие солнечные батареи [Електронний ресурс] / Солнечные батареи, 2017. – Режим доступу : – <http://www.solar-battery.com.ua/gibkie-solnechnyie-batarei-obzor/>
7. Как европейские производители солнечных батарей проиграли китайцам [Електронний ресурс] / Коммерсант, 2017. – Режим доступу : – <http://www.kommersant.ru/doc/3296887>
8. Market Share By Technology [Електронний ресурс] / Solar Cell Central, 2016. – Режим доступу : – http://solarcellcentral.com/markets_page.html
9. Photovoltaics report [Електронний ресурс] / Fraunhofer Institute for Solar Energy Systems, 2016. – Режим доступу : – <https://www.ise.fraunhofer.de/content/dam/ise/de/documents/publications/studies/Photovoltaics-Report.pdf>
10. Солнечная энергетика позволит электрифицировать весь мир [Електронний ресурс] / АНО «Иннополис Медиа», 2017. – Режим доступу : – <https://m.hightech.fm/2017/05/19/solar-power>
11. Сотник И.Н. Экономическое обоснование установки солнечных батарей для частных потребителей электроэнергии / И.Н. Сотник, В.А. Мандрыка // Экономічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції імені проф. Балацького О.Ф., м. Суми, 11-12 травня 2016 р.: у 2-х т. / За заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2016. – Т.1. – С. 122-123.
12. Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії від 20.11.2012 № 5485-VI / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5485-17>
13. Реально ли перейти на энергию от солнечных батарей [Електронний ресурс] / ЧАО «Сегодня Мультимедиа», 2015. – Режим доступу : – <http://www.segodnya.ua/economics/gkh/realno-li-pereyti-na-energiyu-poluchennuyu-ot-solnechnyih-batarei-640088.html>
14. Тарифы на электроэнергию (с 01.03.2017) [Електронний ресурс] / Минфин, 2017. – Режим доступу : – <http://index.minfin.com.ua/tarif/electric/electric2017-03.php>

15. Украине угрожает энергетический голод [Электронный ресурс] / Информационно-аналитический портал «Хвиля», 2017. – Режим доступа : – <http://hvylya.net/analytics/economics/ukraine-ugrozhayet-energeticheskij-golod.html>

16. Сотник И. Н. Атомная электроэнергетика Украины: задачи и проблемы развития / И. Н. Сотник, М. А. Сокольникова // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції імені проф. Балацького О. Ф., м. Суми, 27 травня 2015 р. / За заг. ред. О.В. Прокопенко, М.М. Петрушенка. – Суми: СумДУ, 2015. – С. 103-105.

17. Созданы обои и жалюзи, способные вырабатывать солнечную энергию [Электронный ресурс] / Экономические известия, 2017. – Режим доступа : – http://news.eizvestia.com/news_technology/full/805-sozdany-obo-i-zhalyuzi-sposobnye-vyrabatyvat-solnechnuyu-energiyu

18. Вместо солнечных панелей будут использовать спрей [Электронный ресурс] / Хроника мировых событий, 2017. – Режим доступа : – <http://hronika.info/tehnologii/41767-vmesto-solnechnyh-paneley-budut-ispolzovat-sprey.html>

19. Слой напыления позволит создать на любой поверхности солнечную батарею [Электронный ресурс] / Хроника мировых событий, 2017. – Режим доступа : – <http://hronika.info/tehnologii/29807-sloy-napulyeniya-razvolit-sozdat-na-lyuboy-poverhnosti-solnechnuyu-batareyu.html>

20. Исследователи создали бюджетные солнечные панели для крыш [Электронный ресурс] / Экономические известия, 2017. – Режим доступа : – http://news.eizvestia.com/news_technology/full/2705-issledovateli-sozdali-byudzhetye-solnechnye-paneli-dlya-krysh-video

21. Мельник Л.Г. Предпосылки прогрессивного развития экономических систем // «Актуальні проблеми економіки». – 2013, № 6(144). – С. 21-28.

Вороненко В. И., Ковалев Б. Л., Горобченко Д. В., Кучеренко П. В. Рыночные перспективы гибких солнечных батарей

Статья посвящена вопросам рыночных перспектив гибких солнечных батарей. Рассмотрен процесс производства гибких солнечных батарей и их эффективность по сравнению с обычными кремниевыми солнечными батареями. Проанализированы потребительские преимущества и недостатки гибких солнечных батарей. Представлены результаты анализа рынка гибких солнечных батарей по основным предприятиям и странам, которые их производят. Рассмотрена структура мирового рынка и производства солнечных батарей. Проанализированы отечественный рынок солнечных батарей, его перспективы с учетом «зеленого тарифа». Рассчитаны средние сроки окупаемости гибких солнечных батарей для различных исходных условий. Сделаны прогнозы относительно перспектив рынка гибких солнечных батарей, учитывая новейшие разработки, позволяющие уменьшить их себестоимость. Проанализировано влияние экономической эффективности гибких солнечных батарей на их рыночную перспективу. Предложена методика расчета средней себестоимости единицы электрической энергии солнечными батареями в течение срока их эксплуатации. Сделаны прогнозы относительно возможных изменений доли рынка гибких солнечных батарей в краткосрочной и долгосрочной перспективе.

Ключевые слова: солнечные батареи, рынок, производство, себестоимость, прогнозирование, зеленый тариф, срок окупаемости, эффективность.

Voronenko V. I., Kovalov B. L., Gorobchenko D. V., Kucherenko P. V. Market perspectives of the thin-film solar cells

The article studies the future market perspectives of the thin-film solar cells. The process of manufacturing of thin-film solar cells and their efficiency in comparing with conventional silicon solar cells are considered. The consumer preferences and weaknesses of thin-film solar cells are analysed. The results of the market analysis of thin-film solar cells by major companies and countries that produce them are presented. The structures of the world market and the production of solar cells are considered. The domestic solar cells market with its prospects that are given by the "green rate" is analysed. The average payback periods of thin-film solar cells for different initial conditions are calculated. The forecasts regarding to the future of the thin-film solar cell market are made, taking into account the latest developments that allow reducing their production cost. The influence of the economic efficiency of thin-film solar cells on their market prospect is analysed. The method of calculating the average cost price of electricity produced by solar cells during their lifetime is proposed. The predictions about the possible prospects of market share of thin-film solar cells in the short and long term are made.

Keywords: solar cells, market, production costs, forecasting, green rate, payback period, efficiency.

**І. О. Крюкова,
О. В. Назаренко**

В статті досліджено сучасний стан земельних відносин аграрного сектору України, розглянуто повноваження державних, регіональних, місцевих органів влади у галузі земельних відносин та визначено проблемні питання. Запропоновано та обґрунтовано пріоритетні напрямки управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення на різних управлінських ієрархічних рівнях (держава, органи місцевої влади, підприємство).

Ключові слова: аграрне підприємство, земельні ресурси, землекористування, ієрархічні рівні управління, сільськогосподарські угіддя.

Постановка проблеми. Аграрний сектор – невід’ємна складова соціально-економічного розвитку країни. Цінним, специфічним ресурсом даної галузі економіки виступають землі сільськогосподарського призначення. В умовах сьогодення значна частка формування бюджетів різного рівня (державного, регіонального, місцевого) здійснюється за рахунок аграрного виробництва. Відповідно, особливої актуальності набуває проблематика державного регулювання земельних відносин, яка передбачає моделювання та практичну реалізацію механізмів, спрямованих на ефективне використання, збереження та покращення земельного фонду країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування теоретико-методологічних та практичних аспектів становлення, розвитку, регулювання та управління раціональним, екологічноорієнтованим землекористуванням склали наукові праці Д. С. Добряка, Ю. Г. Гуцуляка, О. Г. Мордвінова, А. Я. Сохничка, А. М. Третяка, М. М. Федорова, та ін. Проте, на сьогодні, питання економічного сприяння раціональному використанню земельних ресурсів на

всіх адміністративних рівнях, є безумовно актуальним для подальшого вивчення.

Метою написання наукової статті є дослідження сучасного стану земельних відносин аграрного сектору України та визначення проблемних питань; обґрунтування пріоритетних напрямів управління земельними ресурсами на різних ієрархічних рівнях (держава, місцеві органи влади, підприємство).

Виклад основного матеріалу. Україна на сьогодні є однією з найбільших європейських країн, площа якої складає близько 60,4 млн. га (більше 6% території Європи). Ще більш вагома частина припадає на угіддя, пов’язані з агровиробництвом: сільськогосподарські угіддя становлять 19% загальноєвропейських, у т.ч. рілля 27%. Дані показники, у розрахунку на душу населення, значно переважають середньоєвропейські і складають 0,9 га та 0,7 га (проти 0,49 га та 0,25 га відповідно) [2].

В табл. 1 представлено загальну інформацію щодо земельних відносин в Україні станом на 16.02.2017р.

Таблиця 1

Загальна інформація щодо земельних відносин в Україні станом на 16.02.2017р.

Показник	Значення
Площа України, млн. га	60,4
- в т.ч. землі сільськогосподарського призначення, млн. га	42,7
Землевласників та землекористувачів, млн. осіб	25,3
- в т.ч. власники земельних паїв, млн. осіб	6,9
Кількість сільськогосподарських виробників, тис.	45,4
Кількість «одноосібників», млн. осіб	4,7
Населення, всього, млн. осіб	42,8
- в т.ч. міське, млн. осіб	29,6
- в т.ч. сільське, млн. осіб	13,2

* Складено за даними [3]

Дані табл. 1, дозволяють констатувати, що відношення сільськогосподарських угідь до загальної площі країни складає 71%, проте відсоток сільського населення є значно меншим (31%). Землекористувачами є 25,3 млн. осіб, з яких 6,9 млн. осіб – власники земельних паїв.

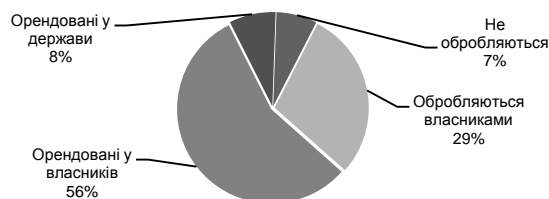

Рис. 1 Структура обробітки сільськогосподарських угідь в Україні станом на 16.02.2017р.

* Складено за даними [3]

Доцільно акцентувати, що сільськогосподарський земельний капітал країни використовується інтенсивно. Згідно даних рис. 1 середній показник залучення у процес виробництва даного виду земельних угідь в Україні складає 93%. При цьому, частка орендованих ділянок складають 64% (в т.ч. у власників 56% та держави 8%), 29% обробляються безпосередніми їх власниками.

Аналіз діючої законодавчо-нормативної бази Європейського союзу, дослідження наукових публікацій вчених дозволяють зазначити, що найпоширенішою формою землекористування є оренда. При цьому, стала тенденція щодо співвідношення часток власних і орендованих земель відсутня. Відповідно, найнижчу питому вагу орендованих земель сільськогосподарського призначення в структурі землекористування в Європі мають Австрія, Данія, Ірландія, Фінляндія (до 30%), Великобританія близько 40%, Бельгія, Німеччина, Франція - 60%, Україна - 64%, Словаччина, Чехія понад 90%.

Поглиблений аналіз структури обробки сільськогосподарських угідь в Україні дає підстави констатувати, що 7% даного ресурсу не використовуються в господарському обороті. Відповідно дана проблематика потребує подальшого дослідження та аналізу. В Україні понад два мільйони гектарів орних земель не обробляються. При цьому, переважну більшість серед них складають дефльовані й еродовані землі (змиті) та

землі із крутизною схилів понад 5 і більше. З метою реалізації науковообґрунтованого, екологічноорієнтованого землекористування, дану складову земель сільськогосподарського призначення доцільно вивести поза склад орних земель та віднести до інших видів угідь: зокрема під залуження, залісення чи для рекреації.

Крім цього, спостерігається стійка тенденція погіршення балансу поживних речовин у ґрунті (азоту, фосфору, калію). Щорічний їх винос з ґрунту на формування урожаю у 5 разів перевищує обсяги надходження.

За існуючих урожаїв сільськогосподарських культур від'ємний баланс елементів живлення у землеробстві становить близько 100 кг/га, що зумовлено суттєвим зменшенням застосування добрив, недотриманням науково обґрунтованих сівозмін (відміна відповідальності за це суб'єктів аграрного виробництва), а також неконтрольованим розвитком ерозійних процесів (значна кількість сільськогосподарських земель заходиться під постійним впливом вітрової та водної ерозії).

Наступною складовою державної політики щодо регулювання земельних відносин є право власності на землю. На сьогодні тільки 25% (10,4 млн. га) земель знаходяться у державній власності (рис. 2). Проте 75% приватних земель, на нашу думку, не слід залишати без уваги у зв'язку з незавершеністю земельної реформи в Україні.

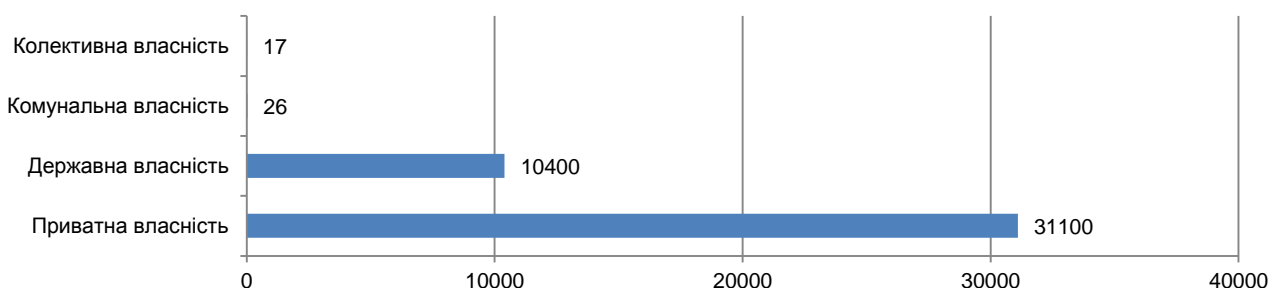

Рис. 2 Власність на землі сільськогосподарського призначення в Україні станом на 16.02.2017р., тис.га.
* Складено за даними [3]

На сьогодні досить дискусійним питанням виступає наявність мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення. Дана заборона блокує обіг певної частини сільськогос-

подарського земельного капіталу (табл. 2). Основним засобом передачі права користування цих земель виступає оренда.

Таблиця 2

Мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення

Вид земель	Площа, млн. га
Всього сільськогосподарських земель під мораторієм з них:	41,0
- приватні паї	27,7
- сільськогосподарські угіддя державної та комунальної форми власності	10,5
- приватні землі для ведення товарного с/г виробництва	1,5
- не сільськогосподарські угіддя державної та комунальної власності	1,3
- не витребувані паї	0,02
Сільськогосподарські землі, що не підпадають під дію мораторію	1,7
Приватні землі не сільськогосподарського призначення, що не підпадають під дію мораторію	0,4

* Складено за даними [3]

Як відомо, ефективність використання при цьому знижується, оскільки орендар не зацікавлений у докорінному поліпшенні земель, особли-

во за умов короткострокової оренди.

Неможливість відображення в балансі (відчуження земель) негативно впливає на кредиту-

вання аграрних підприємств, яке через свою ризикованість є недоступним або занадто дорогим.

Мораторій діє з 2001 року та продовжувався 8 разів, але на законодавчому рівні виокремлено дозволені операції (оренда паїв, обмін ділянок, передача паїв нащадкам у спадщину) та *заборонені операції* (продаж ділянок, зміна цільового призначення, внесення права на земельну частку (пай) до зареєстрованих (статутних) капіталів господарських товариств, передача ділянок у заставу).

Дія мораторію, певним чином, обмежує можливість консолідації земель, що подрібнені, внаслідок проведення земельної реформи, на земельні ділянки (паї) невеликого середнього розміру та формування інвестиційно-привабливих земельних масивів для ведення фермерського,

середньо та великотоварного виробництва.

Кардинальна зміна системи розподілу повноважень між державними та місцевими органами влади, розподілу фінансових ресурсів повинні сприяти вдосконаленню системи регулювання земельних відносин в аграрному секторі. Реформування адміністративно-територіального поділу держави, децентралізація влади та реформуванням місцевого самоврядування вимагає зміни повноважень у галузі регулювання земельних відносин обласних, міських, районних, сільських, селищних рад. Також трансформації потребують функції органів виконавчої влади в даному напрямі.

У відповідності до Земельного кодексу України до повноважень місцевих органів влади віднесені питання представлені в табл. 3.

Таблиця 3

Повноваження регіональних та місцевих органів влади у галузі земельних відносин

<p>Повноваження обласних рад у галузі земельних відносин</p> <p>а) розпорядження землями, що знаходяться у спільній власності територіальних громад;</p> <p>в) забезпечення реалізації державної політики в галузі використання та охорони земель;</p> <p>г) погодження загальнодержавних програм використання та охорони земель, участь у їх реалізації на відповідній території;</p> <p>ґ) затвердження та участь у реалізації регіональних програм використання земель, підвищення родючості ґрунтів, охорони земель;</p> <p>д) координація діяльності місцевих органів земельних ресурсів;</p> <p>е) організація землеустрою;</p> <p>є) внесення до Верховної Ради України пропозицій щодо встановлення та зміни меж районів, міст;</p> <p>ж) встановлення та зміна меж сіл, селищ, що не входять до складу відповідного району, або у разі, якщо районна рада не утворена;</p> <p>з) вирішення земельних спорів;</p> <p>и) вирішення інших питань у галузі земельних відносин відповідно до закону.</p>	<p>Повноваження районних рад у галузі земельних відносин</p> <p>а) розпорядження землями на праві спільної власності відповідних територіальних громад;</p> <p>в) координація діяльності місцевих органів земельних ресурсів;</p> <p>г) забезпечення реалізації державної політики в галузі охорони та використання земель;</p> <p>ґ) організація землеустрою та затвердження землепорядних проектів;</p> <p>д) внесення до обласних рад пропозицій щодо встановлення і зміни меж районів, міст;</p> <p>е) вирішення земельних спорів;</p> <p>є-1) встановлення та зміна меж сіл, селищ, які входять до складу відповідного району;</p> <p>є) вирішення інших питань у галузі земельних відносин відповідно до закону.</p>
<p>Повноваження сільських, селищних, міських рад та їх виконавчих органів у галузі земельних відносин</p> <p>а) розпорядження землями територіальних громад;</p> <p>б) передача земельних ділянок комунальної власності у власність громадян та юридичних осіб відповідно;</p> <p>в) надання земельних ділянок у користування із земель комунальної власності;</p> <p>г) вилучення земельних ділянок із земель комунальної власності;</p> <p>ґ) викуп земельних ділянок для суспільних потреб відповідних територіальних громад сіл, селищ, міст;</p> <p>д) організація землеустрою;</p> <p>е) координація діяльності місцевих органів земельних ресурсів;</p> <p>є) здійснення контролю за використанням та охороною земель комунальної власності, додержанням земельного та екологічного законодавства;</p> <p>ж) обмеження, тимчасова заборона (зупинення) використання земель громадянами і юридичними особами у разі порушення ними вимог земельного законодавства;</p> <p>з) підготовка висновків щодо вилучення (викупу) та надання земельних ділянок;</p> <p>и) встановлення та зміна меж районів у містах з районним поділом;</p> <p>і) інформування населення щодо вилучення (викупу), надання земельних ділянок;</p> <p>ї) внесення пропозицій до районної ради щодо встановлення і зміни меж сіл, селищ, міст;</p> <p>й) вирішення земельних спорів;</p> <p>к) вирішення інших питань у галузі земельних відносин відповідно до закону.</p>	<p>Повноваження місцевих державних адміністрацій у галузі земельних відносин</p> <p>а) розпорядження землями державної власності в межах, визначених Земельним кодексом України;</p> <p>б) участь у розробленні та забезпеченні виконання загальнодержавних і регіональних програм з питань використання та охорони земель;</p> <p>в) координація здійснення землеустрою та державного контролю за використанням та охороною земель;</p> <p>г) підготовка висновків щодо надання або вилучення (викупу) земельних ділянок;</p> <p>ґ) викуп земельних ділянок для суспільних потреб у межах, визначених законом;</p> <p>д) підготовка висновків щодо встановлення та зміни меж сіл, селищ, районів, районів у містах та міст;</p> <p>е) здійснення контролю за використанням коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, пов'язаних із вилученням (викупом) земельних ділянок;</p> <p>є) координація діяльності державних органів земельних ресурсів;</p> <p>ж) вирішення інших питань у галузі земельних відносин відповідно до закону.</p>

* Складено за даними [1]

Негативні тенденції сучасного використання земель сільськогосподарського призначення зумовлюють необхідність розробки нових концептуальних підходів державного управління до вирішення питання вдосконалення механізмів реалізації державної політики у сфері розвитку земельних відносин, становлення та регулювання ринку земель та перспективного планування використання та охорони земельних ресурсів.

Реалізація політики щодо ефективного використання земельного капіталу, вимагає створення законодавчої бази, в межах якої може функціонувати злагоджене управління земельними ресурсами аграрних підприємств. Координація співпраці між суб'єктами господарювання, органами влади, іншими зацікавленими особами, залученими до операцій із земельними ділянками, є вирішальним фактором успіху.

З урахуванням проведеного аналізу, завершення земельної реформи можна пов'язати з вирішенням наступних питань: формування комунальної власності; забезпечення реалізації конституційних повноважень власників землі; консолідація земель сільськогосподарського призначення; завершення формування правового

поля, визначеного Земельним кодексом України; відновлення органу управління земельною реформою; зміна спрямованості землеустрою та удосконалення Державного земельного кадастру. Відсутність наповнення необхідною інформацією Державного земельного кадастру на 100%, що визначено вказаним законом, ліквідація звітів про наявність земель і розподіл їх за власниками землі, землекористувачами, угоддями та видами економічної діяльності станом на 1 січня кожного року і 1 липня (обмежена інформація), що проводилися на території адміністративних одиниць, позбавляють органи державної влади та органи місцевого самоврядування будь-якої інформації про земельні ресурси адміністративно-територіальних одиниць, необхідних для управління земельним фондом, організації моніторингу його використання, прогнозування і планування заходів щодо збереження й охорони земель, відтворення ґрунтів [2].

Питання управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення є актуальним і потребує практичної реалізації сукупності заходів на різних ієрархічних рівнях регулювання (рис. 3).

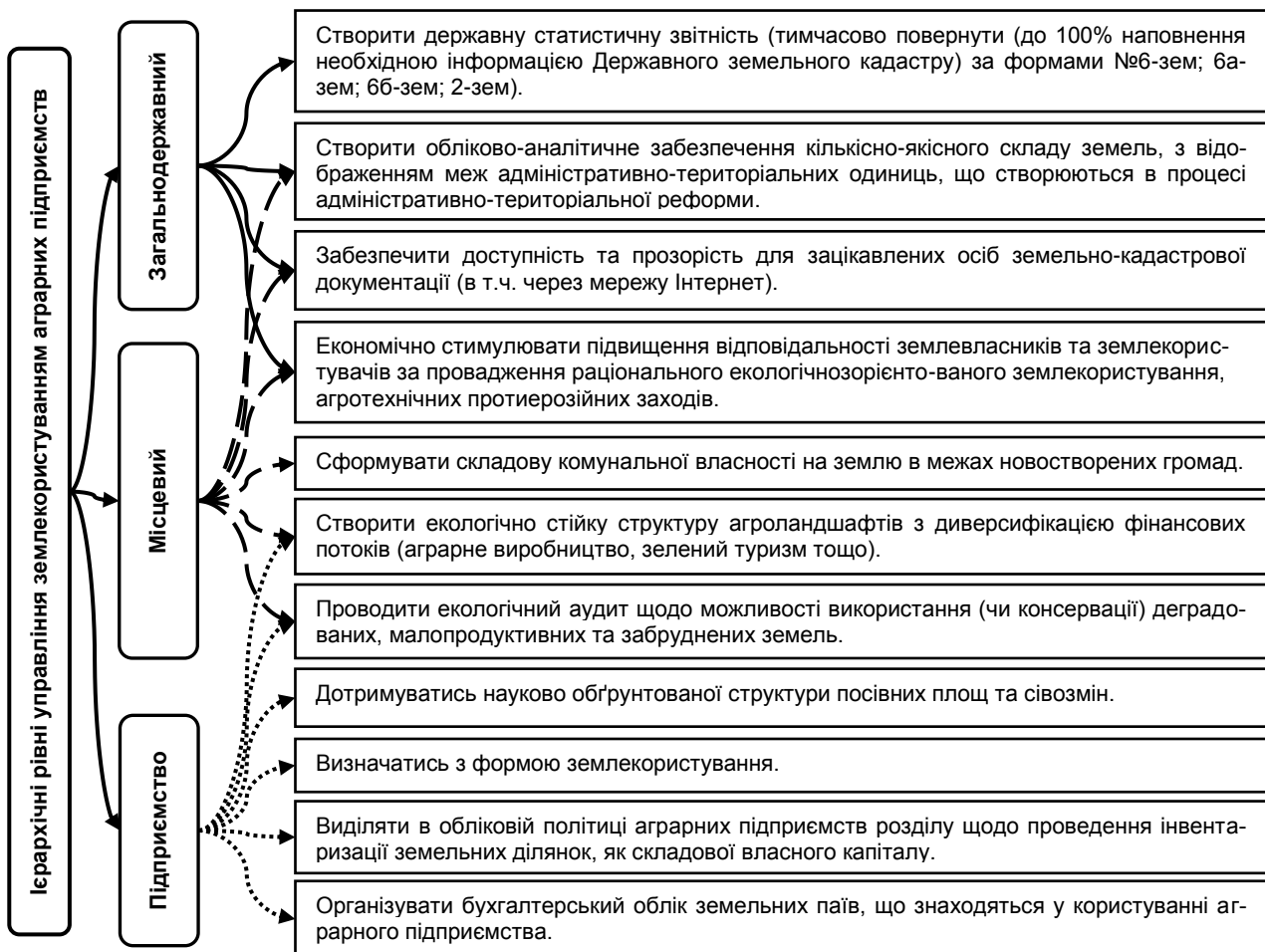

Рис. 3 Ієрархічні рівні управління землекористуванням аграрних підприємств

* Сформовано автором

Впровадження запропонованих заходів | сприятиме вдосконаленню управління земельни-

ми ресурсами аграрних підприємств та наближенню до європейських норм.

Висновки. Підводячи підсумки наукового дослідження, зазначимо, що проблематика управління земельним капіталом як домінантною компонентою ресурсного потенціалу аграрного сектору економіки країни з кожним роком набуває

актуальності. Відповідно, було запропоновано та обґрунтовано пріоритетні напрямки управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення на різних управлінських ієрархічних рівнях (державна, органи місцевої влади, підприємство).

Список використаної літератури:

1. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/print1455643655846735>. – Назва з екрану.

2. Національна доповідь щодо завершення земельної реформи /за наук. ред. Л.Я. Новаковського. - К.: Аграр. наука, 2015. - 48 с.

3. Огляд стану земельних відносин в Україні випуск від 27.02.2017р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://land.gov.ua/opublikovano-cherhovyi-vypusk-shchomisiachnoho-land-review/>. – Назва з екрану.

Крюкова И.А., Назаренко А.В. Прикладные аспекты анализа и управления земельными ресурсами аграрных предприятий: состояние и перспективы

В статье исследовано современное состояние земельных отношений аграрного сектора Украины, рассмотрены полномочия государственных, региональных, местных органов власти в отрасли земельных отношений и определены проблемные вопросы. Предложены и обоснованы приоритетные направления управления земельными ресурсами сельскохозяйственного назначения на разных управленческих иерархических уровнях (государство, органы местной власти, предприятие).

Ключевые слова: аграрное предприятие, земельные ресурсы, землепользование, иерархические уровни управления, сельскохозяйственные угодья.

Kryukova I., Nazarenko A. Applied aspects of analysis and management of agrarian enterprises land resources: state and prospects

The article analyzes the current state of land relations of the agrarian sector of Ukraine, examines the powers of state, regional, local authorities in the field of land relations and identifies problematic issues. The priority directions of agricultural land resources management at different administrative hierarchical levels (state, local authorities, enterprise) are proposed and grounded.

Key words: agrarian enterprise, land resources, land use, hierarchical levels of management, agricultural lands.

УДК 332.32

ПРОБЛЕМИ ОРЕНДНИХ ВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

А. М. Михайлов, к.е.н., доцент

Р. В. Бойченко, ст. викладач

В. С. Ковальчук, ст. викладач

А. О. Полятикіна, студентка 1с курсу, юридичного факультету, спец. «Геодезія та землеустрій»
Сумський національний аграрний університет

В статті проведено аналіз сучасного стану орендних відносин розглянуто проблеми оренди сільськогосподарських земель в Україні та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: оренда землі, договорів оренди, землі сільськогосподарського призначення, орендна плата, орендарі, орендодавці.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В даний час наша держава знаходиться на шляху становлення ринкової економіки, одним з етапів якого є формування ринкових земельних відносин.

Ринок землі – це особлива сфера товарної економіки, в якій виникають економічні відносини

з приводу купівлі-продажу, застави, оренди та обміну землі, спрямовані на ефективну господарську діяльність і використання цього ресурсу з позиції екологічної безпеки [1].

На сьогоднішній день ринок земель сільськогосподарського призначення є нерозвиненим, тому основою ринкових земельних відносин є

оренда землі.

Оренда землі – це засноване на договорі строкове, платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності [2].

Оренда землі на даний час залишається основною формою використання земель сільськогосподарського призначення в нашій державі, тому на практиці виникають проблеми, пов'язані з укладанням та виконанням договорів оренди, формою та розміром орендної плати. Крім того, потребують державного регулювання питання щодо раціонального використання продуктивних земель, які використовуються на умовах оренди. Оскільки такі проблеми існують, то вони потребують пошуку шляхів їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Оскільки оренда землі й надалі залишається основним способом землекористування в нашій державі, то дослідженню земельних орендних відносин присвячені праці чималої кількості вітчизняних учених економістів. На особливу увагу заслуговують публікації Н. В. Андрусенко, Д. І. Бабміндра, І. К. Бистряков, Б. М. Данилишин, А. Е. Данкевич, Д. С. Добряк, А. Г. Мартин, Л. Я. Новаковський, О. С. Новоторов, А. М. Третяк, М. А. Хвесик, О. М. Шпичак та інших. Проте питання розвитку орендних відносин і досі є предметом дискусії на шляху до становлення ефективної системи землекористування.

Формування цілей статті. Метою даної статті є проведення аналізу стану розвитку орендних земельних відносин у сільськогосподарському землекористуванні.

Виклад основного матеріалу. Земля була і залишається головним джерелом задоволення і першорядних проблем людини, - є найважливішою ланкою усіх виробничих процесів і тому має велике значення в житті людей. Життя людства немислиме без безупинного використання земельних ресурсів як речовинного фактора й об'єкта суспільних відносин. Коли до землі приєднується людська праця (жива і уречевлена), вона стає не лише як засіб виробництва, залучений у систему сільсько- чи лісгосподарського виробництва, а й виступає як матеріальна умова, і як активний фактор – головний засіб виробництва. У даному разі вона є і предметом праці, і безпосереднім засобом праці, оскільки володіє унікальною відмінною рисою – родючістю, тобто здатністю відтворювати рослини, забезпечуючи їх необхідними поживними речовинами.

Загальна площа земель в Україні становить 60354,9 тис. га, або майже 6% території Європи, причому площа суші сягає 57928,5 тис. га, а площа територій, покритих поверхневими водами, – 2426,4 тис. га. Сільськогосподарські угіддя становлять близько 19% загальноєвропейських, у тому числі рілля – майже 27%. Український пока-

зник площі сільськогосподарських угідь з розрахунку на душу населення є найвищим серед європейських країн – 0,9 га, в тому числі 0,7 га рілля (проти середньоєвропейських показників 0,44 і 0,25 га відповідно).

Станом на 01.01.2016 р. площа сільськогосподарських угідь становлять 41507,9 тис. га, з них: рілля - 32541,3 тис. га, багаторічні насадження - 892,4 тис. га, сіножаті - 2406,4 тис. га, пасовища - 5434,1 тис. га, перелоги - 233,7 тис. га.

Підвищення економічної ефективності виробництва є стрижневою проблемою, основним чинником зростання аграрних підприємств в умовах використання обмежених ресурсів. Це зобов'язує їх використовувати ресурси раціонально і бережливо, виробляти якісну продукцію.

Чинне законодавство України дає змогу виділити декілька можливих типів цивільно-правової взаємодії власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення та реально-го товаровиробника:

1) емфітевзис – речове право користування чужою земельною ділянкою, що встановлюється договором між власником земельної ділянки та особою, яка виявила бажання користуватися цією земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб;

2) господарське відання – речове право суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником, з обмеженням правомочності розпорядження майном;

3) оперативне управління – речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених законодавством, а також власником майна;

4) довірче управління майном – за договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача);

5) спільна діяльність – за договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законові, в тому числі виділяти для спільної діяльності майно (земельну ділянку);

6) оренда – засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності[3].

Найбільшого поширення в Україні історично набула оренда земель.

"У сучасних умовах оренда землі в аграр-

ному секторі АПК за належної законодавчої бази, дотримання умов укладених угод є запорукою сталого ефективного розвитку сільського господарства й пов'язаних з ним переробних підприємств" [4, с. 7].

А. М. Третяк розглядає оренду землі як сукупність прав володіння, користування та розпорядження. Він зазначає, що «...відносини власності, володіння і користування, як самостійні види відносин приналежності, складаються у нашій країні в тих випадках, коли власник землі як засобу виробництва здає її в оренду, а орендар у свою чергу здає її у користування (суборенду) зацікавленим у ній виробникам, залишаючи за собою функцію ремонту земельних поліпшень та інших робіт із відновлення продуктивності земельної ділянки» [5, с. 166].

Оренда є гнучким інструментом у становленні нової структури агровиробництва та реалізації соціально-економічних програм. Оренда землі, замість її купівлі, забезпечує орендареві істотну економію стартових коштів, дозволяє швидше пристосуватися до коливань ринкової кон'юнктури та проявити свої кращі підприємницькі риси. Орендний механізм сприяє залученню у господарський обіг ділянок, формальні чи реальні власники яких з тих чи інших причин не можуть або не бажають використовувати сільськогосподарські землі за прямим призначенням [6].

При всьому тому, що оренда землі є результатом відповідної добровільної співпраці орендарів і орендодавців, у відносинах, що складаються навколо неї, винятково важливою є участь у них держави. Формуючи відповідну нормативно-правову базу, вона покликана здійснювати контроль за її дотриманням у процесах оренди землі, регулювання її тощо. На цій основі об'єктивно необхідними є усвідомлення того, що в земельно-орендних відносинах беруть участь не два суб'єкти – орендарі й орендодавці, як це зазвичай трактується, а три суб'єкти: з одного боку – держава як фундатор і гарант таких відносин, з іншого – безпосередні учасники земельно-орендних відносин – орендодавці та орендарі [7].

За даними Держгеокадастру станом на 1.01.2017 року укладено 47577664 договорів оренди земель сільськогосподарського призначення загальною площею 16475,3 тис. га. Із них фермерськими господарствами – 730566 договорів. Найбільшу кількість договорів оренди укладено строком на 8-10 років – 2201497, найменше на 7 років – 533228. До 7 років укладено 1166436, більше 10 років – 856503 договори (рис. 1).

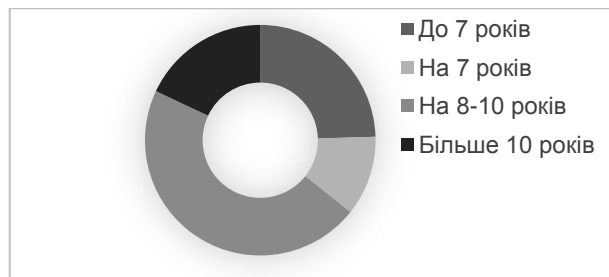

Рис. 1 Розподіл договорів оренди за строком дії станом на 1.01.2017р., %*

Територіально торік найбільше укладено договорів у Вінницькій (432681), Хмельницькій (346364), Черкаській (309500), Полтавській (302992), Тернопільській (271326) областях. Найменше – у Волинській (96583), Чернівецькій (96818), Закарпатській (10716) областях. На термін понад 10 років найбільше договорів укладено у Вінницькій області (98788), Харківській (86108), Сумській (68484), Одеській (63063) областях.

В середньому по Україні власники земельних ділянок сільськогосподарського призначення (паїв) станом на 1.01.2017р. за минулий рік отримали 1093,4 грн за гектар, що на 231,4 грн більше ніж на 1.01.2016 р.

Найвища орендна плата за 1 га на рік у Полтавській – 2243,2 грн/га, Черкаській – 2215,5 грн/га та Харківській – 1603,0 грн/га. Найнижча орендна плата була зафіксована в Київській – 533,4 грн/га, Закарпатській – 596,0 грн/га та Тернопільській областях – 672,3 грн/га. Розподіл договорів оренди за розміром орендної плати у % від нормативної грошової оцінки приведено на рис. 2.

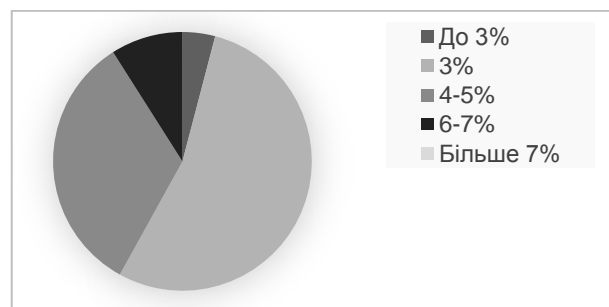

Рис. 2. Розподіл договорів оренди за розміром орендної плати у % від нормативної грошової оцінки, шт.*

* За даними Держгеокадастру України.

Усього за 2016 рік в Україні згідно з укладеними договорами виплачено 18914301,59 тис. грн., із них 11020836,03 тис. грн. у грошовій формі, решта сільськогосподарською продукцією (7548697,485 тис. грн.) та послугами (344768,0794 тис. грн.). Структуру орендної плати за використання сільськогосподарських земель за різними формами наведено на рис. 3

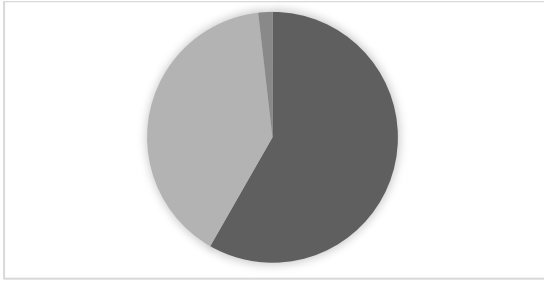

Рис.3. Структура орендної плати за використання сільськогосподарських земель за різними формами, %*
* За даними Держгеокадастру України.

Оскільки оренда землі ще досить тривалий час залишатиметься домінуючою формою землекористування аграрних підприємств, необхідно запровадити ефективний механізм державного регулювання земельних орендних відносин.

Основною метою державного регулювання земельних відносин має стати раціональне й вискоєфективне використання сільськогосподарських угідь і формування сталого екологічного землекористування сільськогосподарських підприємств.

Вжиті державою заходи екологічного впливу повинні перебувати в гармонії з дією загальних ринкових механізмів – лише у такому поєднанні можна очікувати максимальний ефект і у сфері сільськогосподарського виробництва, і у сфері екологічнобезпечного й раціонального використання та охорони земель [8, с. 71].

Висновки. Перспективою орендних земельних відносин має стати запровадження сталого

землекористування, повноцінне функціонування єдиної системи моніторингу земельно-орендних відносин, адекватне економічному зростанню підвищення орендної плати, подовження термінів договорів оренди, розвитку суборенди, формування умов для раціонального використання земель та їх охорони.

Подальший розвиток орендних відносин щодо земель сільськогосподарського призначення потребує вирішення на законодавчому рівні ряду проблемних питань, що створить умови для оптимізації використання земель сільськогосподарського призначення та задоволення, як суспільних так і господарських інтересів. Зокрема, таких питань: визначення мінімального строку оренди земель на рівні прийнятої ротації основної сівозміни підприємства на основі проекту землеустрою; встановлення умови, що ризик випадкового знищення або пошкодження об'єкта оренди несе орендар, якщо інше не передбачено договором оренди землі, а не орендодавець; визначити однією із невід'ємних частин договору оренди землі агрохімічний паспорт орендованої земельної ділянки; форми виплати орендної плати повинні бути визначеними відповідно до реальних ринкових цін на продукцію; можливість відчуження права оренди на ринкових умовах при згоді орендодавця; припинення дії договору у разі невиконання умов договору оренди землі щодо термінів та розмірів виплати орендної плати з урахуванням її індексації.

Список використаної літератури

1. Мартин О.М. Функціонування ринку сільськогосподарських земель і мораторій на їх купівлю-продаж/ О.М. Мартин, М.Г. Москва// Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.13. – С.254-261.
2. Закон України «Про оренду землі» від 6 жовтня 1998р. № 161-ІХV[Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/161-14>.
3. Мартин А. Г. Проблеми орендних відносин у сільськогосподарському землекористуванні [Електронний ресурс] / А. Г. Мартин. – Режим доступу: <http://zsu.org.ua/andrij-martin/992011-10-04-14-34-10>.
4. Шибаніна О.В. Орендні земельні відносини: сучасний стан та основні напрями удосконалення / О.В. Шибаніна // Економіка АПК. — 2008. — № 7. — С. 7-13.
5. Третяк А. М. Земельний капітал : теоретико-методологічні основи формування та функціонування : монографія / А. М. Третяк. – Львів : СПОЛОМ, 2011 – 520 с.
6. Данкевич А.Е. Розвиток орендних земельних відносин в умовах корпоратизації [Електронний ресурс] / А. Е. Данкевич. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/79.pdf>.
7. Антіпова Л.І. Оренда землі з погляду породжуваних нею відносин / Л.І. Антіпова // Економіка АПК. – 2010. - № 3. – С. 9 – 14.
8. Гнаткович О. Розвиток орендних відносин в аграрному секторі економіки / О. Гнаткович, В. Смолінський // Аграрна економіка. – 2014. – Т. 7, № 3–4. – С. 66–71.

References

1. Marty`n O.M. Funkcionuvannya ry`nku sil`s`kogospodars`ky`x zemel` i moratorij na yix kupivlyu-prodazh/ O.M. Marty`n, M.G. Moskva// Naukovy`j visny`k NLTU Ukrayiny`. – 2011. – Vy`p. 21.13. – S.254-261.
2. Zakon Ukrayiny` «Pro orendu zemli» vid 6 zhovtnya 1998r. # 161-IXV[Elektronny`j resurs] – Rezhym`m dostupu : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/161-14>.
3. Marty`n A. G. Problemy` orendny`x vidnosy`n u sil`s`kogospodars`komu zemlekory`stuvanni [Elektronny`j resurs] / A. G. Marty`n. – Rezhym`m dostupu: <http://zsu.org.ua/andrij-martin/992011-10-04-14-34-10>.

4. Shebanina O.V. Orendni zemel'ni vidnosy`ny`: suchasny`j stan ta osnovni napryamy` udoskonalennya / O.V. Shebanina // Ekonomika APK. — 2008. — # 7. — S. 7-13.
5. Tretyak A. M. Zemel'ny`j kapital : teorety`ko-metodologichni osnovy` formuvannya ta funkcionuvannya : monografiya / A. M. Tretyak. — L`viv : SPOLOM, 2011 — 520 s.
6. Dankevych A.E. Rozvy`tok orendny`x zemel'ny`x vidnosy`n v umovax korporaty`zacyi [Elektronny`j resurs] / A. E. Dankevych. — Rezhym dostupu: <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/79.pdf>.
7. Antipova L.I. Orenda zemli z poglyadu porodzhuvany`x neyu vidnosy`n / L.I. Antipova // Ekonomika APK. — 2010. - # 3. — S. 9 – 14.
8. Gnatkovych O. Rozvy`tok orendny`x vidnosy`n v agrarnomu sektori ekonomiky` / O. Gnatkovych, V. Smolins`ky`j // Agrarna ekonomika. — 2014. — T. 7, # 3–4. — S. 66–71.

Михайлов А.М., Бойченко Р.В., Ковальчук В.С., Полятыкина А.А. Проблемы арендных отношений в сельскохозяйственном землепользовании и пути их решения.

В статье проведен анализ современного состояния арендных отношений рассмотрены проблемы аренды сельскохозяйственных земель в Украине и пути их решения.

Ключевые слова: аренда земли, договоров аренды, земли сельскохозяйственного назначения, арендная плата, арендаторы, арендодатели.

Mikhailov A, Boychenko R, Kovalchuk V, Poljatykin A. Problems rental relations in agricultural land use and solutions.

The article analyzes the current state of the problems of lease relations renting farmland in Ukraine and their solutions.

Keywords: land rent, lease, agricultural land, rents, tenants, landlords.

УДК 631.15:631.452(075.8)

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ҐРУНТІВ У ПОЛЬЩІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Р. В. Сердюк, аспірант

О. О. Несветов, к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Стимулювання збалансованого сільського господарства в межах Програми розвитку сільських територій як непрямий спосіб впливу на відтворення родючості ґрунтів є провідним заходом, однак останнім часом недостатньо дієвим через відносно низькі доплати європейським фермерам за відповідні пакети дій.

Під час формування організаційно-економічного механізму відтворення родючості ґрунтів в Україні важливо враховувати й напевно, варто використати теоретичні, нормативно правові та емпіричні напрацювання країн ЄС, зокрема Польщі. Проте, зважаючи на ситуацію в Україні, необхідно в першу зацікавити таких виробників як Кернел, МХП, ІМК, Agroprosperis, Агротрейд, УАІ, Земля і Воля, УАХ, Астарта, Мрія Холдинг бо саме від них буде залежати впровадження механізму захисту і відновлення ґрунтів, так як більшість орних земель знаходяться в оренді у них. У цьому зв'язку заслуговує на увагу механізм економічного стимулювання не через призму конкретних показників родючості ґрунтів, а через дотримання відповідних вимог раціонального господарювання в рамках відповідних пакетів дій.

Ключові слова: ґрунт и, захист та відновлення ґрунтів, економічний механізм, Програми захисту ґрунтів.

Постановка проблеми: Процеси деградації ґрунту є загальносвітовою проблемою, що останнім часом набуває загрозливих темпів. Свідомість міжнародного суспільства зростає в міру виявлення глобальних реакцій у сфері відновлення родючості й охорони ґрунтів. Затверджена Радою Європи Карта ґрунтів має на меті Європу пропагування політики охорони ґрунтів. Так само міжнародні проекти Світової карти ґрунтів (FAO 1982) і Світової ґрунтової політики (UNEP 1982)

стимулювали розгортання міжнародної співпраці у сфері раціонального використання ґрунтових ресурсів, що є надзвичайно важливим прецедентом для дослідження даного питання з наукової точки зору.

Постановка завдання: Проаналізувати досвід впровадження та роботи економіко-правового механізму захисту та відтворення родючості ґрунту в країнах ЄС, зокрема, у Польщі. Визначити чи можливо перейняти досвід Польщі у запрова-

джені даного механізму в Україні.

Викладення основного матеріалу: Протягом останніх десятиліть питання охорони, раціонального використання і глобальних екологічних функцій ґрунтів знайшли відображення в прийнятті низки незалежних програм. Наприклад, програма боротьби з опустелюванням, до якої приєдналися всі держави ЄС; Протокол про захист ґрунту згідно з Альпійською конвенцією, що закликає до збереження екологічних функцій ґрунту. Крім того в положеннях Кіотського протоколу зазначено, що ґрунт є головним резервуаром вуглецю, який має бути максимально збережений і, де це можливо, збільшений.

На рівні Європейського співтовариства офіційно визнано наявність загрозливих явищ утрати значних площ ґрунтового покриву, пов'язаних з урбанізацією, розвитком дорожньої мережі та промисловості. Крім утрати ґрунтових ресурсів було звернено увагу на помітне погіршення якості ґрунту, спотворення функцій, які ґрунт виконує в екосистемі й ландшафті. Ці сигнали вплинули на те, що в останні роки в країнах ЄС з'явився великий інтерес до ґрунту, як до важливого елемента навколишнього середовища. Саме тому, Європейською комісією було запропоновано програму зі збереження родючості ґрунтів 22 вересня 2006 року. (ЕС COM 2006) 232.[1]

Потенційні втрати в рамках програми ЄС із захисту ґрунту оцінюють у 290 млн євро протягом перших п'яти років і 240 млн євро на рік – протягом наступних двадцяти років. Після закінчення цього терміну очікується, що орієнтовна вартість програми буде зменшуватися приблизно на 2 млн євро за рік у міру того як будуть зростати відповідні частки в національних бюджетах. [2].

Винятком не стала країна ЄС і наш найближчий сусід по кордону – Польща. Досвід Польщі як країни Європейської унії і нашого стратегічного партнера є дуже важливим та корисним для нашої країни. Польща займає 312, 7 тис кілометрів квадратних біля 7,1% загальної площі держав ЄС. Держава включає 16 воєводств, 314 повітів, 66 міст, що мають статус повітів. Сільські території в Польщі займають 93,1 % де мешкає 39,2 % населення.

Важливим документом, що регулює економічний механізм охорони й відтворення родючості ґрунтів у Польщі, це Програма розвитку сільських територій на 2014- 2020 рр. (Program Rozwoju Obszarow Wiejskich 2014-2020 (PROW) (78). На її реалізацію виділено в цілому більше 13,56 млрд євро. Ця сума складається з коштів від Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських районів (Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarow Wiejskich) і державних коштів. Розвитку сільської інфраструктури, перепідготовки фермерів і росту підприємництва також сприятиме також 5,2 млрд євро від Фонду згуртування (Funduszu Spojnosci).

У 2003-2015 роках земельні угіддя становили 31268 тис. Га із них сільськогосподарські угіддя 18770,1 тис. Га (60%). Ґрунт и найвищого класу (1-3 класу) займають 25% земельних угідь. Рілля становить 13859,9 тис Га. Сільськогосподарські угіддя, придатні до ведення сільського господарства (in good agricultural conditions), займають 97% (73). Ґрунти на теренах Польщі з низьким рівнем родючості, мало буферні, в результаті чого деградують внаслідок промислового впливу діяльності і виснажливої сільськогосподарської діяльності [2].

Станом на 2015 рік у Польщі працювало 1477,85 тис. сільськогосподарських підприємств. Найбільша частка підприємств має площу від 5,00 до 9,99 Га. Господарства з площею більше 50,00 Га становили 2% від загальної кількості. Екологічні господарства, що мають сертифікат (18187 господарств) займають 457,1 тис. Га, крім того, господарства, що перебувають на перехідному етапі (7757 господарств) із загальною площею 204,56 тис. Га. Господарства, що застосовують інтегральне землеробство (2465 господарств), мають загальну площу 15443 Га (73). Середня площа сільськогосподарських угідь з розрахунку на господарство становить 10,5 Га [3].

Програма розвитку сільських територій (PROW 2014-2020) включає шість пріоритетів, кожен з яких має свою сферу впливу:

1. Поліпшення харчового ланцюга й сприяння управлінню ризиками.
2. Відтворення, збереження й зміцнення екосистем, залежних від сільського господарства
3. Сприяння передачі знань про сільське господарство, лісове господарство та сільські території
4. Підвищення конкурентоспроможності всіх видів землеробства й підвищення рентабельності господарств.
5. Сприяння ефективному використанню ресурсів і перехід до енергозберігального та стійкого до змін клімату виробництва.
6. Зростання соціальної інтеграції, скорочення бідності й поширення економічного розвитку в сільських районах.

У програмі PROW 2014-2020 виділяють вісім пакетів і 40 варіантів. У господарстві можна застосовувати довільну кількість цих пакетів. Найбільш цікавими для землевласників можуть бути такі пакети: 3- «утримання луків екстенсивних», 8 – «охорона ґрунту і води», 2-«екологічне землеробство». Погоджуючись на пакет 3 - утримання луків екстенсивних, тривалі пасовища (доплата 500 zł/Га), потрібно дотримуватися таких вимог:

- Обмеження підживлення азотом до 60 кг д.р./ Га на рік;
- Обмеження в проведенні агротехнічних операцій;
- Заборона проведення осушувальних ро-

біт;

- Обов'язкове залишення площ під паром протягом 5 років від 5 до 10 відсотків.

- Максимальне збирання 2 укосів з 1 червня по 30 вересня;

- Обов'язковість збирання скошеної маси протягом двох тижнів.

У господарствах, де застосовують незначні норми внесення добрив і засобів захисту рослин, можна впровадити другий пакет «Екологічне землеробство». Умовою участі в ньому є початок процедури переходу господарства на виробництво сільськогосподарської продукції екологічним методом під контролем уповноваженого органу сертифікації.

Найпопулярніші варіанти пакету такі: землеробство (наприклад: зернові)- біля 800 зл/Га (191,5 євро/ Га), пасовища – біля 300 зл/Га (71,8 євро/Га), сади та ягідники – 1800 зл/Га (430,9 євро/Га) (агроекологічна субсидія для господарств, що переходять на екологічну продукцію) і 1540 зл/Га (368,6 євро/Га) (коли господарство одержить сертифікат). В останньому варіанті має дотримана умова мінімальної щільності на 1 Га дерев і кущів, якості посівного матеріалу, тощо. [4]

Підтримку здійснюватимуть на визначених районах, схильних до ерозії, районах з низьким вмістом гумусу й районах, схильних до забруднення нітратами близько 19,6% від усіх угідь у країні. Виплати за пакетом надають щорічно протягом п'ятирічного зобов'язання фермерам, які добровільно беруть агроєкокліматичні зобов'язання в межах пакету. Також фінансову підтримку будуть надавати і за орні землі. Ставка платежу за вирощування проміжної культури становить 543 зл/Га (130,0 євро/Га) й 450зл/Га (107,0 євро/Га) для захисних смуг на схилах більше 20%.

Агрокліматичну підтримку надають у розмірі 100% основної ставки – на площі 0,10 Га до 10 Га та 50% основної ставки – на площі 10 Га до 20 Га

Вимоги які потрібно виконувати в межах Агро кліматичної підтримки:

1. Наявність агроєкологічного плану;
2. Невикористання осадів стічних вод;
3. Заорювання біомаси, за виключенням безвідвальної технології обробітку ґрунту;
4. Застосування лише органічних добрив;
5. Не використовувати жодних видів обробітку ґрунтів до 15 лютого;
6. Заборона вирощування монокультурній технології;
7. Можливість вирощувати біомасу, озимих культур на силос.

Платежі в межах другого пакета будуть призначати щорічно протягом п'ятирічних зобов'язань і відповідно до проекту Положення про

PROW 2014-2020 pp.100% ставки платежу можуть одержати господарства з площею 0,10 Га до 10 Га. Для господарств від 10 Га до 20 Га ставка знижена до 50%, а господарства більші 50 Га не отримують доплат взагалі, за виключенням єдиної територіальної доплати.

Загалом на 2015 р. було передбачено такі ставки доплат:

- єдина територіальна доплата 911 зл/Га (219 євро/Га);

- доплата, додаткова на площу вирощування хмелю 1000 зл/Га (240 євро/Га);

- окрема доплата за овочі та фрукти 167 зл/Га (41 євро/Га);

- доплата за вирощування цукрового буряку 54 зл/Га (71,8 євро/Га);

- доплата на корів 595 зл/szt (71,8 євро/гол);

- доплата на вівець 125 зл/szt (71,8 євро/гол);

- доплата за вирощування тютюну 4,53 зл/kg (1,8 євро/kg);

- спеціальна територіальна доплата на площу вирощування рослин стручкових і бобових дрібно насінневих рослин 556 зл/Га (133,8 євро/Га). [4]

Висновки. Отже, аналіз нормативно-правових актів, та економічних механізмів у сфері охорони й відтворення родючості ґрунтів у країнах ЄС, зокрема Польщі дозволяє зробити такі висновки та пропозиції:

Стимулювання збалансованого сільського господарства в межах Програми розвитку сільських територій як непрямий спосіб впливу на відтворення родючості ґрунтів є провідним заходом, однак останнім часом недостатньо дієвим через відносно низькі доплати європейським фермерам за відповідні пакети дій.

Під час формування організаційно-економічного механізму відтворення родючості ґрунтів в Україні важливо враховувати й напевно, варто використати теоретичні, нормативно правові та емпіричні напрацювання країн ЄС, зокрема Польщі. Проте, зважаючи на ситуацію в Україні, необхідно в першу зацікавити таких виробників як Кернел, МХП, ІМК, Agroprosperis, Агротрейд, УАІ, Земля і Воля, УАХ, Астарт, Мрія Холдинг бо саме від них буде залежати впровадження механізму захисту і відновлення ґрунтів, так як більшість орних земель знаходяться в оренді у них. У цьому зв'язку заслуговує на увагу механізм економічного стимулювання не через призму конкретних показників родючості ґрунтів, а через дотримання відповідних вимог раціонального господарювання в рамках відповідних пакетів дій. [4]

Список використаної літератури:

1. Rocznik statystyczny rolnictwa. Główny Urząd Statystyczny [Електронний ресурс].- Warszawa,

2013.-425 s.- Режим доступу: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczny/roczniki-statystyczny/roczniki-statystyczny-rolnictwa-2013,6,7.html>.

2. Strategiczny program badan naukowych I prac rozwojowych «Stordowisko naturalne, rolnictwo i leśnictwo» - Biostrateg. [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.ncbir.pl/gfx/ncbir/userfiles/_publik/programy_strategiczne/biostrateg/program_biostrateg.pdf.

3. Мартин А. Як регулюються ринкові земельні відносини Польщі? / А.Мартин, О. Коник // Землевпорядний вісник -2011.- №3.- С.26-29.

4. Економічне забезпечення відтворення родючості ґрунтів : реком/ А.В. Кучер, О.В. Анісімова, І.В.Казакова, Л.В. Гапєєв; за ред. чл-кор. АЕНУ А.В. Кучера – Х .: Смуґаста типоґрафія, 2015. -112 с.

Serdyuk R.V., Niesvietov A.A. Economic mechanism of regulation of soil fertility in Poland: experience for Ukraine

Stimulating a balanced rural economy in the framework of the development of rural areas as an indirect influence on soil fertility is the premier event, but lately not effective because of the relatively low additional payments to European farmers for appropriate actions packages.

During the formation of the organizational and economic mechanism of reproduction of soil fertility in Ukraine is important to consider and probably should use theoretical, empirical and normative legal achievements of EU countries, including Poland. However, given the situation in Ukraine, it is necessary first to interest manufacturers such as Kernel, MBP, IMC, Agroprosperis, Agrotrade, UAI, Land and Freedom, UAH, Astarta, Mriya Holding, etc. because it is from them will depend on the implementation mechanism for the protection and recovery Groot, as most arable lands are leased from them. In this respect, noteworthy economic incentive mechanism is not in the light of specific indicators of soil fertility, and through compliance with the relevant requirements of good housekeeping in the appropriate package action.

Key words: почва и защита и восстановление почв, экономический механизм, Программы защиты почв.

Serdyuk R.V., Niesvietov A.A. Economic mechanisms of reproduction of soil fertility in Poland: experience for Ukraine

Promote sustainable agriculture in the framework of the development of rural areas as indirectly influence the reproduction of soil fertility is the premier event, but lately not effective because of the relatively low additional payments to European farmers for appropriate actions packages.

During the formation of the organizational and economic mechanism of reproduction of soil fertility in Ukraine is important to consider and probably should use theoretical, empirical and normative legal achievements of EU countries, including Poland. However, given the situation in Ukraine, it is necessary first to interest manufacturers such as Kernel, MBP, IMC, Agroprosperis, Agrotrade, UAI, Land and Freedom, UAH, Astarta, Mriya Holding, etc. because it is from them will depend on the implementation mechanism for the protection and recovery Groot, as most arable lands are leased from them. In this respect, noteworthy economic incentive mechanism is not in the light of specific indicators of soil fertility, and through compliance with the relevant requirements of good housekeeping in the appropriate package action.

Key words: soils, soil protection and restoration, economic mechanism, soil protection programs

РОЛЬ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЯК УМОВА ДЛЯ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Л. В. Касперевич, аспірант,
Інститут агроєкології і природокористування

Проаналізовано функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Запропоновано групувати їх відповідно до покладених на них завдань на екологічні, науково-інформаційні, соціальні та економічні. Обґрунтовано взаємозалежність між даними функціями та їх вплив на задоволення потреб суспільства та забезпечення сталого розвитку.

Ключові слова: екологічні, науково-інформаційні, соціальні та економічні функції природно-заповідного фонду, потреби суспільства, сталий розвиток.

Постановка проблеми. З появою людини розпочалось формування взаємовідносин суспільства і природи. Демографічний ріст та зростаючі потреби в природних ресурсах вносили корективи в природну еволюцію навколишнього середовища, що в результаті неабияк підірвало природні умови власної життєдіяльності. В той же час, суспільство збагачувалось досвідом і розумінням цінності природних екосистем та ландшафтів (які є запорукою стійкості навколишнього природного середовища, показником якості якого є життя і здоров'я людини) усвідомило необхідність прийняття радикальних заходів для покращення екологічної рівноваги.

Особлива роль в цих умовах відводиться природно-заповідному фонду, який є одним із найдієвіших інструментів збереження природного капіталу та відтворення робочої сили. У зв'язку з цим безсумнівно актуальність набуває дослідження його ролі для забезпечення сталого розвитку та задоволення потреб суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями О.В. Врублевською, Ю.М. Грищенком, Л.Г. Мельником, О.І. Фурдичком, А.Ю. Якимчук та багатьма іншими розглядалися окремі аспекти збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, ступінь антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, значення та покращення екологічної ситуації, тенденції та перспективи використання природно-ресурсного потенціалу, шляхи оптимізації природно-заповідної мережі, розвитку рекреаційної сфери, організації відпочинку та оздоровлення населення на територіях природно-заповідних об'єктів. Формування розвитку заповідних територій стали предметом досліджень таких фахівців, як В.Є. Борейко, М.Д. Гродзинський, І.В. Давиденко, Д.В. Крилов, Ю.Р. Шеляг-Сосонко та ін. Вчені дослідили тісну взаємозалежність між станом природного довкілля та соціально-економічним розвитком суспільства, якістю життя населення. Однак аналіз публікацій засвідчує, що багато аспектів даної наукової проблеми досліджено недостатньо, дослідники так і не дійшли згоди у питанні визначення функцій природоохоронних територій. Виходячи з вище зазначеного видається актуальним продовжити дослідження

сутнісних функцій природних і штучних категорій природно-заповідного фонду.

Мета, об'єкт та методи дослідження

Метою дослідження є аналіз функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Об'єктом дослідження є процес використання функцій територій та об'єктів природно-заповідного фонду для забезпечення екологічних, науково-інформаційних, соціальних та економічних потреб суспільства.

У процесі дослідження використано методи: аналізу і синтезу (при дослідженні виняткової цінності функцій територій та об'єктів природно-заповідного фонду у підтримці екологічного балансу планети); спостереження і групування (при виявленні зв'язку між екологічними, соціальними, науково-інформаційними та економічними функціями територій та об'єктів природно-заповідного фонду); абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень результатів і формування висновків та рекомендацій); системний підхід (при обґрунтуванні розвитку заповідних територій).

Виклад основного матеріалу дослідження.

В сучасному світі існує гостра потреба в оптимізації взаємодії суспільства і природи. Про їх взаємозалежність наголошували ще у 484–377 рр. до н.е. давньогрецькі науковці Геродот та Гіппократ. Вони вважали, що природні фактори (клімат, стан води і ґрунту, особливості ландшафту і т.п.) роблять визначальний вплив не лише на формування рис характеру, тілесних (конституція) і душевних (темперамент) властивостей людини, а й політичного ладу [1]. У той же час, переслідуючи економічні вигоди, люди у процесі господарської діяльності неабияк забруднюють навколишнє природне середовище, що викликає серйозні, а часом незворотні зміни його стану. Саме тому з метою забезпечення екологічної рівноваги навколишнього природного середовища, зменшення рівня його забруднення, збереження біологічного і ландшафтного різноманіття створюються природоохоронні території, серед яких найважливіше місце займають території та об'єкти природно-заповідного фонду [2]. Оскільки під час створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду їм надається статус, значення

та правовий режим, стає зрозумілим на скільки вони є різноманітними та багатофункціональними, а тому дослідження функцій та оцінка їх ролі різними вченими є розбіжною.

У численних наукових публікаціях поняття роль та функції природно-заповідного фонду часто підміняються один одним як слова синоніми, головним чином це пов'язано з тим, що в законодавчо-нормативних документах, зокрема в основному законодавчому акті (в Законі України "Про природно-заповідний фонд"), що регулює відносини, пов'язані з природно-заповідним фондом йдеться лише про мету і завдання згаданих територій, що не є синонімом їх функцій [3]. На нашу думку, під роллю природно-заповідного фонду слід розуміти їх значення для підтримки функціонування екосистем на основі сукупності функцій, що формуються у соціальній, економічній та екологічній сфері внаслідок виникнення економічних (матеріальних), соціальних, духовних та екологічних потреб людства та необхідності їх задоволення. При цьому під функціями територій та об'єктів природно-заповідного фонду слід розуміти їх призначення, тобто цю специфічну діяльність, яку вони відіграють у встановленні «загальної гармонії».

Функції в межах конкретних заповідних об'єктів можуть поєднуватися неоднаково, але якщо їх не враховувати, то охорона таких територій не приносить очікуваного ефекту та виникають конфліктні ситуації. Якщо говорити про функції конкретних заповідних об'єктів, то вони часто не узгоджені із загальними функціями. Це пов'язано із необхідністю вирішення практичних завдань в межах окремо взятого заповідного об'єкта, а також пріоритетності тих чи інших завдань. У зв'язку з цим необхідно уточнити існуючі функції територій і об'єктів природно-заповідного фонду та наділити їх відповідні категорії.

У сучасній науковій літературі наразі виділяють та деталізують функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду за різними ознаками. Однак, порівняльний аналіз наукових підходів дає підстави стверджувати, що при дослідженнях виокремлюють природоохоронну і науково-дослідну функції, а інші називають мимохідь, а то і зовсім забуваючи.

С. Стойко, Е. Гадач, Т. Шимон, С. Михалик з позиції поліфункціональності розглядають функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду умовно поділяючи на прямі і непрямі. До прямих належать біоконсерваційна, біогенетична, інформаційна і документаційна, науково-дослідна, еталонна, захисна екологічна функція, економічна та соціальна функції. Водночас, є ряд проміжних функцій – природопізнавальна, культурно-освітня, дидактична та ландшафтностететична [4].

С.Ю. Попович вважав, що окремі природно-заповідні території, як і їх система в цілому вико-

нують головні (територіальна основа екомережі, збереження ландшафтного, геологічного, карсто-спелеологічного, біотичного різноманіття і генетичних ресурсів, запровадження фонового моніторингу тощо) і додаткові (науково-дослідна, рекреаційна, оздоровча, еколого-освітня, просвітня тощо) функції [5].

А.А Ковальчук виділяє такі функції природно-заповідних територій як організація наукових досліджень, охорона дикої природи, збереження видів та генетичного різноманіття, забезпечення підтримання стабільного стану довкілля, охорона специфічних природних і культурних рис, туризм, рекреація, освіта, збалансоване використання ресурсів природних систем, підтриманні культури і традицій народів тощо [6]. Серед іноземних науковців Thomas A. More поділяє функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду на групи біологічні, соціальні та індивідуальні [7]. Схожі погляди має В.І. Павлов та Л.М. Черчик, який також виділив біологічну, соціально-культурну та економічну функції [8].

Н.А. Соболев вважає, що завдяки збереженню (відновленню) природних територій повинні бути забезпечені наступні їх функції: середовище утворююча; інформаційно-еталонна; еколого-просвітницька; рекреаційна; ресурсозахисна; об'єктозахисна [9].

А.М. Бородін (1983) та В.Є. Соколов (1997) із авторами виділяють 29 категорій природно-заповідних територій та наводять 8 функцій властивих цим територіям: збереження еталонних екосистем і генофонду організмів; відтворення ресурсів; підтримання сприятливого екологічного балансу регіону; охорона навколишнього середовища; забезпечення можливостей рекреації; екологічна освіта; науково-інформаційний ресурс [10, 11].

Дежкін В.В. (1995, 1999) взявши за основу публікації Н.Ф. Реймерса та А.М. Бородіна диференціював функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду на загальні (синтетичні) функції, ресурсні функції та соціально-економічні функції.

У авторській версії Концепції системи особливо охоронюваних природних територій Росії, що належить (Дежкін і Пузаченко, 1999) Ю.Г. Пузаченко виділяє 6 функцій: збереження біологічного різноманіття відновлення середовища і біологічного різноманіття в результаті спеціальної програми дій в області відносин людини з середовищем; інформаційне забезпечення системи управління і соціуму знаннями про існуючу реальність і тенденції її зміни; нормативний вплив системи управління, що погоджує стан середовища і масштаби її використання і забезпечує сталий розвиток соціуму; підвищення ефективності виробничої діяльності соціуму на основі постійного розширення знань і адекватного сприйняття середовища проживання; формування мо-

рально-етичних принципів, що сприяють підвищенню ефективності використання природних ресурсів та стійкості соціуму. [12].

Однак, вищезгадана Концепція зазнала критики Світового Фонду дикої природи. Відповідно була підготовлена нова концепція, згідно якої функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду зведено до трьох: збереження біологічного різноманіття та підтримання біосферного потенціалу територій; інформаційне забезпечення довгострокового невиснажливого природокористування; забезпечення існування приро-

дних територій та суспільства.

Практично всі зазначені класифікації включають таку функцію як збереження природних комплексів і їх окремих компонентів. Проте більшість функцій різняться за масштабом поширення та за напрямками дослідження. У зв'язку з вищевикладеними, вважаємо за доцільне згрупувати функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду за такими напрямками: екологічний, науково-інформаційний, соціальний та економічний (таблиця).

Таблиця

Функції територій і об'єктів природно-заповідного фонду України

Функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду	Характеристика	Категорії територій і об'єктів природно-заповідного фонду
Екологічні (охоронні, відтворювальні, зберігаючі)		
Природо-охоронна	сприяє збереженню біологічного, екосистемного і ландшафтного різноманіття, особливостей і краси ландшафту, цінних природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, об'єктів «неживої природи», геологічних та спелеологічних об'єктів.	природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва.
Підтримання сталого розвитку	сприяння тривало стабільному екологічному, економічному та соціальному розвитку.	природні заповідники, біосферні заповідники, заказники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, дендрологічні парки, зоологічні парки, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва.
Заповідна	призначена для експериментів, наприклад, з інтродукції рідкісних і зникаючих видів рослин, для збереження особливо рідкісних та цінних видів тощо, відвідування її забороняється, крім випадків, коли воно пов'язано з проведення наукових спостережень.	ботанічні сади, дендрологічні парки.
Ресурсозберігаюча	збереження в природно-заповідному фонді суворого режиму, ґрунтів, води, рослин, тварин і їх спільнот, чистоти і складу атмосферного повітря та інших взятих під охорону природних об'єктів.	природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, заповідні урочища, пам'ятки природи, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва.
Ресурсовідновна	відновлення при проведенні біотехнічних і регуляційних заходів порушених або втрачених екосистем, окремих видів рослин і тварин.	біосферні заповідники, національні природні парки, заказники, ботанічні сади, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва.
Науково-інформаційні (пізнавальні, освітні, наукові)		
Науково-дослідна	призначена для проведення науково-дослідних робіт, вивчення функціонування екосистем, здійснення наукових спостережень за ходом природних процесів, організація моніторингу на локальному, національному та глобальному рівнях, розміщення експериментальних ділянок та колекцій.	природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, заповідні урочища, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва.
Освітньо-пізнавальна	сприяння екологічній освіті, виховання патріотичного ставлення до природи, культури та історії.	природні заповідники, національні природні парки, пам'ятки природи, регіональні ландшафтні парки, зоологічні парки, ботанічні сади, дендрологічні парки.
Природо-пізнавальна	природні екосистеми дають змогу ознайомитись туристам і краєзнавцям з визначними пам'ятками та явищами природи, красивими пейзажами; відвідати екологічно чисті об'єкти; побачити екзотичний тваринний і рослинний світ; відвідати історичні місця і споруди; познайомитись з інтродукованими видами рослин і тварин та їх адаптацією до нових екологічних умов.	національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, пам'ятки природи парк пам'ятка садово-паркового мистецтва, зоологічні парки, заказники, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки.

Функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду	Характеристика	Категорії територій і об'єктів природно-заповідного фонду
Експозиційна	призначена для стаціонарного утримання тварин і використання їх у культурно-пізнавальних цілях.	ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки.
Інформаційна	інформація про стан і динаміку охоронюваних екосистем, популяціях окремих видів рослин і тварин, що отримується в різних обсягах науковими відділами заповідників і деяких природних парків про глобальні зміни.	усі категорії природно-заповідного фонду.
Соціальні (рекреаційні, культурні, оздоровчі)		
Рекреаційна	призначена для організації відпочинку та обслуговування відвідувачів парку.	біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, зоологічні парки, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва.
Культурно-освітня та дидактична	полягає у сприянні розвитку загальноосвітньої сфери людини, розширенні її природничого і краєзнавчого світогляду, вихованні природоохоронної активності та відповідальності за стан природи як національного, так і загальнолюдського багатства. Історичний аналіз взаємодії суспільства й біосфери свідчить про значення природних багатств не лише для біологічного виживання людини, але й для її інтелектуального і духовного розвитку.	національні природні парки, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва, пам'ятки природи, регіональні ландшафтні парки.
Культурно-естетична	максимальне забезпечення потреб відвідувачів при мінімальному порушенні структури його природних і господарських комплексів.	національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва.
Оздоровча	створення сприятливих умов для оздоровлення населення.	національні природні парки, регіональні ландшафтні парки,
Економічні (економічні послуги)		
Експлуатаційна	отримання доходу від надання платних екологічних, соціальних і рекреаційних послуг.	національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, зоопарки, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва
Ресурсно-споживча	отримання доходу від відлову рибних ресурсів, мисливського полювання, збору побічних продуктів (ягід, насіння, гриби), лікарських рослин та деревини, тощо.	національні природні парки, природні заповідники, регіональні ландшафтні парки.

Джерело: Сформовано на основі [4–15].

Кожна із базових функцій покликана забезпечувати вирішення відповідних завдань. При цьому пропонуємо для кожного блоку функцій виділити такі основні завдання. Для екологічних – основними повинні бути охорона, збереження та відтворення природно-заповідного фонду. В рамках науково-інформаційних – пізнавальні, освітні та наукові завдання. В площині соціальних функцій – рекреаційні, оздоровчі та культурні. Для економічних функцій базовими завдання є ефективна експлуатація природно-заповідних об'єктів та ліцензування дозволеного виду діяльності на окремих природоохоронних територіях.

Вважаємо за доцільне, щоб кожна із функцій, вирішуючи конкретні завдання в екологічному, економічному та соціальному напрямках, опи-

ралась на концепцію сталого розвитку. При цьому, кожен із напрямів повинен забезпечити дотримання таких вимог. Екологічний напрям – екологічно-безпечне використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду; соціальний напрям повинен реалізуватися через орієнтацію на існуючі матеріальні і духовні потреби в сфері використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду; економічний – на ефективність використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Таким чином будуть тією чи іншою мірою задоволені відповідні групи потреб суспільства. Все це повинно дозволити реалізувати в повній мірі екологічні, соціальні та економічні функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду (рис. 1.).

Рис. 1. Концептуальний підхід досягнення сталого розвитку у природоохоронній сфері
Джерело: власні дослідження.

Встановлено, що природно-заповідні території значною мірою впливають на населення, підвищують його зацікавленість у функціонуванні певного природно-заповідного об'єкта, тобто виконують соціально-економічні функції. Соціально-економічна сутність природоохоронних територій полягає, насамперед, у створенні більш комфортних умов проживання населення і впровадження здорового способу життя, отриманні додаткових матеріальних вигод завдяки покращенню стану здоров'я, підвищенні екологічної культури і освіти, зростанні національного самоусвідомлення населення, сприянні зростанню кількості робочих місць, більш раціональному розселенню населення як біля територій та об'єктів природно-заповідного фонду, так і за його межами тощо.

Проте не можна вважати, що вищезгадані функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду є рівнозначними. Завжди існували й існують сфери, в яких відбувається їх взаємне накладання та взаємне проникнення. Посилення однієї функції сприяє пригніченню інших. Часто реалізація тих чи інших функцій природоохоронних територій дозволяє одночасно вирішити різні за напрямками потреби суспільства, зокрема економічні функції дозволяють вирішувати такі потреби як формування умов щодо відтворення працездатності людини, створення можливостей спілкування людини з природою, задоволення потреб у інформаційних, рекреаційних, науково-дослідних та ін. ресурсах. Тобто поєднується вирішення як суто економічних так і екологічних потреб суспільства.

На формування економічних (матеріальних), соціальних та екологічних потреб впливають умови та рівень розвитку добробуту суспільства. Людина, насамперед, задовольняє свої першо-

чергові потреби. Якщо даний вид потреб задоволений, то на певний час вони перестають бути цілком для людини. В неї з'являється бажання задовольнити наступні за важливістю потреби. На різних етапах розвитку змінюються пріоритетні потреби людей. Так, до середини 50-х рр. минулого століття домінували матеріально-речові потреби, а з середини 50-х до кінця 80-х років – соціальні (освіта, охорона здоров'я, розваги та відпочинок). Інколи люди так зайняті задоволенням нижчих бажань, що можуть задовольняти протягом усього життя лише матеріальні і соціальні потреби так і не усвідомивши потребу у вищих. Водночас із розвитком людських потреб (від матеріальних до соціальних) збільшуються масштаби економічної діяльності, що й послужило причиною порушення природних зв'язків і виникнення екологічних проблем, а як наслідок формування екологічних потреб.

Важливим фактом є те, що потреби як і функції природно-заповідного фонду взаємодіють між собою. Адже, не можна насититись лише одним видом (наприклад, фізіологічним) потреб на все життя і тоді перейти до наступного (наприклад, соціального) не повертаючись до попереднього виду. В нинішніх умовах розвитку пріоритетними є економічні потреби, а необхідно брати за основу екологічні. Оскільки, обираючи цінностями формування економічні інтереси, ми ставимо розвиток природно-заповідного фонду в нестійкий екологічний стан. І лише при переході на домінування екологічних пріоритетів розвитку і підпорядкування економічних цілей громадським інтересам, ми переміщаємо систему розвитку територій та об'єктів природно-заповідного фонду в стан стабільності, тобто сталого розвитку (рис. 2.).

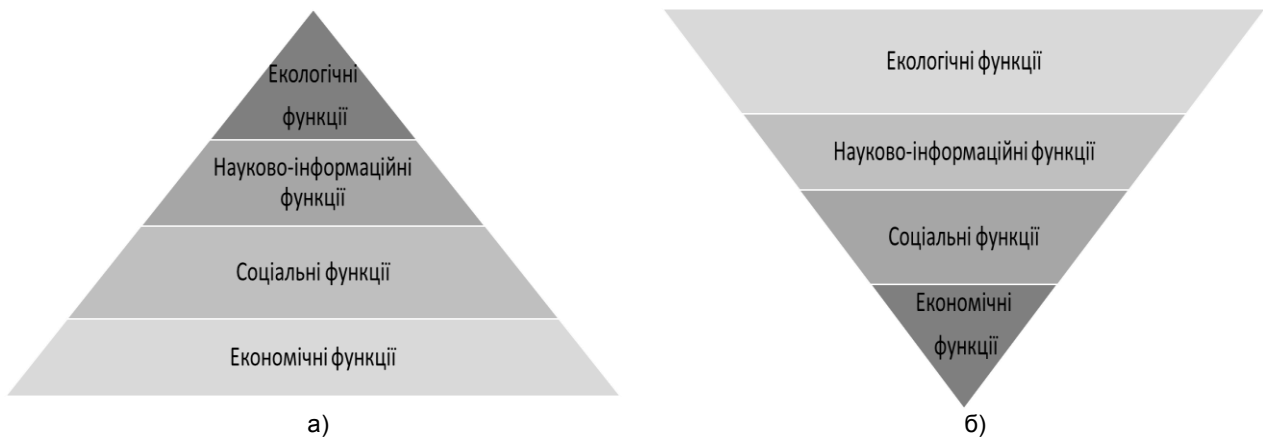

Рис. 2. Пріоритетність забезпечення дотримання основних функцій територій та об'єктів природно-заповідного фонду для задоволення потреб суспільства: а) матеріальна; б) духовна.

Джерело: власні дослідження.

Таким чином, ми бачимо те, що сталий розвиток соціальної та економічної підсистем розвитку територій та об'єктів природно-заповідного фонду робиться допустимим тільки за умови зміцнення екологічної підсистеми. При цьому задоволення екологічних потреб має свої особливості пов'язані з якісними характеристиками навколишнього природного середовища. Матеріальна основа екологічних потреб (повітря, вода, природний ландшафт) не може бути транспортована у місце їх споживання, а задоволення екологічних потреб не може бути перенесено на більш пізній термін, тому що вони є фізіологічною потребою людини [16].

Суспільство, усвідомлюючи потреби в певних функціях, формує попит на відповідні групи об'єктів і послуг. А попит, як відомо, є рушієм економіки. Зокрема, фізіологічні потреби в чистому середовищі змушують створювати екологічно орієнтовані засоби (моніторингові системи, очисне устаткування, заходи рекреаційного характеру та ін.). Соціальні потреби в інформаційному контакті з природними ландшафтами формують попит на відповідні роботи і послуги (облагодження ландшафтів, екотуризм). Об'єктивна необхідність підтримання екологічної рівноваги змушує нести витрати відповідної спрямованості (створення заповідників, заказників, національних парків, екологічний моніторинг, проведення заходів щодо дослідження та збереження біологічних видів та ін.), враховуючи упущену вигоду від стримування промислового і сільськогосподарського розвитку на певних територіях [17].

Однак нинішній екстенсивний тип зростаючих потреб людства, а саме підвищення обсягу товарів і послуг за рахунок збільшення масштабу використання природних ресурсів, нестача коштів у індивідів та суспільства дає змогу задовольняти лише матеріальні й соціальні потреби. При цьому екологічні потреби почали задовольняти лише тоді, коли наслідки економічної діяльності почали негативно впливати як на стан природи, так і на стан здоров'я самої людини, тобто вони є

вимушеними і висуваються умовами існування та життєдіяльності особистості, соціальної групи, суспільства в цілому до умов навколишнього природного середовища [16].

Власне тому, Н.В. Зіновчук опираючись на концепцію А. Маслоу стверджує, що екологічні потреби індивіда будуть задоволені лише на певному рівні економічного розвитку, коли суспільство усвідомить їх і створить умови для їх задоволення. Таким чином, стає зрозумілим, що задоволення екологічних потреб, як індивідів, так і суспільства в цілому, вимагає певного організаційного порядку. Він починається з трансформації екологічних потреб у цілі суспільства, забезпечення яких можливе лише колективно, завдяки утворенню відповідних соціальних інституцій [16].

ВИСНОВКИ

Отже, можна зробити висновок, що із збільшенням антропогенного навантаження на довкілля зростає роль територій та об'єктів природно-заповідного фонду як для біосфери так і для суспільства. Зрозуміло, що жодна природоохоронна територія не може реалізувати всю різноманітність функцій. Однак, на одній території у конкретних умовах можуть несуперечливо поєднуватися кілька функцій або на фоні однієї домінуючої реалізовуватися кілька основних. Таким чином, ми згрупували існуючі функції територій і об'єктів природно-заповідного фонду за екологічним, науково-інформаційним, соціальним та економічним напрямками. Водночас зазначені групи функцій, виконуючи поставлені завдання, повинні взаємодіяти між собою та опиратись на концепцію сталого розвитку. Завдяки цьому з одного боку буде досягнута екологічна рівновага, а з іншого боку будуть задоволені теперішні та майбутні соціо-еколого-економічні потреби суспільства.

Встановлено, що функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду значною мірою впливають на населення (покрашують стан здоров'я, сприяють екологічній культурі та освіті, задовольняють потреби в інформаційних, рекре-

аційних, науково-дослідних та ін. ресурсах.), тобто вирішують як екологічні так і соціальні, та в незначній мірі економічні потреби суспільства.

Доведено, що екологічні потреби є новим видом потреб, які містять властивості інших пот-

реб. Екологічні потреби можна вважати фундаментальними, оскільки вони спрямовані на вдосконалення решти сфер життя – економічної, соціальної й навіть політичної.

Список використаної літератури:

1. Краткая философская энциклопедия / Под ред. Е.Ф. Губского, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. – М.: Прогресс, 1994 г.
2. Якимчук А.Ю. Економічне стимулювання розвитку природно-заповідного фонду (на прикладі Північного регіону України): дис. ... канд. екон. наук: 08.08.01 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища / Якимчук Аліна Юріївна. – Рівне – 2006. – 239 С.
3. Заповедное дело: теория и практика / В.В. Дежкин, Ю.П. Лихацкий, В.В. Снакин, М.П. Федотов. – М.: Инфосфера; НИА Природа, 2006. 420с.
4. Заповідні екосистеми Карпат / С. Стойко, Е. Гадач, Т. Шимон, С. Михалик. – Львів: Світ, 1991. – 248 с.
5. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа: Навчальний посібник. – К.: Арістей, 2007. – 480 с.
6. Ковальчук А.А. Заповідна справа: науково-довідкове видання / А.А. Ковальчук. – Ужгород: Ліра, 2002. – 328 с.
7. Thomas A. More The Public Functions of Parks and Protected Areas [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.metla.fi/taapahtumat/2004/mmv2/abstracts/oral/more.pdf>
8. Павлов В.І. Рекреаційний комплекс Волині: теорія, практика, перспективи: монографія / В. І. Павлов, Л. М. Черчик. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – 122 с.
9. Соболев Н.А. Предложения к концепции охраны и использования природных территорий / Н.А. Соболев // Охрана дикой природы. 1999. № 3 (14). С. 20–24.
10. Бородин А.М. Система охраняемых природных территорий в Советском Союзе и место в ней биосферных заповедников / А.М. Бородин, Ю.А. Исаков, В.В. Крицкий // Охрана природы, наука и общество. М., ЮНЕСКО-ЮНЕП. – 1983. – с. 182–186.
11. Экология заповедных территорий России / В.Е. Соколов, К.П. Филонов, Ю.Д. Нухимовская, Г.Д. Шадрина. – М.: Янус-К, 1997. – 576 с.
12. Концепция системы охраняемых природных территорий России (Проект): Рабочие материалы. – М.: Изд. РПО ВВФ, 1999. – 30 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ruseconet.narod.ru/concept.htm>
13. Закон України "Про природно-заповідний фонд України". – Офіційний веб-портал Верховної ради України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
14. Давиденко В.М. Заповідна справа (навчальний посібник) / В.М. Давиденко. – Миколаїв : МФ НаУКМА, 2002. – 138 с.
15. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. / За заг. ред. М.Д. Гродзинського, М.П. Стеценка. – К.: Географіка, 2003. – 306 с.
16. Зіновчук Н.В. Економічні засади екологічної політики в АПК: теорія і методологія: дис... д-ра екон. наук: 08.00.06 / Зіновчук Наталія Василівна. – К., 2008. – 614 с.
17. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : Підручник для студентів економ. спец. ВНЗ / Л.Г. Мельник, М.К. Шапочка, О.Ф. Балацький, В.А. Барановський, Г.О. Білявський; За заг. ред. Л.Г. Мельник, М. К. Шапочка. – Суми : Університетська книга, 2006. – 759 с.

References

1. Gubskiy Ye.F., Korableva G.V., Lutchenko, V.A. (1994). *Kratkaya filosofskaya entsiklopediya* [Brief Encyclopedia of Philosophy]. M.: Progress Publ.
2. Yakymchuk A.Yu. (2006). *Ekonomichne stymulivannia rozvytku pryrodno-zapovidnoho fondu (na prykladi Pivnichnoho rehionu Ukrainy)* [Economic incentives for the development of natural reserve fund (for example, the Northern region of Ukraine)], Abstract of Ph.D. dissertation. *Ekonomika pryrodokorystuvannia ta okhorony navkolyshnoho seredovysch, Natsionalnyi universytet vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia*, Rivne, 239 p.
3. Dezhkin V.V., Likhatskiy Yu.P., Snakin V.V., Fedotov M.P. (2006). *Zapovednoe delo: teoriya i praktika* [Wildness protection: Theory and Practice]. M.: Infosfera; NIA Priroda Publ., 420 p.
4. Stoiko S., Hadach E., Shymon T., Mykhalyk S. (1991). *Zapovidni ekosystemy Karpat* [Protected ecosystems Carpathians]. Lviv: Svit Publ., 248 p.
5. Popovych S.Iu. (2007). *Pryrodno-zapovidna sprava: Navchalnyi posibnyk* [Natural reserves: Textbook]. K.: Aristei Publ., 480 p.
6. Kovalchuk A.A. (2002). *Zapovidna sprava: naukovy-dovidkove vydannia* [Reserve business, sci-

entific and reference book]. Uzhhorod: Lira, 328 p.

7. Thomas A. More «The Public Functions of Parks and Protected Areas», [Electronic resource], available at: <http://www.metla.fi/tapahtumat/2004/mmv2/abstracts/oral/more.pdf>

8. Pavlov V.I., Cherchuk L.M. (1998). *Rekreatsiyni kompleks Volyni: teoriia, praktyka, perspektyvy: monohrafiia* [Recreational Complex Volyn: theory, practice, prospects: Monograph]. Lutsk: Nadstyria Publ., 122 p.

9. Sobolev N.A. (1999). *Predlozheniya k kontseptsii okhrany i ispolzovaniya prirodnykh teritoriy* [Proposals to the concept of protection and use of natural areas]. *Okhrana dikoy prirody* [Wildlife Conservation]. No. 3 (14), pp. 20–24.

10. Borodin A.M., Isakov Yu.A., Krinitskiy V.V. (1983). *Sistema okhranyaemykh prirodnykh teritoriy v Sovetskom Soyuze i mesto v ney biosferykh zapovednikov* [The system of protected areas in the Soviet Union and its place in the biosphere reserve]. *Okhrana prirody, nauka i obshchestvo* [Protection of nature, science and society]. M.: YuNYeSKO-YuNYeP Publ. pp. 182–186.

11. Sokolov V.Ye., Filonov K.P., Nukhimovskaya Yu.D., Shadrina G.D. (1997). *Ekologiya zapovednykh teritoriy Rossii* [Environmental Protected Areas Russia]. M.: Yanus-K Publ., 576 p.

12. *Kontsepsiya sistemy okhranyaemykh prirodnykh teritoriy Rossii (Proekt): Rabochie materialy* [The concept of the system of protected natural territories of Russia (Draft): Working Papers] M.: Rossiyskoe predstavitelstvo Vsemirnogo Fonda dikoy prirody Publ., 1999, 30 p. [Electronic resource], available at: <http://www.ruseconet.narod.ru/concept.htm>

13. *Zakon Ukrainy "Pro pryrodno-zapovidnyi fond Ukrainy"* [The Law of Ukraine "On Nature Reserve Fund of Ukraine"]. [Electronic resource], available at: <http://zakon3.rada.gov.ua>

14. Davydenko V.M. (2002). *Zapovidna sprava (navchalnyi posibnyk)* [Wildness protection (manual)]. Mykolaiv : MF NaUKMA Publ., 138 p.

15. Hrodzynskoho M.D., Stetsenka M.P. (ed.) (2003). *Zapovidna sprava v Ukraini: Navchalnyi posibnyk* [Reserve business in Ukraine: Textbook.]. K.: Heohrafika Publ., 306 p.

16. Zinovchuk N.V. (2008.). *Ekonomichni zasady ekolohichnoi polityky v APK: teoriia i metodolohiia* [Economic principles of environmental policy in agriculture: Theory and Methodology]. Abstract of Doctor dissertation, *Ekonomika pryrodokorystuvannia*, Kyiv, 614 p.

17. Melnyk L.H., Shapochka M.K., Balatskiy O.F., Baranovskiy V.A., Biliavskiy H.O. (2006). *Osnovy ekolohii. Ekolohichna ekonomika ta upravlinnia pryrodokorystuvanniam: Pidruchnyk dlia studentiv ekonom. spets. VNZ* [Ecological economics and environmental management: Textbook for students of economy. spec. Universities]. Sumy : Universytetska knyha Publ., 759 p.

Касперевич Л.В. Роль территорий и объектов природно-заповедного фонда как условие для развития общества

Проанализированы функции территорий и объектов природно-заповедного фонда Украины. Предложено группировать их в соответствии с возложенными на них задачами на экологические, научно-информационные, социальные и экономические. Обоснованно взаимозависимость между данными функциями и их влияние на удовлетворение потребностей общества и обеспечения устойчивого развития.

Ключевые слова: экологические, научно-информационные, социальные и экономические функции природно-заповедного фонда, потребности общества, устойчивое развитие.

Kasperevych L. The role of territories and objects of natural reserve fund as a condition for social development

The aim of our study is the function areas and objects of natural reserve fund of Ukraine. Comparative analysis of existing scientific approaches give reasons to believe that studies differentiate natural preserve and research functions, which others just briefly mention s or completely neglect them. Using various grounds numerous scientific publications distinguish and elaborate on these functions. Taking this into consideration, it was necessary to clarify the existing functions of territories and objects of nature preserves and categories them respectively. It is obvious that no nature preserved area can use all spectrum of various functions. However, one area under specific conditions can consistently combine several functions or one dominant function which encompass several major functions. Thus, it was suggested to group existing features of territories and objects of natural reserve funds by environmental, scientific information, social and economic areas. It was determined that each of the basic function designed to ensure resolving specific problem. It is proposed, that each function, solves specific task in environmental, economic and social areas, will rely on the concept of sustainable development. Based on that from the one side ecological balance will be achieved, from the other side present and future socio-environmental and economic needs of society will be satisfied. Relationship between a given function and its impact on the needs of society were justified. It was established that the functions of territories and objects of natural reserve fund significantly affect the

population (improve health, promote environmental education and culture, satisfy the need for information, recreation, research and other resources) and as a result solve both environmental and social, and marginally economic needs of society. Thus, we can conclude that with the increase of anthropogenic pressure on the environment, the role of territories and objects of nature preserves both the biosphere and society will increase too.

Keywords: environmental, scientific information, social and economic functions of natural areas, the needs of society, sustainable development.

УДК: 336.226.44:336.153:332.142.6:349.6

МЕТОДИ РІШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН

В. Г. Боронос, д.е.н., професор
Л. В. Довга, аспірант
К. А. Федченко, магістрант
Сумський державний університет

В статті розглянуто сутність реформи міжбюджетних відносин та передумови її виникнення в Україні. Проведений аналіз процесу становлення фінансово - бюджетної децентралізації, що супроводжувався законодавчими змінами структури розподілу доходів від екологічних податків. Досліджено надходження та видатки бюджетів державного та місцевих рівнів. Розглянуто методи охорони навколишнього середовища, що використовуються в умовах децентралізації владних повноважень. Визначено основні методи рішення екологічних проблем в умовах реформування міжбюджетних відносин.

Ключові слова: міжбюджетні відносини, бюджетна децентралізація, територіальні громади, екологічні проблеми, екологічна безпека.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Істотною проблемою у процесі формування місцевих бюджетів в Україні наразі є підтримка збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів. Міжбюджетні відносини мають формуватися із посиленням бюджетної децентралізації для забезпечення рівня фінансової самодостатності територій.

Неодмінною умовою ефективного функціонування громади є наявність достатнього обсягу фінансових ресурсів для того, щоб покривати власні витрати. Тому ключовим принципом для формування належного управління на місцях є принцип фінансової самостійності, що повинен враховуватись при формуванні бюджетів органів місцевого самоврядування. А оскільки громада є територіальною основою для створення та діяльності органів місцевого самоврядування, то при її формуванні доцільно враховувати податковий потенціал.

Ймовірно, що формування фінансово самодостатніх адміністративно-територіальних одиниць потребує змін не тільки у податковому та бюджетному законодавстві, але й у територіальних розмірах громад, районів та регіонів [1].

Аналіз досліджень і останніх публікацій. Існує достатня кількість наукових праць у галузі управління природними ресурсами, забезпечення екологічної безпеки в умовах реформування міжбюджетних відносин. Дане питання розглядали

зарубіжні та вітчизняні науковці. Вагомий вклад зроблено О.О.Веклич[2], що досліджувала трансформацію екологічного податку за останні роки. М. Хвесик[4] розглядав чинники соціально – економічного піднесення територій в умовах децентралізації. І. Бистряков[3] зробив значний вклад в науку досліджуючи питання децентралізації управління природними ресурсами. В. Голян та Ю.М. Богма[5] досліджували формування нової моделі фіскального регулювання природокористування. Але сучасний стан та протистояння розвитку екологічних ризиків, зокрема в умовах сучасних бюджетних реформ, висвітлено недостатньо.

Постановка завдання. В статті планується розглянути сутність реформи міжбюджетних відносин та передумови її виникнення в Україні. Провести аналіз процесу становлення фінансово - бюджетної децентралізації, що супроводжувався законодавчими змінами структури розподілу доходів від екологічних податків. Дослідити надходження та видатки бюджетів державного та місцевих рівнів. Розглянути методи охорони навколишнього середовища, що використовуються в умовах децентралізації владних повноважень. Визначити основні методи рішення екологічних проблем в умовах реформування міжбюджетних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Бюджет є важливим засобом реалізації

державної політики щодо фінансування соціального розвитку, регулювання економіки держави, забезпечення екологічної стабільності. Відносини між державою та органами місцевого самоврядування щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання власних та делегованих функцій, тобто міжбюджетні відносини, мають відповідно реагувати та відповідати сучасним умовам функціонування держави.

В Бюджетному кодексі України міжбюджетні відносини трактуються як відносини між державою, Автономною Республікою Крим та територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією та законами України [6].

Світова практика виробила певні форми регулювання бюджету – моделі бюджетного федералізму, що використовуються при формуванні міжбюджетних відносин:

1) централізована – виконується Міністерством фінансів, спрямована на створення рівних можливостей для всіх місцевих рад в отриманні доходів і фінансуванні витрат;

2) децентралізована – заснована на фінансовій самостійності місцевих рад (у межах їх можливостей) [7];

3) змішана (перехідна) – використовується у транзитивних економіках, є перехідним етапом від централізованої моделі до децентралізованої.

До 2015 р. в Україні діяла система міжбюджетних відносин, заснована на централізованій

моделі бюджетного федералізму, основні риси якої були успадковані від адміністративно-командної системи управління.

Централізація фіскальних функцій держави обмежувала місцеві органи влади в реалізації основних функцій управління бюджетним процесом на місцях. Це проявлялося в їхній залежності від державного бюджету внаслідок збереження пріоритетності нормативного методу розподілу бюджетних коштів і високої частці трансфертів у доходах місцевих бюджетів, що негативно впливало на розвиток міжбюджетних відносин у ринковій економіці.

З 2015 р. в результаті змін у бюджетному та податковому законодавстві вперше за часів незалежності зроблено спробу децентралізувати систему міжбюджетних відносин. Сприяти бюджетній децентралізації повинен був прийнятий 28 грудня 2014 р. Закон про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин.

Прийнято зміни до податкового кодексу щодо перерозподілу податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів. Відповідно відбулись зміни і у видатковій частині державного та місцевих бюджетів. Нові реформи призвели до змін в усіх галузях суспільного життя та народного господарства. Зокрема зміни торкнулися також і екологічної сфери. Фінансовий механізм забезпечення екологічної безпеки у розрізі податків та зборів зазнав нововведень.

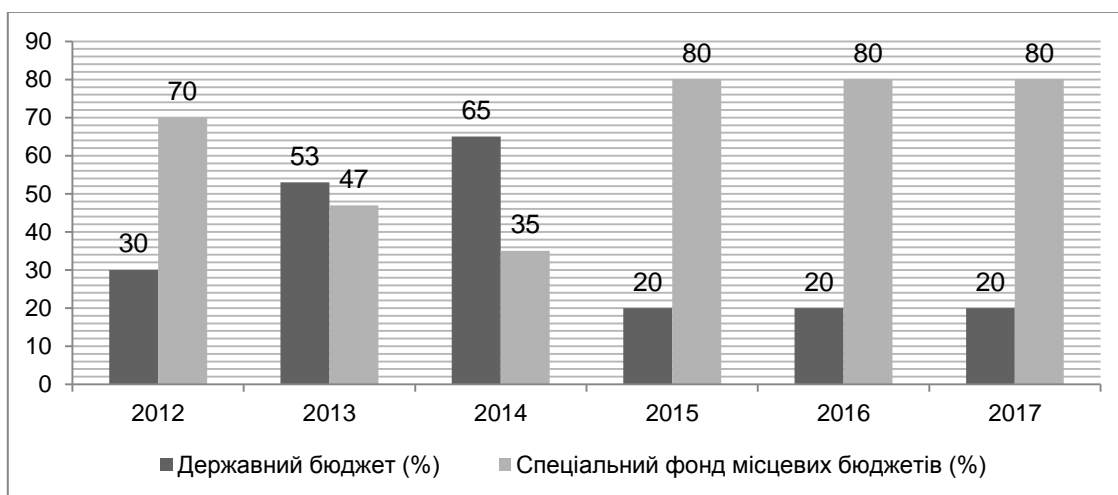

Рис. 1 – Розподіл надходжень від екологічного податку 2012-2017р. (Складено авторами на основі [8])

Отже як видно з поданої схеми більша кількість екологічних податків зараз надходить до місцевих та обласних бюджетів. Треба зазначити, що екологічний податок має цільове призначення і, отже, має спрямовуватися виключно на фінансування природоохоронних заходів. До того ж, цей податок дає бюджету чималі суми прибутку, а з 2017 ставки цього податку значно зросли, в наслідок чого у 2017 уряд очікує отримати з цього

податку більш ніж мільярд гривень. Зокрема, з 1 січня 2017 року збільшено порівняно з діючими у 2016 році на 12 відсотків ставки екологічного податку за викиди в атмосферне повітря окремих забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення, за скиди окремих забруднюючих речовин у водні об'єкти, за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах, за утворення радіоактивних відходів

(включаючи вже накопичені), за тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензійний строк[9].

Але якщо проаналізувати динаміку доходів

державного та місцевих бюджетів за останні роки, бачимо що крок за кроком більша частина фінансових ресурсів зосереджується у загальному фонді державного бюджету (табл.1).

Таблиця 1 - Порівняння доходів державного та місцевих бюджетів у розрізі екологічних платежів, млн.грн. Складено авторами на основі [10].

Показники	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2015 рік проти 2016 року	
						Абсолютний приріст, млрд. грн.	Темп приросту, %
Зведений бюджет, млрд грн, у т.ч.:	38,18	38,61	44,54	51,90	68,61	16,71	0,3
загальний фонд	35,32	34,69	42,17	51,89	66,16	14,26	0,3
спеціальний фонд	2,86	3,92	2,37	0,01	2,46	2,45	280,6
Державний бюджет, млрд грн, у т.ч.:	21,22	21,93	28,64	48,16	64,00	15,84	0,3
частка у доходах зведеного бюджету, %	55,59	56,80	64,30	92,78	93,27	0,49	0,0
загальний фонд	19,95	19,56	27,61	48,15	63,99	15,84	0,3
спеціальний фонд	1,28	2,37	1,03	0,003	0,003	0,001	0,3
Місцеві бюджети, млрд грн, у т.ч.:	16,96	16,68	15,90	3,75	4,62	0,87	0,2
частка у доходах зведеного бюджету, %	44,41	43,20	35,70	7,22	6,73	-0,49	-0,1
загальний фонд	15,38	15,13	14,56	3,74	2,16	-1,58	-0,4
спеціальний фонд	1,58	1,55	1,34	0,01	2,45	2,45	400,8

Отже, проаналізувавши тенденцію виконання бюджету за останні п'ять років, можна побачити негативну динаміку, спричинену змінами внесеними до бюджетного кодексу внаслідок бюджетної децентралізації. Якщо у 2011-2013 роках доходи загального фонду державного бюджету залишалися приблизно на однаковому рівні і становили в середньому 20673,27 млн.грн. То у 2015-2016 році доходи різко зросли на 146% та на 232% у порівнянні з 2014 роком. Очевидно це відбулось за рахунок перерозподілу екологічних податків та зборів, що показано на рис 1. Тобто фактично збільшення надходжень до державного бюджету відбулось за рахунок доходів місцевих бюджетів. Так як у 2015 році у порівнянні з 2013 дохід загального фонду місцевих бюджетів зменшився на 75%, а дохід спеціального фонду зменшився на 1 545,81 млн. грн..

Враховуючи сучасні наслідки реформи міжбюджетних відносин в Україні виникає потреба в пошуку не лише фінансових методів та способів у вирішенні екологічних проблем.

Тому, на нашу думку, окремим і не менш важливим інструментом механізму регулювання стає вплив громадськості. Отже вважаємо за необхідне розглянути сам механізм за допомогою якого відбувається управління інструментами, що здійснюють свій вплив на вирішення екологічних проблем.

Даний підхід полягає у тому що використанню соціальних інструментів повинно надаватися вагоме значення. До їх складу мають входити:

- виховання екологічної етики у громадян;
- екологічна освіта населення;
- партії та громадські рухи у забезпеченні екологічної безпеки;
- розвиток екологічної свідомості та еколо-

гічного мислення;

- інтенсивне використання засобів масової інформації;
- розширення повноважень екологічних неурядових організацій;

Виховання екологічної етики у громадян. Норми екологічної етики акумулюють історичний досвід людства, є найважливішими духовними цінностями. Екологічну етику можна розглядати як засіб соціальної регуляції поведінки людей щодо природи. Дійова суть моралі передбачає єдність об'єктивного та суб'єктивного, свідомості та поведінки, спонукань, мотивів і дій людини [11].

Слід зазначити, що екологічні етичні норми певною мірою примітивні порівняно з екологічними нормами. Водночас значення екологічних норм важко недооцінити, оскільки вони за своєю суттю з дитинства, підсвідомо визначають поведінку людини, її ставлення до природи.

Екологічна освіта населення повинна виступати як самостійний елемент загальної освіти. Екологічне знання має допомагати в усвідомленні та розумінні дії екологічних законів, принципів взаємовідносин різних об'єктів природи між собою та з людиною, організації, управління, використання природи та її ресурсів для забезпечення життєдіяльності людини та людства.

Інтенсивне використання засобів масової інформації допоможе отримувати повну, точну, та науково - обґрунтовану інформацію про стан довкілля, окремих природних об'єктів, розвиток промисловості, використання хімічних препаратів у сільському господарстві, меліорацію, аварії чи катастрофи, які становлять небезпеку для людини та середовища, інколи інформація приховується (аварія на ЧАЕС) чи викривляється.

Діяльність партій та громадських рухів у

забезпеченні екологічної безпеки є важливим соціальним чинником, який привертає увагу широких верств громадськості до проблем безпеки, на місцевому і регіональному рівнях.

Розширення повноважень екологічних неурядових організацій (екоНУО). Не зважаючи на несприятливе податкове середовище (особливо у порівнянні з країнами США чи Євросоюзу) та неоднозначне ставлення органів влади до екоНУО, вони мають вагомий вплив на екологічну політику держави щодо:

масових природоохоронних акцій, удосконалення чинного законодавства, організації незалежної екологічної експертизи, стандартизації та сертифікації, наукової діяльності та впровадження її результатів у практику.

Формування моделі сталого соціально – економічного розвитку в Україні, на наш погляд, має бути спрямоване на досягнення сталості в усіх аспектах такого розвитку, зокрема екологічній, економічній і культурній сферах. Національна ідентичність у цьому контексті створює ґрунтовну конкурентну перевагу країни у глобальних змаганнях, ключовим чинником успіху в яких власне є екологічно – безпечне середовище для існування майбутніх поколінь[12].

Висновки. Методи рішення екологічних проблем в умовах реформування міжбюджетних відносин в Україні в частині інтенсифікації використання соціальних факторів впливу повинні передбачати:

- формування суспільної думки щодо побудови в державі позитивного іміджу екологічно – сталого розвитку у громадян;

- проведення заходів щодо популяризації природоохоронної діяльності серед населення та позитивного ставлення до навколишнього середовища;

- інтеграцію регіонів та їхнього екологічного потенціалу у єдину систему з чіткою визначеністю пріоритетів розвитку;

- вивчення іноземного досвіду з проблем дослідження впливу екологічної культури, екологічного мислення громадян на результативність регулювання природоохоронної діяльності в країні;

Але необхідно зауважити, що досвід країн з розвинутою економікою свідчить, що ефективне функціонування системи міжбюджетних відносин має низку суттєвих переваг, а саме:

– забезпечує бюджетну децентралізацію, тобто передачу більшої частини повноважень щодо прийняття рішень у сфері формування і виконання бюджетів на регіональний рівень управління;

– створює умови для вирішення стратегічних завдань щодо сталого розвитку регіонів;

– стимулює місцеві органи влади та управління до проведення політики, що відповідає інтересам регіону з урахуванням економічної та соціальної політики держави;

– узгоджує раціональне використання наявних фінансових ресурсів регіонів із соціально-економічними програмами держави;

– сприяє скороченню вертикального і горизонтального фіскальних дисбалансів бюджетів;

– забезпечує рівний доступ громадян до соціальних благ.

Список використаної літератури:

1. Данилишин Б.М. Децентралізація управління в Україні: з чого почати? / Б.М. Данилишин // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kontrakty.ua/article/82116>.
2. Веклич О.О. Нинішня модель фінансово – бюджетної децентралізації екологічного оподаткування як інституціональний чинник посилення екологічних викликів // аналітична записка / [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://komekolog.rada.gov.ua/komekolog/control/uk/publish/article?art_id=58930&cat_id=45228
3. Бистряков І. Управління природокористуванням в умовах децентралізації влади: міжнародний досвід та національна стратегія розвитку / Бистряков І., Клиновий Д.В., Мельник О. В.: Економіка та держава № 2/2015р. – 26-30с.
4. Хвесик М. Формування нової моделі фіскального регулювання природокористування: інституціональні передумови, методологічне забезпечення та практичні рекомендації / М. Хвесик, В. Голян, В. Бардась // Економіст. – 2013. – № 9. – С. 4–13.
5. Голян В. А. Фіскальне регулювання природокористування в сучасних умовах: регіональні перспективи та потенціал удосконалення / В. А. Голян, В. М. Бардась // Економіст. – 2011. – №7. – С. 12–15.
6. Бюджетний кодекс України: Закон України від 7 жовтня 2010 року № 2592-VI із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2542-14>
7. Гаман, М. В. Механізм формування фінансових ресурсів регіону [Текст] / М. В. Гаман // Вісник АМСУ. Серія: «Державне управління». – 2013. – № 2 (9). – С. 126–131.
8. Жих В. Куди йдуть гроші від екологічного податку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poryad.com/?p=189>
9. Податковий кодекс України // № 2143-VIII від 13.07.2017 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
10. Державна казначейська служба України // Виконання Державного бюджету / [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>

11.Потапенко В.Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки» / монографія / В. Г. Потапенко; [за наук. ред. д.е.н., проф. Є. В. Хлобистова]. – К.: НІСД, 2012. – 360 с.

12.Демчишак Н.Б. Фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні: монографія / Н.Б. Демчишак. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 494с.

Боронос В.Г., Довга Л.В., Федченко К.А. Методы решения экологических проблем в условиях реформирования межбюджетных отношений

В статье рассмотрены сущность реформы межбюджетных отношений и предпосылки ее возникновения в Украине. Проведенный анализ процесса становления финансово - бюджетной децентрализации, сопровождавшийся законодательными изменениями в структуре распределения доходов от экологических налогов. Исследованы поступления и расходы бюджетов государственного и местных уровней. Рассмотрены методы охраны окружающей среды, используемых в условиях децентрализации властных полномочий. Определены основные методы решения экологических проблем в условиях реформирования межбюджетных отношений.

Ключевые слова: межбюджетные отношения, бюджетная децентрализация, территориальные общины, экологические проблемы, экологическая безопасность.

Boronos V.G., Dovha I.V., Fedchenko K.A. Methods of solving environmental problems in the conditions of reforming budget rates

The article considers the essence of the reform of intergovernmental fiscal relations and the prerequisites for its emergence in Ukraine. The analysis of the process of the formation of fiscal decentralization, accompanied by legislative changes in the structure of the distribution of income from environmental taxes, was carried out. The revenues and expenditures of the budgets of the state and local levels have been studied. The methods of environmental protection used in the conditions of decentralization of power are considered. The main methods of solving environmental problems in the context of reforming intergovernmental fiscal relations are identified.

Keywords: interbudgetary relations, budgetary decentralization, territorial communities, environmental problems, environmental safety.

УДК 330.15:630*6

**ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЛІСОРЕСУРСНОГО КАПІТАЛУ
У КОНТЕКСТІ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ:
МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ СИСТЕМНОЇ ОЦІНКИ**

І. Є. Ярова, к.е.н., доцент,
Сумський національний аграрний університет

У статті визначено теоретико-концептуальні орієнтири системної оцінки територіального лісоресурсного капіталу у контексті стратегій просторового розвитку.

Ключеві слова: територіальний лісоресурсний капітал, економічна оцінка, лісо-ресурсний потенціал, просторовий розвиток, стратегія.

Постановка проблеми. Сучасна світова парадигма підвищення ефективності використання місцевих ресурсів, у тому числі природних, ґрунтується на концепті територіального капіталу. Формування територіального капіталу пов'язується із забезпеченням та конкурентоспроможністю сталого регіонального розвитку та більш повною реалізацією ендогенного потенціалу просторово-територіальних економічних систем і це має прояв, зокрема: у підвищенні фінансової віддачі від використання місцевих ресурсів, збільшення обсягів доданої вартості, гармонізації економічних інтересів територіальних громад і бізнес-підприємницьких структур [1-4].

Окреслені парадигмальні тенденції сталого

регіонального розвитку у контексті формування територіального природно-ресурсного капіталу актуальні для просторового розвитку лісового комплексу, лісогосподарювання. Стратегічні орієнтири просторово-територіального лісогосподарювання в умовах децентралізації потребують системної оцінки лісового (лісоресурсного) потенціалу та територіального лісоресурсного капіталу [5,6].

Аналіз останніх досліджень. Методологія лісогосподарювання та формування лісо-ресурсного капіталу у контексті сталого розвитку висвітлено у дослідженнях І.Я.Антоненко, О.І. Дребот, Я.В. Ковалю, І.М. Лицура, Є.В. Мішеніна, О.І. Фурдичка, М.Х.Шершуна, О.І.Шкуратова, О.І. Фур-

дичка [7-11].

Науковцями ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку» НАН України фундаментально досліджено питання розробки науково-обґрунтованих підходів до формування фінансово-економічного механізму проектного управління територіальними природно-господарськими комплексами на засадах регіонального використання наявних природно-ресурсних активів [1]. Однак, подальших досліджень потребують питання, які пов'язані з комплексною та системною оцінкою саме територіального лісо-ресурсного капіталу у контексті сталого лісогосподарювання.

Мета статті полягає у поглибленні економічної оцінки лісоресурсного потенціалу для забезпечення формування територіальних лісоресурсних активів (природного капіталу) у контексті стратегічних орієнтирів сталого просторового розвитку лісогосподарювання.

Результати досліджень. Територіальний лісоресурсний капітал можна розглядати як ендогенний фактор, здатний детермінувати траєкторії розвитку територіального господарсько-лісоресурсного комплексу [12]. Активна форма складових лісоресурсного потенціалу (капіталу) передбачає їх інтеграцію до певного економічного, фінансового, соціального, інституціонального простору лісогосподарювання на основі відповідних управлінських механізмів [1, 13]. Таким чином, це вимагає комплексної та системної оцінки територіального лісоресурсного потенціалу (капіталу) у контексті трансформації простору лісогосподарювання в умовах децентралізації.

Необхідно констатувати, на теперішній час достатньо добре розроблені і широко використовуються рентний та витратний методи економічної (вартісної) оцінки окремих видів природних ресурсів, які залучені в господарський обіг в межах просторової організації природогосподарювання і мають добре розвинені регіональні ринки. Але треба відмітити, що не всі природні та екологічні ресурси мають ринкові ціни (екосистемні послуги, суспільні лісоекологічні блага), хоча вони використовуються у сфері комплексного природокористування і в просторово-часовому вимірі впливають на соціально-екологічне благополуччя суспільства, окремих громадян, естетику та екологію довкілля. І кожна складова (функція, ресурс лісового потенціалу) не існує сама по собі, окремо від інших компонентів природного середовища (землі, водних об'єктів, водно-болотних угідь та ін.), і їх використання, в різній мірі відображається на стані (оцінці) всієї сукупності ресурсів (у тому числі, які не мають ринкових цін). Таким чином, цінність лісоресурсного потенціалу в цілому змінюється. Слід оцінювати всі складові лісоресурсного капіталу (потенціалу) в територіально-просторово-часовому вимірі. Так, наприклад, природоохоронна і природовідновлювана скла-

дова лісового потенціалу є визначальними параметрами рекреаційного лісокористування.

Варто констатувати, що проблема комплексної та системної оцінки лісо-ресурсного потенціалу (капіталу) актуальна для просторово-територіального лісогосподарювання, оскільки необхідно по можливості більш повно оцінювати всі його складові для формування обґрунтованих рішень в механізмі екосистемного управління лісами.

Структура системної оцінки просторово-територіального лісогосподарювання, а саме горизонтальний її зріз, безумовно, передбачає економічну, соціальну та екологічну оцінки та різні їх сполучення, так звані сукупні оцінки. Такі сукупні оцінки одночасно визначають зв'язки регіональної природно-господарської системи [14]: соціально-економічні - безпосередні зв'язки у сфері суспільного виробництва; економіко-екологічні – вплив природних (лісових) ресурсів на умови суспільного виробництва; еколого-економічні – природокористування та інші види впливу господарської діяльності на навколишнє середовище; еколого-соціальні – безпосередній вплив населення на навколишнє природне середовище. При цьому, прямими зв'язками є еколого-економічні та еколого-соціальні, які відображають вплив на навколишнє природне середовище. Обернені зв'язки (економіко-екологічні та соціально-екологічні) характеризують вплив змін параметрів стану навколишнього середовища на суспільне виробництво та населення [15].

Реалізація тих чи інших напрямів збалансованого просторово-територіального лісогосподарювання в системі (механізмі) екосистемного управління лісами (лісо-ресурсним потенціалом) потребує його системної оцінки. Процедура оціночних робіт представлена на рис. Оцінка на будь-якій стадії починається з формування найбільш раціональної стратегії лісогосподарювання. Формування стратегії просторово-територіального лісогосподарювання здійснюється особою, що приймає рішення (ОПР), і яка має певні цільові установки, забезпечена набором ціннісних критеріїв та інституціональних правових регламентацій, через які вона представляє державні (регіональні, територіальних громад) соціально-економічні та еколого-економічні інтереси. На різних етапах оцінки роль ОПР по формуванню та вибору сценаріїв розвитку трансформації простору лісо-господарювання може належати різним по ієрархії окремим особам або колективам (в межах певних підрозділів інституціональних природо-господарських установ, територіальних громад).

У сценарії задаються можливі варіанти відтворювальних процесів з використанням лісоекологічних інноваційних технологій. Варто визначити розміри порушень лісових екосистем, обсяги забруднення, а також закономірності розподілу та

динаміки лісогосподарювання. При наявності в просторово-територіальному лісогосподарюванні видів біоти, які охороняються, ступінь антропогенного впливу на них не повинен перевищувати гранично допустимі екологічні навантаження.

Необхідно зробити акцент на тому, що сту-

пінь антропогенного впливу є основним критерієм приємності або неприємності даного варіанта сценарію розвитку збалансованого лісогосподарювання. Бути асиміляційний потенціал рекреаційної території.

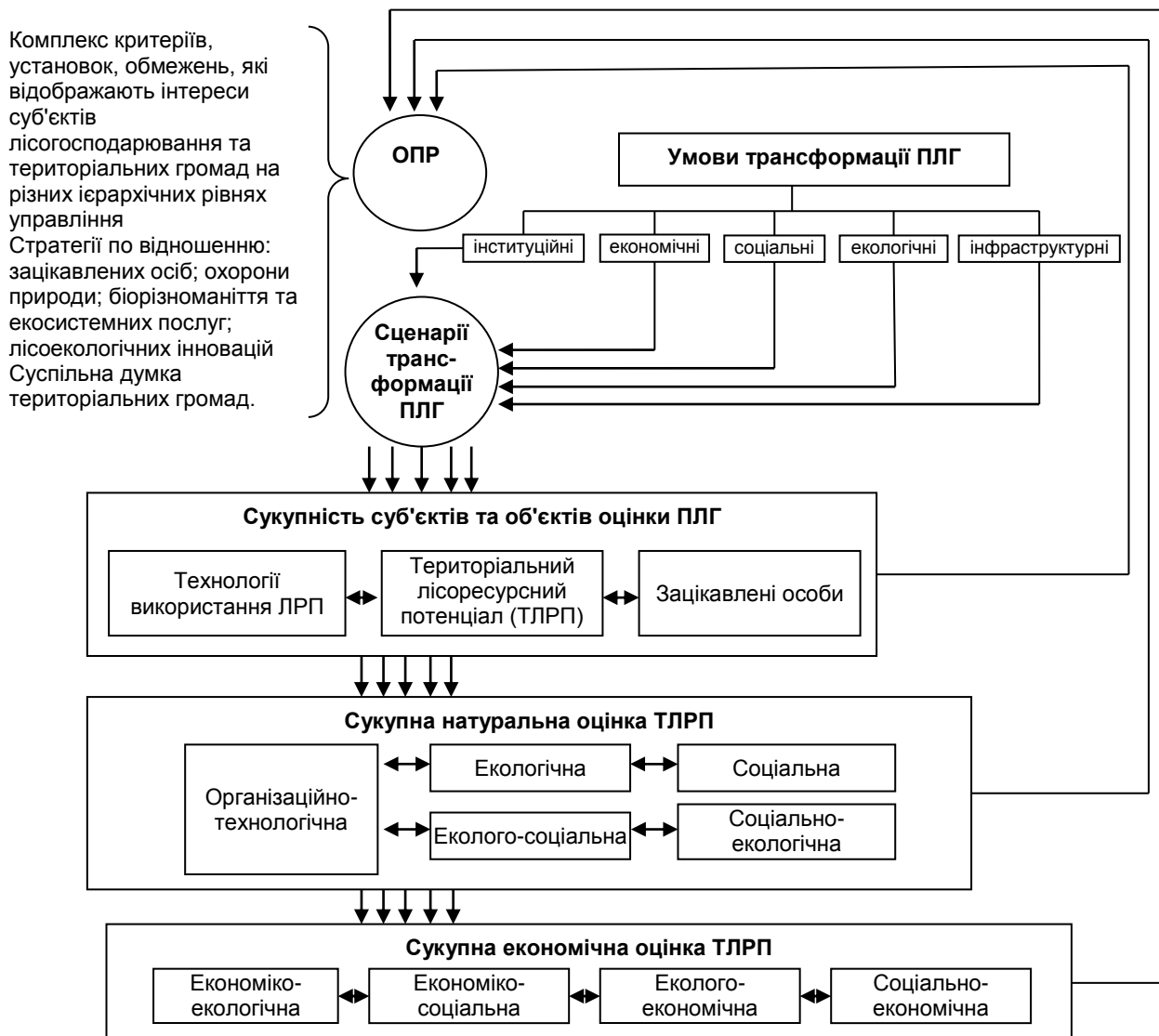

Рисунок. – Загальна схема системної оцінки територіального лісоресурсного потенціалу (ТЛРП): ОПР – особа, що приймає рішення; ПЛГ – простір лісогосподарювання (розроблено з урахуванням [14, с.59]).

Екологічними обмеженнями для трансформації простору лісогосподарювання може бути асиміляційний потенціал території.

Слід також сказати, що економічний аспект є найбільш важливою, інтегрованою складовою всієї системи оцінки лісогосподарювання. Від результатів економічної оцінки значною мірою залежать подальші дії особи, що приймає рішення відносно стратегії, наприклад, капіталізації лісоресурсного потенціалу. Така роль економічної оцінки зумовлює обґрунтування методів її проведення та вибір відповідних критеріальних соціо-еколого-економічних показників.

Удосконалення організаційно-економічного механізму управління сталим розвитком просто-

ру лісогосподарювання шляхом застосування економічних (вартісних) методів, передбачає широке застосування вартісних оцінок природного капіталу в різних його інтерпретаціях [16-21].

Варто констатувати, що взагалі, за своїм визначенням, капітал – це активи, які мають потенціал генерування потоків вигод та користостей у майбутньому. До *лісоресурсного капіталу* ми відносимо об'єктизовані складові природного походження, які забезпечують довгострокову економічну продуктивність у різноманітних сферах лісогосподарювання і забезпечують соціо-еколого-економічний добробут суспільства, господарських суб'єктів та окремих громадян.

За аналогією з фінансовим капіталом, при-

родний капітал вимірюється за допомогою показників його запасів та потоків, виражених, як правило, у фізичних одиницях (значення показників запасів та потоків природного капіталу можна виражати у грошових одиницях через добуток ціни одиниці ресурсу та його кількості, але така процедура часто є проблематичною через недосконалість ресурсних ринків і, як наслідок, - спотворені ціни). Таким чином, необхідним стає коригування ринкових цін з тим, щоб вони відображали дійсні альтернативні витрати використання ресурсів для суспільства. Щоправда, розміри такого коригування важко визначити через багато протиріч [22, с.88].

Для ринкового оцінювання лісоресурсного капіталу враховується сукупність «природних активів», які надають суспільному (регіональному) виробництву ресурси (сировинні, енергетичні, біологічні та ін.) та екосистемні послуги, використання яких призводить до отримання економічних і соціальних вигід виробництва та суспільства в цілому.

Показники оцінки стану лісоресурсного капіталу діляться на три групи: показники економічної оцінки лісових ресурсів, показники економічної оцінки екосистемних послуг (функцій) та показники оцінки економічного збитку від антропогенної зміни стану лісових біогеоценозів (екосистем).

Комплексна та системна оцінки вартості (цінності та важливості) лісо-ресурсного потенціалу найбільш повно реалізується в рамках *концепції загальної економічної цінності (вартості) (ЗЕЦ)*, згідно якої оцінюються різні вигоди як з використанням, так і не використанням природних ресурсів та послуг [23-27].

Загальна економічна цінність (вартість) (ЗЕЦ) лісоресурсного потенціалу розраховується наступним чином:

ЗЕЦ = вартість використання (прямого + непрямого) + вартість (цінність) невикористання (відкладеної альтернативи + існування + спадщина).

Цінність / вартість, обумовлена прямим фактичним використанням ресурсів і екосистемних послуг (direct use value). Вимірюється через дохід, що отримується від використання природних ресурсів та екосистемних послуг (наприклад, від спеціального та побічного лісокористування, використання мисливських угідь та ін.).

Цінність / вартість від непрямого використання (indirect use value). Вимірюють через додаткові доходи, одержувані від використання елементів навколишнього лісового середовища (наприклад, від надання рекреаційних послуг, підвищеного еколого-естетичного комфорту та ін.).

Цінність / вартість відкладеної альтернативи (option value) – обумовлена можливістю вилучення прямої або непрямої вигоди від майбутнього використання ресурсів та екосистемних

послуг. Вимірюється через готовність платити за збереження елементів навколишнього лісового середовища з метою його використання в майбутньому.

Цінність / вартість існування (existence value) – обумовлена фактом задоволення існуванням чистого, різноманітного та гармонічного навколишнього лісового середовища.

Цінність / вартість спадщини (успадкування) (request value) – обумовлена фактом задоволення від знання, що нащадки матимуть такі ж можливості в сенсі, наприклад, екосистемних послуг лісових біогеоценозів. Визначається через готовність платити за сприятливе навколишнє природне середовище в межах лісових ландшафтів для майбутніх поколінь.

Особливістю лісоприродного капіталу є наявність у його складі значної кількості екосистемних благ (послуг, функцій), які безпосередньо у явному вигляді не беруть участі у господарському обороті і не мають грошової оцінки. Важливість представленого підходу полягає в тому, що він дозволяє оцінювати не тільки ресурсні складові, а також екосистемні послуги лісових біогеоценозів, які не вимірюються прямо в грошовій формі у системі ринкових відносин (транзакцій) і не мають інструментальної цінності в системі трансформації лісогосподарського простору.

Загальний збиток від порушення (деградації) лісових біогеоценозів в системі просторового лісогосподарювання складається з часткових збитків відповідно до складових територіальних господарсько-лісоресурсних комплексів, ландшафтів (лісових, водних, агролісових біогеоценозів та ін.). Еколого-економічну оцінку збитку від порушення лісового біогеоценозу в системі просторового лісогосподарювання (Y_{e-e}^S) можна визначити за такою формулою:

$$Y_{e-e}^S = \sum_{t=1}^T \sum_i^n Y_i^t \frac{Z_i^t}{(1+E)^t}, \quad (1)$$

де Y_i^t – натуральний збиток від зниження продуктивності, погіршення функціонального стану та зменшення обсягу екосистемної продукції та послуг і-го елемента лісового біогеоценозу, який використовується в t-й період часу;

Z_i^t – економічна вартість (цінність) і-го елемента лісового біогеоценозу в t-й період часу;

E – коефіцієнт урахування фактора часу;
 $t = 1, 2, \dots, T$ – період часу від початку деградації біогеоценозу до його закінчення та відновлення.

При проведенні просторово-територіальної еколого-економічної оцінки антропогенних структурно-функціональних змін у стані лісів також необхідно враховувати резистентність лісових біогеоценозів (зокрема, асиміляційний потенціал) та

здатність їх до самоочищення, самовідновлення.

Еколого-соціальна оцінка характеризується якісними показниками, оскільки дуже важко їх кількісно оцінити, наприклад, погіршення комфортності відпочинку або зниження естетичної цінності лісового ландшафту [14, с.31]. У цьому ви-

падку еколого-соціальну оцінку збитку Y_{c-e}^s можна визначити таким чином:

$$Y_{e-c}^s = \sum_{i=1}^n m_i (C_{1i}' - C_{2i}'), \quad (2)$$

де m_i - i -й елемент лісового біогеоценозу, виду екосистеми або ландшафту;

C_{1i} , C_{2i} – відповідно соціальна або екологічна (соціально-екологічна) цінність i -го елемента до та після антропогенної зміни.

Варто відмітити, що існує методологічна позиція, згідно якої, еколого-економічній оцінці повинні підлягати тільки ті елементи біогеоценозу, екосистеми, які є широко розповсюдженими або відновлюваними. Ті складові екосистем, які мають унікальний характер (релікти, ендеміки та ін.) або призначені для збереження генофонду, еколого-економічній оцінці не підлягають, вони просто повинні бути збережені в межах природоохоронних територій [14,с.31]. Однак, необхідно визначати витрати на їх збереження в межах територіальних природно-господарських комплексів. У механізмі управління сталим розвитком простору лісогосподарювання важливо формувати мотиваційні системи щодо збереження унікальних, рідкісних екосистемних утворень.

Наприкінці зазначимо, що для визначення (обґрунтування) сценарію формування територіального лісоресурсного капіталу необхідно застосовувати методи евристичного прогнозування (метод експертних оцінок, метод колективної генерації ідей та ін.). Після визначення сценарію трансформації простору лісогосподарювання у контексті формування територіального лісоресурсного капіталу встановлюється ієрархія проблем і створюється дерево цілей. Потім стосовно до

даного сценарію моделюються підсистеми імітаційної моделі, тобто, для кожної підсистеми формується конкретна методологічна модель. Це загальна схема оцінки територіального лісоресурсного капіталу. Вона, в залежності від спеціалізації, специфіки інтеграції в бізнес-процеси, може бути більш-менш деталізована. Виходячи з цього, вибираються критерії і методи системної оцінки просторо-територіального лісогосподарювання.

Основними домінуючими стратегіями трансформації простору лісо господарювання на бізнес-екосистемній основі можуть бути такі: стратегія ігнорування необхідності екосистемного управління збалансованим лісогосподарюванням; стратегія нейтралізації та пом'якшення негативного впливу на просторо-територіальні лісоресурсні об'єкти; стратегія підтримки функціонування лісових екосистем та попередження їх просторо-територіальної деградації; стратегія компенсації нанесеної шкоди лісовим екосистемам та їх продуктивності; стратегія раціонального використання впливу бізнес-процесів на екосистемні послуги; стратегія відновлення та створення передумов для формування нової капіталоемної лісової продукції та екосистемних послуг у контексті формування територіального лісоресурсного капіталу.

Висновки. Формування територіального лісо ресурсного капіталу потребує комплексної та системної оцінки лісоресурсного потенціалу ,зокрема, на основі застосування концепції загальної економічної цінності (вартості). Екодеструктивне використання лісо ресурсного потенціалу може спричиняти еколого-економічні збитки, які не відповідають принципам сталого просторового розвитку лісогосподарювання і потребують відповідної оцінки. Подальші дослідження доцільно спрямувати на фінансування лісо ресурсного потенціалу та формування інтеграційних зв'язків між територіальним громадами та бізнес-підприємницькими структурами у фінансовій площині.

Список використаної літератури:

1. Фінансово-економічний механізм управління територіальними природно-господарськими комплексами/за заг. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А.Хвесика. □ К.: ДУ ІЕПСП НАН України, 2016. - 528 с.
2. European Commission (EC). Territorial state and perspectives of the European Union. Scoping Document and Summary of Political Messages [Electronic source]. – 2006. – Mode of access: http://www.ccre.org/docs/territorial_state_and_perspectives.pdf. (
3. Konvitz J. W. Changing economies : The territorial dimension / J. W. Konvitz // Informationen zur Raumentwicklung. – 2000. – №11. – P. 657-663.
4. OECD. Territorial Outlook. – Paris : OECD, 2001.
5. Ярова І.Є. Лісогосподарювання як нова соціо-еколого-економічна парадигма //І.Є. Ярова// Механізм регулювання економіки.-2-013.-№2 (60).-С.45-52.
6. Мішенін Є.В. Лісогосподарювання як сучасна парадигма сталого розвитку лісового комплексу //Є.В.Мішенін, І.Є. Ярова// Лісівнича академія наук: наукові праці. – Львів: УкрДЛТУ.-2014.-Вип.4. – С.221-226
7. Антоненко І.Я. Еколого-економічні пріоритети модернізації лісо- ресурсного комплексу Укра-

їни: макроекономічні важелі/ за ред. д.е.н. проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина.- К.: КУТЕП-Інформ, 2008.-359 с.

8. Дребот О.І. Збалансований розвиток лісового сектору економіки в контексті європейської інтеграції України: монографія/ О.І. Дребот, М.Х. Шершун, О.І. Шкуратов; за наук. ред. акад. НААН України О.І.Фурдичка.- К.: Аграрна наука, 2014.-348 с.

9. Коваль Я.В. Економічна (грошова) оцінка природних ресурсів лісового фонду України: теорія, методологія, методика / Я.В. Коваль, І.Я.Антоненко.-К.: РВПС України НАН України, 2004.-163 с.

10. Лицур І.М. Еколого-економічні проблеми просторової організації лісового комплексу України / І.М. Лицур; за ред. д.е.н., проф., акад. НАН України Б.М. Данилишина.-К.: РВПС України НАН України, 2010.-317 с.

11. Мішенін Є.В. Капітал підприємства: формування та використання: навчальний посібник / Є.В. Мішенін, О.М. Ковальова.- Суми: ВВП «Мрія», 2016. - 388 с.

12. Радаев В. Понятие капитала, формы капитала и их конвертации / В. Радаев // Общественные науки и современность. – 2003. – № 2. – С. 6.

13. Мишенин Е. Концептуальные основы формирования экологически ориентированного механизма управления природохозяйством / Е.Мишенин//Економіст.-2012.-№3.-С.59-64.

14. Пахомов В.П. Оценка минеральных ресурсов в районах нового хозяйственного освоения (экономический, экологический и социальный аспекты) / В.П.Пахомов. – М.: Наука, 1989. – 102с.

15. Блауберг Н.В. Становление и сущность системного подхода / Н.В.Блауберг, Э.Г.Юдин. – М.: Наука, 1973. – 256с.

16. Бобылев С.Н. «Зеленая» экономика и модернизация. Эколого-экономические основы устойчивого развития / С.Н.Бобылев, В.М.Захаров // На пути к устойчивому развитию России – 2012. - №60. – 90с.

17. Глазырина И.П. Природный капитал в экономике переходного периода / И.П.Глазырина – М.: НИА – Природа, РЭФИА, 2001. – 204с.

18. Мішенін Є.В. Економіка екосистемних послуг: теоретико-методологічні основи / Є.В.Мішенін, Н.В.Дегтярь // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2015. - №2. – С.243-257.

19. Неверов А.В. Природный капитал в системе устойчивого развития / А.В.Неверов, И.П.Деревяга // Белорусский экономический журнал. – 2005. - №1. – С. 121-132.

20. Экономическое значение природных ресурсов: соображения для реформаторов в странах Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии [Электронный ресурс]. Режим доступа: [http://3A%2F%2Fwww.oecd.org%2Fenv%2Foutreach%2F2011_AB_Economic%](http://3A%2F%2Fwww.oecd.org%2Fenv%2Foutreach%2F2011_AB_Economic%2F)

21. Подходы к определению экономической ценности природных ресурсов и услуг [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://helpiks.org/6-145.html>.

22. Мішенін Є.В. Соціально-економічні та фінансові проблеми сталого сільського розвитку / Є.В.Мішенін, Р.П.Косодій, В.М.Бутенко [монографія] / за заг. ред. д.е.н., проф. Є.В.Мішеніна. – Суми: ВВП «Мрія – 1» ЛТД, 2011. – 310с.

23. Загвойська Л.Д. Теоретичні підходи до визначення економічної вартості лісових екосистем: вигоди перетворення чистих деревостанів у мішані / Л.Д.Загвойська – Наукові праці Лісівничої академії наук України: Збірник наук.праць. – Львів: ТзОВ «Фірма «Камула». – 2014. – Вип. 12. – С.201-209.

24. Haines-Young R. common international Classification of ecosystem Services / R. Haines-Young, M.Potschin.-European Environment Agency, 2012.-33p.

25. Pearce D.W. Economics of natural resources and the environment / D.W. Pearce, R.K.Turner. Harvester-Wheatsheaf, 1990.-378 p.

26. Proc.of Forest Europe workshop on valuation of forest ecosystem services. Belgrade, Serbia, 24-25 September 2014 [Electronic resource]. Available form: http://www.forestseurope.org/sites/default/files/1_1_Jose_I_Barredo_SWGI.pdf.

27. (TEEB) D0). The Economics of Ecosystems and Biodiversity: The Ecological and Economic Foundations / P.Kurmar (Ed.). – London: Earthscan, 2010.-422 p.

Яровая И.Е. Формирование территориального лесоресурсного капитала в контексте пространственного развития: методологические и стратегические ориентиры системной оценки

В статье определены теоретико-концептуальные ориентиры системной оценки территориального лесоресурсного капитала в контексте стратегий пространственного развития.

Ключевые слова: *территориальный лесоресурсный капитал, экономическая оценка, лесоресурсный потенциал, пространственное развитие, стратегия.*

Yarova I.Ye. Formation of territorial forestry capital in the context of spatial development: methodological and strategic systemic assessments of the system

Theoretical and conceptual guidelines for the systematic assessment of the territorial forest resource

capital in the context of strategies of the spatial development have been defined in this article.

Key words: territorial forest resources, economic evaluation, forest resource potential, spatial development, strategy.

УДК 351.824.1:330.341.1

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ НА БАЗІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ КЛАСТЕРНИХ СТРУКТУР

В. М. Жмайлов, к.е.н., професор, проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи
Сумський національний аграрний університет

І. О. Термоса, асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка

У статті узагальнено основні положення сталого розвитку України, виявлено основні чинники що його забезпечують. Досліджено переваги та розкрито основні аспекти функціонування кластерної моделі соціально-економічного розвитку сільських територій. Розглянуто практичні приклади застосування кластерної моделі розвитку на прикладі агропромислового кластеру. Запропоновано структурну модель сталого розвитку сільської території, в основу якої покладена кластерна структура.

Ключові слова: розвиток, сталий розвиток, інновації, інтеграція, кластер, кластерна модель, сільські території.

Постановка проблеми. На сьогодні Україною вибрана модель сталого розвитку, за якою всі вектори соціально-економічного розвитку націлені на гармонійне поєднання всезростаючої економіки з мінімальним впливом на навколишнє середовище. Але достатньо велика кількість як соціально-економічних так і екологічних питань залишаються ще й досі невирішеними. Такий стан справ викликає досить значне занепокоєння серед багатьох вітчизняних науковців, що досліджують аспекти сталого розвитку сільських територій.

Для вирішення таких проблем для об'єднаних територій є досить актуальним створення та розвиток кластерних структур, які могли б забезпечити їм трансфер інновацій, допомогу у вирішенні екологічних питань та здійсненні природоохоронних заходів, здійснити промоцію території, залучити як внутрішні так і зовнішні інвестиції, створити нові робочі місця, і, як наслідок, покращити соціально-економічний стан та добробут місцевого населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням сталого розвитку сільських територій присвячені наукові праці багатьох вітчизняних вчених, серед них: М. Баштова, О. Бородіна, І. Васильків, Ю. Губені, Б. Карпінський, А. Лісовий, І. Лукінов, Р. Мельников, М. Орлатий, Л. Овчинцева, О. Павлов, І. Прокопа, П. Саблук [7], М. Талавиря, Д. Торопов, М. Федотова, В. Юрчишин, С. Харчук та ін.

Питанням розвитку кластерів в контексті сталого розвитку присвячені роботи як вітчизняних так і закордонних науковців: А. Алієвої, О. Богми [3], М. Портера, В. Прайса [4], В. Самофатової, С. Соколенка [1], В. Федоренка, А. Гойка, В. Джебейла, Г. Марченка [2], С. Іткулова [5],

К. Хуртаєва, і ін.

Виділення невирішеної раніше частини загальної проблеми. Але, не зважаючи на значний теоретичний досвід в питаннях розвитку кластерів, сьогоднішній стан розвитку сільських територій, ще раз засвідчує, що мають місце відчутні наукові прогалини, зокрема, в частині аналізу доцільності, планування і прогнозування результатів та соціально-економічних наслідків від створення кластерних структур для окремих сільських територій, особливо з врахуванням сьогоднішніх територіальних, структурних, технологічних і екологічних змін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження та обґрунтування доцільності створення та розвитку кластерних структур як структурних ланок сталого розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модель сталого, стійкого розвитку, як і будь-яка інша соціальна модель, є системою інтегрованих компонентів, їх суттєвих відносин і зв'язків, що відображають основний зміст процесів збалансованого соціально-економічного та екологічного розвитку.

Підхід до розвитку сільських територій на основі кластерних формувань дозволить об'єднати зусилля сільськогосподарської кооперації для вирішення задач по підвищенню життєвого рівня сільського населення, відродження сільськогосподарського виробництва, соціального устрою села. Особливу актуальність ці питання набувають в умовах вступу України до Всесвітньої організації торгівлі та інтеграції до європейського простору, посилення конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Утворення кластерів — це інтеграція підп-

риємств, галузей, комплексів тощо. Необхідними умовами інтеграційних процесів є наявність інтегратора (юридичної або фізичної особи, що зможе ініціювати та організувати реалізацію інтеграційного процесу) [1, с. 235]. В ролі інтегратора кооперативного сектора економіки України може виступити система споживчої кооперації, оскільки вона є найбільш організованою і найпоширенішою.

Провівши дослідження сучасного стану розвитку сільських територій, ми пропонуємо такі етапи становлення агропромислового кластеру:

1 етап – розвиток сімейних ферм на основі точок економічного зростання;

2 етап – розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на базі сімейних ферм;

3 етап – розвиток туризму та вирішення екологічних питань (проблем);

4 етап – запровадження використання власних альтернативних джерел енергії (наприклад, біогазового обладнання);

На всіх етапах створення та розвитку кластерної структури (кластеру) відбувається синергія його учасників.

Спільна дія учасників кластера дозволяє забезпечувати сільськогосподарським товаровиробникам більший зиск, порівняно з тим, який би вони могли отримувати, якщо б працювали відокремлено один від одного (синергічний ефект). [2, с. 9].

Синергія являє собою ефект підвищення результативності за рахунок використання взаємозв'язків та взаємопідсилення різних видів діяльності, коли загальний ефект перевершує суму показників віддачі всіх ресурсів, що діють незалежно. Практичний прояв синергічного ефекту унаслідок взаємодії елементів, (підсистем) системи відбувається у формі виникнення нових якостей, функцій або механізмів функціонування об'єднаної структури. Поява нових якостей та властивостей дозволяє досягти значно більшого ефекту від спільної дії підсистем, ніж механічна сума результатів їх незалежної роботи. Кожна система - набуває обов'язково нових позитивних властивостей, які відсутні у її складових елементах. Величина синергічного ефекту визначається різницею між величиною ефекту, отриманого внаслідок об'єднаної дії елементів виробничої діяльності новостворюваної системи і простою сумою ефектів окремо взятих складових елементів виробництва. Наявна спільна дія учасників кластера дозволяє забезпечувати підприємствам більший зиск, порівняно з тим, який би вони могли отримувати, активно працюючи відокремлено [2, с. 11].

Характерні риси синергії: синергічний ефект спостерігається тільки в складних системах, що не знаходяться у стані стійкої рівноваги, що і дозволяє їм розвиватися; поява синергічного

ефекту можлива лише у системах, які здатні на узгоджену внутрішню взаємодію без зовнішнього керуючого впливу; для виникнення синергічного ефекту необхідна активна кооперативна взаємодія великої кількості елементів наявної системи, об'єднуючі фактори їх успішної взаємодії, наявність унікальних властивостей та функцій, поєднання яких розширює їх можливості [3, с. 44].

Кластер забезпечує можливість ведення конструктивного та ефективного діалогу між спорідненими сферами виробництва, їх постачальниками, інститутами та державними установами, у чому проявляється його головний довгостроковий ефект. За словами В. Прайса, створення кластерів та запровадження кластерної моделі поведінки підприємств є: «засобом, механізмом відновлення довіри між урядом та бізнесом і трансформації ізольованих фірм у підприємницьку спільноту» [4, с. 26].

Кластер формує бренди сільської території, визначає її спеціалізацію та позиціонує її на зовнішньому ринку.

Переваги кластерної моделі сталого розвитку для суб'єктів кластера:

- розширення та зміцнення взаємозв'язків у своєму сегменті ринку;
- забезпечення більш гарантованого ринку збуту продукції, послуг;
- підвищення доступності фінансових ресурсів;
- розширення інформаційної бази;
- поліпшення умов для появи та реалізації нових ідей;
- активізація інноваційних та інвестиційних процесів;
- підвищення гнучкості в організації підприємницької діяльності;
- підвищення ефективності виробництва за рахунок скорочення витрат (на маркетинг, рекламу, підготовку кадрів та ін.);
- поліпшення якості робочої сили;
- розширення можливостей виходу на зарубіжні ринки;
- розширення можливостей в одержанні більш кваліфікованих послуг з консалтингу;
- підвищення культури підприємництва;
- удосконалювання бази оподаткування.

Кластер виступає досить потужним драйвером розвитку як приватного бізнесу так і державно-приватного партнерства. Кластерна структура надає змогу для її учасників знизити виробничі та реалізаційні витрати, підвищити конкурентоспроможність власного виробництва при випуску нових інноваційних продуктів, запровадити високотехнологічні, ресурсозберігаючі технології, надає можливість освоїти нові ринки реалізації продукції. Досягнення такого результату учасниками кластера надасть змогу збільшити базу оподаткування (відрахування у місцеві бюджети), збільшити кількість робочих місць, підвищити до-

ходи місцевого населення, і в цілому підвищити загальну соціально-економічну привабливість та конкурентоспроможність сільської території.

Найбільш простим і зрозумілим прикладом ефективності кластерної структури є зниження витрат для його учасників за рахунок ефекту масштабу, який утворюється при кооперації як виробників так і споживачів. Ефект масштабу може бути використаний і поза кластерною структурою, однак в кластерній структурі, при наскрізній, системній координації всіх його учасників, такий ефект буде найбільшим з найкращими соціально-економічними наслідками. Кластер надає його учасникам нові можливості та переваги при вирішенні існуючих та майбутніх проблем, що пов'язані з виробництвом та реалізацією продукції.

Розрахунок економічного ефекту для учасників кластеру, а також для території, на якій він буде створений, подібний методиці розрахунку ефекту інтеграційних процесів С.Г. Іткулова [5, с. 28], яка базується на розрахунку додаткового ефекту від утворення інтеграційної структури.

Загальний додатковий ефект (величину додаткового прибутку) від утворення кластера ми можемо розрахувати як різницю між сумою додаткових результатів та сумою додаткових витрат по всіх галузях кластера разом:

$$\Delta DE_k = \left(\sum DP_{kn} - \sum DB_{kn} \right),$$

де ΔDE_k – додатковий ефект від утворення кластера, тис. грн.

DP_{kn} – додатковий результат, тис. грн

DB_{kn} – додаткові витрати, тис. грн.

Слід звернути увагу на те, що утворення кластерної структури буде доцільною, якщо додатковий економічний ефект, отриманий від її діяльності, матиме позитивні показники, тобто такий ефект повинен бути більшим, ніж ефект від діяльності окремо взятих учасників з використанням однакових ресурсів без створення кластера. Тобто, додатковий ефект, або синергію, можна розглядати як мотивацію для створення кластерної структури для окремої сільської території.

В кластерних структурах, які створені та діють на базі сімейних ферм та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, його учасники можуть більш ефективно працювати та здійснювати такі функції, як: заготівля, збут, переробка, реалізація готової сільськогосподарської продукції та сировини, постачання матеріально-технічних засобів виробництва, надання технічних і технологічних послуг, створення виробничої інфраструктури, запровадження інноваційних та ресурсозберігаючих технологій, підвищення конкурентоспроможності продукції, вихід на нові ринки реалізації, промоція сільської території, розвиток сфери обслуговування, туризму, тощо.

Ефективність об'єднання окремих видів операції у кластери збільшується за рахунок

ефекту синергії. Він розраховується як різниця між сумою ефектів підприємств галузей після утворення кластера і сумою ефектів підприємств галузей до його утворення:

$$E_{ck} = \sum \Delta DE_k - \sum \Delta DE_n,$$

де E_{ck} – синергетичний ефект між учасниками кластера, тис. грн.

$\sum \Delta DE_k$ – сума додаткових ефектів від утворення кластера всім його учасниками, тис. грн.

$\sum \Delta DE_n$ – сума додаткових ефектів від використання ресурсів всіх учасників без утворення кластера, тис. грн. [5, с. 28].

Також слід зазначити, що отриманий прибуток від діяльності учасників кластерної структури повинен перевищувати прибуток від діяльності цих підприємств при використанні тих самих ресурсів без утворення такої структури.

Підтримка розвитку кластерних структур на сільських територіях, яка буде базуватися на синергії зусиль кооперативних, підприємницьких і фінансових структур, та органів місцевого самоврядування, регіональних та державних владних структур та інституцій, може бути дієвим інструментом сталого розвитку сільських територій, підвищення конкурентоспроможності власної продукції, покращення інвестиційного клімату та збільшення надходження інвестицій, вирішення екологічних проблем, і, як наслідок, підвищення соціально-економічного стану жителів сільських територій.

Створення кооперативного кластера допоможе вирішити безліч проблем не лише економічного, а й соціального характеру. Кластер надає можливість зміцнити стійкість і економічну стабільність сільської території, що так необхідно в умовах ринкових перетворень і глобалізації.

Національні цілі сталого розвитку базуються на 17 глобальних Цілях сталого розвитку [6]:

Ціль 1. Подолання бідності у всіх її формах та усюди.

Ціль 2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства.

Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці.

Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх.

Ціль 5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дітей.

Ціль 6. Забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх.

Ціль 7. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх.

Ціль 8. Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх.

Ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям.

Ціль 10. Скорочення нерівності всередині країн і між ними.

Ціль 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів.

Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва.

Ціль 13. Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками.

Ціль 14. Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку.

Ціль 15. Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття.

Ціль 16. Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розви-

тку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях.

Ціль 17. Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального

Кластерна модель розвитку сільських територій забезпечує виконання таких цілей сталого розвитку.

Повністю забезпечується виконання Цілі 8 сталого розвитку «Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх», яка базується на Цілях 4 «Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх», Цілі 7 «Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх» та Цілі 9 «Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям», що в свою чергу надає змогу виконати основні соціальні Цілі сталого розвитку: подолання бідності у всіх її формах, подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства та забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці (рис. 1)

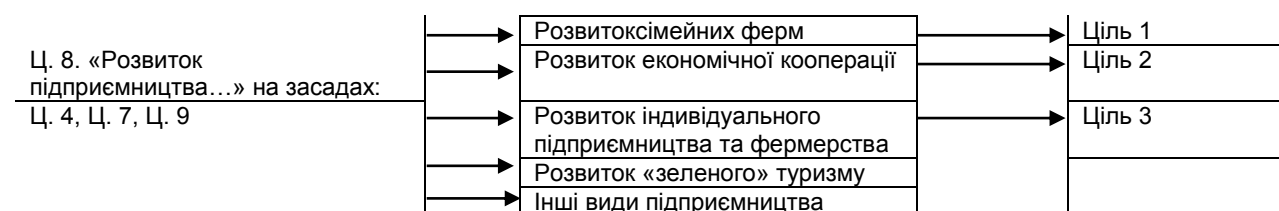

Рис. 1. Забезпечення Цілей сталого розвитку територіальною кластерною структурою.

Джерело: власні дослідження

Але не можна наголошувати на тому, що функціонування та розвиток територіального кластера націлений лише на виконання вищезазначених цілей сталого розвитку. Забезпечення виконання вищезазначених цілей буде лише початковим етапом становлення та розвитку кластеру. Наступними етапами має стати забезпечення та

виконання і інших Цілей сталого розвитку сільських територій. Але їх виконання вимагатиме вже більшої концентрації фінансових ресурсів, ще більш ефективної керованості всіх учасників кластеру, використання інноваційних та інформаційних технологій.

Таблиця 1.

Напрямки подальшої роботи кластеру по забезпеченню виконання Цілей сталого розвитку

Адміністрація кластеру забезпечує виконання цілей сталого розвитку	Цілі сталого розвитку			
	4	12	6	5
	7		11	10
	9		15	13
			14	16
				17
разом з:	державою, ВУЗами, агрохолдингами	громадами, державою	сільськими територіями	сільськими територіями

Джерело: власні дослідження

Видатний вітчизняний науковець П.Т. Саблук не раз наголошував на тому, що розвиток світового агропродовольчого ринку, постійно зростаюче конкурентне середовище, адаптація сільськогосподарського виробництва до нестабільно-

го ринкового середовища вимагають виділення стратегічних напрямків розвитку сільськогосподарських структур, прийняття ефективних стратегічних управлінських рішень у складних ризикованих умовах господарювання [7, с. 4]. На сього-

дні є нагальною проблема вирішення стратегічного напрямку розвитку сільських територій. Необхідно вибрати та затвердити найефективніший, вже достатньо вивчений, протестований в багатьох країнах напрямок, який надасть змогу перевести розвиток сільських територій на засади сталості.

Але всі зміни на сільських територіях повинні бути регульованими, прогнозованими, мати планомірний характер. Тому завдання для сучасних науковців є в тому, щоб структурні зміни, які вже здійснюються в агропромисловому комплексі та на сільських територіях, відбувалися на основі таких моделей, що забезпечують найбільш раціональне і високоефективне використання ресурсного потенціалу сільської території, стабільне нарощування виробництва власної продукції, максимальне насичення ринку власною конкурентоспроможною продукцією (імпортозаміщення), а також покращення соціально-економічних стандартів життя сільського населення та загальну привабливість сільських територій.

Проте дослідження сучасних, наявних проблем, а також напрямків їх вирішення та розвитку сільських територій, особливо під час здійснення адміністративно-територіальної реформи, що сьогодні відбувається в Україні, повинні постійно бути в центрі уваги вітчизняної науки і практики. Дослідження та пошук оптимальних законів і особливостей територіальної організації агропромислового виробництва на основі вертикальної та горизонтальної інтеграції, комбінування виробничих систем, дозволяє створювати такі територіальні організаційно-господарські структури, які за-

безпечують їх високу соціально-економічну ефективність. Їх розвиток на сільських територіях нашої держави дозволяє розкрити можливість додаткового збільшення виробництва власної продукції та її економічної ефективності, підвищення соціальних стандартів проживання на сільських територіях.

Висновки і пропозиції. Отже, як на нашу думку, так і на думку багатьох вітчизняних науковців перспективним для забезпечення сталого розвитку об'єднаних територіальних громад є використання кластерного підходу, заснованого на горизонтальній кооперації та співробітництві управлінських структур, некомерційних та наукових організацій, різних виробничо-господарських та фінансово-кредитних структур, населення.

Так, кластерна структура на окремо взятій території буде сприяти сталому розвитку цієї території на засадах ініціативності, інноваційності, інформованості, інтегрованості, інтересу, що в свою чергу призведе до:

- збільшення кількості робочих місць;
- розвитку нових бізнес-послуг на основі співпраці різних науково-дослідних установ;
- створення сприятливих умов для залучення інвестицій та впровадження нових інвестиційних проектів;
- впровадження і використання інноваційних технологій в рамках співпраці суб'єктів кластеру;
- вирішення більшості соціально-економічних та екологічних питань та проблем.

Список використаної літератури:

1. Соколенко С. І. Виробничі системи глобалізації: Мережі. Альянси. Партнерства. Кластери: Український контекст/ С. І. Соколенко. - К.: Логос, 2002. - 645 с.
2. Марченко Г.В. Кластерный подход к экономическому развитию регионов / Г.В. Марченко // Современные тенденции развития региональной экономики. Материалы конференции 11-12 мая 2006 г. - Ульяновск: Рейтинговое агентство «Эксперт РА», 2006. - С. 5-19.
3. Богма О.С. Синергетичний ефект як одна з найважливіших складових процесу створення кластерів / О.С. Богма // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». -2007.- № 1.-С.43-45.
4. Прайс В. Роль негосударственной организации как двигателя преобразований / Вольфганг Прайс // Перспективные исследования. - 2000. - № 2. - С. 24-36.
5. Иткулов С. Г. Развитие интегрированного кооперативного сектора экономики: теория, методология, практика : автореф. дис. докт. экон. наук: 08.00.05 / Иткулов Салават Гильмишарифович. - Белгород, 2009. - 36 с.
6. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
7. Саблук П.Т. Стратегічні напрямки аграрної реформи – перехід на інноваційну модель розвитку // Економіка АПК.–2002.–№12.–С.3–14.

Жмайлов В.Н., Термоса И.О. Обеспечение устойчивого развития сельских территорий на базе территориальных кластерных структур

В статье обобщены основные положения устойчивого развития Украины, выявлены основные факторы что его обеспечивают. Исследованы преимущества и раскрыты основные аспекты функционирования кластерной модели социально-экономического развития. Рассмотрены практические примеры применения кластерной модели регионального развития на примере туристич-

ческого и агропромышленного кластеров. Предложена структурная модель устойчивого регионального развития, в основу которой положена кластерная структура.

Ключевые слова: развитие, устойчивое развитие, инновации, интеграция, кластер, кластерная модель.

Zhmaylov V.M., Thermosa I.O. Providing sustainable development of rural territories on the basis of territorial cluster structures

There were summarized main positions of constant development of Ukraine, there were discovered and described the main factors which provide it: environmental, economic and social. There were found basic directions of Renewing the management of regional social and economic sectors related to the integration and union of the efforts of government, socially responsible business and people of the region to solve the most important tasks which are related to creating a comfortable and safe environment for human life. It was studied the advantages and revealed the main aspects of functioning the cluster model of socio-economic development, which give possibility to the cluster not only to occur, but also to ensure its viability, self-sufficiency, successful and effective organization. It was considered practical examples of using of cluster model of regional development on the example of agriculture clusters. It was offered a structural model of constant regional development, which is based on cluster structure.

Key words: development, sustainable development, innovation, integration, cluster, cluster model.

АВТОРИ ВИПУСКУ

Ал-Далаиен Р.Х.Х., аспірант, Полтавская государственная аграрная академия
Басюк Д.І., д.е.н., доцент, Національний університет харчових технологій
Безверхий К.В., к.е.н., докторант, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
Бойченко Р.В., ст. викладач, Сумський національний аграрний університет
Боронос В.Г., д.е.н., професор Сумський державний університет
Бучнів М.М., к.е.н., доцент, Донбаський державний технічний університет (м. Лисичанськ)
Вороненко В.І.,
Воронько-Невіднича Т.В.
Германенко О.М., к.е.н., доцент, Луганський національний аграрний університет (м. Харків)
Глазун В. В., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Гончаров В.В., ст. викладач, Сумський національний аграрний університет
Горобченко Д. В.,
Гриценко В.Л., здобувач
Довга Л.В., аспірант Сумський державний університет
Єфанов В.А., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Жмайлов В.М., к.е.н., професор, Сумський національний аграрний університет
Жудро М.М., докторант, Білоруський державний економічний університет
Заговора А.С., аспірант, Сумський національний аграрний університет
Зось-Кіор М.В., д.е.н., доцент, Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка (м. Полтава)
Ібатуллін М.І., д.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України
Іванько А.В., к.е.н., доцент, відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут
Іванькова О.В., студент 6-го курсу, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
Канівець О.М., ст. викладач, Сумський національний аграрний університет
Касперевич Л.В., аспірант, Інститут агроєкології і природокористування
Кваша С.М., д.е.н., професор, академік НААН, Національний університет біоресурсів і природокористування України, заслужений діяч науки і техніки України;
Ковальов Б. Л.,
Ковальчук В.С., ст. викладач, Сумський національний аграрний університет
Кравченко А.С., к.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України
Крюкова І.О.,
Кузін Н.В., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Кучеренко П.В.
Кучеренко Ю.А.,
Лисенко Н.П., ст. викладач кафедри статистики, АГД та маркетингу, Сумський національний аграрний університет
Лозинська І.В., д.е.н., професор кафедри економіки, Сумський національний аграрний університет
Лукаш С., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Макаренко П.Н., д.е.н. професор, Полтавская государственная аграрная академия
Матушевич Н.П.
Махнуша С.М., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Михайлов А.М., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Михайлова Л.І., д.е.н., професор, Сумський національний аграрний університет
Назаренко О.В.
Наумов О.Б., д.е.н., професор, Херсонський національний технічний університет
Негоденко В.С., к.е.н. доцент
Несветов О.О., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Несветова С.В., ст. викладач, Сумський національний аграрний університет
Павленко А.О., аспірантка, Сумський національний аграрний університет
Панухник О. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя
Плекан У. М., аспірант кафедри економіки та фінансів Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя
Пилявський В.И., докторант Херсонський МУБіП.
Полятикіна А.О., студентка 1с курсу, Сумський національний аграрний університет
Попадинець Н.М., к.е.н., ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»
Потьомкін Л.М., д.е.н., професор, академік УАЕК
Пшенична Л.В., к.н.держ.упр., доцент, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Розметова О.Г., к.н.держ.упр., доцент, Національний університет харчових технологій
Сердюк Р.В., аспірант, Сумський національний аграрний університет
Соколенко Л.Ф., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Термоса І.О., асистент, Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка
Устік Т.В., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

Федченко К.А., магістрант Сумський державний університет

Халатур С.М.

Хамініч С.Ю.

Химченко О.В., асистент кафедри менеджменту в галузях АПК, Сумський національний аграрний університет

Шалигіна І.В., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

Шебанова О.О., ст. викладач, аспірант кафедри економіки та маркетингу, Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка

Шкарупа О. В., к.е.н., доцент, Сумський державний університет

Шупта І.М.,

Шуст О.А., д.е.н., професор, Білоцерківський національний аграрний університет

Щербата М.Ю. к.е.н, доцент кафедри міжнародної економіки Міжнародного гуманітарного університету, м. Одеса

Яремко О.П.

Ярова І.Є., к.е.н., доцент Сумський національний аграрний університет